

VYTAUTO DIDŽIOJO
KARO MUZIEJUS

VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJUS

2018 METAIS

VYTAUTO DIDŽIOJO
KARO MUZIEJUS
2018 METAIS

ALMANACHAS

KAUNAS 2019

SPAUDINIŲ RENGIMO LEIDYBAI KOMISIJA:

Pirmininkė –

Lina Kasparaitė-Balaišė, *Karybos istorijos skyriaus vedėja.*

Nariai:

Greta Kučinskaitė, *Karybos istorijos skyriaus muziejininkė;*

Vidmantas Airini, *Rinkinių apskaitos ir saugojimo skyriaus
Rinkinių saugojimo ir tyrinėjimo poskyrio fondų saugotojas;*

Edvinas Vaidotas, *Rinkinių apskaitos ir saugojimo skyriaus
Rinkinių saugojimo ir tyrinėjimo poskyrio fondų saugotojas;*

Mindaugas Tamošiūnas, *Edukacijos ir lankytojų aptarnavimo skyriaus
Edukacijos poskyrio muziejininkas;*

Dovilė Andrijauskaitė, *Bendrujų reikalų skyriaus viešųjų ryšių specialistė;*

Solveiga Lukminaitė, *Rinkinių apskaitos ir saugojimo skyriaus
Rinkinių saugojimo ir tyrinėjimo fondų saugotoja.*

Recenzentai:

prof. dr. Jonas Vaičenonis, *Vytauto Didžiojo universiteto
Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedra;*

atsargos plk. lt. dr. Gintautas Surgailis,
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Mokslo centras.

Kalbos redaktorė Sigita Meškinienė

Fotografai Artūras Užgalis, Dovilė Andrijauskaitė

Dizainerė Violeta Pikčiūnaitė

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos

Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Krašto apsaugos ministerija, 2019

© Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2019

Leidėjo žodis

Gerbiamas skaitytojau!

2018-ieji – ypatingi metai kiekvienam Lietuvos piliečiui – minime Lietuvos valstybės ir kariuomenės atkūrimo 100-metį. Tai reikšminga Lietuvos istorijos data. 1918 m. atgaivintą šimtmečius puoselėtą Lietuvos valstybingumo tradiciją išsipareigojo ginti ir saugoti 1918 m. lapkričio 23 d. atgimusi Lietuvos kariuomenė. Muziejus šiai sukakčiai paminėti nuveikė daug svarbių darbų, kurių atspindžius pateikiame šiame, jau tryliktajame, almanache „Vytauto Didžiojo karo muziejus 2018 metais“.

Rubrikoje „Karo istorija“ skaitytojai ras metų temas „Atkurtos Lietuvos kariuomenės 100-mečio istorija“ penkis straipsnius: apie Nepriklausomybės kovose 1919 m. Lietuvai talkinčius saksų savanorius, Nepriklausomybės kovų karo invalidus, karo sanitariją 1919–1940 m., apie vieną iš Lietuvos kariuomenės kavalerijos pulkų ir apie Lietuvos kariuomenės šarvuotuosius automobilius.

Kitose leidinio rubrikose pateikiami apžvalginiai straipsniai apie naują Vytauto Didžiojo karo muziejaus fondus papildžiusį skaitmeninį rinkinį, išskirtinius 2018 m. įsigytus eksponatus, surengtas parodas, muziejuje pradėtą savaitgalio veiklą ir 2018 m. pradėtą įgyvendinti muziejaus be sienų viziją – pasisekimo sulaukusį išvažiuojamąjį projektą „100 kariuomenės pėdsakų“, kurio metu ne muziejuje buvo pristatytos unikalios ekspozicijos, atspindinčios Lietuvos kariuomenės gyvenimą nuo 1918 m. iki šių dienų.

Straipsnių rubrikoje „Muziejaus pulsas“ šį kartą supažindiname su svarbiausiais metų įvykiais: Karo technikos skyriaus perkėlimu į Kauno tvirtovės VI fortą, lietuvių kalba išleistu Kazimiero Semenavičiaus veikalu „Didysis artilerijos menas“, muziejaus tarpinstitucinio bendradarbiavimo pavyzdžiu ir pagrindiniais renginiais.

Leidinio rengėjai tikisi, kad skaitytojai ras įdomių skaitinių.

Turinys

KARO ISTORIJOS TYRIMŲ TEMA –

Atkurtos Lietuvos kariuomenės 100-mečio istorija

■ Karo istorija

(karo istorijos tyrimai, paremti muziejaus eksponatais / eksponatų istoriniai tyrimai)

- Saksų savanorių brigada Lietuvos Nepriklausomybės kovose 1919 metais
Simonas Semenavičius 7
- Karo sanitarijos tarnybos veikla Nepriklausomybės kovų metu (1919–1923 m.)
Solveiga Lukminaitė 23
- Lietuvos kariuomenės karo invalidai Karo muziejaus tarnyboje
Dr. Aušra Jurevičiūtė 63
- Prakalbintos relikvijos: 1-ojo husarų pulko istorijos atspindžiai Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose
Mindaugas Tamošiūnas 94
- Lietuvos kariuomenės šarvuotieji automobiliai 1919–1940 m.
Vyr. ltn. dr. Andriejus Stoliarovas 129

■ Ekspوناتai, kolekcijos, rinkiniai

- Lietuvos kariuomenės karininko, Vokietijos ir JAV žvalgybininko Broniaus Michelevičiaus archyvas
Solveiga Lukminaitė 154
- Naujas iš prigimties skaitmeninių objektų rinkinys muziejuje
Kristina Jegelevičiūtė 160
- Atkurtos Lietuvos kariuomenei skirtai parodai „Amžių kovoje, laisvę laimėjom“ restauruoti eksponatai
Eglė Grigaitienė 164
- Jubiliejinių metų dovanos muziejui
Janina Karosevičiūtė 177

■ **Ekspozicijos ir parodos**

(ekspozicijos ir stacionarios, kilnojamosios, virtualios parodos)

- Karinių vėliavų paroda „Atgimusi po sunaikinimo“
Justina Nenortaitė..... 180
- Paroda „Amžių kovoje – laisvę laimėjom“
Lina Kasparaitė-Balaišė, Justina Nenortaitė..... 185
- Kilnojamosios parodos netradicinėse erdvėse
Mantas Noreika..... 193
- Citius, Altius, Fortius! #TikslasSportas
Greta Kučinskaitė..... 197
- Pirmojo Pasaulinio karo pabaiga:
ryžtingas posūkis modernios Europos link
Lina Kasparaitė-Balaišė..... 204
- Kilnojamoji paroda „Viena uniforma – vienas tikslas“
Deividas Bankus..... 207

■ **Edukacinė veikla ir lankytojai**

(edukacinės programos, kūrybinės dirbtuvės, stovyklos, nuomonių tyrimai, apžvalga ir pan.)

- Išvažiuojamasis projektas „100 kariuomenės pėdsakų“
Erika Kisieliūtė..... 210
- Smagūs ir aktyvūs savaitgaliai Vytauto Didžiojo karo muziejuje
Laura Rimkutė-Šimaitė..... 220

■ **Muziejaus pulsas**

(muziejaus veiklos naujovės, virtualus muziejus (E. muziejus), renginiai, seminarai, konferencijos, bendradarbiavimas, pasiekimai, įvertinimai ir kt.)

- Iš Vilniaus į Kauną: Karo technikos skyrius
Rita Malinauskienė, Dovilė Andrijauskaitė..... 223
- Leidinys „Didysis artilerijos menas“ jau pasirodė lietuvių kalba
Justina Nenortaitė..... 227
- Bendradarbiavimas įgyvendinant tikslus
Eglė Požerskienė, Greta Kučinskaitė..... 231
- Vytauto Didžiojo karo muziejus renginiuose ir renginiai muziejuje
Dovilė Andrijauskaitė..... 234

Saksų savanorių brigada Lietuvos Nepriklausomybės kovose 1919 metais

■ SIMONAS SEMENAVIČIUS

Įvadas

1919 m. Lietuvos Nepriklausomybės kovų pradžia buvo sunki, nes teko susidurti su stipresne ir gausesne bolševikų armija, kuri grasino realiu pavojumi. Su bolševikais kovojo ir Vokietija, kuri siekė apginti savo interesus Lietuvos teritorijoje, pasitelkusi Saksų savanorių brigados karius.

Ši Saksų savanorių brigada suvaidino svarbų vaidmenį pirmaisiais Lietuvos Nepriklausomybės kovų mėnesiais, nes saksų kariai padėjo Lietuvai jauni besiformuojančiai kariuomenei atsilaikyti, o vėliau planuoti ir vykdyti daug gausesnių prieš jėgų puolimo operacijas. Saksų savanorių brigados svarba Lietuvos Nepriklausomybės kovose yra neabejotina. Todėl šiuo straipsniu bus mėginama iš arčiau supažindinti su Saksų savanorių brigada, taikant įvairių publikuotų šaltinių¹, memoirinės medžiagos², mokslinės literatūros³ ir periodinės spaudos⁴ analizę. 2018 m. Vytauto Didžiojo karo muziejuje buvo atidaryta paroda, skirta atkurtos Lietuvos kariuomenės 100-mečiui paminėti, joje buvo pristatytas ir saksų savanorių indėlis į Lietuvos Nepriklausomybės kovas, eksponuoti originalūs iš Karo istorijos muziejaus Drezdene pasiskolinti eksponatai. Taigi, šis straipsnis taip pat prisideda prie saksų savanorių indėlio paminėjimo.

¹ G. Tessin, *Deutsche Verbaende und Truppen 1918–1939 – Altes Heer, Freiwilligenverbaende, Reichswehr, Heer, Luftwaffe, Landespolizei*, Osnabrück, 1974; *Histories of two hundred and fifty-one divisions of the German army which participated in the war 1914–1918*, France, Choumont, 1919.

² G. Ompteda, *Sachsen im Felde (Ostfront)*, Berlin, 1924; P. Ruseckas, *Savanorių žygiai: Nepriklausomybės karų atsiminimai*, t. I–II, Vilnius, 1991.

³ Kriegsgeschichtlichen forschungsanstalt, *Die Kämpfe im Baltikum nach der zweiten Einnahme von Riga*, Berlin, 1938; G. Liulevičius, *War land on the eastern front*, Cambridge, 2000; C. Caballero Jurado, *The German Freikorps 1918–1923*, Oxford, 2001; P. Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. II, Vilnius, 1992; K. Ališauskas, *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920*, Čikaga, 1972; V. Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1919–1920*, Vilnius, 2004; N. Davies, *God's playground*, vol. II, New York, 2005; J. Jakštas, *Nepriklausomos Lietuvos istorija 1918–1940*, Chicago, 1992; V. Jankauskas, *Kario kelias. Generolas Kazimieras Ladyga nepriklausomybės kovose*, Vilnius, 2004; P. Jakštas, *Saksų savanorių dalys Lietuvoje 1919 m., Karo archyvas*, t. VI, Kaunas, 1935; T. Nigel, *The German army World War I, 1917–1918*, vol. III, Oxford, 2004.

⁴ *Lietuva*, Kaunas, 1919.

Vokietijos savanorių brigados formavimo Lietuvoje priešastys

Vokietijos imperija pralaimėjo Pirmąjį pasaulinį karą, o 1918 m. lapkričio 9 d. prasidėjo Vokietijos pilietinis karas. Šiame pilietiniame kare besikuriančiai demokratinėi Vokietijos valstybei teko kovoti prieš spartakininkus⁵, kurie siekė pergalės, analogiškos pasiektai bolševikų carinėje Rusijoje. Kovų pradžioje Vokietijos valdžia mėgino pasitelkti senosios kaizerinės Vokietijos demoralizuotos kariuomenės karius, nors jie buvo labiau linkę maištauti – atsisakydavo paklusti vyriausybei ar net prisijungdavo prie spartakininkų. Tokia situacija kėlė didelį pavojų Vokietijai, todėl buvo nuspręsta formuoti vokiečių savanorių pulkus, kurie turėjo kovoti prieš šiuos revoliucionierius. Pirmasis vokiečių savanorių pulkas buvo pradėtas formuoti Kylio mieste 1918 m. gruodžio pradžioje, Vokietijos Veimaro Respublikos krašto gynybos ministro Gustavo Noske (*Gustav Noske*) iniciatyva⁶.

Tuo metu 10-osios vokiečių armijos korpuso likučiai pradėjo trauktis iš Lietuvos, nors 1918 m. lapkričio 11 d. paskelbtos Kompjeno paliaubos nurodė, kad Lietuvoje esanti vokiečių kariuomenė dar nesitrauks iš esamų pozicijų bei gins Lietuvą nuo bolševikų⁷. Tačiau šios kariuomenės traukimaši lėmė prasidėjęs pilietinis karas Vokietijoje. Traukiantis vokiečių 10-osios armijos korpusui, jos gen. Erichas Falkenhainas (*Erich von Falkenhayn*) kreipėsi į Vokietijos Vyriausybę su prašymu, kad į apleidžiamas pozicijas būtų siunčiami kariai savanoriai iš Vokietijos ir jau gruodžio mėnesį būtų formuojami nauji kariniai junginiai. Bet Vokietijos Vyriausybė atmetė šį prašymą dėl karių savanorių siuntimo į Lietuvą gruodžio mėnesį⁸, nes tuo metu Vokietijos Vyriausybei buvo svarbiau susitvarkyti savo vidines problemas prieš pradėdant naujas karines kampanijas kitų valstybių teritorijoje.

Susiklosčius tokiai situacijai, vokiečių kariuomenei nesilaikant Kompjeno paliaubų susitarimo, Lietuvos Vyriausybė 1919 m. sausio 11 d. buvo priversta pateikti notas Vokietijai ir Antantei, kuriose kaltino Vokietiją dėl jos nesuteiktos pagalbos ir reikalavo ją suteikti. Antantės šalys sureagavo ir jų vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų maršalas Ferdinandas Fochas (*Ferdinand Foch*) pateikė Vokietijos Vyriausybei ultimatumą su reikalavimu laikytis Kompjeno paliaubų sutarties 12 paragrafo, kuriame buvo sutarta ginti Gardino–Kauno–Jelgavos liniją ir ten perkelti VIII vokiečių armijos korpusą⁹. O pačios Antantės sąjungininkės nenorėjo siųsti savo karių į Baltijos šalis, kadangi

⁵ Spartakininkas – asmuo, priklausantis Spartako grupei, t. y. Vokietijos kairiųjų susivienijimui, kuris buvo įkurtas 1914 m. Griežtai nepritarė Vokietijos dalyvavimui Pirmajame pasauliniame kare ir vėliau siekė nuversti teisėtą valdžią. Žr. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XXII, Vilnius, 2012, p. 341.

⁶ *Ten pat*, p. 7.

⁷ V. Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920*, Vilnius, 2004, p. 23.

⁸ P. Jakštas, Saksų savanorių dalys Lietuvoje 1919 m., *Karo archyvas*, t. VI, p. 184.

⁹ C. Caballero Jurado, *The German Freikorps 1918–1923*, Oxford, 2001, p. 20.

bijojo sukelti savo valstybių viduje didžiules nepasitenkinimo ir protestų bangas¹⁰.

Šis Antantės pateiktas ultimatumas sulaukė sėkmės tikriausiai tik dėl to, kad pati Vokietija buvo suinteresuota Pabaltiju ir tolimesniu jo likimu: jei bolševikai okupuotą Lietuvą, ypač vakarinę jos dalį, per Rytprūsius prasibrautų iki besikuriančios demokratinės Vokietijos, trukdytų kovoti su spartakininkais ar net pradėtų juos remti tiesiogine karine parama, siekdami iškovoti revoliucijos pergalę Vokietijoje¹¹. Be šios pirmos priežasties buvo ir kita. Šis Antantės reikalavimas laikyti kariuomenę Pabaltyje atitiko daugeliui vokiečių seną politinę kryptį, vadinamąją „Drang Nach Osten“ (plėstis į rytus), kai buvo siekiama kolonizuoti ir užvaldyti. Šio tikslo įgyvendinimas vokiečiams buvo pasiekiamas pasirašius Brest-Litovsko taikos sutartį. O Kompjeno paliaubų sutarties 12-asis paragrafas puikiai atitiko Vokietijos ambicijas besikuriančiose Baltijos valstybėse. Pirmąjį pasaulinį karą pralaimėjusiai Vokietijai teko keisti diplomatijos kursą besikuriančių valstybių atžvilgiu, kad galėtų išlaikyti kuo didesnę joms įtaką ir Antantė savo reikalavimais tik pasitarnavo Vokietijos tikslams.

Todėl galima daryti prielaidą, kad vokiečių vyriausybė ir be ultimatumo bei šios paliaubų sutarties 12-ojo paragrafo būtų dariusi lygiai tą patį. Tiesiog tuo metu Vokietijos Vyriausybė jau galėjo oficialiai be didelių politinių skandalų siųsti kariuomenę į Baltijos valstybes ir nebūti apkaltinta agresija.

10-osios armijos korpusui pradėjus trauktis iš Lietuvos, pirmasis apleistas (1919 m. sausio 4 d.) miestas buvo Vilnius¹². Vis dėlto Lietuva neliko be apsaugos, vietoj 10-osios armijos korpuso buvo palikta 46-oji saksų landvero divizija iš VIII armijos korpuso, nors Antantė reikalavo palikti visą VIII armijos korpusą, kuris turėjo išlaikyti Alytaus–Vilkaviškio–Kaišiadorių–Kauno fronto liniją.

Saksų savanorių brigada

Saksų savanorių brigada buvo pradėta formuoti 1918 m. gruodžio pabaigoje Vilniuje iš 46-ojo saksų landvero¹³ divizijos, kuri priklausė Saksonijos karalystės II armijos korpusui (*II. Königlich Sächsisches Armee-Korps*). Tačiau šios brigados formavimas buvo užbaigtas Kaune, nes 1919 m. sausio 4 d.¹⁴ dėl iškilusios bolševikų puolimo grėsmės ši saksų divizija turėjo pasitraukti iš Vilniaus. O atsikrausčius į Kauną, Saksų savanorių brigados pulkai buvo suformuoti iš senų 46-osios saksų

¹⁰ Ten pat, p. 18.

¹¹ J. Jakštas, *Nepriklausomos Lietuvos istorija 1918–1940*, Chicago, 1992, p. 14.

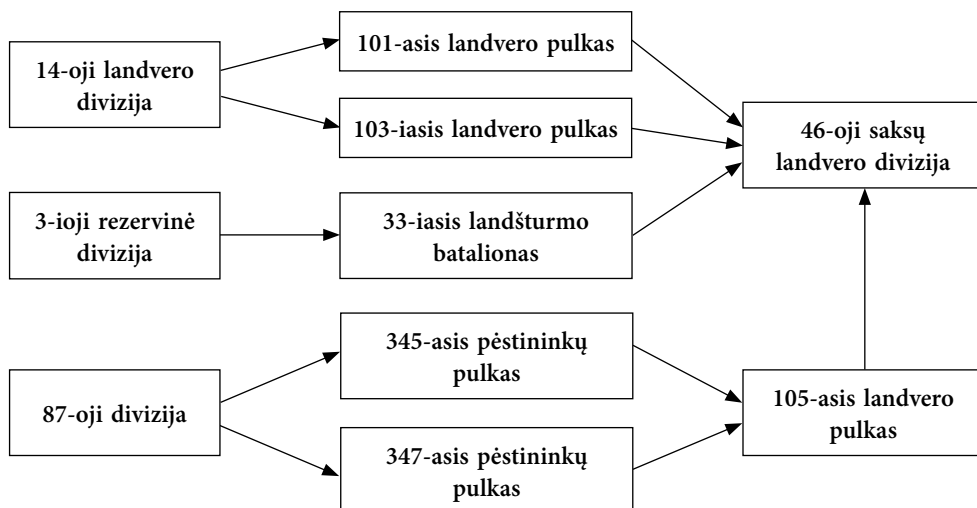
¹² P. Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. II, Vilnius, 1992, p. 344.

¹³ Landveras – XIX–XX a. pradžios Austrijos-Vengrijos, Rytų Prūsijos, Šveicarijos, Vokietijos antros eilės kariniai prievolinkai. Į landverus buvo šaukiami vyresnio amžiaus rezervistai, iš jų per karą sudaromi teritoriniai kariniai daliniai. Karinė vadovybė landverą naudojo vidaus tarnybai ir antraeiliams uždaviniams fronte vykdyti. Pirmą kartą landveras 1809 m. buvo suformuotas Austrijoje. Žr. Visuotinė lietuvių enciklopedija, Vilnius, 2007, p. 495.

¹⁴ A. Baumgarten-Crusius, *Die Sachsen im Felde 1914–1918*, Leipzig, 1923, p. 319–320.

landvero divizijos pulkų. 46-oji saksų landvero divizija buvo suformuota 1917 m. gegužės mėnesį (žr. 1 lentelę), vėliau jos pagrindu buvo suformuota Saksų savanorių brigada.

1 lentelė. 46-osios saksų landvero divizijos formavimas¹⁵

Suformuota 46-oji saksų landvero divizija buvo paskirta saugoti fronto linijos atkarpos nuo Naručio ežero iki Smurgainių gyvenvietės, apie 80 km į rytus nuo Vilniaus, vėliau buvo perkelta saugoti fronto linijos ties Minsku¹⁶. Šioje pozicijoje stovėjo iki 1918 m. rudens, kada buvo nuspręsta šią diviziją perkelti į Lietuvą, nes čia turėjo ginti besitraukiančios 10-osios armijos korpuso užnugarį, vėliau – Lietuvos teritoriją nuo bolševikų skverbimosi. O 1919 m. sausį ši 46-oji saksų landvero divizija tapo Saksų savanorių brigada, prie jos nuo sausio mėnesio pradžios jungė atkeliaujančius vokiečių ir saksų savanorius iš Vokietijos.

Saksų savanorių dalys Lietuvoje buvo pradėtos organizuoti 1919 m. sausio pradžioje, nes 1918 m. gruodį vokiečių savanoriai nugalėjo spartakininkus Berlyne ir užkirto kelią kylančiai revoliucijai. Po šios pergalės prieš spartakininkus Vokietijos valdžia galėjo skirti dėmesį „mažajam karui“ Lietuvoje. Tuo metu „mažuoju karu“ vokiečiai vadino visus karinius veiksmus Baltijos valstybėse¹⁷. Tokiomis aplinkybėmis 1919 m. sausio pradžioje pasirodė pirmieji savanoriai iš Vokietijos, jie buvo reguliariai siunčiami kas savaitę ir įtraukiami į 46-ąją saksų landvero diviziją.

¹⁵ Sudaryta remiantis *Histories of two hundred and fifty-one divisions of the German army which participated in the war 1914–1918*, Chounont, 1919, p. 473.

¹⁶ *Histories of two hundred and fifty-one divisions of the German army which participated in the war 1914–1918*, p. 473.

¹⁷ G. Liulevičius, *War land on the eastern front*, Cambridge, 2000, p. 240.

Pirmuosius savanorius Vokietijoje verbuodavo specialūs agentai arba patys karininkai, taip pat savanorių verbavimu ar samdymu rūpinosi Vokietijos dvi karinių regioninių štabų vadovybės: *Gruppenkommando I* – kontroliavo Vokietijos šiaurines ir rytines žemes ir *Gruppenkommando II* – kontroliavo vakarų ir pietų Vokietijos žemes¹⁸.

Civiliai ir kariai turėjo kelias priežastis, dėl kurių jie rinkosi šią karinę tarnybą svetimajame valstybėje. Tuo metu dar nebuvo galutinai nugalėti spartakininkai ir Vokietijoje vis dar vyko pilietinis karas. Susiklosčius tokiai situacijai tuo metu stoti į savanorių pulkus ir būti išsiųstam atlikti karinės tarnybos į užsienį buvo gana patrauklu, nes buvo aiškiau, kas tie priešai, ir nebereikėjo kautis su saviškiais¹⁹. Taip pat svarbų vaidmenį suvaidino dar viena labai gera perspektyva – pinigai bei sotus maistas. Vokiečių savanoriui įstojus į savanorių pulką buvo mokama 30 markių alga per mėnesį ir 5 markės dienpinigių²⁰. Be šio oficialaus uždarbio vokiečių savanoriai Lietuvoje pasidarydavo papildomo uždarbio: iš priešų atimtus ginklus ir įvairias karines medžiagas parduodavo Lietuvos krašto apsaugos ministerijai²¹.

Vokiečių savanoriai buvo aprūpinami vėlyvąja Pirmojo pasaulinio karo vokiška ginkluote ir ekipuote²². Ji buvo daug gausesnė ir geresnė nei to meto Lietuvos savanorių. Todėl Lietuvos Nepriklausomybės kovose dalyvavusių saksų savanorių ginkluotės gausa ir kokybė negalėjo nepalikti įspūdžio Lietuvos savanoriams. Vienas iš jų B. Kulviečio prisiminimuose teigia: „Vokiečių pulkas mums didelė paspartis, nes jis turi bateriją, lengvųjų pabūklų ir net lengvųjų haubicų ir lengvųjų minosvaidžių, kurių lauko karui visiškai užtenka. Be to, daug kulkosvaidžių.“²³ Šie minimi vokiečiai buvo saksai, kuriems vadovavo 18-ojo saksų savanorių pulko vadas mjr. V. Cešau (*Zeschau*), tuo metu šis pulkas buvo apsisotojęs Žeimiuose. Savanoris B. Kulvietis tuo metu priklausė Panevėžio rinktinei ir su šiais saksų kariais jis susidurdavo, kada jam tekdavo lankyti mjr. V. Cešau štabe.

Tuo metu suklestėjo vokiškasis romantizmas, kuris išryškėjo Pirmojo pasaulinio karo metais. Tai puikiai atsispindi būsimo Saksų savanorių brigados vado gen. mjr. Georgo Omptedos (*Georg Freiherr von Ompteda*) atsiminimuose, anot jo, vokiečių kariai Lietuvos ir Latvijos teritorijoje jautėsi kaip graikų kario ir istoriko Ksenofono (*Xenophon*) vedami kariai svetimame atšiauriame krašte prieš daug didesnes priešų jėgas. Šiuose atsiminimuose autorius to meto carinės Rusijos imperiją lygino su buvusią Persijos imperiją²⁴.

¹⁸ C. Caballero Jurado, *The German Freikorps 1918–1923*, p. 16.

¹⁹ G. Liulevičius, *War land on the eastern front*, p. 233.

²⁰ P. Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. II, p. 344.

²¹ *Ten pat*, p. 345.

²² C. Caballero Jurado, *The German Freikorps 1918–1923*, p. 50.

²³ Cit., P. Ruseckas, *Savanorių žygiai: Nepriklausomybės karų atsiminimai*, t. I, Vilnius, 1991, p. 155.

²⁴ G. Ompteda, *Sachsen im Felde (Ostfront)*, Berlin, 1924, p. 19.

Vienas iš daugelio plakatų, kuriais 1919 m. Vokietijoje buvo mėginama verbuoti ir skatinti stoti į vokiečių savanorių pulkus bei ginti Vokietijos rytinę sieną nuo bolševikų.

<<https://www.museum-digital.de/nat/index.php?t=objekt&oges=4972>>,

[žiūrėta: 2018 09 12]

Vokiečių kariai Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje matė pilių griuvėsius ir statinius, menančius tuos laikus, kai jų protėviai Kryžiuočių ordino riteriai šiuose kraštuose kariavo su pagonimis. Įkvėpti praeities, kai kurie vokiečių savanorių daliniai perėmė ir pasiskyrė sau šiuos kryžiuočių vaidmenis ir netgi pradėjo kurti savanorių daliniams simboliką, skiriamuosius ženklus, kurie buvo susiję su Kryžiuočių ordinu²⁵. Ši praktika buvo įprasta visuose vokiečių savanorių daliniuose, tik skirdavosi pasirinktos simbolikos motyvai.

Pradėjus samdyti pirmuosius savanorius į Saksų savanorių brigadą, su būsimais savanoriais buvo sudaromos sutartys vienam mėnesiui, dauguma jų pabėgdavo su uniformomis dar net nespėję atvykti į Kauną. O jei ir atvykdavo, šių savanorių drausmė buvo labai prasta: neklausė karininkų, dauguma, atvykę į Lietuvą, net savavališkai pasikeldavo savo karinį laipsnį nuo eilinio iki puskarininkio²⁶. Šie pirmieji vokiečių savanoriai taip pat vengdavo mokymų, pratybų ir geriau pasirinkdavo vaikščioti po Kauno miesto smukles, o pritrūkę pinigų vogdavo kariuomenės turtą arba apgaudinėdavo vietos gyventojus. Tokie įvykiai buvo užfiksuoti dienraštyje „Lietuva“: „Pastaruoju laiku iš daugelio Lietuvos vietų ateina mums žinių – skundų, dėl kurių rimtai gaus pagalvoti ne tik mūsų valdžia, bet ir vokiečių okupacijos

²⁵ G. Liulevičius, *War land on the eastern front*, Cambridge, p. 234–235.

²⁶ *Ten pat*, p. 195–196.

vyriausybė. Būtent, labai daugely vietų atėjusieji vokiečių vadinamieji savanoriai netik nieko neprisideda prie tvarkos palaikymo, bet dažnai palaiko vertėigas šmuglerius, o kai kur tiesiog užsiima vagystėmis ir net plėšimais.²⁷

Tokia situacija tik dar labiau apsunkino saksų savanorių pulkų kūrimą ir tuo pat metu formavo ne itin gerą nuomonę tarp vietos gyventojų. Šią didelę drausmės ir moralės problemą išsprendė pirmosios kovos prieš bolševikus vasario mėn. pradžioje. Prasidėjus kovoms paaiškėjo, kas atvyko sąžiningai atlikti karinės tarnybos, o kas tik nuotykių ieškoti – pastarieji po pirmųjų mūsų greitai pasitraukė iš Saksų savanorių brigados²⁸. Vėliau, t. y. nuo balandžio mėnesio, dėl šios priežasties buvo pakeista savanorių priėmimo tvarka: norintys tapti savanoriais turėdavo atitarnauti 3 mėnesius ir taip pat dar praeiti karinį apmokymą Drezdene²⁹. Netrukus į prasidėjusias teigiamas permainas Saksų savanorių brigadoje dėmesį atkreipė dienraštis „Lietuva“: „Vokiečių kareivių uniformose esančių plėšikų darbai susimažino, vienoj ir kitoj vietoj savo savivalingumu perdaug pasižymėjusieji vokiečių valdininkai buvo pašalinti arba jų savivalingumas sumažėjo, fronte gi šen ir ten vokiečių kareiviai petys į petį su mūsų štabais ėmę grumtis su rusų bolševikais ir ne vienoj vietoj prisidėjo prie to, kad rusų bolševikų kariuomenė buvo visai sunaikinta. Šitai pabrėžė mūsų štabas savo pranešimuose ir šitie tikrai karžygiški vokiečių kareivių pagalbos darbai bus su pagarba minimi visos mūsų tautos.“³⁰

Kaip matyti, saksų savanorių dalinius Lietuvoje buvo nelengva kurti, kadangi senesni reguliariosios armijos demoralizuoti kariai norėjo grįžti namo ir tik nedaugelis karių tęsė tarnybą kaip savanoriai. Be šių problemų buvo ir kitų. Šiai formuojamai Saksų savanorių brigadai buvo paskirtos Kaune buvusios carinės kariuomenės kareivinės Žemuosiuose Šančiuose, nors jos buvo apleistos ir apiplėštos, negana to, neturėjo tinkamų arklių ir vežimų. Tai kėlė nepatogumų saksų savanorių pulkams logistikos srityje bei kovų metu³¹.

1919 m. kovo pradžioje Saksų savanorių brigadą sudarė trys pėstininkų pulkai, keturios artilerijos baterijos, pionierių kuopa, naikintuvų eskadrilė, kavalerijos

Saksų savanorių Pietų Lietuvos brigados (*Brigade Südlitauen*) skiriamasis ženklas, skirtas nešioti ant uniformos kairiojo peties, su laurų ir ažuolo lapų vainikais, simbolizuojančiais pergalę ir stiprybę; tarp vainikų – protestantų kryžius su Vokietijos imperijos ereliu.

Autoriaus asmeninė kolekcija

²⁷ Cit., *Lietuva*, 1919, Nr. 22, p. 1.

²⁸ P. Jakštas, Saksų savanorių dalys Lietuvoje 1919 m., *Karo archyvas*, t. VI, p. 203.

²⁹ *Ten pat*, p. 198.

³⁰ Cit., *Lietuva*, 1919, Nr. 43, p. 1.

³¹ P. Jakštas, Saksų savanorių dalys Lietuvoje 1919 m., *Karo archyvas*, t. VI, p. 195.

Saksų savanoriai Lietuvoje. 1919 m.

Kriegsgeschichtlichen forschungsanstalt, *Die Kämpfe im Baltikum nach der zweiten Einnahme von Riga*, Berlin, 1938, p. 104

eskadronas, veterinarinė ligoninė, ryšių rinktinė, lauko paštas ir kepykla. Taip pat kovo mėnesio pabaigoje ši Saksų savanorių brigada buvo pervadinta į Pietų Lietuvos brigadą (*Brigade Südlitauen*)³². Šie Saksų savanorių brigados pulkai turėjo savo paskirtas vietas: 18-asis saksų savanorių pėstininkų pulkas buvo dislokuotas Kaune, Žemuočiuose Šančiuose, iš čia vėliau vykdė karines operacijas kartu su Lietuvos kariais savanoriais prieš bolševikus. 19-asis saksų savanorių pėstininkų pulkas buvo dislokuotas Jiezno–Žiežmarių–Kaišiadorių linijoje, kur turėjo saugoti Kauną nuo bolševikų. 20-asis saksų savanorių pėstininkų pulkas 1919 m. pradžioje saugojo Gardiną, bet vėliau, Gardiną perleidus Lenkijai, šis pulkas buvo dislokuotas Kaišiadoryse, taip palengvinant 19-ojo saksų savanorių pėstininkų pulko apsaugą priskirtame ruože. Saksų savanorių brigados formavimas baigėsi birželio mėnesį, tuo metu brigadą sudarė 134 karininkai ir 5833 kariai³³.

Saksų savanorių brigada Lietuvos Nepriklausomybės kovose

Saksų savanorių brigada į kovas buvo įtraukta dar nebaigus jos galutinai formuoti. 1919 m. vasario 7 d. bolševikų pajėgos pradėjo pulti Kėdainių–Jonavos ruožą, siekdamos apsupti Kauną. Tuomet lietuvių savanoriams sunkiai sekėsi atlaikyti puolimą, todėl jiems į pagalbą buvo atsiųsta 18-ojo saksų savanorių pulko kuopa,

³² *Ten pat*, p. 189–190.

³³ G. Tessin, *Deutsche Verbaende und Truppen 1918–1939 - Altes Heer, Freiwilligenverbaende, Reichswehr, Heer, Luftwaffe, Landespolizei*, Osnabrück, 1974, p. 93.

vadovaujama ltn. Ebmaro (*Ebmar*)³⁴, jo dėka buvo atmuštas bolševikų puolimas: „Vasario 7 d. 9 val. rusai užpuolė mūsų ir vokiečių kariuomenę Šėtos srityje. Mūšiai tęsėsi iki vakarui. Naktį kovų nebuvo, bet stovis buvo labai įtemptas. Vasario 8 d. rytą jau mūsų kariuomenė ėmė pulti rusus. Mūšiuose daug padėjo gerai veikusi vokiečių artilerija. Mūšiai tęsėsi per visa dieną. Pavakariop rusai buvo nuveikti.“³⁵ Šių kovų metu kautynių lauke žuvo pirmasis Lietuvos savanoris Povilas Lukšys. Tokiu būdu saksų kariai įsitraukė į kovų maratoną, po kovų ties Kėdainiais, netrukus saksų ir Lietuvos kariams teko sėkmingai pulti Šėtą: „Nežiūrint pranešimų vietos žmonių, kurie pasakoja, kad užmuštų bolševikų esanti bent tūkstantis, mes patiriame, kad iš tikrųjų užmuštų rusų yra gal daugiau, negu štabo pranešime. Visa tai atsitiko taip dėlto, kad puiki vokiečių artilerija labai tiksliai sugebėjo padėti kovoje. Jos ugnis naikino masėmis susibūrusius bolševikus. Prasidėjus kovai nepaprastai taikingai veikė kulkosvaidžiai. Apskritai, kovoje Šėtos srityje daug padėjo vokiečiai.“³⁶ Užėmus Šėtą, puolimas buvo tęsiamas Jiezno kryptimi siekiant išvaduoti miestą, nes jis tuo metu priklausė bolševikams ir kėlė tiesioginį pavojų Kaunui, nes Žiezmarių–Alytaus fronte nebuvo jokių karinių dalinių, kurie galėtų sulaikyti bolševikų veržimąsi, todėl Jiezno užėmimas vaidino didelį vaidmenį ir šioje operacijoje dalyvavo 19-ojo saksų savanorių pėstininkų pulko I batalionas, kuriam vadovavo kpt. Hėgeris (*Heeger*). Po Jiezno užėmimo kpt. Hėgerio vadovaujama rinktinė tęsė puolimą Punios, Butrimonių kryptimi ir užėmė juos be didesnių sunkumų. O su stipresniu pasipriešinimu kpt. Hėgerio vadovaujami kariai susidūrė prie Stakliškių, bet po kurio laiko visgi užėmė miestelį. Po šių kautynių kpt. Hėgeris su savo I batalionu buvo paliktas laikyti šį atkovotą ruožą Jieznas–Stakliškės–Prienui³⁷.

Netrukus po paskirto saugomo ruožo, vasario 14–15 d. šiam 19-ojo saksų savanorių pėstininkų pulko I batalionui teko dalyvauti kovoje kartu su lietuviais susigrąžinant prarastą Alytaus miestą. Kpt. Hėgerio bataliono atvykimas į Alytų buvo užfiksuotas lietuvių partizano J. Žukausko atsiminimuose: „Vakarop mums į pagalbą atvyko vokiečių traukinys su patrankomis ir kulkosvaidžiais.“³⁸ Šis saksų bataliono atvykimas, vadovaujamas kpt. Hėgerio, nulėmė tolimesnį sėkmingą Alytaus miesto atsiėmimą iš bolševikų.

Po šių kovų, nuo vasario 15 d., kai buvo atsiimtas Alytaus miestas, bolševikai sustabdė savo puolimą ir pradėjo stengtis labiau laikyti savo fronto liniją, kuri ėjo per Daugus, Stakliškes, Žaslius, Pagelažius, Bukonis³⁹. Svarbesnių kovinių operacijų nė viena pusė nevykdė, nors susišaudymų tarp žvalgų buvo. Bolševikai Lietuvos fronte

³⁴ P. Jakštas, Saksų savanorių dalys Lietuvoje 1919 m., *Karo archyvas*, t. VI, p. 206.

³⁵ Cit., *Lietuva*, 1919, Nr. 28, p.1.

³⁶ Cit., *ten pat*, Nr. 29, p. 1.

³⁷ P. Jakštas, Saksų savanorių dalys Lietuvoje 1919 m., *Karo archyvas*, t. VI, p. 188–189.

³⁸ Cit., P. Ruseckas, *Savanorių žygiai: Nepriklausomybės karų atsiminimai*, t. II, p. 49.

³⁹ V. Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1919–1920*, p. 61.

nesiėmė aktyvių veiksmų, nes tuo metu, t. y. vasario 14 d., Lenkijos kariuomenė pradėjo aktyvius karinius veiksmus prieš bolševikus, spausdama juos iš pietų pusės, todėl pradėjo braškėti ir visas bolševikų frontas⁴⁰.

Situacija, kai abi pusės nevykdė aktyvių karinių veiksmų, truko iki kovo mėnesio vidurio, kai Panevėžio atskirasis batalionas pradėjo Panevėžio operaciją, siekdamas šį miestą atsiimti iš bolševikų. Tuo metu prie Panevėžio bataliono buvo paskirtas 19-ojo saksų savanorių pulko I bataliono vadas kpt. Sprangeris (*Spranger*) su keliais kariais. Lietuvos savanoris B. Kulvietis atsiminimuose rašė: „Prie mūs priskirti septyni vokiečiai – viršila ir šeši eiliniai su dviem lengvaisiais kulkosvaidžiais. Visi seni Marnos ir Verduno kovotojai. Jiems toks, kaip mūsų karas, vieni niekai [...]“⁴¹ Tačiau šie saksų kariai dalyvavo tik Vadoklių kaimo išvadavimo operacijoje kovo 22–23 d.⁴²

1919 m. gegužės 3 d. prasidėjus karinei operacijai siekiant išvaduoti Ukmergę iš bolševikų, Saksų savanorių brigada suvaidino svarbiausią vaidmenį vykdant šio miesto išvadavimą. Šios Ukmergės puolimo operacijai buvo sudarytos keturios voros⁴³, kiekviena buvo sudaryta iš Saksų savanorių brigados karių, ir visoms voroms vadovavo saksų karininkai, prie jų buvo prijungta ir keletas lietuvių savanorių kuopų, priklausančių Panevėžio atskirajam batalionui.

Pirmajai vorai vadovavo kpt. Vinkleris (*Winkler*)⁴⁴, antrajai – kpt. Šionbergas (*Schönberg*)⁴⁵. Šie karininkai priklausė 18-ojo saksų savanorių pulko II batalionui⁴⁶. Trečiąjai vorai vadovavo ltn. Ulrichas (*Ulrich*)⁴⁷, ketvirtajai – kpt. Sprangeris⁴⁸. Šie saksų karininkai priklausė 18-ojo saksų savanorių pulko I batalionui⁴⁹. Šioms voroms vadovavo 18-ojo saksų savanorių pulko vadas mjr. V. Cešau. Ukmergės miestas

18-ojo saksų savanorių pulko vadas mjr. V. Cešau

L. Bichlmaier, L. Hartung, *Deutsche Freikorps 1918–1923*, 2007, p. 220

⁴⁰ N. Davies, *God's playground*, vol. II, New York, p. 292.

⁴¹ Cit., P. Ruseckas, *Savanorių žygiai: Nepriklausomybės karų atsiminimai*, t. II, p. 194–195.

⁴² V. Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1919–1920*, p. 64.

⁴³ Vora – rikiuotė, kurioje kariai arba kariniai vienetai stovi vienas už kito žygio metu. Žr. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XXV, Vilnius, 2014, p. 421.

⁴⁴ V. Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1919–1920*, p. 93.

⁴⁵ *Ten pat*, p. 93.

⁴⁶ P. Jakštas, Saksų savanorių dalys Lietuvoje 1919 m., *Karo archyvas*, t. VI, p. 231.

⁴⁷ V. Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1919–1920*, p. 93.

⁴⁸ *Ten pat*, p. 93.

⁴⁹ P. Jakštas, Saksų savanorių dalys Lietuvoje 1919 m., *Karo archyvas*, t. VI, p. 231.

Lietuvos kariuomenės sąjungininkai saksų savanoriai veža suimtus Raudonosios armijos karius. 1919 m.

VDKM fotografijų nuotraukų rinkinys, Fa-2393

buvo užimtas gana sėkmingai tą pačią dieną, nors ją gynė apie 3000 bolševikų⁵⁰. Ukmergės užėmimas lietuviams buvo svarbus, nes nuo šio momento prasidėjo Lietuvos kariuomenės pagrindinė karinė kampanija prieš bolševikus. Kampanija pradėta 1919 m. gegužės 17 d. siekiant galutinai išstumti priešus iš Lietuvos. Tam buvo pasitelktas tik 18-asis saksų savanorių pulkas, kadangi 19-asis ir 20-asis saksų savanorių pulkas saugojo Jiezno–Žiežmarių–Kaišiadorių liniją, taip užtikrindami šių operacijų įgyvendinimo galimybę – apsaugą iš dešinio flango bei užtikrindami Kauno apsaugą.

18-ojo saksų savanorių pulko paramą asmeniškai užsitikrino Lietuvos vyriausiasis kariuomenės vadas gen. Silvestras Žukauskas, nes tuo metu puikiai suvokė, kad jauni Lietuvos kariuomenei vienai dalyvauti šioje plataus puolimo kampanijoje bus per daug pavojinga⁵¹. Tuo metu prieš Lietuvą Sovietų Rusija buvo surinkusi apie 16 000 pėstininkų ir 640 raitelių. Jau vien Pskovo divizija turėjo 8000 karių, 104 kulkosvaidžius ir 12 artilerijos pabūklų⁵². Esant tokiai situacijai vieni lietuviai būtų nepajėgę sėkmingai stumtis pirmyn ir tuo pačiu metu ginti užimtų teritorijų. Dėl šių priežasčių 18-ojo saksų savanorių pulko kariai išitraukė į paskutines savo kovas Lietuvoje ir sėkmingai kartu su lietuvių savanoriais dalyvavo pagrindinėse operacijose: Kurklių, Kupiškio kautynėse ir užimant Utenos miestą.

⁵⁰ V. Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1919–1920*, p. 93.

⁵¹ V. Jankauskas, *Kario kelias. Generolas Kazimieras Ladiga nepriklausomybės kovose*, Vilnius, 2004, p. 74.

⁵² P. Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. II, p. 349.

Prieš prasidedant Kurklių kautynėms, 1919 m. gegužės 17–18 d., buvo sudaryta Ukmergės rinktinė, ji turėjo pulti Kurklius. Ją sudarė trys voros (žr. 2 lentelę): dešiniajai vorai vadovauti buvo paskirtas Lietuvos karininkas Kazimieras Ladiga (Ladyga) kartu su saksų karininku Liudovičiu (*Ludovici*), šią vorą sudarė dvi saksų pėstininkų kuopos kartu su dviem pionierių būriais, o likusią dalį sudarė dvi lietuvių pėstininkų kuopos ir viena artilerijos baterija. Viduriniajai vorai vadovavo saksas ltn. V. Kriugeris (*W. Krüger*), jam taip pat buvo paskirta vadovauti saksų pėstininkų kuopai ir saksų artilerijos baterijai. Taip pat ltn. V. Kriugeris dar vadovavo ir Lietuvos karininko B. Bilmino kuopai. Pats 18-ojo saksų savanorių pėstininkų pulko vadas mjr. V. Cešau vadovavo kairiajai vorai, keturiems saksų kariniams junginiams ir dviem lietuvių karininkams – P. Geniui ir A. Žemaičiui. Visi saksų kariniai junginiai buvo ginkluoti sunkiąja ginkluote – kulkosvaidžiais ir minosvaidžiais, o lietuviai (viena baterija) teturėjo dvi patrankas. Šios Kurklių kautynės prasidėjo gegužės 17 d. ir baigėsi kitos dienos 11 val. ryto⁵³.

2 lentelė. Ukmergės rinktinė 1919 m. gegužės 17 d. Kurklių kautynėse⁵⁴

Vora	Voros vadai	Kuopų vadai	Voros sudėtis	Sunkioji ginkluotė
Dešinioji vora	K. Ladiga Liudoviči	V. Šaudzis M. Rėklaitis	I pėst. pulko dvi kuopos	–
		Liudoviči	Dvi saksų sav. pėst. kuopos	2 sunkieji kulkosvaidžiai
			Du saksų sav. pionierių būriai	–
		M. Pečiulionis	Artilerijos baterija	2 patrankos
Vidurinioji vora	V. Kriugeris	B. Bilminas	I pėst. pulko kuopa	–
		V. Kriugeris	Saksų sav. pėst. kuopa	2 sunkieji kulkosvaidžiai, 2 lengvieji kulkosvaidžiai
			Saksų savanorių artilerijos baterija	2 patrankos, 2 minosvaidžiai
Kairioji vora	V. Cešau	P. Genys A. Žemaitis	I pėst. pulko dvi kuopos	–
		V. Cešau	Saksų sav. pėst. kuopa	3 sunkieji kulkosvaidžiai, 2 lengvieji kulkosvaidžiai
			Saksų savanorių artilerijos baterija	2 patrankos
			Saksų savanorių du pionierių būriai	–

⁵³ V. Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1919–1920*, p. 106.

⁵⁴ Sudaryta remiantis V. Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1919–1920*, p. 102.

1919 m. gegužės 28 d. Lietuvos kariuomenė pradėjo Kupiškio puolimą, nes bolševikų kontroliuojamas Kupiškis kėlė pavojų Lietuvos kariuomenei iš kairiojo flango ir dėl šios priežasties nebuvo galimybės tęsti puolimo Utenos kryptimi. Šis Lietuvos kariuomenės puolimas buvo atmuštas bolševikų ir todėl gegužės 30 d. į pagalbą buvo atsiųstas 18-ojo saksų savanorių pulko I batalionas, kuriam vadovavo saksas kpt. Sprangeris. Atvykę saksai buvo įtraukti į Panevėžio rinktinę ir tuomet rinktinę sudarė trys voros (žr. 3 lentelę): dešiniajai vorai vadovauti buvo paskirtas karininkas Vincas Grigaliūnas-Glovackis su jam pavaldžiomis trim lietuvių pėstininkų kuopomis ir viena artilerijos baterija. Viduriniai vorai vadovavo karininkas J. Butkus, jis turėjo vadovauti ne tik keturioms lietuviškom pėstininkų kuopoms, bet dar ir trims saksų savanorių pėstininkų kuopoms bei vienai saksų artilerijos baterijai. Kairieji vorai vadovauti buvo paskirtas saksas kpt. Sprangeris, jis turėjo vadovauti trim lietuvių kuopoms su viena artilerijos baterija ir vienai saksų savanorių pėstininkų kuopai su artilerijos baterija. Nors tuo metu saksai sudarė mažesnę dalį šioje suformuotoje Panevėžio rinktinėje, bet jie buvo geriau ginkluoti ir matyt to užteko, kad gegužės 31 d. iš Kupiškio būtų išvyti bolševikai. Šios operacijos sėkmingas įgyvendinimas leido Ukmergės rinktinėi pradėti Utenos puolimą.

3 lentelė. Panevėžio rinktinė 1919 m. gegužės 30 d. puolant Kupiškį⁵⁵

Vora	Voros vadai	Kuopų vadai	Voros sudėtis	Sunkioji ginkluotė
Dešinioji vorai	V. Grigaliūnas-Glovackis	V. Grigaliūnas-Glovackis	II pėst. pulko trys kuopos	4 kulkosvaidžiai
			Artilerijos baterija	2 patrankos
Vidurinioji vorai	J. Butkus	J. Butkus	II pėst. pulko trys kuopos	–
			Panevėžio atskirojo bataliono viena kuopa	–
			Trys saksų sav. pėst. kuopos	–
			Saksų sav. artilerijos baterija	2 patrankos, 2 minosvaidžiai
Kairioji vorai	Sprangeris	Sprangeris	Saksų sav. pėst. kuopa	2 kulkosvaidžiai
			Saksų artilerijos baterija	2 patrankos
			Panevėžio atskirojo bataliono trys kuopos	–
			Lietuvių artilerijos baterija	2 patrankos

Prieš prasidedant Utenos puolimui, Ukmergės rinktinė vėl suformavo tris voras (žr. 4 lentelę): dešiniajai vorai vadovauti buvo paskirtas karininkas K. Ladiga su jam pavaldžiu karininku M. Pečiulioniu ir šią vorą sudarė dvi lietuviškos pėstininkų kuopos, žvalgų komanda, du raitelių eskadronai ir viena artilerijos baterija. Vidu-

⁵⁵ Sudaryta remiantis V. Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1919–1920*, p. 130.

riniajai vorai vadovauti buvo paskirtas saksų karininkas Kiolieris (*Köler*), jis turėjo vadovauti trimis saksų savanorių kariniams junginiams ir vienai lietuviškai kuopai. Kairiajai vorai vadovauti buvo paskirtas saksų karininkas mjr. V. Cešau kartu su Ignu Musteikiu, šioje voroje mjr. V. Cešau vadovavo penkiems saksų savanorių kariniams junginiams, o I. Musteikis buvo paskirtas vadovauti dviem lietuviškom pėstininkų kuopoms. Baigus formuoti voras – daugiau buvo lietuviškų pulkų nei saksų, tačiau pastarieji turėjo akivaizdų sunkiosios ginkluotės pranašumą. Gegužės 31 d. anksti ryte prasidėjęs Utenos miesto puolimas baigėsi tik birželio 2 d., kai Utena buvo užimta kairiosios voros, kurią vedė saksų karininkas mjr. V. Cešau kartu su lietuvių karininku I. Musteikiu⁵⁶.

4 lentelė. Ukmergės rinktinė 1919 m. gegužės 31 d. puolant Uteną⁵⁷.

Vora	Voros vadai	Kuopų vadai	Voros sudėtis	Sunkioji ginkluotė
Dešinioji vora	K. Ladiga	K. Ladiga	I pėst. bataliono dvi kuopos	–
			Žvalgų komanda (raiti)	–
			Du raitelių eskadronai	–
		M. Pečiulionis	4-oji artilerijos baterija (nepilna)	3 patrankos
Vidurinioji vora	Kioleris	Kioleris	Saksų sav. pėst. kuopa	–
			Saksų sav. artilerijos baterija	2 patrankos 2 minosvaidžiai
			Saksų sav. dviratininkų kuopa	–
			I pėst. pulko viena kuopa	–
Kairioji vora	V. Cešau I. Musteikis	I. Musteikis	I pėst. pulko dvi kuopos	2 sunkieji kulkosvaidžiai
		V. Cešau	Saksų savanorių pėst. trys kuopos	–
			Saksų savanorių artilerijos baterija	2 patrankos
			Saksų savanorių raitelių būrys	–

Šios kovos dėl Utenos buvo gana sudėtingos, nes bolševikai stipriai priešinosi ir ypač prieš dešiniąją vorą, kurią sudarė tik lietuvių pulkai be jokios sunkiosios ginkluotės. Užimti ši miestą buvo svarbu Lietuvos kariuomenei, nes nuo Utenos jau buvo nedaug likę pabaigti išstumti bolševikus, po šio mūšio patys bolševikai pradėjo trauktis iš Lietuvos teritorijos jau mažiau priešindamiesi. Užėmus Utenos miestą, saksų kariai daugiau nedalyvavo kovose prieš bolševikus, tuomet 18-asis saksų sav. pulkas grįžo į Ukmergę⁵⁸.

⁵⁶ V. Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1919–1920*, p. 124.

⁵⁷ Sudaryta remiantis V. Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1919–1920*, p. 118–119.

⁵⁸ V. Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1919–1920*, p. 123.

Saksų savanoriai kraustosi iš Kauno. 1919 m.

Pasaulio lietuvis, 1938, Nr. 4, p. 16

Saksų savanorių brigada Lietuvoje prabuvo iki 1919 m. liepos 11 d.⁵⁹. Įdomus faktas, kad prieš pat išvykstant Saksų savanorių brigadai iš Lietuvos, birželio pabaigoje buvo performuota ir pervadinta į Saksonijos Reichsvero 28-ąją Kauno brigadą (*Sächs. Reichswehr-Brigade 28 Kowno*)⁶⁰, kuri vėliau tapo Vermachto IV pėstininkų divizijos dalimi. Baigiant galima pridurti, kad saksų karių išvykimas buvo užfiksuotas Lietuvos savanorio pulkininko Jurgio Bobelio atsiminimuose: „1919 m. liepos mėnesio 11 dieną, 9 val. ryto man buvo suteiktas didelis malonumas: buvo įsakyta išrikiuoti mokomą komandą ties Aleksoto tiltu ir išlydėti visiškai iš Lietuvos išėinančius vokiečius [...] Vieni vokiečiai traukė plentais, kiti geležinkeliais.“⁶¹

Išvados

Į Lietuvą pirmieji vokiečių savanoriai buvo siunčiami nuo 1919 m. sausio pradžios. Vokietija tai darė dėl savo asmeninių interesų, kadangi tuo metu buvo iškilęs pavojus, kad Lietuva būsianti okupuota bolševikų, ir jau bolševikai buvo pradėję pulti Lietuvos kryptimi. Ši situacija Vokietijai kėlė nerimą, kad bolševikai per Rytprūsius galės teikti karinę paramą Vokietijos spartakininkams ir taip siekti revoliucijos pergalės Vokietijoje. Todėl buvo nuspręsta šį pavojų mėginti sulaukyti

⁵⁹ K. Ališauskas, *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920*, p. 257.

⁶⁰ G. Tessin, *Deutsche Verbaende und Truppen 1918–1939 – Altes Heer, Freiwilligenverbaende, Reichswehr, Heer, Luftwaffe, Landespolizei*, p. 130.

⁶¹ Cit., P. Ruseckas, *Savanorių žygiai: Nepriklausomybės karų atsiminimai*, t. I, p. 251.

Lietuvos teritorijoje pasitelkus vokiečių savanorius. Šie vokiečių savanoriai buvo jungiami prie 46-osios saksų landvero divizijos, ji buvo palikta ginti Lietuvos teritorijos bei pridengti X armijos, kuri tuo metu traukėsi, korpuso užnugario. 46-oji saksų landvero divizija 1919 m. sausio pradžioje tapo pagrindu, ant kurio buvo pradėtas Saksų savanorių brigados formavimas – samdomi ir siunčiami į Lietuvą vokiečių savanoriai. Už šią užduotį buvo atsakingos Vokietijoje esančios regioninių karinių štabų vadovybės: *Gruppenkommando I* – kontroliavo Vokietijos šiaurines ir rytines žemes ir *Gruppenkommando II* – kontroliavo Vakarų ir Pietų Vokietijos žemes; šios vadovybės samdė ir verbavo buvusius kaizerinės kariuomenės karius bei civilius į savanorių gretas. Kadangi 1919 m. vasario pradžioje suaktyvėjo bolševikų puolamosios operacijos Kėdainių–Jonavos ruože, Saksų savanorių brigada į Lietuvos Nepriklausomybės kovas buvo įtraukta gana anksti, net nebaigus jos dar galutinai formuoti.

Svarbiausią ir lemiamą vaidmenį saksų savanoriai suvaidino gegužės mėnesį vykusiose Kurklių, Kupiškio ir Utenos puolimo operacijose, nes šių puolimo metu sudarytose Ukmergės rinktinės vorose didžiąją dalį sudarė 18-ojo saksų savanorių pulko kariai. Tiesioginėse kovose prieš bolševikus dalyvavo tik 18-asis saksų pulkas, o 19-asis ir 20-asis saksų savanorių pulkai buvo paskirti laikyti Jiezno–Žiežmarių–Kaišiadorių fronto linijos, taip užtikrinant pastarųjų minėtų operacijų saugumą iš dešiniojo flango bei saugodami Kauną nuo galimų tiesioginių bolševikų puolimų. Saksų kariai po Utenos miesto užėmimo birželio 2 d. toliau karo veiksmuose nedalyvavo, nes bolševikai po truputį pradėjo trauktis iš Lietuvos ir pačiai Lietuvos kariuomenei jau neberekėjo pagalbos. 1919 m. liepos 11 d. Saksų savanorių brigada buvo išsiųsta atgal į Vokietiją, tiksliai prieš išvykstant iš Lietuvos ši Saksų savanorių brigada buvo performuota į Saksonijos Reichsvero 28-ąją Kauno brigadą, kuri vėliau tapo Vermachto IV pėstininkų divizijos dalimi.

Karo sanitarijos tarnybos veikla Nepriklausomybės kovų metu (1919–1923 m.)

■ SOLVEIGA LUKMINAITĖ

*„Mens sana in corpore sano“ (Sveikame kūne sveika siela)
(Decimas Junijus Juvenalis)*

Įvadas

2018 m. Karo medicinos tarnyba mini savo veiklos 100-metį. Prabėgus vos kelioms dienoms po 1918 m. lapkričio 23 d. išleisto pirmo įsakymo dėl Lietuvos kariuomenės organizavimo, jau gruodžio 4 d. buvo įkurtas Krašto apsaugos ministerijos Sanitarijos skyrius¹, jo viršininku buvo paskirtas plk. ltn. Vladas Nagevičius.

Nebuvo abejota tokio padalinio būtinybe, nes pradėjus formuoti Lietuvos kariuomenei buvo privalu rūpintis kariuomenės naujokų sveikatos patikrinimu, organizuoti sergančių ir sužeistų karių gydymą. Sanitarijos skyrius didesnę veiklos apimtį ir atsakomybę įgavo Lietuvoje prasidėjus Nepriklausomybės kovoms. Karo sanitarijos skyriaus pagrindinės funkcijos buvo taikant atitinkamas profilaktines priemones užtikrinti sveikatos ir higienos reikalavimus kariuomenėje, kariams susirgus – juos gydyti. Karo metu Karo sanitarijos skyrius teikė medicininę pagalbą sužeistiems kariams, rūpinosi jų evakuacija, organizavo gydymo įstaigas bei ruošė medicinos personalą. Taikos metu – labiausiai susitelkė ties naujokų tinkamumo karinei tarnybai nustatymu ir bendrosios higienos tikrinimu. Kaip buvo pasakęs gen. št. plk. Konstantinas Boleckis, bendrasis Sanitarijos tarnybos uždavinys – saugoti kariuomenės kūno sveikatą.

Lietuvos Krašto apsaugos ministerijos Sanitarijos skyrius veikė labai sudėtingomis sąlygomis. Nepriklausomybės kovų metu kariuomenėje trūko gydymo įstaigų, personalo, medicinos ir ūkinio inventorius. Galima sakyti, kad netrūko tik sergančių ir sužeistųjų. Kaip buvo minėjęs ilgametis Karo ligoninės viršininkas plk. ltn. Kazys Oželis: „Yra žinoma, kad per karą daugiau žmonių žūna dėl įvairių

¹ 1918 12 04–1918 12 23 – Apsaugos sanitarinis skyrius; 1918 12 24–1921 03 15 – Krašto apsaugos ministerijos Sanitarijos skyrius; 1921 03 16–1921 09 09 – Krašto apsaugos ministerijos Karo sanitarijos valdyba; 1921 09 10–1925 12 31 – Krašto apsaugos ministerijos Karo sanitarijos skyrius; 1926 01 01–1927 12 08 – Vyriausiojo štabo Karo Sanitarijos inspekcija; 1927 12 09–1940 10 28 – Karo sanitarijos valdyba.

ligų, negu dėl priešo ginklu padarytų žaizdų.“² Prie sudėtingų veiklos sąlygų ypač prisidėjo 1919–1920 m. Lietuvoje išplitusi gripo epidemija ir įvairios užkrečiamosios ligos, pareikalavusios papildomos personalo, įstaigų mobilizacijos bei bendrų prevencijos priemonių.

Šiame straipsnyje analizuojama Karo sanitarijos skyriaus veikla Nepriklausomybės kovų metu (1919–1923 m.). Tokie chronologiniai rėmai pasirinkti neatsitiktinai ir ne tik siekiant teksto vientisumo. Būtent apibrėžtu laikotarpiu skyriaus veikla buvo didžiausio masto. 1923 m. Lietuvoje pamažu įsivyravo taika, o metų pabaigoje buvo likviduota didžioji dalis karo medicinos įstaigų, sumažėjo karo medicinos personalo poreikis, taigi Karo sanitarijos tarnybos funkcijos susiaurėjo. Tyrime, analizuojant Karo sanitarijos skyriaus veiklą, aptartas karo medicinos įstaigų funkcionavimas, karo medicinos personalas, aprūpinimas medicininiu ir ūkiniu inventoriumi. Straipsnyje pristatomi Karo sanitarijos skyriaus reikšmingi sanitarinės būklės tikrinimo kariuomenės dalyse rezultatai, organizuota ligonių evakuacijos sistema bei pagalba organizuojant bendrąją karantino sistemą Lietuvoje.

Vytauto Didžiojo karo muziejuje saugoma daugiau nei 200 fotografijų, daugiausia iš Nepriklausomybės kovų laikotarpio, liudijančių apie karo medicinos veiklą tarpukario Lietuvoje. Šis straipsnis iliustruotas tik maža jų dalimi. Karo medicinos tematikai vis dar stokoja istoriografinio įdirbio, straipsnis parengtas remiantis archyviniais šaltiniais, daugiausia Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) itin gausia bei informatyvia Karo sanitarijos valdybos (f. 4), Kariuomenės gydymo įstaigų (f. 809), Dr. Jono Basanavičiaus vardo Karo ligoninės (f. 1102) fondų medžiaga. Archyvinių šalių informaciją papildė iškalbingi amžininkų, daugiausia karo medicinos personalo, tiesiogiai prisidėjusių prie karo medicinos veiklos, liudijimai apie karo medicinos įstaigų, ligonių evakuacijos sistemas ir apskritai apie karo medicinos sunkumus ir pasiekimus. Remtasi amžininkų atsiminimais, publikuotais „Mūsų žinyne“, „Karo archyvo“ leidiniuose, taip pat Petro Rusecko sudarytais atsiminimų rinkiniais „Savanorių žygiai. Nepriklausomybės karų atsiminimai“.

Įstaigos

Karo medicinos struktūrą sudarė: kilnojamos įstaigos, t. y. perrišamieji punktai, skrajojantys būriai, kilnojamos lauko ligoninės, sanitarijos transportas, nekilnojamos įstaigos: užnugario ir vietos ligoninės, lazaretai, vaistinės. Labai svarbi buvo lanksti ir organizuota evakuacinė sistema tarp visų šių dalių³.

1915–1918 m. Lietuvoje vokiečiai buvo pradėję steigti ligonines įvairiose vietose, bet jos buvo mažos, menkai aprūpintos. Besitraukdami jie išsivežė ir daug medicinos turto. Pirmieji sužeistieji kariai buvo gydomi apskričių ligoninėse arba

² Plk. gyd. K. Oželis, Karo sanitarijos tarnyba 1918–1928, *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, Nr. 45, p. 503.

³ Gen št. plk. K. Boleckis, Sanitarijos tarnyba ir sanitarijos įstaigų taktika, *Mūsų žinynas*, 1923, t. 4, Nr. 12, p. 449.

Karo ligoninė. Kaunas, 1919 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-45

Kauno Raudonojo Kryžiaus ligoninėje, ji veikė nuo 1919 m. sausio mėn. Bet netgi įsikūrus Karo ligoninei, vietos ligoniams vis dar buvo per maža⁴. Ltn. Jurgis Kiaunė, sužeistas 1919 m. sausį kovų su bolševikais metu ties Kėdainiais prie Kulupių kaimo, prisiminė, kad tuo metu, kai Kaune dar nebuvo nei Karo, nei Raudonojo Kryžiaus ligoninių, jis buvo paguldytas į miesto ligoninę: „Kokia buvo ligoninėje tvarka ir kaip buvo gydoma, nė nepasakosiu – baisu ir prisiminti. Žaizdas tvarstydavo tik tuomet, kai per tvarsčius imdavo dvokti.“⁵

Karo ligoninė. 1919 m. kovo 25 d. gydytojui Pranui Sližiui buvo pavesta Kaune suformuoti 250 lovų karišką ligoninę Nr. 1. Ligoninės organizavimo darbai užsitetę gana ilgai ir tik 1919 m. birželio 11 d. ji pradėjo veikti L. Tolstojaus g. (dab. L. Sapiegos), Kamberio namuose. Nuo tada savo darbą pradėjo ir karių sveikatos tikrinimo komisija. To paties mėnesio 30 d. ligoninė pavadinta Karo ligonine, iš karto pradėtas formuoti ligoninės personalas. Liepos mėn. antroje pusėje vokiečiai apleido Karmelitų rajone savo turėtus dizenterijos ligoninės pastatus, čia ir persikėlė Karo ligoninė. Daugėjant ligonių, Karo ligoninė buvo plečiama, lovų skaičius padidintas iki 400. Daugėjo ir personalo, tačiau jam ne visada pavykdavo laiku išmokėti atlyginimus. Kaip rašė gyd. plk. Vladas Ingelevičius, „ligoniams maitinti

⁴ Dr. Vl. Ingelevičius, Gen. gyd. Vl. Nagevičius Lietuvos kariuomenės sveikatos sargyboje, red. D-ras Matulionis, *Generolo gydytojo Vlado Nagio Nagevičiaus gyvenimo ir darbų apžvalga*, Putnamas, 1962, p. 228.

⁵ Vyr. ltn. J. Kiaunė, Iš mokytojų į savanorius, red. P. Ruseckas, *Savanorių žygiai. Nepriklausomybės karų atsiminimai*, t. 1, p. 78.

Lietuvos kariuomenės Nepriklausomybės karo invalidai Kauno karo ligoninėje. 1920–1921 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-13740

net per pažįstamus artimiausius klebonus tenka rinkti aukas produktais iš visuomenės; kai kurį laiką pati ligoninė malkas kertasi ir vežasi iš artimiausių Kaunui miškų. Esamas personalas dar yra neprityręs darbe, ypač žemesnio personalo tarpe pasitaiko demoralizuotų asmenų ir sunku jį suvaldyti“⁶. Karo ligoninėje veikė vidaus ligų skyrius, chirurginis, apkrečiamų ligų, odos ir veneros ligų, buvo operacinė ir tvarstomasis kambarys.

Jau 1919 m. rudenį Karo ligoninė buvo perpildyta. Ligoniai buvo guldomi net koridoriuose, mirusiųjų nespėta laidoti, nebuvo net pakankamai lentų karstams. Ligoniams trūko lovų, patalynės, baltinių, medicinos įrankių, vaistų, tvarsliaivos. Tų metų rudenį Karo sanitarijos skyriuje kilo krizė. Trūko priemonių, personalas nepajėgė aptarnauti kariuomenės, o ir nebuvo pakankamai patyręs. Netgi tuometinis Karo sanitarijos viršininkas, vadovavęs 1919 m. birželio 4 d.–gruodžio 19 d., gen. ltn. gyd. Pranas Vaiciuška atsistatydino. Naujai paskirtas plk. gyd. V. Nagevičius ėmėsi iniciatyvos. Buvo padidintas personalo etatų skaičius, daugiausia mobilizacijos būdu. Plk. gyd. V. Nagevičius, apeliuodamas į patriotizmo jausmą ir sąžinę, surinko geriausius tuo metu Lietuvos gydytojus⁷. 1919 pab.–1920 pr. Lietuvoje išplitusi gripo epidemija ligoninę privedė prie krizės. 1919 m. gruodžio 31 d. Karo ligoninėje be

⁶ Plk. gyd. V. Ingelevičius, Karo sanitarijos tarnyba 1918–1928, *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, Nr. 45, p. 494.

⁷ Dr. Vl. Ingelevičius, Gen. gyd. Vl. Nagevičius Lietuvos kariuomenės sveikatos sargyboje, *Min. veik.*, p. 229–231.

vyr. gydytojo buvo dar 6 gydytojai, 14 gailėstingųjų seserų, 10 praktikantų, 6 studentai medikai ir 4 gydytojų padėjėjai (felčeriai) bei apie 80 kareivių sanitarų⁸. Tuo metu personalui kartais tekdavo vienoje lovoje guldyti po du ligonius, kartais – ant grindų padriektų šiaudų, be to, buvo nepastovus ir nepakankamas malkų tiekimas. Ligoninei tuo metu labai trūko rentgeno kabineto.

1920 m. vasario 1 d. Karo ligoninės vyr. gydytoju buvo paskirtas plk. ltn. Kazys Oželis. Tuo metu gripo epidemija buvo išplitusi visoje kariuomenėje, ligonių evakuacija – labai sunki, nes transportas primityvus, geležinkeliuose betvarkė, vagonai – nekūrenami ir be langų, ir apskritai sanitarinių vagonų ir autotransporto buvo per mažai. Dėl to dalis ligonių gaudavo komplikacijas, o net ir patekusiems į ligoninę ne visada būdavo suteikiama tinkama pagalba⁹. Vien per 1920 m. sausio mėn. Karo ligoninėje mirė 196 ligoniai. Kaip prisiminė plk. ltn. K. Oželis: „Buvo momentas, kada karo ligoninės lavoninė turėjo apie 90 lavonų. Karo ligoninė neturėjo fizinės galimybės laiku juos palaidoti: negalima buvo spėti giliai užšalusioje žemėje iškasti duobės, nors dirbdavo apie 150 belaisvių. Karo ligoninė neturėjo lėšų apmokėti grabdirbiamis. Pastarieji sustreikavo. O kad nesustotų karstų gaminimas, ligoninės vyriausiajam gydytojui reikėjo iš asmeninių lėšų duoti apie 500 auksinų avansas.“¹⁰ Vėliau ligoninės lovų skaičius buvo padidintas iki 1000. 1920–1921 m. dėl patalpų ankštumo terapijos skyrius su 300 lovų iškeltas į K. Donelaičio g., o tas pastatas vėliau tapo Lietuvos universiteto pirmaisiais rūmais. Pagerbiant J. Basanavičių, 1926 m. Karo ligoninė pavadinta dr. J. Basanavičiaus Karo ligonine¹¹.

Apie Karo ligoninėje vyravusias problemas yra labai iškalbingų archyvinių šaltinių. Ypač iš 1920 m. Karo ligoninės gyvenimo ryškėja daug nemalonių su vagystėmis susijusių epizodų. Pavyzdžiui, užfiksuota, kad 1920 m. kovo 30 d. iš ligoninės pabėgo areštuotas ligonis Motiejus Valaitis ir išsinešė su savimi valdiškus daiktus – chalata, marškinius, kelnes, rankšluostį, paklodę, „kaldrą“¹². Gegužės 2 d. iš ligoninės pabėgo 5-ojo pėstininkų pulko mokomosios kuopos kareivis Vincas Romanas Didžbalis ir 7-ojo pėstininkų pulko 5-os kuopos karys Aleksandras Jaukovojus, kuriuos prašyta sulaikyti¹³. Gegužės 5 d. iš Karo ligoninės pabėgo 4-ojo pėstininkų pulko kulkosvaidžių kuopos kareivis Juozas Duragas(?) ir išsinešė „kaldrą“, marškinius, kelnes¹⁴. Gegužės 8 d. pabėgo kareiviai Eduardas Olšauskas ir Valantinas Poškus, jie su savimi

⁸ Plk. gyd. K. Oželis, Karo sanitarijos tarnyba 1918–1928, *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, Nr. 45, p. 511.

⁹ *Ten pat*, p. 512.

¹⁰ *Ten pat*, p. 512.

¹¹ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m.*, Čikaga, 1986, p. 620.

¹² 1920 03 31 Vyriausiojo gydytojo telefonograma Nr. 218 Karo ligoninei, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 1102, ap. 2, b. 5, l. 152.

¹³ 1920 05 02 Vyr. gyd. K. Oželio telefonograma. Nr. 369 Kauno miesto komendantūrai, *ten pat*, l. 159.

¹⁴ 1920 05 07 Zdanovičiaus telefonograma. Nr. 382 Kauno miesto komendantūrai, *ten pat*, l. 166.

Karo ligoninės akių skyriaus personalas su sužeistaisiais. 1920 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-48

išsinešė valdiškus daiktus – pagalbę, baltinius, rankšluosčius, užvalkalus¹⁵. Gegužės 17 d. pabėgo belaisvis Petras Gavrilovičius, išvogęs valdiškų ir privačių asmenų daiktų¹⁶. Gegužės 18 d. iš Karo ligoninės pabėgo intendantūros nerikiuotės kuopos kareivis Aleksandras Juselskis ir išsinešė valdiškus drabužius, mundurą, viršutines kelnes, kepurę, marškinius, apatines kelnes, pusbačius ir pinigų¹⁷. Taigi matyti, kad kone kiekvieną dieną Karo ligoninės gydytojai fiksavo ligonių kareivių pabėgimus ir vagystes. Tokius aptartus atvejus nulėmė sudėtingos to meto gyvenimo sąlygos, pinigų stygius. Dar būtų galima svarstyti apie sudėtingas asmenines situacijas, jei buvo renkama ne tik bėgti iš ligoninės nepasibaigus gydymui, bet ir, tikriausiai, sąmoningai vogti. Tačiau, žinoma, neretu atveju kariai iš ligoninės bėgdavo tik norėdami greičiau grįžti į savo dalinį.

Iš 1921 m. liepos mėn. ligoninės gydytojo pareiškimo krašto apsaugos ministeriui aiškėja ir atliekų problema. Skųstasi, kad vyrauja sistema, kai tualetu atliekos nuleidžiamos tiesiai į Nemuną, kas negarantuoja švaros palaikymo¹⁸.

¹⁵ 1920 05 08 Vyr. gyd. K. Oželio telefonograma. Nr. 355 Kauno miesto komendantūrai. Karo ligoninė, *ten pat*, l. 168.

¹⁶ 1920 05 17 Vyresn. gyd. telefonograma. Nr. 400 Kauno miesto komendantūrai, *ten pat*, l. 170.

¹⁷ 1920 05 19 Vyr. gyd. K. Oželio telefonograma. Nr. 37 Intendantūros nerikiuotės skyriaus vadui, *ten pat*, l. 172.

¹⁸ 1921 07 19 gyd. plk. lt. Gurausko pareiškimas Krašto apsaugos ministeriui, *ten pat*, f. 4, ap. 1, b. 11, l. 146.

Vis dėlto, nepaisydamas sudėtingos ir įtemptos Karo ligoninės veiklos pradžios, gyd. plk. Juozas Marcinkus manė, kad „ligoniai nuodugniai iširti ir be jų kiekvienas ligos simptomas, kiekvienas ligos pasikeitimas smulkiai užfiksuotas, pažymėtas kiekvienas gydytojo paskyrimas. Ligos eiga užrašinėjama beveik kasdien. Tais laikais nebuvo kas gydytojų darbus kontroliuotų. Tai buvo, galima sakyti, pasišventėlių darbas [...] Pirmieji karo ligoninės gydytojai mums parodė, kad medicinos darbe galime prisitaikinti ir prie blogiausių aplinkybių, kad pasiryžus bei su gerais norais ir sunkiausiose sąlygose galima daug padaryti“¹⁹. Gyd. plk. V. Ingelevičius teigė, kad V. Nagevičius labai rūpinosi Karo ligonine, siekė, kad ji būtų aukštumoje, taptų centrine įstaiga. Iš tikrųjų, nepaisant nesklandumų, tai ir pavyko įgyvendinti. Karo ligoninė tiek 1919–1923 m., tiek per visą nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpį buvo centrinė karių sveikatos tikrinimo, gydymo įstaiga ir sanitarinio personalo mokymo vieta Lietuvoje. Į ją ne tik periodiškai buvo komandiruojami pasitobulinti kariuomenės dalių gydytojai, bet ir šios ligoninės gydytojai buvo siunčiami tobulintis į Vakarų Europos karo ligonines²⁰.

Lauko ligoninės. Labai svarbi karo medicinos įstaigų rūšis Nepriklausomybės kovų metu buvo kilnojamosios lauko ligoninės. Jos dažniausiai įsikurdavo kareivinėse ar dvaruose ir buvo lyg tarpinės įstaigos tarp stacionarių ligoninių ir perrišamųjų būrių. Gen. št. plk. Konstantinas Boleckis aiškino, kad lauko ligonines reikia statyti miške ir jas maskuoti. Tvarstomųjų punktų vietos dieną žymėtos balta vėliava su raudonu kryžiumi, o naktį – raudonu žibintu. Tvarstomuosiuose punktuose sužeistieji turėjo gauti medicinos pagalbą ir tada buvo siunčiami į kilnojamąsias lauko ligonines. Lauko ligoninės privalėjo slinkti paskui kariuomenę tokiu atstumu, kad prasidėjus kautynėms, nebūtų nutolusios daugiau kaip vieną dienos žygį nuo kautynių lauko. Lauko ligoninės turėjo būti išdėstytos taip, kad kariuomenei žygiuojant, dalis jų perduotų sužeistuosius stacionarioms ligoninėms, o pačios judėtų paskui kariuomenę²¹.

Pirmoji lauko ligoninė pradėjo organizuotis 1919 m. gegužės 10 d. prie kariinės kilnojamosios ligoninės, vadovaujant gyd. J. Marcinkui. Liepos 5 d. ji pradėjo priimti ligonius fronte su bolševikais ties Utena, buvusiame Balsevičių dvare. Iki 1921 m. balandžio mėn. ligoninė buvo Šeduvoje, Kėdainiuose, Seinuose, Vilniuje, Ukmergėje, Birštone. 1921 m. gruodžio 5 d. perkelta į Alytų, kur veikė iki likvidavimo – 1927 m. vasario 17 d., kaip Alytaus įgulos ligoninė²². Šioje vietoje galima įterpti neilgą savanorio Jono Slavinsko prisiminimų epizodą, jo ranka 1919 m.

¹⁹ Gyd. plk. Marcinkus, 1919–33m. Karo ligoninės medicinos darbo trumpa apžvalga, *Mūsų žinynas*, 1935, t. 28, Nr. 121, p. 394.

²⁰ Dr. Vl. Ingelevičius, Gen. gyd. Vl. Nagevičius Lietuvos kariuomenės sveikatos sargyboje, *Min. veik.*, p. 234.

²¹ Gen št. plk. K. Boleckis, Sanitarijos tarnyba ir sanitarijos įstaigų taktika, *Mūsų žinynas*, 1923, t. 4, Nr. 12, p. 451–452.

²² V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 620.

rugpjūčio mėn. buvo sužeista mūšyje su bolševikais. Jis rašė: „Aplink virė baisiausias mūšis. Visur tik poškėjo, tratėjo šūviai! Kur čia dabar tą felčerį besurasi!? Atsisėdęs, išplėšiau munduro pamušalo gabalą, apvyturiavau sužeistą ranką ir pasitraukiau iš fronto. Vėliau susiradau visa, kas man buvo reikalinga ir tą pačią dieną, jau naktį, atsidūriau net Utenoje pirmoje lauko ligoninėje.“²³ Žinoma, šis epizodas neatskleidžia pačios Utenos ligoninės situacijos, tačiau visgi parodo, kad mobiliosios lauko ligoninės tikrai negalėjo būti prie kiekvieno fronte kovojusio kario, tad dažnai tekdavo pirmąją medicininę pagalbą suteikti pačiam sau arba vienas kitam.

Kaip prisiminė karo gydytojas lt. Leonas Kenstavičius (Kęsgaila), jis, kaip karo medikas, 1920 m. antroje pusėje buvo paskirtas dirbti į 10-ąją pėstininkų pulką kautynių su Lenkijos kariuomene metu Augustavo, Punsko, Seinų apylinkėse, atvykęs į Seinus iš karto pastebėjo, kad kilnojamajai ligoninei skirta patalpa tebuvo paprastas sukrypęs medinis namas, nors medicinos įrankių ir tvarsliaivos atsargų turėta pakankamai. Tačiau ligoniams transportuoti pritaikytų sanitarinių vežimų tebuvo vienas, ir tas atimtas iš bolševikų. Netrukus lt. J. Kenstavičiui su pulku persikėlus į Suvalkus, pulko ligoninė įsikūrė dviejų aukštų mūriniame name Suvalkų įgulos ligoninės rūmuose, kareivinių rajone. Nors ten buvo dvi anglų dezinfekcinės kameros, tačiau „sanitarinės mantos ten bemaž nebuvo: vienas kitas aplaužytas stalas, keliolika netinkamų geležinių lovų, keletas išklibusių taburečių ir – viskas“²⁴.

1920 m. rugpjūčio mėn. pab. 10-ojo pėstininkų pulko I bataliono tvarstykla įsikūrė Jeziorkų kaime. Šios tvarstyklės gydytojas lt. L. Kenstavičius prisimindamas apie sužeistuosius, kurių daugelio neva nuotaika buvo gera, išryškino vieną įstrigusį epizodą. Jis prisiminė, kad kartą vienas husaras nulipo nuo arklio, kad pakeltų sužeistą draugą, kuris krito pašovus jo arklių, o tuo metu, kai kėlė draugą, ir jo pakaušį sužeidė priešo kulka. Gydytojas rašė, kad minėtieji husarai „apie kūno sužalojimus jie ir mąstyti nemąstė: visas jų sielvartas buvo žuvęs arklys“²⁵.

Savanoris Antanas Plečkaitis, kuris tarnavo 2-ajame pėstininkų pulke, buvo sužeistas kovose su bolševikais ties Suvieko kaimu, Zarasų r. Jis prisiminė: „Mane nuvedė į kaimą ir ten ėmė mano žaizdą tvarstyti. Moterys, pamačiusios mane sunkiai sužeistą ir dar apalpusį, ėmė ieškoti žvakių, nes manė, kad mirštu. Atsipeikėjęs pamačiau prie savo galvos tris verkiančias moteriškes. Mane aptvarstė patys kareiviai, nes sanitarų nebuvo; jie buvo išvažiavę su kitais sužeistaisiais, kurie pirmiau manęs parėjo.“²⁶ Netrukus buvo atsiųstas ūkininko vežimas ir ligonis buvo išvežtas į lauko (tikriausiai Utenos) ligoninę, kuri buvo 12 km nuo kaimo. Ten su tarnybos kolega,

²³ J. Slavinskas, *Žygiai savanorio, kurį bolševikai ruošėsi sušaudyti, Savanorių žygiai. Nepriklausomybės karų atsiminimai*, t. 1, p. 201.

²⁴ Plk. lt. gyd. L. Kenstavičius, Pirmoji medicinos pagalba fronte per kautynes su lenkais 1920 metais, *Karo archyvas*, 1935, t. 6, p. 130–131.

²⁵ *Ten pat*, p. 132–133.

²⁶ A. Plečkaitis, Sanitarinis puskarininkis paima karo grobį ir belaisvius, red. P. Ruseckas, *Savanorių žygiai. Nepriklausomybės karų atsiminimai*, t. 2, Kaunas, 1937, p. 263.

Lietuvos kariuomenės 2-osios lauko ligoninės personalas. 1919–1923 m. Fotogr. I. Jasiulis.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-14315

kaip prisiminta, abu dejuodami gulėjo ant grindų, nes lovų nebuvo. Tik jiems visą naktį išsikankinus, buvo nuspręsta juos vežti į Rokiškio ligoninę. Tačiau kelionė į ją truko dvi dienas, nes vežimas galėjo būti traukiamas tik žingine, nes traukiant risčia nuo kratymo ligonių skausmai dar labiau paūmėdavo, o A. Plečkaičiui nuolatos iš burnos bėgo kraujas. Toliau savanoris prisiminė: „Atvažiavus mums į Rokiškio ligoninę, slaugytojos paėmė mane, kaip man rodėsi, beširdiškomis rankomis, padėjo ant neštuvų ir nunešė į ligoninę.“²⁷

Antroji lauko ligoninė kūrėsi padedama Amerikos Raudonojo Kryžiaus organizacijos. 1919 m. liepos 17 d. ligoninė buvo pasiūsta į bolševikų frontą, į Kupiškį, o vėliau būdavo Kėdainiuose arba Palangoje. Nuo 1923 m. vasario 5 d. ligoninė likviduota, jos turtas perduotas Kauno karo ligoninei²⁸. Nuo 1923 m. rugsėjo 1 d. ligoninė kaip karo sanatorija veikė Palangoje. Iš sanitarijos inspektorių protokolų (1919 m. liepos 24 d. atlikto patikrinimo) aiškėja pakankamai nebloga įrengtos ligoninės Kupiškyje padėtis. Patikrinimo metu rasta 45 medinės lovos, 16 neštuvų. Pastebėta, kad baltinių ligoniams ir lovoms užtenka, ligoniai ir jų patalpos laikomi švariai. Išsamiai vedamos ligų istorijos, įtaisyti visi ūkio įrenginiai ir vaistinė. Dėl valgio taip pat priekaištų neturėta. Tačiau pastebėta, kad šiai lauko ligoninės komandai trūksta kai kurių chirurgijos instrumentų, spirito, arklių²⁹.

²⁷ *Ten pat*, p. 264.

²⁸ 1923 m. KAM. Sanitarinių įstaigų formuliaras, LCVA, f. 4, ap. 1, b. 72, l. 6.

²⁹ 1919 07 Išdavos dalių sanitarinio stovio patikrinimo, *ten pat*, f. 4, ap. 1, b. 12. l. 5.

Lietuvos kariuomenės 1-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulko priešakinis tvarstomasis punktas Trakų apylinkėje. 1920 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-13732

Kadangi, kaip jau minėta, lauko ligoninės buvo mobilios, tad pagal situaciją ir sanitarijos skyriaus viršininko įsakymą jos nuolat kėlėsi į kitą vietą. Pavyzdžiui, V. Nagevičiaus 1919 m. lapkričio 25 d. išsiųstoje telegramoje sakoma, kad Kupiškėje dislokuota lauko ligoninė betikslė, nes nepriima sunkiai sužeistų, be to yra netoli Panevėžio Raudonojo Kryžiaus ligoninės, tad siūlyta ją likviduoti kaip nuostolingą ir perkelti į kitą frontą³⁰.

Trečioji lauko ligoninė įsteigta 1919 m. gruodžio 27 d. Marijampolėje. Vėliau buvo perkelta į Aštriąją Kirsną, Seirijus, Alytų, Baisogalą. Likviduota 1923 m. lapkričio 30 d.³¹

Ketvirtoji lauko ligoninė veikė nuo 1921 m. vasario 18 d. prie I atskirojo lazareto. Obeliuose turėjo 50 lovų, priėmė grįžtančius tremtinius. Vėliau veikė Kėdainiuose, Baisogaloje, Tauragėje, Palangoje. Likviduota 1923 m. spalio 30 d. Baisogaloje³².

Dar nenutolstant nuo karo medicinos įstaigų temos, galima pridėti neiįprastą eil. Jono Barčiaus patirtį karo fronte. Jis buvo sunkiai sužeistas 1919 m. rugpjūtį fronte su bolševikais Daugpilyje, Gryvoje. Kaip jis užfiksavo prisiminimuose, kartą atsibudęs pajuto, kad „pakaušyje didelė žaizda, iš kurios išsikišę aštrūs kiauto kaulai. Mirtis!... Susigriebiu: tai ne kiauto kaulai, bet sulindusios galvon plieninio šalmo šukės“³³.

³⁰ 1919 11 25 V. Nagevičiaus telegrama Nr. 157, *ten pat*, f. 4, ap. 1, b.15, nenumuotas lapas.

³¹ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 617.

³² *Ten pat*, p. 617.

³³ Eil. J. Barčius, Sunkiai sužeistojo nuotyčiai, *Savanorių žygiai. Nepriklausomybės karų atsiminimai*, p. 165.

Lietuvos kariuomenės I atskirojo lazareto vartai. Kaunas, 1923 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-13746

Jam atsigavus, bolševikai padarė kratą. Po to jis atsibudo jau Zarasų ligoninėje, atėję aplankyti tarnybos draugai jam papasakojo, jog iš mūšio lauko jis buvo paimtas kaip negyvas. Tik gydytojas pripažino esant gyvą ir liepė išvežti į Zarasų ligoninę³⁴.

I priešakinis perrišamasis būrys suformuotas 1919 m. rugsėjo 23 d. prie 1-osios lauko ligoninės. Tokio būrio funkcija – teikti skubią pagalbą sužeistiesiems kautynių lauke. Būrys buvo mobilus, pasiruošęs bet kuriuo metu persikelti, kur tik būtų reikalingas. Būrys darbą pradėjo 1919 m. spalio 6 d. Zarasuose, 1-ojo pėstininkų pulko bare, vėliau veikė Alūkstoje, Kėdainiuose, Baisogaloje, Šiauliuose, Batakiuose, Panevėžyje, Aukštojoje Panemunėje, Lentvaryje, Kaune, Rykantuose, Alytuje, Seirijuose, Simne, Vievyje, Žiežmariuose, Kvietiškyje, Šančiuose, Obeliuose. Būrys turėjo viršininką, 2 gailestingąsias seseris, ūkio vedėją, raštininką, 15 sanitarų, 10 arklių, 1 chirurginį vežimą, 2 ūkio vežimus, lauko virtuvę ir vežimą personalui. 1922 m. būrys buvo pervadintas I priešakiniu tvarstomuoju būriu 1923 m. lapkričio 16 d. būrys buvo likviduotas³⁵.

Lazaretai. Besibaigiant Pirmajam pasauliniam karui, per visą Lietuvos teritoriją vyko masinė gyventojų migracija – vokiečių belaisviai grįžo į Vokietiją, o rusų belaisviai – į Rusiją, taip pat į Lietuvą grįžo lietuviai karo pabėgėliai ir belaisviai. Vykstant tokiam gyventojų judėjimui, siautėjo užkrečiamosios ligos – vidurių ir dėmėtoji šiltinė. Kariuomenėje – ypač, nes buvo prasta higienos priežiūra, nepilnavertis maistas,

³⁴ Ten pat, p. 165–166.

³⁵ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 617.

Lietuvos kariuomenės I atskirojo lazareto medicinos personalas.
2-oje eilėje, centre vyr. lt. Antanas Matukas. Kaunas, 1923 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-13777

drabužių ir apavo, lovų bei medikamentų stygius, prie viso to prisidėjo ir nepalankios oro sąlygos. Sanitarijos puskarininkiams skirtame vadovylyje apie higieną buvo rašoma, kad būtent užkrečiamosios ligos buvo didžiausias kariuomenės priešas, o „kare nuo jų kartais daugiau žmonių žūna, negu nuo žaizdų, o taikos metu apkrečiamos ligos duoda didžiausių skaičių mirusių ir paleistų iš kariuomenės dėl nesveikatos“³⁶. Dėl to buvo ypač svarbu kovoti su šios rūšies ligomis ir nuo jų saugotis. Problema buvo ta, kad daug kareivių gyvendavo vienoje vietoje, dėl ko ligos galėjo greičiau plisti. Pirma prevencija prieš užkrečiamas ligas buvo higienos palaikymas. Kovos su šiltine metodai turėjo būti kareivinių, jų apylinkių, kiemų, sanitarinių mazgų švara. Kareiviai privalėjo būti apgyvendinami ne ankštai, o kareivinės nuolat vėdinamos, namai remontuojami, tiekiamas virintas vanduo, visavertis valgis, mažinamas darbo krūvis, daromos dažnesnės gydytojo apžiūros. Dizenterija (dar vadinta kruvinąja) kartais pasireikšdavo pavieniais atvejais, o kartais tam tikroje teritorijoje virsdavo epidemija. Liga dažniausiai išplisdavo tankiai apgyvendintose vietose ypač karo metu³⁷. Užkrečiama liga susirgusių ligonį buvo privalu kuo greičiau siųsti į liginę ir jį izoliuoti, daiktus bei drabužius dezinfekuoti. Prieš žygį kareiviai nuodugniai turėjo būti apžiūrimi, ypač jei tekdavo sustoti vietoje, kur jau buvo išplitusi epidemija³⁸.

³⁶ A. J. Baranov, *Igiena. Vadovėlis Sanitarijos puskarininkiams*, Marijampolė, 1921, p. 15.

³⁷ A. J. Baranov, *Vidaus, akių ir ausų ligos. Vadovėlis Sanitarijos puskarininkiams*, Marijampolė, 1921, p. 9;13.

³⁸ *Ten pat*, p. 15–16.

Lietuvos kariuomenės I atskirojo lazareto ambulatorija. Kaunas, 1923 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-13848

Atsižvelgiant į pavojingų užkrečiamųjų ligų plitimą 1919–1920 m. Lietuvoje buvo steigiamos specializuotos gydymo įstaigos – lazaretai³⁹.

Pirmasis atskirasis lazaretas buvo suformuotas gydytojo Kazimiero Gurausko pastangomis, įsteigtas 1919 m. liepos 8 d., rugpjūčio 24 d. atidarytas Kaune, tuometiniame jo priemiestyje Žemuosiuose Šančiuose. Jame gydyti karo belaisviai. 1920 m. rugpjūtį lazareto etatai praplėsti iki 250 lovų, o nuo lapkričio mėn. – iki 800 lovų. Lazaretas turėjo visus užkrečiamųjų ligų skyrius ir dar akių, ausų, nosies, gerklės skyrius. Lazaretas likviduotas 1924 m. sausio 14 d.⁴⁰

Natūralu, kad ligoninėse, kaip ir bet kuriose kitose viešosiose įstaigose, pasitaikydavo atvejų, kurie vėliau nuguldavo ir į teismo bylų puslapius. Išliko užfiksuotas komiškas atvejis: 1921 m. sausio 11 d. I lazarete kareivis Juozas Siliiekis prieš išeidamas į ligoninę paliko pas kareivį Praną Laurušonį skrynutę, kurioje buvo 6 svarai lašinių. Grįžęs rado skrynutę išplėštą ir likusius tik pusę lašinių. Nurodytas buvo dar ir liudytojas kareivis Zuraitis, neva matęs, kaip P. Laurušonis valgė lašinius⁴¹.

Pats lazaretas taip pat neišvengė vagysčių. Viename sanitaro pranešime sakoma, kad pas to paties lazareto sanitarę Nacevičaitę kišenėje buvo rasta 3 „šmotukai“

³⁹ Lazaretas (lot. *lazaret*) – nedidelė stacionari gydymo įstaiga, dažniausiai – užkrečiamųjų ligų ligoninė; stacionari gydymo įstaiga prie kariuomenės dalies, skirta ligoniams, kuriems nereikia ilgo ir specializuoto gydymo. V. Vaitkevičiūtė, *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 2001, p. 429.

⁴⁰ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 618.

⁴¹ 1921 01 11 Viršilos pareiškimas I atskiro lazareto viršininkui, LCVA, f. 809, ap. 2, b. 25, l. 8.

Lietuvos kariuomenės
I atskirojo lazareto
dezinfekcinė brigada
prie aparato. Apie 1923 m.

VDKM nuotraukų rinkinys,
Fa-13780

Ligonių atvežimas
į I atskirtąjį lazaretą.
Kaunas, apie 1920 m.

VDKM nuotraukų rinkinys,
Fa-13852

muilo, skirto plauti ligoniams⁴². Galima tikėti, kad ne ką retesni atvejai nei vagystės buvo „tvarkos ardymas“ lazareto teritorijoje. Už tai asmuo galėjo būti pasiūstas į įgulos „daboklę“⁴³.

1921 m. sausį–vasarį tuometis krašto apsaugos ministras plk. ltn. Konstantinas Žukas dėl išplitusios choleros Kauno įguloje ir apskritai dėl nešvaros kariuomenės gyvenamosiose vietose parengė įsakymą nuodugniai apžiūrėti visas kariškas įstaigas, karo ligonines, lazaretus ir surasti apsileidimo kaltininkus⁴⁴. Pagal įsakymo projektą buvo liepiama kariuomenės dalyse atkreipti dėmesį į visus susirgimus vidurių ligomis, ypač prižiūrėti ligonius ir įrengti jiems atskiras patalpas. Įtarus choleros ligą, ligonį iš karto siųsti į I atskirąjį lazaretą Šančiuose bei atlikti tyrimus Valstybiniame bakteriologijos institute. Buvo įsakyta skiepyti nuo choleros visus Kauno įgulos

⁴² 1921 01 20 I lazareto 6 skyriaus sanitaro pareiškimas I atskiro lazareto vyresniajam gydytojui, *ten pat*, l. 28.

⁴³ 1921 01 18 I atskiras lazaretas Įgulos daboklės viršininkui, *ten pat*, l. 11.

⁴⁴ 1921 02 20 Krašto apsaugos ministerio plk. ltn. Žuko įsakymo nuorašas, *LCVA*, f. 4, ap. 1, b. 39, l. 25.

kareivius, I lazaretui paskirti 150 lovų sergantiems, o kiekvienai pulko ligoninei – po 50 lovų. Dėl maitinimo įsakyta duoti kareiviams kavos ar arbatos po kiekvieno valgio, ne rečiau kaip 3 kartus per dieną, netgi rašyta, kad be karšto valgio nevesti kareivių rytais į užsiėmimus⁴⁵.

Antrasis Atskirasis lazaretas įsteigtas 1920 m. rugpjūčio 4 d. Kaune, Aukštojoje Panemunėje. Čia buvo įkurti iš Karo ligoninės iškelti odos ir venerinių ligų skyriai. Lazaretas likviduotas 1923 m. gruodžio 5 d.⁴⁶ Vadovėlyje, skirtame sanitarijos puskarininkiams, buvo aiškinta, kad „veneros“ ligomis buvo vadinamos užkrečiamos, lytiniu keliu plintančios ligos, o jų buvo trys skirtingos rūšys: „triperis“, „minkštasai Sankeris“ ir „sifilis“⁴⁷. Tokių ligonių ypač padaugėjo po karo. Kariuomenėje jų gydymas buvo pakankamai sutvarkytas – užkrečiamos stadijos kareiviai nebuvo paleidžiami namo, bet baigiami gydyti. Jei ligoniams reikėjo gydymo kursą pakartoti, tai jie buvo ir iš atsargos šaukiami į Karo ligoninę ir gaudavo tinkamą gydymą, kol išgydavo⁴⁸.

1922 m. pradžioje Karo sanitarijos viršininkas plk. V. Ingelevičius atkreipė dėmesį, kad Vilkaviškyje per paskutinį mėnesį „veneros“ ligomis užsikrėtė 17 kareivių. Kaip pastebėta, visuose šiuose atsitikimuose buvo tas pats šaltinis, tad gydytojas skundėsi, kad vietiniai medicinos gydytojai dar nepadarė griežtų žygių gydymu ir moteris⁴⁹. Iš II lazareto gydytojų pareiškimų aiškėja rūpestis, kad neribotam laikui iš kariuomenės atostogoms „paliuosuoti“ kareiviai neretai negrįžta į lazaretą tęsti gydymo nuo, pavyzdžiui, sifilio. Manyta, kad tokie kariai turi būti toliau gydomi, kad būtų išvengta plačiosios visuomenės užsikrėtimo ir sifilio išsiplėtimo Lietuvoje⁵⁰. Gydytojai dar skundėsi, kad į lazaretą kariai atvyksta jau ligai pažengus, nes prieš patekdami į lazaretą pirmiau gydėsi savo dalyje ir, tik jei nepagerėdavo, važiuodavo į ligoninę, todėl liga būdavo užleista. Dėl to siūlyta uždrausti venerinių ligų gydymą kariuomenės dalyse, ir vos tik pasireiškus ligai, iš karto užsikrėtusius siųsti į lazaretą, nes kariai lazarete bus greičiau išgydomi⁵¹. Prieš paleidžiant iš kariuomenės venerinėmis ligomis sergančius karius, siūlyta susitarti su II lazaretu, kad būtų užbaigtas gydymas ir tik tada juos paleisti⁵². Buvo ir toks atvejis, kai prašant leidimo užbaigti gydyti venerine liga užsikrėtusį 1-osios lauko ligoninės kareivį J. B., pabrėžta, kad jei paaiškės, jog jis užsikrėtė ne tarnybos kariuomenėje metu, tada iš jo už gydymą

⁴⁵ 1921 01 28 Įsakymas kariuomenei Nr. 23 nuorašas, *ten pat*, l. 38.

⁴⁶ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 618.

⁴⁷ A. J. Baranov, *Veneros ligos. Vadovėlis Sanitarijos puskarininkiams*, Marijampolė, 1921, p. 3.

⁴⁸ Dr. Vl. Ingelevičius, Gen. gyd. Vl. Nagevičius Lietuvos kariuomenės sveikatos sargyboje, *Min. veik.*, p. 233.

⁴⁹ 1922 01 16 Karo sanitarijos skyr. viršininkas gyd. Ingelevičiaus pranešimas Sveikatos departamento direktoriui, *LCVA*, f. 4, ap. 1, b. 96, l. 6.

⁵⁰ 1922 02 21 II atskiro lazareto vyr. gydytojo pareiškimas Karo sanitarijos viršininkui, *ten pat*, l. 11.

⁵¹ 1922 03 23 II lazareto skyriaus ordinatoriaus pranešimas II atskiro lazareto vyriausiajam gydytojui, *ten pat*, l. 13.

⁵² 1922 04 01 gyd. plk. V. Nagevičius Mobilizacijos skyriaus viršininkui, *ten pat*, l. 14.

Karo sanitarijos keturių skrajonančių būrių personalas prieš išvykdamas į išvaduoją Vilniaus kraštą teikti medicininės pagalbos gyventojams su Karo sanitarijos viršininku gen. ltn. Vladu Nagevičiumi (sėdi viduryje) prie Krašto apsaugos ministerijos. 1920 m. rugsėjis.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-14595

netgi bus siekiama išieškoti pinigų⁵³. Gen. ltn. V. Nagevičiaus pareiškimе krašto apsaugos ministrui išryškėja griežtas nusistatymas visus susirgusius priverstinai visiškai išgydyti, nei vieno sergančio iš lazareto neišleisti. Taip pat buvo tikimasi, kad kova su venerinėmis ligomis būtų vedama visoje šalyje⁵⁴. Kaip vieną iš tokios kovos pavyzdžių galima būtų įvardinti 1922 m. rugsėjo 20–27 d. Liaudies namų salėje Kaune surengtą parodą apie venerines ligas, ją galėjo lankyti kareiviai, lydimi karo gydytojų, šie kariams turėjo būti lyg gidai⁵⁵.

Aptariant karių susirgimus venerinėmis ligomis, galima pridėti dar vieną šmaikštų su tuo susijusį prisiminimų epizodą. 10-ojo pėstininkų pulko I bataliono tvarstykla kautynių su lenkais metu 1920 m. spalio 21 d. buvo įrengta Mijaugonių k., Kietaviškių parapijoje, netoli Žaslių. Kaip rašė šios tvarstyklės gydytojas ltn. L. Kenstavičius, „Oras atvėso, prasidėjo ir šiaip pavieni susirgimai, kas irgi retino bataliono eiles. Neapseita be aukų ir dievaitei Venerai. Paaiškėjo, kad besisukinėdami Augustave ir Suvalkuose mūsų bernužėliai neiškentė nepasismailiavę parduodama „meile“, bet tokių iš viso bataliono atsirado 6 ar 7. Žinoma, juos taip pat teko evakuoti“⁵⁶.

⁵³ 1922 pareiškimas II atskiro lazareto vyr. gydytojui, *ten pat*, l. 81.

⁵⁴ 1922 06 22 Gen. ltn. vyr. kariuomenės gydytojo pareiškimas Krašto apsaugos ministeriui, *ten pat*, l. 33.

⁵⁵ 1922 09 18 VRM Sveikatos departamento pranešimas KAM sanitarijos skyriui, *ten pat*, l. 66.

⁵⁶ Plk. ltn. gyd. L. Kenstavičius, Pirmoji medicinos pagalba fronte per kautynes su lenkais 1920 metais, *Karo archyvas*, 1935, t. 6, p. 136.

Karo sanitarijos skyriaus keturi skrajojantys būriai prie Krašto apsaugos ministerijos, pasirengę išvykti į išvadotą Vilniaus kraštą. Prie pirmojo vežimo dešinėje – skrajojančio būrio vadas vyr. gydytojas Adomas Laskauskas. Kaunas. 1920 m. rugsėjis.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-16075/104

Skrajojantys būriai. 1920 m. rugpjūčio mėn. pab., kada bolševikai perleido Vilniaus kraštą Lietuvai, Lietuva dėjo visas pastangas šiam kraštui integruoti ir gyventojams aprūpinti. Karo sanitarijos skyriaus viršininko gen. ltn. V. Nagevičiaus iniciatyva ir pritariant krašto apsaugos ministru plk. ltn. K. Žukui, buvo suformuoti 4 vadinamieji skrajojantys būriai. Kiekviename jų – viršininkas, gydytojas, gailestingosios seselės, felčeris ir sanitaras. Atgautose Vilniaus krašto vietose kiekvienam būriui buvo paskirtas tam tikras rajonas. Būriai privalėjo gyventojams teikti nemokamą pagalbą, aiškinti, kaip saugotis nuo užkrečiamųjų ligų⁵⁷. Pavyzdžiui, II skrajojantis būrys buvo pasiūstas į šias Vilniaus apylinkes: Mičkūnai, Lavariškiai, Bistrica, Varnionys, Kemeliškiai, Pabradė, Dubninkai, Giedraičiai. Buvo pastebima, kad tuose rajonuose buvo daug chroniškoms ligomis sergančių, dėl blogo maitinimosi nusilpusių ligonių, nes labai stokojo gydytojų, o felčeriai neretai gydydavo be jokio pasirengimo. Nors dažnai Vilniaus krašto gyventojai su įtarimu pasitikdavo skrajojančius būrius, visgi „žmonėms skrajojamas būrys padarė nemažą išpūdį. Jie patys sako, kad dar prie jokios valdžios panašiai nebuvo, kad ką tik užėmus kraštą, jau pradėtų rūpintis vietos žmonėmis, nemokamai teikdami medicinos pagalbą, vaistus, o neturtingiesiems dargi duodami pašalpų“⁵⁸. Iš II skrajojančio būrio veiklos užrašų aiškėja, kad būrys žinojo, kad vyksta į kraštą, kur beveik nebuvo medicinos

⁵⁷ Mjr. gyd. Petraitis, Sanitarinių skrajojamųjų būrių išpūdžiai, *Karo archyvas*, 1925, t. 2, p. 239.

⁵⁸ *Ten pat*, p. 241.

personalo, siautė šiltinė, dizenterija, grėsė choleros pavojus. Būrys gavo medikamentų, skiepų, tvarstymo medžiagos ir netgi lietuvių, lenkų bei gudų kalbomis plakatų apie ligas, apsisaugojimą nuo jų, kuriuos turėjo dalinti gyventojams. Taigi skrajojantys būriai aiškiai turėjo ir politinį tikslą – iširti gyventojų nuotaikas, organizuoti lietuvišką valstybinį aparatą, parodant rūpestį, patraukti sulenkėjusius lietuvius į savo pusę. Kaip rašyta, „sanitariniai skrajojami būriai turėjo būti pirmomis kregždutėmis, kurios, neskaitant milicijos, išmėtytos labai negausingai dideliame Vilniaus krašte, buvo pirmieji Lietuvos valdžios atstovai, pirmieji žmonės, kurių vilniečiai galėjo paklausti ir pasiteirauti apie Lietuvos valdžią, kad sužinotų, kurias jiems garantijas duoda, kaip riša opiausius jiems klausimus, ar ji bus blogesnė ar geresnė už lenkų ar bolševikų valdžias“⁵⁹. Prieš išvykdamas į paskirtą rajoną kiekvienas būrys iš Raudonojo Kryžiaus gavo po 10000 auksinų (ostmarkių) ir juos turėjo išdalinti labiausiai nepasiturintiems. Būrys per mėnesį turėjo apvažiuoti paskirtą rajoną ir Karo sanitarijos skyriaus viršininkui pranešti apie savo darbus⁶⁰.

Sanatorijos. Nepriklausomybės kovų metu kariams skirtų sanatorijų organizavimas, natūralu, kad pakankamai užtruko. Dar jų nesant, sirgę ir ligoninėse gulėję kariai, sugrįžę buvo apžiūrimi dalinio vyr. gydytojo ir jis nusprendavo, ar dar suteikti papildomų atostogų. Tik nuo 1921 m. kariai jau galėjo būti siunčiami į Palangos ir Birštono kurortus. Didžiausi nuopelnai dėl sanatorijos Palangoje įkūrimo priklauso gen. ltn. V. Nagevičiui. Jis, kaip gyvenęs Palangoje ir baigęs Palangos progimnaziją, puikiai suprato jūros naudą sveikatai, todėl neatsitiktinai pirmiausia šioje vietoje siekė įkurti sanatoriją⁶¹. Sanatorijos Palangoje klausimas buvo iškeltas dar 1919 m. birželį. Buvo kreiptasi į Latviją, prašant leidimo steigti sanatoriją kariams, bet dėl šaltojo sezono darbai atidėti⁶². 1920 m. gegužės mėn. pab. Karo sanitarijos ešelonas su medicinos personalu laukė leidimo vykti į Palangą, bet dar kurį laiką latvių administracija Palangoje nenorėjo įsileisti lietuvių⁶³. Oficialiai darbą sanatorija pradėjo 1921 m. balandžio 30 d. prie 2-osios lauko ligoninės ir turėjo 200 lovų⁶⁴. Sanatorija buvo sezoninė, vasaros metu pritaikyta gydymui ir poilsiui. Sanatorija Birštone pradėjo veikti 1921 m. vasarą ir veikė prie 1-osios lauko ligoninės, turėjo 50 lovų⁶⁵. Birštone kariai galėjo gydytis nuo reumatinių ir kitų ligų, kurioms buvo reikalingas gydymas mineraliniais vandenimis.

⁵⁹ Mjr. gyd. Petraitis, 2-o skrajojamojo sanitarinio būrio dienynas 1920-IX 15-X 16, *Karo archyvas*, 1925, t. 2, p. 245–246.

⁶⁰ *Ten pat*, p. 246.

⁶¹ Dr. Vl. Ingelevičius, Gen. Gyd. Vl. Nagevičius Lietuvos kariuomenės sveikatos sargyboje, *Min. veik.*, p. 234.

⁶² 1919 06 KAM raštas Latvijos Užsienio reikalų ministerijai, *LCVA*, f. 4 ap. 1, b. 49, l. 11.

⁶³ 1920 05 30 Sanitarijos skyriaus viršininko kreipimasis į Lietuvos Užsienio reikalų ministeriją, *ten pat*, l. 18.

⁶⁴ 1923 m. KAM. Sanitarijos įstaigų formuliaras, *ten pat*, f. 4, ap.1, b. 72, l. 5b.

⁶⁵ 1923 m. KAM. Sanitarijos įstaigų formuliaras, *ten pat*, l. 4b.

Nuo 1923 m. rudens Lietuvos kariuomenė buvo pradėta demobilizuoti, o nuo 1924 m. sausio perėjo į taikos metą. Kartu buvo susiaurinta ir Karo sanitarijos įstaigų veikla. Prasidėjo grįžtamasis procesas – likviduoti lazaretai, lauko ligoninės, perrišamieji būriai, evakuacijos skyriai, o jų ligoniai perduoti Karo ligoninei. Iš ligoninių teliko tik Karo ligoninė Kaune su 600 lovų ir Alytaus įgulos ligoninė su 60 lovų. Nuo 1923 m. gruodžio 13 d. Karo sanitarijos skyrius nustojo gydyti paleistus iš kariuomenės kareivius, susirgusius venerinėmis ligomis, o juos perduodavo Sveikatos departamentui. Taikos metu Sanitarijos skyrius žymiai sumažinamas, pulkuose paliekama mažiau gydytojų. Nuo 1926 m. sausio 1 d. panaikintos sanitarijos karininkų vietos⁶⁶.

Personalas

Karo sanitarijos skyriui pradėjus veikti, iš pradžių darbo buvo mažai, nes mažai tebuvo ir karių. Dar iki 1918 m. lapkričio 23 d. Vilniuje lankėsi kariuomenėje tarnaujantys gydytojai ir klausė, ar nereikalingas jų darbas. Gruodžio 19 d. į tarnybą priimamas V. Ingelevičius ir nuo 24 d. jam pavedama laikinai eiti Sanitarijos skyriaus viršininko pareigas, nes plk. V. Nagevičius sirgo. Nuo 1919 m. sausio mėn. Sanitarijos skyriui teko organizuoti pačiam ir organizuoti Sanitarijos tarnybą kariuomenėje. Nenuostabu, kad nebuvo pakankamai sanitarinio turto, priemonių, ligoninių, o taip pat aukštesnio ir žemesnio lygio personalo. Gegužės 8 d. buvo paskelbta medicinos personalo mobilizacija⁶⁷. Mobilizacijos pradžioje Karo sanitarija savo žinioje turėjo 16 gydytojų savanorių. 1919 m. mobilizuota – 30, 1920 m. – 59, 1921 m. – 30, 1922 m. – 26, 1923 m. – 8 gydytojai⁶⁸. Tarp pirmųjų savanorių gydytojų – plk. V. Nagevičius, Linas Janulionis, V. Ingelevičius, Jonas Brundza, Pranas Sližys ir kiti, kurių dauguma priklausė Karo medicinos akademijoje Peterburge, Rusijoje, įsikūrusiai medikų studentų „Fraternitas Lituanica“ korporacijai.

Karo gydytojas oftalmologas Jonas Langė, kaip gydytojas tarnavęs Carinės Rusijos kariuomenėje, vėliau dirbęs Kauno karo ligoninėje 1920 m. išsamiai aiškino, kokia yra karo gydytojų svarba visuomenėje ir kokia didelė atsakomybė slegia šios profesijos atstovus. Būdamas kategoriškas jis teigė, kad ne kiekvienas gydytojas gali būti karo gydytoju, nes tokio gydytojo užduotis pirmiausia yra ne gydyti, o saugoti karių sveikatą, prižiūrėti kariuomenės sanitarijos būklę bei imtis atitinkamų sanitarinių priemonių kareivinėse, stovyklose ar, vykstant mūšiams, perspėti ir imtis priemonių dėl galimų infekcijų. Karo gydytojui reikalingos specifinės daugelio sričių žinios. Jis rūpinasi, kokios sąlygos yra kareivinėse ir net tualetuose, kokia turi būti karių mityba, jiems skirtas maisto davinys, ir apskritai, kokie turi būti virtuvės

⁶⁶ Plk. gyd. V. Ingelevičius, Karo sanitarijos tarnyba 1918–1928, *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, Nr. 45, p. 498–500.

⁶⁷ *Ten pat*, p. 491–492.

⁶⁸ Mjr. gyd. Ūsas, Karo sanitarijos tarnyba 1918–1928, *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, Nr. 45, p. 501.

įrenginiai, lygiai taip pat rūpinamasi drabužiais bei avalyne. Ypač karo gydytojų vaidmuo išauga karo metu, tada jam priskirtinos ypatingos užduotys. Mūšio lauke jis turi imtis visų priemonių, kad suteiktų pagalbą sužeistiesiems, užtikrintų jų evakuaciją, mitybą. Jo užduotis yra rūpintis perrišamųjų būrių įrengimu. Kaip svarstė gydytojas J. Langė, „gydytojas viename turi elgtis savo iniciatyva, būti viršininku įvairių sanitarių komandų ir gydymo įstaigų. Tokiu būdu išėina, kad jisai privalo būti kompetentingas visuose kariniuose įstatymuose, žinot rikiuotės tarnybos įstatus ir ūkės vedimą kariuomenės dalyse“⁶⁹. Taigi karo gydytojas privalo puikiai suprasti savo šalies situaciją, galimą karinę grėsmę, bent dalinai išmanyti karinę taktiką, mokėti naudotis strateginiais žemėlapiais, teisingai tvarkyti ūkį, mokėti jodinėti. Manyta, kad jei karo gydytojai būtų priversti įgyti karininko laipsnį, tai būtų jų prestižo pakėlimas tarp kareivių kaip jų viršininko⁷⁰.

Karo ligoninės gydytojas kpt. Jonas Žemgulys, atsimindamas karo medicinos veiklą Nepriklausomybės kovų pradžioje, rašė, kad važiuodami į frontą gydytojai darbą įsivaizdavo kaip kartu su paskirtais sanitarais važinėjamą sanitariniais automobiliais, sužeistųjų rankiojimą, pirmosios pagalbos jiems teikimą, jų gabenimą į užfrontę. Karas buvo įsivaizduojama kaip nuolatinė, nepertraukiama kautynių eilė, o tam buvo ir atitinkamas pasiruošimas. Vis dėlto, gydytojams atvykus į paskirtas kariuomenės dalis, buvo pastebėta daug chaoso, nesiorientavimo, darbo nežinojimo, buvo greitai pasiduodama panikai. Kpt. J. Žemgulys pastebėjo, kad pastaruosiuose karuose, o turbūt ir ateities karuose, skirtumas tarp karo gydytojo ir civilio gydytojo vis nyksta ir nyks. Civiliai gydytojai dažnai gauna galimybę dirbti karo gydytojo darbą, o karo gydytojai – gydyti civilius ligonius. Pasak gydytojo, tipas, kuris gydo vien tik kareivius ir vien tik kareivių sveikata rūpinasi – pretenduoja tapti anachronizmu. Karo medicina ėjo prie to, kad visi gydytojai, visos ligoninės turės gydyti visus ligonius – karius ir civilius⁷¹. Kpt. J. Žemgulys dar didesnę karo gydytojams atsakomybę priskyrė šalyje išplitus užkrečiamoms ligoms (cholerai ar mažiau pavojingoms vidurinių šiltinės, dizenterijos). Tokiu metu gydytojai turėjo patys orientuotis vietoje, kaip reikia pasielgti. Apskritai, visi kariai ir gydytojai turėjo mokėti suteikti pirmąją pagalbą susirgus užkrečiama liga pačiam sau ir kitam, žinoti, kokių reikia imtis asmeninių ir viešųjų apsisaugojimo priemonių. Gydytojas kpt. J. Žemgulys manė, kad gydytojai ateityje turės mokėti daryti visas operacijas, privalės turėti daugiau organizacinių ir improvizacinių gebėjimų, „nes darbas bus nepaprastose sąlygose, be šablono nustatytų formų, daug bus viso ko staigaus, netikėto, nenumatyto“⁷².

⁶⁹ 1920 05 01 J. Lingės raštas „Trumpas atvaizdinimas dėl kariniams gydytojams būtinas žinojimas specialinių lauko sanitarių ir grynai karinių privalumų“, *LCVA F. 4*, ap. 1, b. 48, l. 6.

⁷⁰ *Ten pat*.

⁷¹ Kpt. Gyd. J. Žemgulys, Apie kai kurias tendencijas karo medicinoje, *Mūsų žinynas*, 1923, t. 5, Nr. 14, p. 207–209.

⁷² *Ten pat*, p. 212.

Gen. št. plk. K. Boleckio teigimu, ligonių ir susirgusių karių gydymas turėjo būti tik medicinos personalo darbas. Sanitarinio personalo smulkiausi vienetai – kuopos, taip pat eskadronai ir baterijos turėjo sanitarijos puskarininkius ir sanitarus. Kiekviena kariuomenės atskira dalis privalėjo turėti sanitarijos karininką ir priemones tvarstomajam punktui įrengti, sužeistiesiems evakuoti. Iš kautynių lauko nešti sužeistuosius buvo sanitarų darbas, kad nereiktų atitraukti kovotojų iš rikiuotės. Beje, netgi pulko muzikantų komandai kartais tekdavo atlikti sanitarų funkcijas. Dalis muzikantų komandos gaudavo neštuvus ir buvo siunčiami priekin sunkiai sužeistų rinkti ir išnešti, todėl muzikantai turėjo mokėti ir tvarstyti⁷³. Tarnybos metu sanitarijos personalas ant kairiosios rankos nešiojo baltą tvarstį su raudonu kryžium bei su savimi turėjo individualų tvarstomąjį paketą, o sanitarijos karininkams dar reikėjo turėti ir chirurgijos instrumentų⁷⁴.

Karo medicinos personalo viršūnėje buvo Karo sanitarijos viršininkas-vyr. sanitarijos gydytojas. Jo įsakymus vykdė karo sanitarijos gydytojai, vaistininkai, stomatologai, felčeriai, sanitarai, gailestingosios seserys⁷⁵. Kiekvienoje divizijoje vadovaujamas pareigas ėjo vyr. gydytojas-divizijos sanitarijos viršininkas, jo darbai priklausė nuo divizijos vado, nes, tik žinant, kokios vyksta karinės operacijos, galėjo pasverti, kiek reikės sanitarinio personalo pajėgų, medikamentų, technikos. Divizijos sanitarijos viršininko pareigos buvo koordinuoti Sanitarijos tarnybos organų veiklą visose divizijos dalyse, organizuoti sužeistų ir ligonių evakuaciją, teikti vadovybei projektinius pasiūlymus įvairiais higienos klausimais, rūpintis, kad visuomet tarnyba turėtų reikalingą Sanitarijos tarnybai personalą ir priemones. Pulko sanitarijos viršininkas privalėjo teikti ataskaitas divizijos sanitarijos viršininkui ir pulko vadui. Pulko personalas teikė tik pirmąją pagalbą, o rimtesniam gydymui ligonius perduodavo į divizijos Sanitarijos tarnybos rankas. Bataliono vyr. sanitaras buvo pavaldus pulko sanitarijos viršininkui ir bataliono vadui. Bataliono felčeriai ir sanitarai kovų metu rūpinosi greitai sužeistųjų ar ligonių surinkimu iš fronto ir perdavimu pulko medikams⁷⁶.

Gana anksti pradėta rūpintis karo gydytojams suteikti karininkų laipsnius. Iš pradžių 4 metus ištarnavusiems Carinės Rusijos kariuomenėje buvo suteikiamas majoro laipsnis, o ne visus – leitenanto⁷⁷. 1921 m. sausio 21–25 d. įvykusiame Armijos gydytojų suvažiavime nutarta, kad kiekvienas gydytojas tarnybą kariuomenėje pradeda nuo leitenanto laipsnio, su kuriuo tarnauja vienus metus, lygiai tiek pat tarnauja turėdamas vyr. leitenanto laipsnį. Kitus dvejus metus tarnauja su kapitono

⁷³ Gen št. plk. K. Boleckis, Sanitarijos tarnyba ir sanitarijos įstaigų taktika, *Mūsų žinynas*, 1923, t. 4, Nr. 12, p. 455.

⁷⁴ *Ten pat*, p. 448.

⁷⁵ J. Jackus, Sanitarijos tarnyba, *Štabų ir tarnybų veiksmi lauke*, Kaunas, 1930, p. 8.

⁷⁶ *Ten pat*.

⁷⁷ 1921 01 21–25 Armijos rikiuotės dalių gydytojų suvažiavimo protokolas, *LCVA*, f. 4, ap. 1, b. 61, l. 19.

laipsniu. Taigi per 4 metus įgyjamas majoro laipsnis. Kitus aukštesnius laipsnius gauna tarnaudamas dar po 4 metus⁷⁸.

Siekiant kariuomenės dalyse turėti kuo daugiau kvalifikuotų karo sanitarijos specialistų, 1920 m. balandžio 4 d. prie Karo ligoninės buvo įsteigta sanitarijos puskarininkių mokykla. Jai buvo sudaryta atskira programa ir parengti specialūs vadovėliai. 1921 m. Krašto apsaugos ministerijos Sanitarijos skyrius išleido iš rusų kalbos išverstus biologo Aleksandro Baranovo darbus, kurie ir tapo sanitarijos puskarininkių vadovėliais: „Ligonių slauginimas“, „Igiena“, „Veneros ligos“, „Vidaus akių ir ausų ligos“. 1922 m. Krašto apsaugos ministerijos Karo mokslo skyrius išleido dar vieną verstinę A. Baranovo knygą „Anatomija ir fiziologija“. Iš sanitarijos puskarininkių mokyklos reguliariai kasmet į kariuomenės dalis buvo išleidžiami sanitarijos puskarininkiai⁷⁹. Sanitarijos puskarininkio funkcijos kariuomenės dalies punkte buvo registruoti ligonius tam tikroje knygoje, pamatuoti temperatūrą, apklausti, kuo skundžiasi, o jei pasitaikydavo sunkiau sergantis ligonis – pranešti dalies gydytojui. Tarnaudamas lazarete ar ligoninėje puskarininkis turėjo užrašyti gydytojo paliepimus ir receptus ligoniams, tikrinti ir paskirstyti vaistus, pildyti informacines lenteles, kurios būdavo prie ligonio lovos⁸⁰. Prieš žygį sanitarijos puskarininkiai visiems kareiviams tikrindavo sveikatą, suteikdavo pirmąją medicininę pagalbą, galėjo įrengti laikiną sanitarinį punktą. Jei sužeistasis nebegalėdavo likti rikiuotėje, pasirūpindavo, kad tinkamu transportu būtų evakuotas į kariuomenės dalies užnugarį, o vėliau – į gydymo įstaigas. Visi sužeistieji privalėjo būti surenkami į priešakinius tvarstomuosius būrius. Perrišamajame punkte buvo aptinkamos žaizdos, stabdomas kraujavimas, uždedami tvarščiai. Iš jo, suteikus pagalbą, sužeistieji siunčiami į evakuacijos punktus. Šio personalo funkcijų aprašyme taip pat buvo pažymėta, kad dėl gydytojų stokos, jie galėjo būti paskirti lydėti kariuomenę. Sanitarijos puskarininkių pareiga buvo nuolat aiškinti kareiviams apie higieną, maisto kokybę, įspėti apie galimas ligas. Ieškodami vietos kariuomenei apsistoti, jie turėjo parinkti tinkamiausias vietas – erdvas, švarias patalpas, išsiaiškinti, ar nėra apkrečiamų ligų epidemijos, stengtis kariams suteikti kuo daugiau patogumo. Sanitarijos puskarininkiai privalėjo išmokti ne vieną ligonių ir sužeistųjų pernešimo būdą tiek rankomis, tiek neštuvais⁸¹. Be medicininių žinių sanitarijos puskarininkiams buvo privalu išmanyti higienos palaikymo reikalus, t. y. rūpintis, kad kariams būtų teikiamas kokybiškas maistas, geras vanduo, suteiktos sausos, šviesios, erdvios ir gerai vėdinamos patalpos, prižiūrėti, kad būtų dėvimi švarūs drabužiai, naudojama švari patalynė⁸².

1920 m. gegužę, laikantis vakarietiško principo, felčeriai (arba gydytojo padėjėjai) taip pat buvo pervadinti sanitarijos puskarininkiais. Iki tol felčerių pareigos

⁷⁸ *Ten pat*, l. 20.

⁷⁹ Dr. Vl. Ingelevičius, Gen. Gyd. Vl. Nagevičius Lietuvos kariuomenės sveikatos sargyboje, *Min. veik.*, p. 230.

⁸⁰ J. Baranov, *Ligonių slauginimas. Vadovėlis Sanitarijos puskarininkiams*, Marijampolė, 1921, p. 13.

⁸¹ *Ten pat*, p. 20-27.

⁸² A. J. Baranov, *Igiena. Vadovėlis Sanitarijos puskarininkiams*, p. 3.

daug apėmė, nes pasitaikydavo, kad kariuomenės dalis neturėjo gydytojo, tuomet jo pareigas tekdavo perimti felčeriui, nors iš tiesų jis gydyti negalėjo, o galėjo tik slaugyti, suteikti pirmąją pagalbą, išduoti vaistus. Po 1920 m. gegužės reformos buvo griežčiau pabrėžiama, kad sanitarijos puskarininkiai kariuomenės dalyse gydymo teise galėjo pasinaudoti tik ypatingos padėties metu ir tik jei nėra gydytojo. Jiems buvo išduodami tik pirmajai pagalbai būtini medikamentai ir instrumentai⁸³.

Dėl 1920 m. pradžioje Lietuvoje prasiautusios gripo epidemijos ir karo nuostolių, ėmė ryškėti karo gydytojų trūkumas, tad kariuomenei buvo privalu jų kuo daugiau mobilizuoti. Pavyzdžiui, dar 1919 m. rugsėjį buvo gautas skundas, kad kovų su lenkais fronte, Suvalkijoje, nėra nė vieno gydytojo, kadangi vienintelis bataliono gydytojas Trumpauskas susirgęs dizenterija. Tad ligoninė su 70 ligonių pasiliko be jokios medicininės pagalbos, o fronto kareiviai liko neapžiūrėti. Skųstasi, kad visame fronte tik dviejose vietose yra perrišamieji punktai⁸⁴.

Taigi dėl karo gydytojų trūkumo buvo siūlymas steigti 3, 4, 5 kurso Medicinos fakultetą prie Karo ligoninės, taip pat prašyta atleisti kitose tarnybose dirbančius medikus ir atsiųsti dirbti į Sanitarijos skyrių. Sanitarijos karininkus (vadinamuosius karo gydytojus) rengė Aukštoji karo sanitarijos mokykla. Mokyklos kursas susidėjo iš karo ir karo sanitarijos mokslo⁸⁵. Karo mokslo 18 dalykų kursas buvo išklašomas Karo mokykloje Kaune. Sanitarijos kursas dėstytas prie Karo ligoninės. Jį sudarė 5 dalykai: karo sanitarija ir karo higiena, karo sanitarijos administracija, karo sanitarijos taktika, karo gydytojų etika bei lauko chirurgija. Į Aukštuosius karo sanitarijos kursus buvo priimami studentai medikai, baigę ne mažiau kaip du kursus medicinos fakultete arba gydytojai, baigę universitetą ir norintys tapti karo gydytojais ir gydytojai, einantys priverstinę karo tarnybą. Įstoję į Aukštąją karo sanitarijos mokyklą buvo vadinami karo medikais, o baigę kursus ir išlaikę egzaminus – karo medikais leitenantais, galiausiai gavę gydytojų diplomus – karo gydytojais leitenantais⁸⁶. Gavę diplomus karo gydytojai turėjo pasirašyti štai tokį pasižadėjimą: „Sulig Krašto Apsaugos Ministerijos Stipendijų Medicinos Fakulteto Studentams Taisyklių Ministerių Kabineto priimtų 1920 m. gegužės 12 d., šiuo, aš, karo medikas....., pasižadu atitarnauti Lietuvos kariuomenėje už stipendiją nurodytais taisyklėse pamatais.....1920 m.....“⁸⁷ Aukštieji karo sanitarijos kursai buvo pagrindas Aukštiesiems medicinos kursams, veikusiems 1920–1922 m., vėliau virtusiems Lietuvos universiteto Medicinos fakultetu⁸⁸.

⁸³ 1921 09 09 Karo sanitarijos skyriaus aplinkraštis visų dalių gydytojams, LCVA, f. 4, ap.1, b. 21, l. 2.

⁸⁴ 1919 09 18 kar. Bukevičiaus telefonogramos nuorašas Vyriausiajam karo vadui, *ten pat*, f. 4, ap. 1, b. 15, l. 444.

⁸⁵ 1920 m. Aukštųjų karo sanitarijos kursų laikinosios taisyklės, *ten pat*, f. 4, ap. 1, b. 44, l. 4.

⁸⁶ 1920 03 10 Įsakymo apie aukštąjį karo sanitarijos mokslą projektas, *ten pat*, l. 1.

⁸⁷ 1920 m. Karo mediko pasižadėjimas, *ten pat*, f. 4, ap. 1, b. 48, l. 100.

⁸⁸ Dr. Vl. Ingelevičius, Gen. gyd. Vl. Nagevičius Lietuvos kariuomenės sveikatos sargyboje, *Min. veik.*, p. 232.

Karo sanitarijoje svarbų vaidmenį atliko ir moterys – gailėtingosios seserys. Jos įprastai budėdavo prie evakuacinių punktų, lydėdavo ligonius į karo ligonines. Ten juos registruodavo, užvesdavo ligos istoriją, pasirūpindavo, kad būtų nuprausti, nukirpti, drabužiai dezinfekuoti, derino, į kurias palatas paguldyti, kokį maisto racioną paskirti, turėjo informuoti apie ligonio būklės pakitimus. Tarnybos metu jos dėvėjo specialią aprangą – skarelę su raudonu kryželiu, suknelę, prijuostę, kojines, batelius⁸⁹. 1922 m. Karo sanitarijos skyriaus iniciatyva buvo įsteigti gailėtingosioms seserims skirti kursai prie Karo ligoninės. 1922 m. žurnale „Karys“ buvo paskelbtas tekstas, raginantis atkreipti dėmesį į gailėtingųjų seserų padėtį, nes apie jas neva prisimenama tik susirgus. Rašyta, kad „gailėtingosios seserys nepamainoma karo sanitarijos personalo dalis. Jos atlieka sunkų ir nedėkingą darbą. Kasdien į jų rankas atiduodama šimtai sergančiųjų karių gyvybių, iš kurių gal ne vienas po ligos nebūtų pamatęs šviesos, jei ne seserų triūsas ir rūpesnis“⁹⁰. Straipsnyje raginta atkreipti dėmesį, kad šių darbuotojų darbas yra pavojingas sveikatai, o įvertintas taip pat, kaip, pavyzdžiui, raštininkų. Gailėtingųjų seserų darbo užmokestis susidėjo iš algos už darbą, maistpinigių, išmokų už drabužius, už butą, o papildomas priedas priklausė dirbančioms užkrečiamųjų ligų skyriuje. Bendras gailėtingųjų seserų atlygis siekė 900 auksinų, kas reiškė, kad panašiai gauna ir raštininkai. Taigi retoriškai klausta, ar raštininko darbas vertesnis už gailėtingosios sesers.

Karo sanitarijos skyrius labiausiai buvo išaugęs 1921–1922 m. Pėstininkų pulkuose buvo po 3 gydytojus, o artilerijos ir kavalerijos – po vieną⁹¹. 1923 m. rudenį pradėjus demobilizuoti kariuomenę, susiaurintas ne tik Karo sanitarijos įstaigų tinklas, bet ir personalo skaičius – sumažintas sanitarų karininkų skaičius pulkuose, kai kurie gydytojai išsiųsti gilinti žinių į užsienį⁹².

Sanitarinis turtas ir aprūpinimas

Nenuostabu, kad Karo sanitarijos skyriui Nepriklausomybės kovų metu labai trūko medicininių priemonių ir ūkinio turto. Juo labiau, 1918 m. pab., vos pradėjus formuoti Lietuvos kariuomenę, nebuvo ir organizuoto sanitarinio turto tiekimo. 1919 m. sausio 13 d. prie Karo sanitarijos skyriaus buvo įsteigta farmacijos dalis. Nuo to laiko pradėtas organizuoti sanitarinio turto tiekimas. Tuo metu vienintelis šaltinis, iš kurio Lietuva galėjo gauti medicininių reikmenų, buvo Vokietija, nes kitų ryšių su užsieniu beveik neturėta. Nepaisant sunkumų ir nežinios, Raudonojo Kryžiaus trijų mažų kambarių patalpose buvo suorganizuotas KAM vaistų sandėlys. Pamažu gauta vaistų iš Kaune įsisteigusio privataus vaistų sandėlio. Vokiečiams išsikrausčius

⁸⁹ 1921 09 09 Karo sanitarijos skyriaus aplinkraštis visų dalių gydytojams, LCVA, f. 4, ap. 1, b. 21, l. 12.

⁹⁰ N-tė, Keletas žodžių apie mūsų kariuomenės gailėtingąsias seseris, *Karys*, 1922, Nr. 7 (143), p. 83.

⁹¹ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 615.

⁹² *Ten pat*, p. 615.

Kauno karo ligoninės vaistinės atsargos sandėlis. Apie 1923 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-13851

iš Kauno, vaistų sandėlys buvo perkeltas į Laisvės al. 14. Pradžioje vaistų sandėlio personalą sudarė 2 žmonės, vėliau – 9⁹³.

Dar 1919 m. sausį KAM pasiuntė komisiją į Vokietiją vykdyti pirkimų, iš ten gavo reikalingo sanitarinio turto. Birželio mėn. per Sveikatos departamentą buvo gautas sanitarinis turtas iš JAV. Spalio mėn. gautas pirmas transportas prekių, pirktų Prancūzijoje iš JAV kariuomenės demobilizacijos komisijos. 1920 m. buvo gautas transportas su vaistais, tvarsliava ir įrankiais, kaip dovana iš Anglijos, bet vėliau vis dėlto teko už viską sumokėti. 1922 m. gegužės mėn. priklausęs Veterinarijos skyriui vaistų sandėlys sujungtas su Karo sanitarijos sandėliu ir tokiu būdu kariuomenės sanitarinis sandėlys aprūpino ir sanitarijos, ir veterinarijos poreikį. Birželio mėn. iš Laisvės al. vaistų sandėlys buvo perkeltas į Šančių kareivines. Sandėlio pagrindiniai darbai – galeno preparatų gamyba, išteklių saugojimas ir tvarkymas, vaistų, tvarsliavos ir įrankių išdavimas kariuomenės dalims, grąžintų instrumentų rūšiavimas ir taisymas, vaistų kokybės tikrinimas⁹⁴.

1920 m. lapkričio 23 d. į Lietuvą sugrįžę JAV lietuviai KAM Karo sanitarijos skyriuje, išklausę gen. ltn. V. Nagevičiaus ir krašto apsaugos ministro plk. K. Žuko pranešimų apie sužeistų ir sergančių kariškių aprūpinimo reikalus, svarstė, kad iki šiol visą naštą nešė tik Sanitarijos skyrius ir dėl lėšų stokos neįstengdavo visiškai

⁹³ Mjr. farm. J. Valentinavičius, Karo sanitarijos tarnyba 1918–1928, *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, Nr. 45, p. 518–519.

⁹⁴ *Ten pat*, p. 518–519.

aprupinti sužeistųjų, todėl JAV lietuviai nutarė prašyti savo tautiečių JAV aukoti pinigais Sanitarijos skyriui⁹⁵. Gen. ltn. V. Nagevičius JAV lietuviams pirmiausia sakydamas, kad „ir nebetoli ta valanda, kada mes atvaduosime mūsų tėvų žemė nuo visų okupantų ir laisvės vėliava aukštai ant Gedimino kalno iškelsime“⁹⁶, – papasakojo, kad Karo sanitarijos skyriui skubiai reikia įsigyti: 16 sanitarinių automobilių, 150 sanitarinių vežimų, 19 kilnojamųjų dezinfekcijos kamerų ir vieną Rentgeno aparatą. Už visus šiuos daiktus, manyta, kad reikės bent 70 tūkst. dolerių. Gen. ltn. V. Nagevičius tikėjosi, kad JAV lietuviai kaip ir anksčiau, taip ir šį kartą Lietuvoje likusių tautiečių neapvils. Po susirinkimo Amerikos lietuvių Karo sanitarijos komitetas, išklauses situaciją, prisidėjo prie skundų, kad Lietuvoje yra vos vienas rentgeno aparatas, bet ir tas rekvizuotas. Šio aparato reikėjo, „kad sulaužytus kaulus taisant ar kulku žmogus kūne beišskant, mūsų karžygiai nebūtų bereikalingai kankinami“⁹⁷. Amerikos lietuvių karo sanitarijos komitetas taip pat norėjo, kad arti fronto būtų pirtis su dezinfekcinėmis kameromis, nes jos padėtų ligoms užbėgti už akių. Taigi JAV lietuviai buvo raginami aukoti, kad susidarytų bent 70 tūkst. dolerių suma, būtina reikalinga sužeistiems kariams gydyti.

Sanitarijos viršininkas gen. ltn. V. Nagevičius užmezgė ryšius su į Kauną atvykusiu Amerikos Raudonojo Kryžiaus buveinės Rygoje vadovu gyd. plk. Edvardu Rajenu (*Edward Ryan*). Per jį buvo gauta vaistų, medicinos įrankių, ūkio reikmenų ir t.t.⁹⁸ Žymiausią materialinę pagalbą Karo sanitarijos skyriui suteikė būtent Amerikos Raudonasis Kryžius. Dar 1919 m. birželio 16 d. sanitarijos skyriaus komisija, pirmininkaujant Karo ligoninės vyresniajam ordinatoriui dr. Jurgiui Žilinskiui, patikrino iš JAV gautą siuntą: 339 poros „pančekų“ (kojinių – SL), 50 „pantaplių“ (šlepečių – SL), 200 tamsių skepetaičių, 95 „kaldros“ (antklodžių – SL), 30 mažų „kaldrelių“, 48 marškinių, 120 paklodžių, 150 chalātų, 816 rankšluosčių, 125 „užvalkalaičių“, 1000 „šmotelių“ muilo⁹⁹. Po mėnesio dar buvo gauta: 386 baltų chalātų, 10 chirurginių marškinių, 117 bandažų (tvarsčiai ant krūtinės – SL), 92 porų „pantaplių“, 108 „užvalkalaičių“, 120 „servetukų“, 110 „šienikų“ (čiužinių – SL), 686 skarelės, 144 „špulių“ (ričių – SL) siūlų, 18 „šmotų“ muilo, 86 pagalvės, 54 šilti marškiniai, 40 porų pirštinių audeklo, 78 porų vilnonių pirštinių, 300 „kaldrų“, 450 rankšluosčiai, 200 muilo, 450 mažų marškinių, 625 apatinių kelnių, 295 paklodžių, 100 marškinių, 135 chalātų, 140 mažų paklodžių, 35 „staldengčių“¹⁰⁰. 1920 m. spalį vėlgi iš Amerikos Raudonojo Kryžiaus Karo sanitarijos skyrius gavo siuntą, kurioje buvo: 122 paklodės, 296 poros „pančekų“, 425 chirurginės ir 50 paprastos „užklodės“, 198 šilti marškiniai,

⁹⁵ 1920 m. A. k. Rutkauskas, Rezoliucija, LCVA, f. 4, ap. 1, b. 32, l. 3.

⁹⁶ 1920 m. Gen. ltn. Nagevičiaus kreipimasis į Amerikos lietuvius, *ten pat*, l. 20.

⁹⁷ 1920 m. Amerikos lietuvių karo sanitarijos komiteto raštas „Opiausias reikalas“, *ten pat*, l. 31.

⁹⁸ Dr. Vl. Ingelevičius, Gen. Gyd. Vl. Nagevičius Lietuvos kariuomenės sveikatos sargyboje, *Min veik.*, p. 231.

⁹⁹ 1919 06 16 Tikrinimo akto Nr. 2. nuorašas, LCVA, f. 4, ap. 1, b. 33, l. 35.

¹⁰⁰ 1919 07 31 Tikrinimo akto Nr. 4. nuorašas, *ten pat*, l. 28.

190 kelnų, 90 marškinių be rankovių, 44 ilgi chalatai, 25 trumpi chalatai, 56 chalatai sanitarams, 9 šiltos „kurtkės“ (striukės – *SL*), 70 rankšluosčių, 17 voninių paklodžių ir daug medicinos priemonių: bintai, marlės, vazelinai, adatos ir kita¹⁰¹. Po mėnesio Karo sanitarijos skyrius priėmė dar 30 antklodžių, 300 porų kojinių, 100 marškinių, 100 apatinių kelnų¹⁰² bei 50 rudų antklodžių, 70 pilkų antklodžių¹⁰³. 1920 m. gruodį buvo priimta dar viena siunta iš Amerikos Raudonojo Kryžiaus: 180 marškinių, 600 porų šiltų kojinių, 400 šiltų apatinių kelnų, 400 marškinių, 100 marškinių triko, 110 chalatai¹⁰⁴. Karo sanitarijos skyriui skirtos siuntos įprastai buvo siunčiamos į Karo ligoninę Kaune, o po to paskirstomos į kitus karo medicinos punktus. Pavyzdžiui, 1920 m. spalį Kėdainiuose dislokuotoje 2-ojoje lauko ligoninėje komisija patikrino gautą siuntą, joje buvo 11 chirurginių chalatai, 14 lauko chalatai, 12 kostiumų, 13 drobinių kostiumų, 80 „pančekų“, 48 rankšluosčiai bei skalbimo miltelių¹⁰⁵.

Sanitarinė patikra

Vienas iš svarbiausių Karo sanitarijos skyriaus uždavinių buvo nuolatinė kariuomenės dalių, įstaigų sanitarinės būklės patikra. Kaip teigė gen. št. plk. K. Boleckis, „Sanitarinės higienos apžiūrėjimas turi būti vykdomas skubiai ir laiku, kad nesutrukdytų žygio.[...] Sanitarijos personalas turi higienos ydoms užbėgti už akių, o ne taisyti klaidas higienos reikalavimų atžvilgiu“¹⁰⁶.

Sanitarijos skyriaus viršininkas gen. ltn. V. Nagevičius buvo itin susirūpinęs kariuomenės sveikatos reikalais. Jis rūpinosi, kad karių sveikata būtų gydytojų tinkamai prižiūrima: kad jie tikrintų maistą, švarą, mokytų higienos. Kariuomenės dalių gydytojai buvo šaukiami pasitobulinti į specialius kursus prie Karo ligoninės. Pirmi tokie kursai įvyko 1920 m. gruodį. Kareivių sveikatingumui pakelti buvo išleisti specialūs nurodymai, kaip kovoti su plaučių tuberkulioze, trachoma, venerinėmis ir kitomis ligomis¹⁰⁷. Karo sanitarijos tarnybos veikimo sąlygos buvo labai sunkios. Gyventojai buvo nusilpę dėl bado ir ligų, kurias savanoriai ir pašauktieji atsinešė ir į kariuomenę. Sužeistiesiems gydyti trūko įvairių priemonių. Netgi būtini ir nuolat reikalingi tvarsčiai buvo daromi iš naminės drobės, kartais tie patys skalbiami ir vėl naudojami, o trūkstant vatos kartais naudotos sterilizuotos pakulos¹⁰⁸.

¹⁰¹ 1920 10 11 Patikrinimo akto Nr. 9508 nuorašas, *ten pat*, l. 31.

¹⁰² 1920 11 07 Patikrinimo akto Nr. 2 nuorašas, *ten pat*, l. 22.

¹⁰³ 1920 11 07 Patikrinimo akto Nr. 1 nuorašas, *ten pat*, l. 23.

¹⁰⁴ 1920 13 31 Patikrinimo akto Nr. 7494 nuorašas, *ten pat*, l. 13.

¹⁰⁵ 1920 10 Patikrinimo akto Nr. 51 nuorašas, *ten pat*, l. 40.

¹⁰⁶ Gen. št. plk. K. Boleckis, Sanitarijos tarnyba ir sanitarijos įstaigų taktika, *Mūsų žinynas*, 1923, t. 4, Nr. 12, p. 453.

¹⁰⁷ Dr. Vl. Ingelevičius, Gen. Gyd. Vl. Nagevičius Lietuvos kariuomenės sveikatos sargyboje, *Min. veik.* p. 233.

¹⁰⁸ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 615.

Lietuvos kariuomenės 1-ojo pasienio pulko sanitarinis punktas. Kareivius skiepija vyresnysis pulko gydytojas vyr. lt. J. Pralgauskas. Tauragė, 1923 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-13759

1919 m. vasarą buvo vykdytos vienos iš pirmųjų masinės sanitarinės būklės patikros Lietuvos kariuomenės dalyse. Po dalių apšaukimo konstatuota, kad beveik visose jų kareiviams trūksta baltinių, kareiviai negauna muilo bei retai lanko pirtį, nešioja ilgus plaukus. Daliniuose nešvariai užlaikomos „išeinamos vietos“ (tualetai – SL), gėrimui vartojamas nevirintas vanduo, duona – ne visiškai iškepta. Panevėžio bataliono 1-ojoje baterijoje, Marijampolės bataliono 2-ojoje baterijoje, Šiaulių bataliono 4-ojoje kuopoje, 2-ojo pėstininkų pulko 3-iojoje baterijoje, Geležinkelio kuopoje, 1-ajame pėstininkų pulke, Ukmergės batalione pastebėta, kad kareiviams valgis mažai įvairinamas, nėra virinto vandens, kariai turi tik po vienus baltinius, daugelis neturi batų. Panevėžio, Marijampolės batalionuose, Šiaulių bataliono 4-ojoje kuopoje kariai neturi patalynės, sanitariniuose punktuose ligoniai guli ant šiaudų, turima per mažai neštuvų, mažai chirurgijos instrumentų. Dar pastebėta, kad visose dalyse stokojama specialiųjų sanitarinių vežimų, tad sužeistųjų ir ligonių gabenimas atliekamas paprastais valstiečių vežimais, kas vargina tiek ligonius, tiek personalą. Visos šios pastabos su prašymais pašalinti trūkumus buvo išsiųstos atitinkamų kariuomenės dalių vadams¹⁰⁹.

Apie Marijampolėje dislokuotą 10-ąją pėstininkų pulką 1920 m. padarytos išvados, kad atsargos kuopa sanitariniu atžvilgiu labai apleista, dalis karių guli ant grindų. Trūksta „šinelių“ (milinių – SL), baltinių, ypač paklodžių. Bloga situacija

¹⁰⁹ 1919 09 12 Lietuvos kariuomenei įsakymas, LCVA, f. 4, ap. 1, b. 11, l. 23.

ir su maistu – trūksta riebalų, blogai iškepta duona, nėra indų virintam vandeniui. Kareivinėse nėra prausyklų, o pirtys veikia nereguliariai, tad, kaip rašyta, visa tai neigiamai atsiliepia švaros palaikymui ir karių sveikatai¹¹⁰. Po metų tikrinant tą patį pulką, išryškėjo dar sudėtingesnė padėtis. Pastebėta, kad pulkas patalpintas kaimų klojimuose ir trobose, guli ant „šienikų“, pirties nėra. Užfiksuoti iš kareivių gretų pasklidę skundai apie blogai verdamus, kirmėlėtus žirnius. Pastebėta, kad kai kurie kareiviai visai neturi viršutinių kelnių, turi suplyšusius pusbačius¹¹¹.

Iš 1920 m. vasario mėn. surašyto sanitarinio patikrinimo protokolo apie 8-ojo pėstininkų pulko, įkurdinto Žemųjų Šančių kareivinėse, padėtį, aiškėja, kad ten neapgyvendinti kareivinių kambariai užteršti kareivių išmatomis ar kitais nešvarumais, nėra ir praustuvų. Kareiviai guli tiesiai ant grindų, pasikloję šiaudų, nes labai trūksta paklodžių ir antklodžių. Pulke daug silpno sudėjimo kareivių, o gydytojas skundėsi dar ir medikamentų trūkumu¹¹². Tačiau maždaug po mėnesio pulko padėtis tikrai nepasikeitė. Pagal Kauno karo ligoninės gydytojo pranešimą, kareiviai Žemųjų Šančių kareivinėse užlaikomi nešvariose, menkai vėdinamose patalpose, be to, ten kareiviams leista rūkyti, kas higienos požiūriu nepageidautina. Dalis naujokų guli ant žemės, ant subyrėjusių šiaudų arba ant šiaudų lovose. Kiti kareiviai guli ant gultų labai arti vienas kito, nors pageidautina, kad gultai būtų atskiri, nes prie tokių sąlygų dėmėtoji ir grįžtamoji šiltinė taip sparčiai neplistų¹¹³. Po metų Žemųjų Šančių kareivinės vis dar sulaukė kritikos, buvo pranešama, kad šiose kareivinėse vis dar pasitaiko daug utėlėtų kareivių, nes kareiviai per ankštai sutalpinti, guli ant gultų, ne visi aprūpinti baltiniais ir patalyne. Kareivinėse nedaroma drabužių dezinfekcija, o pirtis veikianči nereguliariai¹¹⁴. Vėlgi Žemųjų Šančių kareivinėse dislokuoto Autobataliono kapitonas apžvelgė, kad raštininkų kuopos „virtuvė labai nešvariai užlaiko kiemą, visas pamazgas pila į tą duobę, kur sueina visos vandens triubos, o kaulus ir šiaip valgio liekanas išmėto po kiemą ir po sodną“¹¹⁵. Pagal Arklių depo komandos skundą, jos būstinėje Žemuosiuose Šančiuose kariams tenka miegoti ant grindų. Buvo prašoma šiaudų ir drabužių, nes neva drabužių jie jokių negavo, vaikščioja apiplyšę, dauguma be batų. „Basais jiems atsieina eiti naktį į sargybą prie arklides.“¹¹⁶

¹¹⁰ 1920 11 20 10 pėst. pulko Marijampolėje apžiūrėjimo sanitarinio stovio aktas Nr. 1544, *ten pat*, l. 19.

¹¹¹ 1921 07 17 10 pėst. divizijos gydytojo pareiškimas vyriausiajam Armijos gydytojui, *ten pat*, f. 4, ap. 1, b. 12, l. 144.

¹¹² 1920 02 18 Sanitarinės komisijos patikrinimo protokolas, *ten pat*, f. 4, ap. 1, b. 11, l. 45.

¹¹³ 1920 03 07 Karo ligoninės vyresn. ordinatoriaus dr. M. Nasvyčio pranešimo nuorašas Sanitarijos skyriaus viršininkui, *ten pat*, b. 12, l. 37.

¹¹⁴ 1921 05 12 Kauno komendantūros ir Šančių igulos kpt. V. Palioko pareiškimo nuorašas Armijos sanitarinės valdybos viršininkui, *ten pat*, l. 85.

¹¹⁵ 1920 12 07 Auto komandos kapitono pareiškimo nuorašas Autobataliono vadui, *ten pat*, b. 11, l. 31.

¹¹⁶ 1920 11 24 Karo trobesių komendanto pareiškimas Sanitarijos skyriaus viršininkui, *ten pat*, l. 34.

1921 m. sanitarinė komisija iki smulkmenų išanalizavo sudėtingą 3-iojo pėstininkų pulko padėtį. Pastebėta, kad, pavyzdžiui, 2-ojoje pulko kuopoje patalynė neišdulkinta ir nevėdinama, lovos netvarkingos, sujauktos, duona laikoma ne „duonterbėse“ ir neuždengta lentynose. 2-ojoje kulkosvaidžių kuopoje „[...]prie virtuvės dvokia, pilamos ten pat paplavos, patalynė neišdulkinta, pastebėta daug juodai mėlynomis dėmėmis netinkamų vartojimui bulvių“¹¹⁷.

1921 m. kovo mėn. buvo tikrintas Žaslių apylinkėse dislokuotas 9-asis pėstininkų pulkas, kurio kareiviai apgyvendinti gyventojų patalpose. Pastebėta, kad beveik niekur nėra „išeinamųjų vietų“, o stovykla ir visas Žaslių miestelis labai užterštas, kaip rašyta, prie to „prisideda ir kareiviai, kurie nepripratinti naudotis išeinamom vietom, specialiai tam tikslui nuskirtom, o teršia kur kam papuolė“¹¹⁸. III divizijos gydytojas atkreipė dėmesį, kad dalis kareivių guli ant grindų, ant šiaudų, didelis trūkumas antklodžių. Neliko nepastebėta ir kareivių išvaizda, nes neva daugelis jų nešioja ilgus plaukus, pasiaiškindami įsakymu, leidžiančiu nešioti ilgus plaukus, jei tik jie tvarkingai sušukuoti. Patys kareiviai skundėsi gaunamais „neišvirtais“ žirniais. Dar pastebėta, kad tik du trečdaliai pulko paskiepyti nuo choleros ir šiltinės, nes nepaisant pastangų, visus kareivius skiepijimui sunku surinkti.

Apie panašiu metu tikrintą 5-ojo pėstininkų pulko dalį Panevėžyje rašyta, kad pastebėtas didelis čiuzinių trūkumas, tačiau labiausiai atkreiptas dėmesys į kareivių išvaizdą, kategoriškai teigta, kad „kareiviai nuplyšę, ne kurie be viršutinių kelnių, vien su apatinėmis, kurios irgi su skylėmis, marškiniai nemainomi pas kurius jau daugiau mėnesio, iš tos priežasties pas didesnę pusę rasta utėlių [...] Išvaizda nekurių (pavyzdžiui Ziatkovski) daugiau panaši į ubago, o ne į kareivio, be kelnių (viršutinių), be batų, pusniau nuogas, apdriskęs“¹¹⁹. Apskritai, buvo skundžiamasi, kad Panevėžys perpildytas kariuomenės – miesto įgula siekianti 2000 žmonių, o kareivinių, tinkamų gyvenimui, nėra. Kariuomenės dalys užėmė visas palankesnes privačias patalpas ir įstaigas – teatrus, klubus, viešbučius, elektros stotis. Tačiau į aplinkinius kaimus Panevėžyje dislokuotos dalys persikelti nenorėjo, nes manė, kad tada trūks gurguolių ir arklių¹²⁰.

1921 kovo mėn. tikrinant Kėdainių miesto įguloje dislokuotą Parubežinį (Pasienio) pulką, konstatuota bendra nešvara kareivinėse, antklodžių, drabužių, avalynės, rankšluosčių, muilo trūkumas. Negana to, įguloje netvarkingos „išeinamosios vietos“, kiemai, arklidžių ir sandėlių prieigos pridrabstytos mėšlu. Rašyta, kad „prie virtuvės didžiausios krūvos mėšlo. [...] Kareiviai skundžiasi, kad

¹¹⁷ 1921 m. vyr. ltn. Nevronio sudarytas patikrinimo akto nuorašas, *ten pat*, l. 154.

¹¹⁸ 1921 03 21 3-iosios divizijos gydytojo pareiškimas Sanitarijos skyriaus viršininkui, *ten pat*, b. 12, l. 57.

¹¹⁹ 1921 02 07 5-ojo pėstininkų pulko vado protokolo nuorašas, *ten pat*, l. 104.

¹²⁰ 1921 02 19 kpt. Chodakausko iš Panevėžio komendantūros telefonogramos nuorašas vyr. kariuomenės vadui, *ten pat*, b. 36, l. 80.

per daug dažnai gauna žirnių. Sandėlyje druska ir cukrus ant grindų¹²¹.

Tų pačių metų vasarą buvo tikrinama III divizijos Žiežmariuose sanitarinė būklė. Pastebėta, kad miestelio ūkininkų daržinėse apgyvendinti kareiviai įprastai guli ant narų ir stokoja antklodžių. Kareiviai turi tik po vieną porą autų ir baltinių, vasarą dėvi žieminius marškinius, dėl ko labai prakaituoja. Pagirtina, kad turima pirtis, į kurią kartą per vieną ar dvi savaites visi privalo eiti, šalia veikia dezinfekcinė kamera. Dėl maisto, kareiviai skundėsi tik apkartusiais kopūstais. Pastebėta, kad divizijoje organizuojami skiepai, platinamos žarnos, kaip apsisaugoti nuo užkrečiamų ligų, galbūt dėl to divizijoje beveik nėra dizenterijos, o ir venerinių ligų atvejų labai reta. Pažymėta, kad III divizijoje dislokuoto 6-ojo pėstininkų pulko atsargos bataliono kareiviai įprastai teturi sulopytus drabužius, gyvena daržinėse, stokoja antklodžių, baltinių, autų. 9-ojo pėstininkų pulko karių viršutiniai drabužiai pusėtini, tačiau skiepai prieš raupus nedavė jokių rezultatų. Prie III divizijos dislokuotos artilerijos dalys, pavyzdžiui, 3-ioji baterija, patalpinta kluone, kurio vienoje pusėje žmonės, o kitoje arkliai. Vėlgį nustatytas antkojų, baltinių, antklodžių trūkumas¹²². Po poros mėnesių vėl Žiežmarius lankė divizijos gydytojas Vincas Kanauka. Lankydamas pačiame miestelyje ar aplinkiniuose kaimuose apgyvendintus 7-ojo pėstininkų pulko karius, gydytojas pastebėjo, kad su apgyvendinimu yra susidariusi sudėtinga padėtis. Konstatuotas akivaizdus paklodžių, antklodžių, baltinių, autų trūkumas. Kaip išvadose rašyta, „Atsiranda kareivių tokių, kurie jau metus kaip tarnauja ir dar nesa gavę valdiškų marškinių.“¹²³ Taip pat pamatyta, kad mažai tesirūpinama „išeinamų vietų“ sutvarkymu, o patys kareiviai teršia vietos gyventojų klozetus. Žiežmariuose įrengtas mažas sanitarinis butas, tačiau prie pulko yra tik vienas sanitarinis vežimas bei stokojama arklių.

1921 m. pradžioje asmuo, pasirašęs kaip J. Trakutis, rašte, adresuotame Karo sanitarijos viršininkui, atvirai nušvietė situaciją, kurią pamatė Aukštosios Panemunės kareivinėse. Rašto pradžioje autorius teigė, kad kariuomenės vadovybė pamiršta, kad švaros palaikymas yra viena iš svarbiausių sveikatos sąlygų. Teigta, kad Aukštosios Panemunės kareivinėse nepalaikomas nė mažiausias švarumas, neva, ant grindų tikras mėšlynas: primėtyta šiaudgalių, popiergalių ir visokių šiukšlių. Kareivinėse oras drėgnas, šaltas, kambariai nevėdinami ir blogai kūrenami, trūkstant lovų kariai guli ant narų. Aplink kareivines taip pat vyrauja nešvara ir blogas kvapas, nes kariai dažniausiai „visus savo reikalus“ atlieka čia pat. J. Trakutis kariuomenės vadovybei siūlė atkreipti dėmesį bei išmokyti kareivius ne tik tinkamai ginklą vartoti, bet ir labiau pratinti prie švaros ir tvarkos, nes tokiomis sąlygomis kareiviams gresia didesnis pavojus užsikrėsti užkrečiamosiomis ligomis. Teigta, kad prie kareivių

¹²¹ 1921 04 03 Gen. ltn. Kubiliaus protokolo nuorašas Sanitarijos skyriaus viršininkui, *ten pat*, b. 12, l. 128.

¹²² 1921 07 04 3-ios divizijos gyd. Kanauskos pareiškimas vyr. Armijos gydytojui, *ten pat*, l. 135–138.

¹²³ 1921 09 Divizijos gyd. mjr. Kanaukos pareiškimas vyr. Armijos gydytojui, *ten pat*, l. 154.

ligotumo ir mirtingumo ypač prisideda pačių karių „nešvarus užsilaikymas“ ir gyvenimas antisanitarinėmis sąlygomis¹²⁴. Viename iš atsakymų, būtent iš Aukštosios Panemunės kareivinėse dislokuoto II atsargos bataliono gydytojo, buvo paprasčiausiai pasiaiškinta, kad batalione dauguma kareivių yra naujokai, kuriuos esą neįmanoma iš karto pripratinti prie tvarkos¹²⁵.

1921 m. sausio mėnesį susirinkę įvairių kariuomenės dalių gydytojai aptarė tuometinę Lietuvos kariuomenės situaciją, formavo siūlymus, kokiomis priemonėmis derėtų gerinti kariuomenės sanitarinę būklę. Dėl kareivių mitybos pastebėta, kad kariai skundžiasi maisto vienodumu, žemos rūšies produktais, taigi reikalauta, kad kariuomenės dalių sandėliuose būtų visi kareivio dienos davinyje nurodyti produktai bei ištirta maisto kokybė, vartotinas tik virintas vanduo. Raginta daugiau dėmesio kreipti į kareivių „guolį“, kad kariai negultų ant žemės, būtina reikalinga aprūpinti antklodėmis. Pastebėta, kad dauguma kariuomenės dalių stokoja drabužių ir baltinių, prašyta, kad prie dalių būtų įrengtos skalbyklos, nauji drabužiai laikomi atskirai nuo panaudotų, atliekama dezinfekcija prieš juos išduodant. Be abejo, neužmirštos ir pirtys, jos turėtų būti įrengtos prie kiekvieno dalinio ir kariai jomis turėtų naudotis ne rečiau kaip kartą per dvi savaites. Dar dėl švaros palaikymo sutarta, kad būtų padidintos muilo normos, o kiekvienoje kuopoje privalu turėti plaukų kirpimo mašinėles, kuriomis karius kirpti būtina kas trečią savaitę. Karo gydytojai nutarė labiau susirūpinti „išeinamosiomis vietomis“, sanitarai turėtų atlikti jų dezinfekciją. Susirinkime buvo akcentuojama, kad reikalinga daugiau būtinų skiepijimų nuo raupų, vidurių šiltinės, choleros ir jie atlikti turėtų būti žymimi kareivio asmens knygelėje. Dar dėl užkrečiamų ligų raginta pasirūpinti, kad būtų įrengtos izoliacinės vietos sergantiems užkrečiamomis ligomis, o kariuomenės dalių vadai turėtų atkreipti daugiau dėmesio į grįžusius karo belaisvius. Taip pat po atostogų visi grįžtantys kariai privalo būti apžiūrėti, lygiai taip pat turi būti apžiūrėti ir prieš išvykstant atostogų, kad būtų įsitikinta, ar nėra pavojingi visuomenei. Kiekvienas pulkas turėtų turėti dezinfekcinę kamerą, drabužių dezinfekcija turi būti atliekama prireikus. Kariai turi būti apžiūrimi kartą per mėnesį, o naujokai turi būti apžiūrėti per pirmąsias dvi tris dienas ir iš karto paskiepyti nuo raupų. Patvirtinta, kad kuopose turi būti sanitarijos puskarininkis, jo funkcijos – teikti pagalbą, siųsti pas gydytoją, prižiūrėti tvarką, maistą. Prie bataliono turi būti vyriausiasis gydytojas arba jaunesnysis gydytojas, vyr. sanitarijos puskarininkis, du sanitarai. Pulko ligoninėse galima gydyti tik lengvus ligonius. Karo gydytojai raginti kovoti su kareivių simuliacija, sudaryti komisijas tokiems atvejams tirti¹²⁶.

¹²⁴ 1921 01 21 J. Trakučio raštas „Rūpinkimės kareivių švarumu“ vyr. kariuomenės sanitarijos viršininkui, *ten pat*, b. 11, l. 11.

¹²⁵ 1921 01 28 Atsargos bataliono gydytojo pareiškimas Sanitarijos skyriaus viršininkui, *ten pat*, l. 13.

¹²⁶ 1921 m. Armijos rikiuotės dalių gydytojų pasitarimų nuo sausio 21–25 d. rezoliucijos nuorašas, *ten pat*, b. 15, l. 606–616.

Evakuacija

Evakuacijos esmė – iš priešakinių kovos pozicijų sužeistuosius ir ligonius kuo greičiau nusiųsti į užfrontę. Sanitarijos tarnybos darbas – žiūrėti, kad ligoniai būtų taisyklingai paskirstyti vietos gydymo įstaigoms. Kiekvienas rajonas privalėjo priimti visus ligonius ir sužeistuosius, evakuojamus iš šalia esančio rajono. Evakuacijos punktus reikėjo kiek galima arčiau išdėstyti prie kariuomenės dalių. Apskritai, Sanitarijos tarnybai turėjo rūpėti galimas tam tikras sužeistųjų iš kariuomenės dalių skaičius, kad būtų galima tinkamai organizuoti sanitarinę pagalbą, kad būtų pasiruošta užtektinai gydomųjų priemonių¹²⁷. Žygio metu sanitarijos personalas, slinkdamas paskui jam pavestas kariuomenės dalis, rinkdavo ligonius, veždavo juos sanitarinio transporto priemonėmis ar ūkininkų vežimais, pirmai progai pasitaikius, siųsdavo į lauko ligonines¹²⁸. Evakuacijai pagreitinti ir palengvinti, tvarstomuosius punktus reikėjo statyti ten, iš kur būtų galima lengviau organizuoti visuotinę evakuaciją – geležinkelio stotys, uostai, kelių mazgai.

Tačiau su evakuacijos procesais buvo daug problemų – trūko sanitarinių vežimų, o dar labiau sanitarinių automobilių. Bene vienintelė ligoniams evakuoti priemonė buvo ūkininkų vežimai, prikloti šiaudų ir šieno, dar bėda – tuo metu buvę labai blogi keliai. 1920 m. pr. tokiomis sąlygomis vežami ligoniai dažnai pasigaudavo dar ir plaučių uždegimą, kuris dažnai baigdavosi mirtimi¹²⁹.

Kaip rašė Lietuvos kariuomenės savanoris karo gydytojas Vytautas Bendoravičius, „ir evakuacijoje buvo žymus primityvumas, improvizacija, romantizmas“¹³⁰. 1919 m. į frontą išvykstančios Lietuvos kariuomenės dalys buvo menkai aprūpintos, gavo po vieną du vokiškus sanitarinius vežimus, tinkamus tik lengvai sužeistiems transportuoti. Gydytojas rašė, kad „tai buvo aukšti platūs „brikai“ su 2 sėdynėmis ir įrengtais ant rėmų drobiniais uždangalais“¹³¹, o įprastai buvo naudojami paprasti ūkininkų vežimai su šieniu ar šiaudais. Jei gydytojas būdavo išvykęs, kartais pareigos lydėti ligonius būdavo pavedamos rezerve esančiam kuopos sanitarui ar net ūkininkui, vežimo savininkui, nes jie „neva abu vienodai išmanė ligonių globojimo klausimuose“. Ligoniai buvo evakuojami į artimiausią geležinkelio stotį ir į artimiausią ligoninę.

Pagal 1919 m. birželio 15 d. įsakymą kariuomenei, buvo įkurtas Kauno evakuacijos punktas¹³², jis turėjo evakuoti sužeistuosius iš stoties į Kauno karo ligoninę. Prie geležinkelio stoties, troboje, įkurtas punktas tuo metu turėjo raštinę, sandėlį,

¹²⁷ Gen št. plk. K. Boleckis, Sanitarijos tarnyba ir sanitarijos įstaigų taktika, *Mūsų žinynas*, 1923, t. 4, Nr. 12, p. 457, 461, 463, 465.

¹²⁸ *Ten pat*, p. 453.

¹²⁹ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 615.

¹³⁰ Plk. ltn gyd. V. Bendoravičius, Karo sanitarijos tarnyba 1918–1928, *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, Nr. 45, p. 515.

¹³¹ *Ten pat*, p. 515.

¹³² 1920 m. rugpjūčio 1 d. Kauno evakuacijos punktas pervadintas į Armijos evakuacijos punktą.

Lietuvos kariuomenės I atskirojo lazareto sanitarinis traukinys, sužeistieji ir ligonės personalas. 1920 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-14596

laukiamuosius kambarius. Iš JAV per Karo ligoninę gaudavo ligoniams skirtų baldinių. Evakuaciniame punkte felčeriais padėdavo gailestingosios seserys, jos nuolat budėdavo geležinkelio stotyje. Evakuacinio punkto viršininkas rūpinosi sanitarinių vagonų gavimu ir paruošimu, vadovaudavo gailestingosioms seserims. Personalas turėjo būti nuolat pasiruošęs priimti ligonius, nesvarbu kiek jų bebūtų. Greitu laiku pavyko gauti 4 sanitarinius vagonus, perdirbtus iš keleivinių, jie buvo apšildomi pečiukais, turėjo pritaisytus ramsčius neštuvams dėti. Pirmieji sanitariniai vagonai pradėjo kursuoti 1919 m. birželio 28 d. ruožu Panevėžys–Kaunas. Nuo liepos 1 d. pradėjo kursuoti į Kupiškį ir į Obelius. Liepos 21 d. Sanitarijos skyriaus viršininkas gavo įsakymą steigti evakuacinio punkto skyrius Šiauliuose, Ukmergėje, Panevėžyje, Kupiškėje¹³³. Apskritai evakuacinio punkto skyriai steigti įvairiose Lietuvos vietose, o prireikus, pavyzdžiui, frontui pasitūmus, perkelti į kitas vietas. Karo metas vertė vienus skyrius uždaryti ir atidaryti juos kitose vietose. Tarkime, Marijampolės įgulos dalys savo dalis evakavo per Vilkaviškį, tad 1919 m. rugsėjo mėn. pab. čia buvo įsteigtas evakuacijos skyrius. Bermontininkams užėmus Radviliškį ir Linkaičius, įsteigiamas skyrius Baisogaloje, po lietuvių smūgio bermontininkams – steigiamas skyrius Šeduvoje. 1919 m. lapkričio 26 d., kai Lietuvos kariuomenė nužygiavo iki Klaipėdos – organizuojami skyriai Mažeikiuose ir Tauragėje. Kai sujudo lenkų-bolševikų frontas Vilniuje, reikėjo ir čia organizuoti skyrius, tad Mažeikių skyrius perkeltas į Vievį, dar įkurti skyriai Dūkštuose, Švenčionyse, Įlaukėje, Alytuje, Pau-

¹³³ Plk. ltn. gyd. V. Bendoravičius, Karo sanitarijos tarnyba 1918–1928, *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, Nr. 45, p. 516–517.

pėje. Suformuotieji skyriai greitai pradėdavo darbą ir priimdavo ligonius evakuacijai. Po gen. Lucjano Želigovskio (*Lucjan Żeligowski*) žygio skyriai jau įkuriami arčiau Kauno – Prienuose, Kaišiadoryse, Ukmergėje, Jonavoje, Utenoje. Nuo 1920 m. lapkričio 1 d. įkurti skyriai Seirijuose ir Kapčiamiestyje, skirti evakuoti ligoniams, grįžtantiems iš lenkų nelaisvės.

1920 m. pastebėta, kad ligoninių evakuacija vyksta gana sklandžiai, traukiniai su ligoniais kursuoja reguliariai. Kariai gydomi ir lauko, ir Karo, ir Raudonojo kryžiaus ligoninėse. Daugumoje dalių trūksta vežimų ir neštuvų, nors pastarieji užsakyti Armijos dirbtuvėse. Nors yra sanitarinių vežimų, atvežtų iš Vokietijos, bet jie nepritaikyti Lietuvos keliams, tad menkai naudojami, todėl kitokie, lengvesni, vėlgi užsakyti pagaminti Armijos dirbtuvėse. Reikalingi mažiausiai 120 sanitarinių vežimų, kurių vieno kaina apie 4000 auksinų. Tuo metu konstatuota, kad chirurginiais instrumentais, medikamentais kariškos ligoninės gerai apsirūpinusios, vatos ir marlės yra užtektingai, daug visko perkama iš Vokietijos¹³⁴. 1920 m. pab. evakuacinis punktas naudojo jau 19 sanitarinių vagonų platiems bėgiams ir 3 siauriems, dalis jų buvo perdirbti iš prekinų vagonų. Per 1919–1923 m. iš viso buvo evakuota apie 80 tūkst. žmonių¹³⁵.

Išlikęs Nepriklausomybės kovose sužeisto kario laiško nuorašas apie sužeistųjų evakuaciją iš mūšio lauko, yra iškalbingas liudijimas apie sudėtingas ir rizikingas to meto evakuacijos sąlygas. 1920 m. lapkričio 17 d. karys buvo sužeistas mūšyje prieš lenkus ties Giedraičiais. Jam priešo kulka pataikė į kaklą ir išėjo per žandą. Jis rašė, kad kiti kareiviai rizikuodami savo gyvybėmis jį išnešė iš mūšio lauko. Tada ėjo pėsti apie 4 varstus¹³⁶, nes pafrontėje gauti vežimą nebuvo galimybės. Kaime buvo gautas vežimas ir tada buvo greičiau pasiektas priešakinio perišamojo būrio punktas. Ten po daktaro apžiūros, karys buvo išsiųstas į Ukmergės apskrities ligoninę, tačiau pats ligonis pasiprašė jį evakuoti į Kauną. Galų gale surastame sanitariame automobilyje sužeistas karys buvo vežamas su dar vienu sunkiu ligoniu. Iš kareivio atsiminimų aiškėja, kad automobilis labai smarkiai kratė, o „šoferiai“ nieko neklausė. Ligoniai buvo nuvežti iki Jonavos, o ten reikėjo laukti traukinio į Kauną. Kol laukė stotyje, joje sužeistųjų vis daugėjo, dauguma jų sušalę, be „šinelių“. Kai galiausiai pasiekė Kauną, tai nuvežė ne į Karo ligoninę, o į Armijos evakuacijos punktą. Sunkiai sužeistus suguldė tiesiai ant grindų neštuvuose. Pagaliau po kiek laiko nuvežė į Karo ligoninę. Tada ligoniai manė, kad juos pagaliau suguldys į lovą, tačiau „atnešė mus į kažkokį kambarį (ne, tai ne daiktų sandėlys, ne tai, dar kas blogesnio) paguldė į eilę visus, apklojo chalatais ir tuomi nusiramino“¹³⁷. Kol porą valandų laukė gydytojo, ligoniai iš kai kurių sanitarų susilaukė tik komentaro, kad

¹³⁴ 1920 m. Raštas apie ligoninių evakuaciją, LCVA, f. 4, ap. 1, b. 15, l. 123.

¹³⁵ Plk. lt. gyd. V. Bendoravičius, Karo sanitarijos tarnyba 1918–1928, *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, Nr. 45, p. 519.

¹³⁶ Varstas – rusų ilgio matas, lygus 1,067 km.

¹³⁷ 1920 12 14 Atviro laiško nuorašas, LCVA, f. 4, ap. 1, b. 11, l. 58–59.

jiems nepridera nešioti ligonius. Be abejo, prieš tokį rašytinį liudijimą nebuvo užmerktos akys. Karo sanitarijos skyriaus viršininkas Karo ligoninės gydytojui įsakė skubiai suorganizuoti paskaitas „šoferiams“, kaip jiems elgtis pervežant automobiliuose ligonius bei sužeistuosius iš vienos vietos į kitą ir parengti „šoferiams“ skirtą instrukciją bei iškabinti ją jų kambariuose¹³⁸.

Kaip prisiminė 10-ojo pėstininkų pulko karo gydytojas lt. Leonas Kenstavičius (Kęsgaila), 1920 m. rugpjūčio pab. keliaudamas į Seinus Vilkaviškio stotyje rado jau atidarytą kariuomenės evakuacijos punktą – „Jisai buvo įrengtas primityviškai, bet vis dėlto buvo viena kita lova, neštuvai, etc.“¹³⁹ 1920 m. rugpjūčio 30 d. 10-ajam pėstininkų pulkui persikėlus Kalvarijos kryptimi, tvarstykla įsikūrė Jeziorkų kaime. Tada artimiausias evakuacijos punktas buvo ties Šeštokais. Lt. L. Kenstavičius pastebėjo, kad evakuacijos priemonės įprastai buvo ūkininkų vežimai, o apskritai pulkas turėjo tik vieną sanitarinį vežimą. Taip pat Marijampolės divizija turėjo tik vieną sanitarinį automobilį, todėl jį buvo sunku gauti¹⁴⁰. Gydytojas ypač išryškino 1920 m. spalio 18 d. įvykusias 10-ojo pėstininkų pulko I bataliono kovas ties Trakais su lenkais. Jų metu per dieną tvarstyklai teko priimti 20 sunkiai sužeistųjų, o du eiliniai buvo atvežti nebegyvi. Sunkiai sužeistieji „pastotėmis“ (ūkininkų vežimais – SL) gruoduotu šunkeliu buvo nuvežti į Vievio geležinkelio stoties evakuacijos punktą. Tarp sužeistųjų buvo du peršauti į krūtinę ir vienas su peršauta šlaunimi¹⁴¹. Lt. L. Kenstavičius savo prisiminimuose konstatavo, kad „1920 metais per kautynes su lenkais mūsų sužeistiesiems ir sergantiems kariams teko pakelti daug vargo ir kančių dėl blogų kelių ir nepakankamai gerų evakuacijos priemonių. Tai žymiai apsunkino pačio medicinos personalo darbą fronte“¹⁴².

Sanitarijos puskarininkis Kostas Jankauskas, 1920 m. rudenį prie Karo ligoninės baigęs sanitarijos puskarininkių kursus, su kolegomis sanitarijos puskarininkiais Adolfu Bruzgiu ir Krištopaičiu buvo išsiųsti į 7-ąjį pėstininkų pulką. Jie greitai buvo pasiųsti į III batalioną, o kiekvienam sanitarui teko prižiūrėti po vieną kuopą. Paskui gavo iš bataliono vado įsakymą išvykti – turėjo pulti lenkų divizijos štabo būstinę, buvusią Motiejūnų kaime. Psk. K. Jankauskui buvo įsakyta pasilikti kuopos viduryje, kad pamatytų visus sužeistuosius ir juos gabentų į tvarstomąjį punktą. Tačiau evakuacijai turėti vežimai buvo tik iš ūkininkų. Kaip jis prisiminė: „Neturėjau jam ko atsakyti, tik galvojau, kokiomis priemonėmis gabensiu sužeistuosius, nes kaimas buvo lenkų pusėje ir, aišku, aš jo pasiekti negalėjau.“¹⁴³

¹³⁸ 1921 11 Gydytojo pranešimo Karo gydytojui Šileikai nuorašas, *ten pat*, l. 59.

¹³⁹ Plk. lt. gyd. L. Kenstavičius, Pirmoji medicinos pagalba fronte per kautynes su lenkais 1920 metais, *Karo archyvas*, 1935, t. 6, p. 129.

¹⁴⁰ *Ten pat*, p. 131–132.

¹⁴¹ *Ten pat*, p. 134–135.

¹⁴² *Ten pat*, p. 137.

¹⁴³ Psk. K. Jankauskas, Sanitarinis puskarininkis paima karo grobį ir belaisvius, *Savanorių žygiai. Nepriklausomybės karų atsiminimai*, t. 2, p. 240.

Praėjus keliolikai metų po Nepriklausomybės kovų, gen. št. plk. Vladas Skorupskis prisiminė, kad tuo laikotarpiu, kada jis vadovavo 1-ajam pėstininkų pulkui, 1919 m. rugpjūčio 24 d. kovų su bolševikais metu Salako, Antalieptės ir Dusėtų r., nuo kulkų žuvo ltn. Jurgis Sidaravičius. Pasak gen. št. plk. V. Skorupskio, „Jis buvo vežamas paprastu ūkininko vežimėliu, kurio dugnas buvo išklotas šiaudais. Gulėjo su žaizda krūtinėje ir buvo apdengtas savo karine miline.“¹⁴⁴

Karo ligoninės gydytojas kpt. Jonas Žemgulys svarstė, kad ateities karuose Lietuvoje medicinos pagalba turėtų būti atskirose kariuomenės vietose savarankiškesnė ir labiau decentralizuota, derėtų stengtis labiau pagalbą suteikti vietoje, o ne iš karto evakuoti. Tokia taktika būtų tinkamiausia, nes daugelis sunkiai sergančių ligonių sunkiai ištvėria kelionę menkai šildomuose vagonuose. Sužeistų kulkomis į galvą ar pilvą apskritai negalima toli transportuoti, kaip tik vietoje kuo greičiau reikia daryti operaciją, o ir po jų nederėtų juos greitai transportuoti. Dėl viso to reikėtų vengti statyti dideles ligonines viename mieste, o geriau daug nedidelių ligoninių po visą kraštą, prireikus jas būtų galima praplėsti. Kpt. J. Žemgulys pastebėjo, kad neretai patys kariai elgėsi savarankiškai, patys sau užsirišdavo žaizdas iš individualaus paketo ir tada kaip nors pasiekdavo sanitarinį punktą¹⁴⁵.

Grįžtančių karo belaisvių ir pabėgėlių kontrolė

Artėjant Nepriklausomybės kovų pabaigai bei taikos metui, Karo sanitarijos skyriaus funkcijos tapo dar įvairesnės. Tarnyba ėmė daugiau rūpintis civiliais gyventojais, Karo sanitarijos personalui teko žymiai prisidėti ir prie karantino režimo Lietuvoje administravimo.

1920 m. pradžioje pastebėjus, kad Rusijos Samaros, Ufos ir Orenburgo gubernijoje, Maskvoje ir Petrograde ir jau artimiausiame Lietuvos pasienyje siautė beriamoji šiltinė, kurią grįžtantys lietuviai karo pabėgėliai galėjo pernešti į Lietuvą, Užsienio reikalų ministerija prašė Krašto apsaugos ministerijos (KAM) suorganizuoti tikslią sanitarinę kontrolę grįžtantiems (pirtis, dezinfekcines kameras) tiek šalyje, tie per einamuosiuose punktuose¹⁴⁶. 1920 m. vasario 1 d. susirinkę Raudonojo Kryžiaus, Krašto apsaugos ministerijos Sanitarijos skyriaus, Vidaus reikalų ministerijos atstovai svarstė grįžtančių tremtinių ir belaisvių sveikatos kontrolę, atsižvelgdami į atnešamas užkrečiamas ligas, svarstė atskirų žinybų funkcijas. Nuspręsta, kad įlaukėje sveikatos kontrolę vykdys Sanitarijos skyrius per savo evakuacijos punktą – grįžtančius apžiūrės, gydys, įsteigs specialų izoliuotą 80 lovų baraką, vykdys dezinfekciją. Tik po to, padaugėjęs grįžtančių, kontrolė turės pereiti Raudonojo Kryžiaus žinion.

¹⁴⁴ Gen. št. plk. V. Skorupskis, Pasitikome pirmąjį mūsų kariuomenės dalinį, *Savanorių žygiai. Nepriklausomybės karų atsiminimai*, t. 2, p. 41.

¹⁴⁵ Kpt. Gyd. J. Žemgulys, Apie kai kurias tendencijas karo medicinoje, *Mūsų žinynas*, 1923, t. 5, Nr. 14, p. 210.

¹⁴⁶ 1920 01 15 URM kreipimasis į KAM, LCVA, f. 4, ap. 1, b. 36, l. 3.

Karo sanitarijos atstovai belaisvių grąžinimo iš Lenkijos punkte Kapčiamiestyje.
Kairėje – medicinos sesuo Bronė Aleksandravičiūtė-Jablonskienė. 1920 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17699-445

Nutarta, kad KAM prisidės teikiant personalą, ten kur stovi kariuomenės dalys. Kaip jau buvo aptarta, visus atvykusius į Kauną tremtinius apžiūrėdavo evakuacinis punktas atskiroje ambulatorijoje prie geležinkelio stoties, tada jie buvo siunčiami gydyti į Kauno karo ar kitas ligonines¹⁴⁷.

1921 m. vasarį Vidaus reikalų, Užsienio reikalų ir Krašto apsaugos ministerijos nutarė grįžtančius tremtinius Lietuvoje praleisti tik vienu keliu – per Obelius, kur buvo įsteigtas specialus tremtinių karantinas. Dėl to Sveikatos departamentas prašė ministro įsakyti Subačiaus, Zarasų, Salgudiškių, Vievio ir Alytaus kariuomenės barų vadams nepraleisti nė vieno asmens pro demarkacinę liniją, o visus siųsti tik per Obelius, taip pat šiam reikalui kelis kartus didinti pasienio sargybą¹⁴⁸. Karantinas Obeliuose buvo KAM žinioje, o ligoninė – Raudonojo Kryžiaus, padedant kariuomenei. Obeliuose privaloma tvarka buvo skiepyta prieš cholera. Įtartini susirgimais buvo guldomi į ligoninę Obeliuose. Grįžtantieji per kitus punktus galėjo būti guldomi evakuaciniuose punktuose, o vėliau perkelti į civilines ligonines.

1921 m. pavasarį teko įkurti evakuacijos ir observacijos punktus Mažeikiuose, Joniškyje, Obeliuose, Utenoje, Ukmergėje, Vievėje, Alytuje, Kaišiadoryse, Kalvarijoje, Jonavoje. Į juos paskirti dirbti karo medikai. Evakavus observacijos skyrius, evakuacijos skyriai liko tik ten, per kur ėjo ligonių evakuacija iš kariuomenės stovyklų. Iki evakuacijos punktų likvidacijos skyriai veikė tik Ukmergėje, Panevėžyje, Utenoje,

¹⁴⁷ 1920 02 01 Sveikatos departamento sušaukto posėdžio protokolo nuorašas, *ten pat*, l. 8.

¹⁴⁸ 1921 02 01 VRM Savivaldybių, darbo ir socialinės apsaugos departamento kreipimasis į Krašto apsaugos ministeriją, *ten pat*, l. 21.

Jonavoje ir Vilkaviškyje, o galutinai visi punktai likviduoti 1923 m. lapkričio 13 d.¹⁴⁹

Raudonojo Kryžiaus lignoninėje ir karantino įstaigose lignoniai buvo išlaikomi Tremtinių skyriaus lėšomis, o karo evakuaciniuose punktuose ir sanitariniuose vagonuose – KAM lėšomis. KAM taip pat siuntė skrajojantį perrišamąjį punktą į Obelius, kur būrio viršininkas turėjo vykdyti bendrą karantino įstaigų administravimą ir padėti Raudonojo Kryžiaus lignoninei teikti pagalbą personalui. Į Obelius KAM turėjo siųsti karo gydytoją ar karo mediką, vieną dezinfekcijos kameralę ir kitą reikalingą turtą. Prie kiekvieno punkto steigta pirtis ir izoliacija susirgusiems cholera. Buvo nutarta tikrinti grįžtančiųjų skiepų liudijimus, o jei nebus įrašo, kad skiepyta per pastaruosius 3 mėnesius – tokių asmenų neįleisti į Lietuvą¹⁵⁰. Sudėtingą karantino padėtį atspindėjo ir ten išsiųsto karo gydytojo Artūro Štrauso nuomonė. Raportuodamas, kad į karantiną kasdien „plaukė“ vis daug žmonių, gydytojas rašė, kad jie tiesiog „užpylė šią įstaigą“, o blogiausia, kad tarp jų platinosi beriamoji šiltinė, kuri galėjo persiduoti ir vietos gyventojams. Tad Užsienio reikalų ministerijos buvo prašoma praplėsti karantiną – įtaisyti naujus barakus, pirtis, „išeinamąsias vietas“¹⁵¹.

Įtempta karantino ir apskritai to meto Lietuvos situacija neužkirto kelio kovoms dėl postų tarp Krašto apsaugos ir Vidaus reikalų ministerijų. 1921 m. kovo mėn. išryškėjo konfliktas: Vidaus reikalų ministras nesutiko, kad karantino viršininkas būtų karo gydytojas. KAM skundėsi, kad tokioje situacijoje neįmanoma tinkamai apsaugoti krašto nuo užkrečiamų ligų ir dar prisiimti už tai atsakomybę. Dėl viso to buvo prašoma atšaukti iš Obelių karantino 4-ąją lauko lignoninę ir I priešakinį perrišamąjį būrį su visu KAM sanitariniu personalu¹⁵². Negana to, Vidaus reikalų ministerijos Sveikatos departamentas iš KAM prašė atsiųsti į Obelių karantiną sanitarinių vagonų ir sanitarinių automobilių lignoniams vežti ir juos perduoti Sveikatos departamento žinion. KAM sutiko perduoti du sanitarinius vagonus, bet automobilių neperdavė, nes neturėjo laisvų¹⁵³. Tų pačių metų kovo 21 d. iš Obelių karantino I perrišamojo būrio viršininkas Karo sanitarijos viršininkui raportavo, kad tuo metu karantine įkurdinta 1000 tremtinių, o nuolat atvyksta nauji ešelonai. Be to, pranešta, kad karantine sudegė pirtis, o jos remontas ėjo labai lėtai. Taip pat pastabėta, kad tremtinių transportavimas iš Kalkūnų į Obelius ir krašto gilumon vykdomas antisantitarinėmis sąlygomis, o karantinas nuolatinio traukinio neturi. Galiausiai priminta, kad karantinui nėra galimybės išsiplėsti, nors laisvų vietų nebėra¹⁵⁴.

¹⁴⁹ Plk. ltn. gyd. V. Bendoravičius, Karo sanitarijos tarnyba 1918–1928, *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, Nr. 45, p. 517–518.

¹⁵⁰ 1921 02 02 Vyr. Armijos gydytojo pareiškimas KAM ministeriui, *LCVA*, f. 4, ap. 1, b. 36, l. 27–29.

¹⁵¹ 1921 02 Vyr. Armijos gydytojo pareiškimas Krašto apsaugos ministeriui, *ten pat*, l. 31.

¹⁵² 1921 03 07 Vyr. Armijos gydytojo pareiškimas Krašto apsaugos ministeriui, *ten pat*, l. 66.

¹⁵³ 1921 03 21 Vidaus reikalų ministerio R. Skipičio raštas Krašto apsaugos ministeriui, *ten pat*, l. 68.; 1921 04 Krašto apsaugos ministro plk. ltn. K. Žuko raštas Vidaus reikalų ministrui R. Skipičiui, *ten pat*, l. 70.

¹⁵⁴ 1921 03 11 Perrišamojo būrio Nr. 1 viršininko telefonogramos nuorašas Sanitarijos skyriaus viršininkui, *ten pat*, l. 101.

Išvados

Karo sanitarijos tarnybos 1919–1923 m. analizė atskleidžia labai sudėtingą, intensyvią ir atsakingą jos veiklos pobūdį. Vos tik pradėjus kurtis nepriklausomai Lietuvos valstybei bei jos kariuomenei, vykstant Nepriklausomybės kovų veiksams, Karo sanitarijos skyriui teko iš karto vienu metu veikti keliomis kryptimis. Dar nespėjus užtikrinti pirmųjų kariuomenės savanorių medicininės apžiūros, skubiai teko galvoti apie sergančių ir jau fronto linijose sužeistų karių gydymą. Taigi reikėjo organizuoti stacionarias ir mobilias įvairaus pobūdžio gydymo įstaigas, mobilizuoti ir išugdyti karo medicinos personalą bei galų gale rasti galimybių apsirūpinti medicininėmis ir ūkinėmis priemonėmis. Šalia to viso Karo sanitarijos atstovai nuolat lankė fronte ir atsargoje dislokuotas Lietuvos kariuomenės dalis ir nuodugniai vertino jų sanitarijos būklę. Nors gali pasirodyti, kad sanitarinė situacija Lietuvos kariuomenėje buvo itin prasta, tačiau, atsižvelgiant, kad vertinta karo meto kariuomenės situacija, tai neturėtų labai stebinti. Natūralu, kad buvo beveik neįmanoma užtikrinti higienos normų, kai paprasčiausiai trūko finansų, galimybių ir laiko aprūpinti maistu, ūkiniu inventoriumi, drabužiais, avalyne, įrengti kariuomenės dalims nepriekaištingai sutvarkytas patalpas. O nepriteklių tuo metu Lietuvoje išgyveno ir civiliai gyventojai. Prie prastos padėties prisidėjo ir bendra Lietuvos situacija – tarp civilių gyventojų išplitusi gripo epidemija ir keliaujančių per šalies teritoriją ir į ją grįžtančių atneštos pavojingos užkrečiamosios ligos. Vis dėlto iniciatyvaus, organizuoto personalo pastangomis Karo sanitarijos tarnyba įstengė kiek įmanoma pagal to meto galimybes ir aplinkybes operatyviai užtikrinti karių sveikatos tikrinimą, jų gydymą ir evakuaciją, sukurti karo medicinos personalo ruošimo ir karo medicinos įstaigų tinklo sistemą. 1919–1923 m. Karo sanitarijos tarnybos veikla padėjo pamatus ne tik tolimesnei karo medicinos raidai nepriklausomoje Lietuvoje, bet ir 1991 m. vasario 22 d. atkurtai Karo medicinos tarnybai, ji, atsigręžiant į tarpukario tradiciją, 2008 m. buvo pavadinta Dr. Jono Basanavičiaus karo medicinos tarnyba.

Lietuvos kariuomenės karo invalidai Karo muziejaus tarnyboje

■ DR. AUŠRA JUREVIČIŪTĖ

Kunigas Adolfas Sabaliauskas rašė: „Garbingas žodis invalidas. Invalidas (*lot.* – bejėgis) pasidaręs ne girtavimu, ne ištvirkavimu, ar kitu kokiu nesusivaldymu sunaikinęs savo dvasios ir kūno jėgas, bet yra vyras sveikas išėjęs ginti, kas žmogui ir tautai brangiausia, kovoje sužalotas ir netekęs jėgų.“¹ Tad ko toks žmogus gali reikalauti iš visuomenės? Kunigo nuomone, – tik pagarbos ir žmoniško pragyvenimo.

Norėdami įvertinti karo invalidų nuopelnus ir Karo muziejaus vaidmenį suteikiant galimybę jiems jaustis oriai ir toliau tarnauti savo tėvynei, dėl kurios laisvės jie paaukojo savo sveikatą, atlikome šį tyrimą. Pristatydami karo invalidus, tarnavusius Karo muziejuje, supažindinsime su jų biografijomis, į jas įtersime atsiminimų apie kovas, už kurias jie buvo apdovanoti aukščiausiu apdovanojimu – Vyčio Kryžiumi, ir supažindinsime su tomis aplinkybėmis, dėl kurių jie neteko sveikatos, buvo sužeisti. Šis tyrimas yra pirmas bandymas šiuo aspektu atskleisti Karo muziejaus istorijos dalį, todėl pritrūko faktinės medžiagos aprašant invalidų biografijas arba norint bent jau išvardyti visus tarnavusius Karo muziejuje. Ypač skurdžios žinios iš sovietinio laikotarpio, daugelio karo invalidų likimai nežinomi. Todėl būtų tikslinga šį tyrimą pratęsti. Straipsnyje naudota archyvinė medžiaga iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA), Vytauto Didžiojo karo muziejaus (VDKM) rinkinių, to meto periodikos, Viliaus Kavaliausko knygos „Vyčio Kryžiaus kavalieriai“ ir karo invalidų giminaičių atsiminimų. Karo invalidus pristatysime abėcėlės tvarka, pagal pavardės raidę, o ne pagal jų tarnybos muziejuje metus. Tai darysime todėl, kad dalis karo invalidų tarnavo muziejuje su pertraukomis, išeidavo ir vėl sugrįždavo.

Karo invalidų tarnyba Pirmosios Respublikos metais (1921–1940)

Karo invalidų problema iškilo dar vykstant Nepriklausomybės kovoms. Pirmasis su ja susidūrė Sanitarijos viršininkas, karo gydytojas gen. lttn. Vladas Nagevičius. Ką daryti su kariais invalidais po to, kai juos išrašo iš ligoninės? Kaip juos aprūpinti būtiniaisiais dalykais? ir kt. Problema ir pasibaigus kovoms liko, tik tapo dar aštresnė. Į karą išėjo jauni kaimo vyrai, nespėję nei kokio amato išmokti, nei turto užgyventi. Nemaža buvo ir tokių, kurių tėviškė buvo okupuota lenkų, todėl

¹ Kun. K. Sabaliauskas, Budėkime!, *Lietuvos karo invalidas*, Kaunas, 1932, Nr. 1, p. 14.

jiems skubiai ir būtina buvo reikalinga prieglauda. Tokiems invalido lazda buvo labai skaudi. Nedaug tepadėjo Steigiamo Seimo išleistas „Žuvusiems ir netekusiems sveikatos kariams ir jų šeimoms pensijų įstatymas“². Jiems teko išgyventi sunkius metus, nes nepriteklių nualinta Lietuva negalėjo pasirūpinti savo gynėjais. Aklas karo invalidas Pranas Daunys apie invalidų padėti tuoj po kovų rašė: „Pirmiesiems karo invalidams teko atsistoti net ties klausimu: gyventi ar badu mirti. Dauguma jų neturėjo kur prisiglausti, apsigyventi, noromis nenoromis turėjo prašyti žmonių malonės ir paramos.“³ Daugelis invalidais tapusių karių gydėsi Karo ligoninėje ir pasibaigus gydymui jie nebeturėdavo kur eiti. Iniciatyvą pasirūpinti jais parodė Sanitarijos viršininkas, 1921 m. prie Karo ligoninės surinkęs invalidų būrelį ir įsteigęs jiems bendrabutį, kuriame tuoj buvo apgyvendinta keletas invalidų⁴. Čia jie galėjo kurį laiką gyventi ir gauti maisto. Tačiau tai nebuvo išeitis ir reikėjo valstybiniu mastu pradėti spręsti šią problemą. Prie šios problemos sprendimo prisidėjo ir 1921 m. sausio 22 d., Įsakymu kariuomenei Nr. 17, įsteigtas Karo muziejus. Paskutiniai trys įsakymo paragrafai įvardino muziejaus darbuotojus. Penktasis paragrafas skelbė: „Sudaroma karo Istorijos Kolegijos Komisija: a) Kolegijai taisykles išdirbti, b) Muziejui instrukcijas pagaminti ir jam etatus bei sąmatą išdirbti, c) pulkų istorijos vedimui ir centralinio archyvo tvarkymui instrukcijas išdirbti. Komisijos sudėtis: gen. ltn. Kattche, gen. ltn. Ramanauskas, gen. ltn. Kraucevičius, kapt. Papečkys, karo vald. Grigaitis. Pirmininkauti karo vald. Grigaičiui.“⁵ Šeštuoju paragrafu Karo muziejaus konservatoriumi buvo paskirtas gydytojas gen. ltn. Vladas Nagevičius, o septintasis apibrėžė, kur bus rengiamas muziejus, – „buvusios cerkvės rūmuose Donelaičio gatvėje“, o rūmų globėjo pareigos buvo pavestos inžinieriui Breimeriui⁶. Taip pat buvo patvirtintas laikinasis Ūkio komitetas, kuriam vadovavo muziejaus konservatorius, o komitetą sudarė: inžinierius Antanas Breimeris, mjr. Leonas Šilingas ir karo valdininkas Juozas Grigaitis. Muziejaus saugotojų personalą buvo nuspręsta „parūpinti iš skaičiaus Lietuvos armijos invalidų, gavusių Vyties Kryžių“⁷. Todėl gen. ltn. V. Nagevičius kreipėsi į karinę vadovybę su pasiūlymu apdovanoti ligoninėse gulinius ir fronte sveikatą praradusius karo invalidus. Jis norėjo juos priimti į prie Karo muziejaus kuriamos karo invalidų komandos gretas. Jie turėjo tapti muziejaus gidais ir saugotojais. Karo invalidų tarnyba Karo muziejuje būtų ne tik naudinga saugant muziejaus vertybes ar vedant ekskursijas, bet jų išvaizda demonstruotų muziejaus lankytojams jų narsą bei nuopelnus kovose dėl Lietuvos laisvės.

Iškilingas Karo muziejaus atidarymas įvyko 1921 m. vasario 16 d., o po jo

² Žuvusiems ir netekusiems sveikatos kariams ir jų šeimoms pensijų įstatymas, *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 m. gegužės 2 d., I sesija, 210 posėdis, p. 67–71.

³ P. Daunys, Generolas Nagevičius – invalidų globėjas, *ten pat*, 1931, Nr. 1, p. 3.

⁴ Karo Lak. aviacijos dim. kpt. S. Stanaitis, Iš karo invalidų gyvenimo, *ten pat*, 1935, Nr. 1. p. 5.

⁵ Įsakymas kariuomenei Nr. 17, Kaunas 1921 m. sausio 22 d. Rikiuotės skyrius §5.

⁶ *Ten pat*, §7.

⁷ *Ten pat*.

buvo įteikti 1-ojo laipsnio Vyčio Kryžiai karo invalidams Jurgiui Pratkevičiui, Mariui Gudaičiui, Beniui Mituzai, Jonui Rimeikiui, Felicijonui Daugvilai, Jurgiui Starkui, Antanui Veiveriui, Nikodemui Petrauskui, Jonui Kovierai, Jonui Janužiui, Jurgiui Petravičiui, Antanui Jurelioniiui, Jonui Bylai, Antanui Grincevičiui, Akimui Sazonovui, Pranui Čižinauskui, Antanui Digrevičiui, Kaziu Simonavičiui, Vincui Jackevičiui, Antanui Čepurnai, 2-ojo laipsnio – Jonui Karučiu.

Iš tą dieną apdovanotų Karo muziejaus tarnautojų įvairiu laikotarpiu, buvo karo invalidai Vyčio Kryžiaus kavalieriai: J. Pratkevičius, J. Petravičius, J. Rimeikis, J. Janužis, J. Byla, A. Grincevičius, A. Sazonovas, J. Karutis.

Karo invalidų tarnyba muziejuje įstatymiškai buvo įteisinta tik lapkričio pabaigoje, nes tik lapkričio 18 d. Steigiamasis Seimas trečiuoju

skaitymu, už uždarų durų, patvirtino 10 laikinųjų muziejaus etatų⁸. O pirmieji karo invalidai Karo muziejuje pradėjo tarnauti jau nuo kovo mėnesio. Tai patvirtina archyvo dokumentai, juose rašoma, kad 1921 m. kovo 16 d. iš Baltgudžių bataliono buvo išduoti daiktai karo invalidui A. Sazonovui, ir jis juos nusinešė į muziejų⁹. Su savimi jis turėjo: „užvalkalą, pusbačius, šinelį, mundurą, kelnes viršutines, kelnes apatines, gimnastiorką, kepurę, autus, pirštines, antklodę, punčekas, rankšluostį, paklodę.“¹⁰ Balandžio mėn. dokumentuose matome, kad tarnybai Karo muziejuje buvo priskirti karo invalidai J. Dūda, Kazys Dobilas, J. Byla ir A. Sazonovas ir jiems išduoti reikalingi daiktai. Sanitarijos tarnyba įsakymu Nr. 437 kreipėsi į Intendantūros tarnybą, kad būtų išduoti 9 komplektai daiktų, tačiau buvo gauti daiktai tik 5 karo invalidams: „šineliai ir mundirai dėvėti, kelnės ir pusbačiai nauji.“¹¹ Kad juos gavo,

Karo invalidai Vyčio Kryžiaus kavalieriai.
Iš kairės sėdi: Jonas Karutis, Antanas Sereika,
Jonas Janužis, iš kairės pirmas stovi
Jurgis Pratkevičius. XX a. 3 deš.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-19981/1

⁸ Krašto apsaugos etatų svarstymas, *Steigiamojo Seimo stenogramos*, 1921 m. lapkričio 18 d., I sesija, 141 posėdis, III skaitymas.

⁹ Daiktalapis Nr. 1491, *Lietuvos valstybės centrinis archyvas* (toliau – LCVA), f. 1764, ap. 1, b. 42, l. 1.

¹⁰ *Ten pat.*

¹¹ Armijos intendantūros raštas Karo muziejui, *ten pat.*, l. 4.

patvirtino karo invalidas J. Dūda. Karo invalidai buvo sušelpți ir daiktais, gautais ir iš JAV Raudonojo Kryžiaus misijos: „pusšinelių“, apatinių kelnų, vasarinių marškinių, rankšluosčių, pižamų, užvalkalų gavo po 4 vnt., kojinių – 8 vnt., nosinių – 16 vnt. ir 8 svarus muilo¹². Karo invalidai ne tik tarnavo muziejuje, bet ten ir gyveno, todėl jiems buvo išduotos geležinės lovos ir čiužiniai. Šie daiktai buvo gauti iš Sanitarijos tarnybos. Jau rugpjūčio mėn. buvo skaičiuojama, kad muziejuje yra 9 etatai, tačiau aprūpinimas buvo gaunamas tik 5 asmenims. Karo invalidai buvo apgyvendinti namo (Kalnų g. 3), kuris priklausė Kauno miesto valdybai, kambaryje¹³. Muziejaus administracija rūpinosi, kad miesto valdyba suteiktų daugiau kambarių, nes karo invalidai turėjo gyventi su sargo šeima, o šalia buvo ir jų dirbtuvė, joje „invalidai atlieka įvairios rūšies eksponatų rengimo darbą – dailių, stiklorių, dažytojų; be to dar dėl to, kad tame kambarėlyje sukrauta visa medžiaga, reikalinga Muziejaus aprūpinimui, kur pačiame Muziejuje, dėl vietos stokos žinoma, negali būti patalpinta“¹⁴. 1922 m. sausio 2 d., Kauno miesto burmistro Jono Vileišio leidimu, Gaisrininkų komandos viršininkas perdavė Karo muziejui kambarį, kurio taip reikėjo karo invalidams. Jame buvo sudėti antri rėmai su stiklais languose, pastatyti du pečiai ir viena virtuvė, sutaisytos ir išplautos grindys. Taip sutvarkytą kambarį perdavė karo valdininkui Petru Šeštakauskui¹⁵.

Tokiomis sunkiomis sąlygomis gyveno ir dirbo karo invalidai kurdami muziejų. Jie ne tik tarnavo muziejuje, bet ir būdavo siunčiami į įvairias Lietuvos vietas parvežti ar nuvežti įvairių daiktų ar kitų užduočių atlikti. 1921 m. lapkričio mėnesį į Tauragės apskritį buvo pasiųstas karo invalidas viršila J. Dūda. Jis turėjo parvežti šiaudų kūlius, kuriuos paaukėjo Tauragės ūkininkai Karo muziejaus sienoms apšiltinti¹⁶. Tai buvo labai reikalinga, nes buvo nutarta muziejų šildyti elektra, bet prieš tai reikėjo apšiltinti jo sienas ir stogą. Neatlikus tokio apšiltinimo, muziejus negalėjo gauti leidimo šildytis elektra, tai buvo tokio šildymo įvedimo būtina sąlyga. Pačių Karo muziejaus tarnautojų būstas buvo apšildomas malkomis, kurias jie gaudavo iš Butų skyriaus sandėlio. Muziejaus vadovybė rūpinosi ne tik muziejumi, bet ir savo tarnautojų buitimi. 1921 m. spalio 28 d. Karo muziejaus įsakymu Nr. 28 buvo sudaryta komisija, susidedanti iš pirmininko, Butų skyriaus Technikos dalies vedėjo padėjėjo, inžinieriaus Jokimo ir narių: Karo sanitarijos skyriaus karo valdininko Petro Musteikio ir Karo muziejaus karo valdininko Petro Šeštakausko. Komisija apžiūrėjo karo invalidų bei sodininko butus ir dirbtuvę. Komisija konstatavo, kad invalidų bute reikia skubiai įdėti antrus langus, kur nėra stiklų – įstiklinti, pastatyti pečių; sodininko bute įdėti antrus langus, įvesti elektrą, pataisyti ketaus pečių ir

¹² 1921 05 19, Kvitai, *ten pat*, l. 10.

¹³ 1921 08 08, Raštas miesto valdybai Nr. 163, *ten pat*, b. 44, l. 16.

¹⁴ 1921 09 29, Raštas Kauno miesto valdybai Nr. 305, *ten pat*, b. 44, l. 24.

¹⁵ 1922 01 02, Aktas, *ten pat*, b. 45, l. 78.

¹⁶ Tauragės miesto ir apskrities komendantūros liūdimas Nr. 4537, *ten pat*, l. 89.

Lietuvos karo invalidų rikiuotė ir orkestras prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ Karo muziejaus sodelyje atlieka žuvusiųjų už Lietuvos laisvę pagerbimo ceremoniją. 1924 m. gegužės 15 d. Tautos šventė.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa 17299/33

kitus smulkius darbus atlikti; dirbtuvėse buvo būtina įdėti vieną rėmą ir pasatyti pečių¹⁷. Visi šie darbai buvo atlikti.

Karo invalidų butis buvo šiek tiek sutvarkyta, bet ne tai buvo svarbiausias muziejaus konservatoriaus gen. ltn. V. Nagevičiaus rūpestis. Jis siekė, kad tie žmonės, kaip buvo vėliau pavadinti – „gyvieji paminklai“, būtų matomi ir jų darbus vertintų visa tauta. Tokia galimybė atsirado, kai 1921 m. spalio 16 d. buvo atidengtas paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“.

O kad būtų užtikrinta žuvusiųjų pagarba, buvo parengta ir atliekama kasdien pagerbimo ceremonija. Krašto apsaugos ministerijos (toliau – KAM) ministro įsakymu buvo nustatyta tvarka, kaip reikia pagerbti žuvusiųjų atminimą ir kokios vėliavos ir ant kokių pastatų keliamos: „Valstybinė ir tautinė vėliavos Karo muziejaus bokšte, o Vyties Kryžiaus vėliava prie „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ paminklo nuo gruodžio 1 d. ligi sausio 31 d. iškeliamos 9 val. ryto, o nuleidžiamos saulei leidžiantis. Kitais metų laikais – 8 val. ryto iškeliamos, saulei leidžiantis nuleidžiamos.“ Vien praeinančių pro šalį kariškių atiduodamos pagarbos žuvusiems Karo muziejaus konservatoriui gen. ltn. V. Nagevičiui pasirodė per maža. Todėl buvo sugalvota speciali vėliavų pakėlimo ir nuleidimo ceremonija. Apeigas pradėta atlikti 1923 m. birželio mėn. Jose dalyvaudavo Lietuvos karo invalidai – Vyčio Kryžiaus kavalieriai, muziejaus saugotojai. Ceremonialą pradėdavo iš bokšto dviem fanfaramis duodamu signalu „Susirinkti!“

¹⁷ Aktas H 20, *ten pat*, l. 105.

Karo invalidai ceremonijos metu, nuleidžiant vėliavą, nusiėmę šalmus. XX a. 3–4 deš.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa 15245

Tada karo invalidai nauja uniforma, su šalmais, kuriuos puošė Vyčio Kryžius, išsiri-kiuodavo ir paėmę į rankas raitelių pikes, prie kurių buvo prisegtos Vyčio Kryžiaus kaspino spalvų vėliavėlės, dviem eilėmis išeidavo pro muziejaus duris. Juos lydėdavo keturi trimitininkai grodami kapelmeisterio Juozo Gudavičiaus sukurtą „Invalidų maršą“. Muzikantai ir karo invalidai žygiuodavo iki paminklo ir išsiri-kiuodavo veidu į sodelį. Karo muziejaus saugotojų viršila duodavo komandą: „Valstybinės ir tautinės vėliavų! Vėliavas nuleist!“ Trimitininkams atliekant maršą, vėliavos būdavo nuleidžiamos ir duodama komanda: „Maldai kepures nusiimt!“

Po to buvo grojama malda „Marija, Marija“, o ją atlikus, skambant „Invalidų maršui“, karo invalidai lėtu žingsniu grįždavo į muziejų. Šis ceremonias buvo pagrindinė karo invalidų veikla, kurią galėjo stebėti visi, kas tuo metu lankydavosi muziejaus sodelyje. Karo invalidas J. Barčius apie tai rašė: „Karo Muziejus su savo paminklais sodelyje, su vėliavų pakėlimo ir nuleidimo ceremonijomis, kurias atlieka sustojusieji pusiau-keleje tarp gyvybės ir mirties – karo invalidai, visomis kitomis apeigomis ir kilniais obalsiais – virto mylimiausia visų lietuvių vieta, kokią galima tik įsivaizduoti.“¹⁸

Be šių pareigų karo invalidai dirbo muziejaus salėse, ir ne tik saugojo ekspo-natus, bet, prireikus, pasakodavo savo atsiminimus apie kovas arba pristatydavo kokią išskirtinį eksponatą.

¹⁸ J. P. Barčius, Karo Muziejaus dešimtmetis, *Lietuvos karo invalidas*, 1931, Nr. 1, p. 9.

Karo invalidai žygiuoja atlikti vėliavos pakėlimo arba nuleidimo ceremonijos. XX a. 3 deš.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa 17299-32

Karo invalidų sargyba Tautos šventės metu prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“.
1924 m. birželio 15 d.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17299/34

Dr. Jonas Basanavičius su karo invalidais.
Sėdi iš kairės: Jonas Karutis, J. Basanavičius, Antanas Sereika.
Vyties ženklas, 1924, Nr. 1, l. 5

Karo muziejaus tarnautojus Karo invalidus išlaikė ne tik pats muziejus, bet paremdavo ir kitos įstaigos. 1923 m. Lietuvos bankas paskyrė 1000 lt. pašalpą karo invalidams¹⁹. O 1928 m. žurnale „Lietuvos karo invalidas“ randame padėką, joje rašoma, kad Karo muziejaus tarnautojai, invalidai, nuoširdžiai dėkoja kino „Palas“ direktoriui už kasdien gaunamą nemokamą leidimą dviem²⁰. Tai pat švenčių proga įvairios įstaigos ir bendrovės paaukodavo muziejaus tarnautojams produktų, alaus ir kitų jiems reikalingų daiktų.

1925 m. lapkričio 27 d. Seime buvo patvirtintas Taikos meto etatų sąrašas. 11 etatų buvo skirti karo invalidams: raštininkas-mašinistas – vyr. puskarininkis, vyr. saugotojas – viršila, jaunesnieji sargovai – 8 vyr. puskarininkiai, sargas – vyr. puskarininkis²¹.

Kyla klausimas, kiek kainavo muziejui išlaikyti karo invalidą muziejaus tarnautoją. 1924–1925 m. duomenimis mėnesinė alga buvo 70 litų, tačiau jam buvo mokami ir pinigai, už kuriuos jis turėjo pavalgyti – 65,80 litų, nuomotis butą (nuomai buvo skiriama 5 litai), kurui – 8, ir elektrai – 3 litai. Karo invalidas, kaip ir kareivis, buvo aprūpinamas viršutiniais drabužiais, jie turėjo tarnauti dvejus metus, apatiniai baltiniai buvo skiriami 5 mėnesiams, avalynė – 8 mėnesiams. Karo invalidas gaudavo ir patalynę bei šiltų daiktų – pirštines, šiltus autus. Pinigai už visus daiktus ir buto nuomą bei alga buvo 188 litai 67 centai. Tie, kurie buvo vedę, dar gaudavo 1,5 m³ malkų mėnesiui už 36 litus, todėl sumą padidėdavo iki 206,67 lito. Išsamesnė informacija pateikiama archyvine dokumente „Apskaitliavimas“.

¹⁹ 1923 m. birželio 23 d. Karo muziejaus įsakymas Nr. 27, LCVA, f. 1764, ap. 1, b. 49, l. 120.

²⁰ Padėka, *Lietuvos karo invalidas*, 1928, Nr. 1, p. 24.

²¹ Muziejaus etatai 1925 m. gruodžio 1 d., LCVA, ap. 1, b. 104, l. 19.

Number

A p s k a i t l i a v i m a s.

Kiek kainuoja Karo Muziejaus tarnautojas-invalidas išlaikyti vienam mėnesiui.

Daiktų pavadinimas	Tarnybos laikas, alg. Kr. Ap. Min. (sak. 1925 m. Nr. 1 §)	Kaina vie- noto, alg. K. A. M. (sak. 1924 met. 5991 ir)	Kainas vie- noto mėn. alg. išskaitliav.		Pastaba
			Litų	Cent	
Alga mėnesiui	--	--	70	--	11796-26m. 7642-23 m. 16 § 1-26
Miesto ligonio pad.	--	--	55	80	
Būtas	--	--	8	--	
Kuras	--	--	3	--	
Viršutiniai rūbai:					
Milinė	2 met.	Lt. 100	4	17	
Mundurais šieminiams	"	65	2	71	
Gedimino stulpai	"	0,30	--	013	
Mundurais vasariniais	"	30	1	25	
Kepurė vasarinė	"	0,50	--	27	
Kelnės viršut. šieminiams	"	35	2	91	
" vasar.	"	15	1	25	
Kepurė šieminė	3 met.	7	--	19	
Kokardė-kepurėms kryžių	3	0,60	--	02	
Pusbatiai	6 mėn.	35	6	--	
Avalinė:					
Batai pėstin.	8 mėn.	55	7	--	
Pusbatiai 1 pora	4	--	--	85	
" kiltos odos 50 gr. 1 met.	1	0,80	--	07	
Odos šarailių juosta	1	0,43	--	04	
Avalinė tepalo 1.kg.	1	3,75	--	31	
Maistiniai:					
Morkiniai	5 mėn.	10	2	--	
Kelnės apatinės	"	10	2	--	
Našlės	"	1	--	20	
Nankšluostis	"	2,5	--	50	
Autai vasariniai	2	--	--	50	
Patalpai:					
Ciubinyje	2 met.	20	--	85	
Pagalvis-įpilas	"	5	--	31	
Užvalkalas	10 mėn.	3,5	--	92	
Paklodė	1 met.	15	--	35	
Rankšluostis	3	30	--	85	
Silti daiktai:					
Pirstinė 1 por.	1 met.	4	--	33	
Autai Silti	1	3	--	25	
Iš viso			188	67	

Pastaba: Vedęs gauna 1,5 kub.str. malkų mėn., kurios kainuoja 36 litai, šedul ir išlaikymas apasima brangesnis- 206,67 litai mėn.

M a j o r a s
Karo Muziejaus Konservatorius

1934 m. sausio mėn. 24 d.
Paštas

Karo invalido – tarnautojo išlaikymo Karo muziejuje vienam mėnesiui apskaitliavimas.

LCVA, f. 1764, ap. 1, b. 123, l. 61

Karo invalidai, tie, kurie tarnavo muziejuje, gyveno sudėtingomis sąlygomis. Tik 1932 m. jie, kaip ir kiti karo invalidai, galėjo apsigyventi K. Donelaičio gatvėje pastatytame invalidų name. Tačiau ten tilpo ne visi. 1934 m. už senojo Karo muziejaus buvo baigtas statyti naujas Vytauto Didžiojo karo muziejaus pastatas. Karo invalidams šelpti komitetas kreipėsi į Krašto apsaugos ministeriją prašydamas perduoti senojo muziejaus pastato statybinės medžiagas. Komitetas planavo panaudodamas tas medžiagas ir invalidų įmonių lėšas pastatyti aštuonių butų karo invalidams skirtą bendrabutį. Ministerija sutiko perduoti invalidų bendrabučio statybai 80 050 sveikų plytų ir daug laužo bei apie 100 m³ įvairios medienos. 1935 m. rugsėjo 6 d. komitetas nusprendė statyti 8 nedidelių butų namą (bendrabutį invalidams)

iš įmonių sukauptų lėšų. Spalio 23 d. jau buvo pašventinti invalidų bendrabučio pamatai (K. Donelaičio 37 a.). Namai buvo baigti 1936 m. rugsėjo 28 d., o lapkričio 23 d. iškilmingai atiduoti naudoti. Iškilnėse dalyvavo Krašto apsaugos ministras inž. plk. Stasys Dirmantas, kariuomenės vadas gen. št. plk. Stasys Raštikis ir kiti aukštieji karininkai. Juos visus raportu pasveikino gen. ltn. V. Nagevičius. Invalidai bendrabutyje galėjo gyventi už minimalią kainą, kuri turėjo padengti tik faktines išlaidas. Keli karo invalidai, kurie tarnavo muziejuje, taip pat gyveno šiame name. Mūsų rastomis žiniomis, ten gyveno Kostas Šipaila, Jonas Sanda, Jonas Barčius.

Karo invalidai visada dalyvaudavo kariuomenės ir visuomenės „susiartinimo“ šventėse. 1935 m. šventės metu aklas Nepriklausomybės kovų dalyvis, karo invalidas P. Daunys perskaitė Brailio raštu parašytą Antano Miškinio sukurtą žuvusiųjų maldą:

„Lietuvos Žeme! Kuri alsuoji gyvybe nuo tol, kiek šviečia saulė, kiek marios rūstauja.

Žeme, su kūpančiais laukais, su medžio kryžiais klūpančiais, iškelta tavo gynėjų kapais, gyviesiems palaimos teikianti. Maldaujame Aukščiausią, idant nekiltų ant Tavęs pikta svetima ranka, idant neužgestų Tavo sūnų ir dukterų meilė, idant jie nepavargtų neapykantoje, kaip anuo metu, kai svetimieji Tave numynė, kad vaitojo gynėjų kaulai klaikioje nevalioje. Maldaujame mes, kurių tėvų ir brolių kaulais nusėti kalnai ir kryžkelės, kurių krauju nužymėti nesibaigiantys keliai, semiant stiprybę iš praeities. Senų amžių ir atmenamų dienų Tavo gynėjai iš gilumos šaukiamės, o Lietuvos žeme!“²²

1934 m. spalio 27 d. įsakymu kariuomenei Nr. 101 buvo priimtas naujasis Karo muziejaus statutas. Jame buvo apibrėžtos ir karo invalidų pareigos bei etatai. Dešimtame punkte rašoma, kad „Karo muziejaus sargovai invalidai sudaro nuolatinę garbės sargybą prie žuvusiųjų paminklo; jie ir kitas muziejaus personalas komplektuojami pagal etatus ir veikia muziejaus viršininko patvirtintomis taisyklėmis“²³. Tarnautojų elgesį muziejuje apibrėžė Lietuvos kariuomenės vidaus tarnybos statutas, o muziejaus salių prižiūrėtojai buvo pavadinti tvarkūno vardu. Šias pareigas beveik išimtinai vykdė karo invalidai. Muziejuje ir toliau liko muziejaus orkestras ir jo kapelmeisteris. Tvarkūnų viršila, raštinės tarnautojai ir darbininkai buvo pavaldūs administracijos skyriaus vedėjui, o muziejininkai specialistai – muziejaus viršininkui²⁴. 1935 m. sausio 1 d. buvo numatyti 9 etatai karo invalidams sargovams. Vienas turėjo viršilos laipsnį, aštuoni – vyresniojo puskarininkio laipsnį. Lyginant su 1925 m. etatais, raštininko etatą jau užėmė civilis tarnautojas, o ne karo invalidas. Tai buvo padaryta dėl to, kad karo invalidai neturėjo šioms pareigoms tinkamo išsilavinimo. Didžioji dalis jų buvo savamoksliai arba baigę tik kelias klases.

²² J. J. Dirma, Mūsų kariuomenė ir visuomenė, *Lietuvos karo invalidas*, 1935, Nr. 1, p. 11.

²³ Karo muziejaus statutas, Įsakymas kariuomenei Nr. 101, 1934 m. spalio 27 d., l. 3.

²⁴ *Ten pat.*

Karo invalidas Jonas Sanda su Vilkaviškio apskr. Parausių pradžios mokyklos mokiniais Karo muziejaus sodelyje. XX a. 3 deš.

Asmeninis Sandų šeimos archyvas

Karo invalidai Vilniuje, Adomo Mickevičiaus g., (dabar Gedimino pr.) Vilniaus gražinimo Lietuvai proga. Jonas Karutis sėdi antras iš dešinės. 1939 m. spalio mėn.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-19981/6

Okupacijų metai

1940 m. birželio 25 d. muziejus buvo pavadintas Kariškai istoriniu muziejumi. Jo viršininkas brg. gen. V. Nagevičius tą pačią dieną buvo atleistas iš pareigų, o į jo vietą paskirtas plk. Juozas Šarauskas. Prie jo dar paskirtas ir politinis vadovas Bronius Žekonis. O 1941 m. vasario 5 d., muziejų perėmus Švietimo komisariatui, B. Žekonis buvo paskirtas direktoriumi. Jau pirmosiomis okupacijos dienomis uždraustos Nežinomo kareivio pagerbimo apeigos. Paskutinį kartą jos vyko 1940 m. birželio 26 d., kai Liaudies vyriausybės ministras pirmininkas Vincas Krėvė-Mickevičius vyriausybės vardu padėjo vainiką ir pasakė kalbą: „Pirmieji mūsų žingsniai, kurie visai Lietuvai yra simbolis nepriklausomos Lietuvos. Prie šito kapo, kuris kaip ir liudija mums visas tas kovas už Lietuvos liaudies gerovę, mes duosime pažadą, kad rūpinsimės įvykdyti visa tai, už ką šis kareivis žuvo ir paaukojo savo gyvybę: liaudies gerovė, visos Lietuvos gerovė ir visos Lietuvos gyventojų gerovė. Tai yra mūsų darbo simbolis, ir už tuos idealus, už kuriuos žuvo pirmieji kovotojai – už Lietuvą, laimingą, nepriklausomą, mes kovosime ir jos naudai dirbsime.“²⁵ Tačiau žodžiai labai skyrėsi nuo darbų. Beveik po metų, 1941 m. gegužės 23 d., Lietuvos komunistų partijos (bolševikų) Centro komiteto (LKP (b) CK) biuro nutarimu su prierašu „Visiškai slaptai“ iš Karo muziejaus sodelio buvo liepta pašalinti kareivio Povilo Lukšio ir karininko Antano Juozapavičiaus, gen. Silvestro Žukausko, Vlodo Putvinskio biustus, ir jie birželio 4 d. buvo nuimti²⁶.

Sovietai uždraudė kelti Lietuvos valstybės vėliavas. Ant bokšto ir muziejaus plevėsavo raudona vėliava. Neleido atlikti Tautos himno, Mažosios Lietuvos himno, giesmės „Marija, Marija“, kitų lietuviškų melodijų, kurias skambindavo varpai. Karo invalidai neteko pačios svarbiausios savo pareigos – Nežinomo kareivio pagerbimo ceremonialo. Pačių tvarkūnų okupacija tiesiogiai nepalietė. Pakeisti buvo tik viršininkai. Todėl karo invalidai tarnavo ir toliau. Nacių okupacija į muziejų sugrąžino ats. brg. gen. V. Nagevičių ir jis, nors ir sunkiomis sąlygomis, tęsė pradėtus darbus muziejuje. Tuo metu be muzikantų ir atsargos karininkų muziejuje dirbo ir karo invalidai, jais ats. brg. gen. V. Nagevičius ypač rūpinosi. 1941 m. rugsėjo mėn. buvo svarstomi muziejaus etatai ir iškilo neaiškumų dėl apmokėjimo karo invalidams. Todėl muziejaus viršininkas raštu kreipėsi į Švietimo valdybą, kad jiems būtų mokamas atlyginimas, prilygstantis V kategorijai, vienam – VII kategorijai, ir kad „nereikėtų juos algos atžvilgiu lyginti su bernais, gaunančiais sargų ar šveicorių atlyginimus įvairiose įstaigose, nes čia patenka tik rinktiniai ir atsižymėję vyrai“²⁷. Savo samprotavimus

²⁵ Liaudies vyriausybė pagerbė Nežinomo kareivio kapą, *Lietuvos aidas*, 1940 m. birželio 27 d., Nr. 301, p. 2.

²⁶ Įrašas apie apmokėtą sąskaitą Pranui Baleniūnui, *Kariškai istorinio muziejaus einamųjų sąskaitų knyga 1941–1942 m.*, VDKM archyvas, l. 17.

²⁷ Įrašas apie išmokėtus pinigus, 1941 m. gruodžio 10 d., *Vytauto Didžiojo karo muziejaus išlaidų sąmatos kreditų knyga 1942–1943 m.*, įrašo eilės Nr. 350.

muziejaus viršininkas pareiškė ir dėl konservatoriaus pareigybės išbraukimo iš etatų sąrašo. Generolas piktinosi, kodėl į sąrašą įtraukti trys muziejininkai ir sekretorius, o išbrauktas konservatorius, nors jis labai reikalingas muziejui, nes turi saugoti ir prižiūrėti milijoninės vertės turtą. Tai labai svarbu, nes likviduojant kariuomenę ir Šaulių sąjungą į muziejų buvo perduotos visų pulkų ir Šaulių sąjungos būrių vėliavos, įvairus turtas iš Karininkų ramovės ir kitų įstaigų. Šis turtas „privalo būti ne tik suregistruotas, bet ir stropiai saugojamas nuo sugadinimo ir išnykimo“²⁸. Į konservatoriaus pareigas ats. brg. gen. V. Nagevičius pasiūlė ats. mjr. Joną Valaitį, kuris eitų aukščiausias pareigas ir turėtų aukščiausią kategoriją po muziejaus viršininko. Tačiau į viršininko pageidavimus nebuvo atsižvelgta. Patvirtintas kitoks etatų sąrašas. Konservatoriaus pareigybės neliko, bet buvo patvirtinti keturi skyrių vedėjai ir vyr. muziejininkas, ir jo vietą užėmė ats. mjr. J. Valaitis²⁹. Karo invalidai buvo priskirti V kategorijai, kaip ir prašė ats. brg. gen. V. Nagevičius. Nemažai dėmesio skirta ir darbuotojų gyvenimo sąlygoms, buičiai užtikrinti. Ne vieną raštą įvairioms įstaigoms rašė muziejaus viršininkas, kad padėtų surasti butus savo darbuotojams kuo arčiau muziejaus ir užtikrintų jų šeimoms kuo geresnį gyvenimą. Karo invalidams šelpti komiteto pirmininko buvo prašoma suteikti butus Invalidų name, K. Donelaičio g. 37A, kur jau iki sovietų okupacijos gyveno karo invalidai ir kariai, dirbantys Karo muziejuje. Rašė raštus į Socialinės apsaugos įstaigas dėl pensijų, nes tie žmonės buvo sužeisti mūšio lauke. Ne tik būstu ir pensijomis rūpinosi generolas, bet ir maisto produktais. Vartant archyvinius dokumentus randame daugybę raštų įvairioms įstaigoms su prašymu skirti maisto produktų muziejaus darbuotojams. Toks pavyzdys buvo 1941 m. gruodžio 23 d., prieš Šv. Kalėdas, parašytas raštas „Žuvies trestui“, kuriame prašoma parduoti Karo muziejaus darbuotojams po 2 kg žuvies ir pridėdamas darbuotojų sąrašas. Vykstant karui tokia pagalba buvo labai svarbi.

Po antrosios sovietų okupacijos muziejuje, remiantis archyvais, galima teigti, tarnavo tik vienas karo invalidas K. Šipaila. Jis jau ne tarnavo, bet dirbo sargu ir gaisrininku³⁰. Karo invalidas J. Sanda gyveno tame pačiame name, K. Donelaičio 75A, kartu su K. Šipaila, kaip prisimena J. Sandos anūkė Virginija ir marti Liongina Sandienė, jų butų durys buvo vienos prieš kitą. Jie bendravo, mėgo žaisti šachmatais ir šaškėmis. K. Šipaila buvo geras J. Sandos draugas, padėdavo, kuo galėdavo. J. Sandos giminės ir dabar gyvena jo bute.

Šis straipsnis ir pateikta faktinė medžiaga – tai tik pirmas bandymas supažindinti su išskirtinio likimo žmonėmis, kurie tarnavo Karo muziejuje – karo invalidais. Tolimesni tyrimai leistų įamžinti jų atminimą ir tinkamai įvertinti nuopelnus, o surinkus faktinę medžiagą ir parašius išsamias biografijas, išleisti atskirą leidinį.

²⁸ Raštas Švietimo valdybai, 1941 m. rugsėjo 25 d., LCVA, f. R-423, ap. 1, b. 3, l. 9.

²⁹ 1941 m. gruodžio 15 d. Švietimo valdybos įgaliotinio raštas, *ten pat*, f. R-423, ap. 1, b. 3.

³⁰ Darbuotojų sąrašas, *VDKM archyvas*, ap. 4, b. 6, l. 5.

To reiktų todėl, kad tie karo invalidai, kurie neturėjo Vyčio Kryžiaus apdovanojimo, yra visai užmiršti ir niekam nežinomi.

1930 m. Lietuvoje buvo apie 1500 karo invalidų (apie 400 buvo Lietuvos kariuomenės ir 1100 Rusijos kariuomenės), kurie dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare³¹. Tik nedidelė šių invalidų dalis tarnavo Karo muziejuje. Jau surinktais duomenimis galima teigti, kad tokių buvo apie trisdešimt. Čia pateikiame tik 23 karo invalidų biografijas, nes kitoms parašyti, o ir šioms papildyti, dar trūksta faktinės medžiagos, ją dar reikia surasti, nors žinoma, kad muziejuje tarnavo ir šie karo invalidai: virštarnybinis puskarininkis Mikas Inta, Juozas Laukys.

1. **Balsevičius Mikas** (1897–?) gimė Panevėžio apskrityje ir valsčiuje, Kudiškių kaime, 1920 m. pašauktas į kariuomenę, tarnavo Alytaus komendantūroje, nuo 1920 m. vasario 19 d. – Žemaičių kunigaikščio Butigeidžio 7-ajame pėstininkų pulke, 1920 m. lapkričio 21 d. mūšyje su lenkais sužeistas ir išsiųstas į Ukmergės evakuacijos punktą. 1928 m. rugpjūčio 15 d. pradėjo tarnybą Karo muziejuje, 1932 m. pakeltas į jaunesniojo puskarininkio laipsnį, 1933 m. apdovanotas DLK Gedimino ordino 3-iojo laipsnio medaliu. Tarnavo iki 1936 m. birželio 1 d., kai dėl sveikatos buvo atleistas.³² Tolesnis likimas nežinomas.
2. **Barčius Jonas** (1900–?) gimė Tauragės apskrityje, Eržvilko valsčiuje, Butkaičių kaime, 1919 m. kovo 6 d. savanoriu įstojo į kariuomenę, į Vilniaus batalioną, paskirtas į mokomąją kuopą, vėliau 5-ąjį pėstininkų pulką. 1919 m. rugsėjo 1 d. buvo sužeistas kovose su bolševikais ties Daugpiliu, Grivkoje. 1920 m. vasario 20 d. iš tarnybos paleistas. 1923 m. birželio 1 d. pradėjo tarnybą Karo muziejuje ir buvo paskirtas raštininku-mašinistu. 1925 m. tarnavo jaunesniu ju saugotoju. 1932 m. suteiktas jaunesnio puskarininkio laipsnis. 1928 m. apdovanotas Nepriklausomybės medaliu, 1929 m. – LKKS medaliu, 1932 m. gruodžio 17 d. – 1 rūšies 3-iojo laipsnio Vyčio Kryžiumi, 1936 m. – DLK Gedimino ordino 3-iojo laipsnio medaliu. 1932 m. vedė Eleonorą Vyskupaitytę. Muziejaus vadovybė juo pasitikėjo ir siūsdavo į įvairias iškilmes atstovauti Karo muziejui. 1934 m. spalio mėn. dalyvavo plk. Justino Kibirskščio laidotuvėse Kėdainiuose, 1935 m. gegužės mėnesį vyko į Šiaulius padėti vainiko ant 1863 m. sukilėlių kapų, 1939 m. lapkričio 23 d. dalyvavo iškilmėse Vilniuje, prie Gedimino kalno. 1940 m. birželio 1 d. „pačiam prašant“ išėjo iš Karo muziejaus³³. Gyveno Šančiuose, Suomių g. Nr. 38.

³¹ J. Barčius, Mūsų karo invalidai, *Lietuvos karo invalidas*, 1930 m., Nr. 1, p. 14.

³² Tarnybos lapas Miko Balsevičiaus, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniai (toliau – VDKM rinkiniai)*, Pm, b. 5.

³³ Tarnybos lapas Jono Barčiaus, *VDKM rinkiniai*, Pm, b. 5.

Tarnybos lapas.

Jaun. sargovo likt. pek. teisėmis Barčiaus Jono
(lapas, pavardė ir vardas)

I. Laipnis, pavardė, vardas ir tėvo vardas	Likt. pek. teisėmis Barčiaus Jonas, Povilo sūnus.
II. Užimamoji tarnybos vieta	Jaun. Karo Muziejau Bergove
III. Pasikymėjimo ženklai	1/ Vyties Kryžius 1 rėš. 3 laipnis, 2/ Savanorio medalis, 3/ 10 m. nepriklausomybės medalis, 4/ D.L.K. Vytauto Didž. ordino 3 l. medalis, 5/ D.L.K. Gedimino ordino 3 l. medalis 6/
IV. Gimimo laikas	1900 m. gegužės mėn. 21 dien.
V. Gimimo vieta	Tauragės apskr., Brėvilko valst., Butkeičių kaime.
VI. Tautybė ir tikyba	Lietuvis. B- Katalikų
VII. Kokias mokslas ėjo, kur ir kada	Bendrą Savemokslis Karišką
VIII. Šeimos padėtis; jei vedęs—išvardyti šeimos narius ir pažymėti jų gimimo laiką	Vedęs: žmona Eleonora Vyskupsitytė
IX. Ar turi nekilnojamąjį turtą, jei turi, tai kur, kokį ir kurio būdo tas turtas įgytas	Neturi.

Jono Barčiaus karinės tarnybos lapas.

VDKM rinkiniai, Pm b. 5

IŠ NUMIRUSIŲ PRISIKĖLĖ

„1920 m. pradžioje mūsų pulko štabas apsisitojo Plungėje. Jau pavasarį, vieną pavakarį, štabo raštinėje pasilikau vienas ir rašiau. Nusileidžiančios saulės spinduliai švietė kambariuose.

Ir štai įeina į štabą keista ir labai suvargusi žmogysta, lazda sunkiai pasiramsčiuodama. Daugiau panaši į lavoną negu į gyvą žmogų. Tarp saulės spindulių atrodė lyg vaiduoklis. Vienam pasidarė lyg nejauku.

Padavė man voką su raštais iš Karo liginės Kaune. Perverčiu juos ir randu, kad tai yra mūsų pulko mokomosios kuopos eil. Jonas Barčius, sunkiai sužeistas kovose su bolševikais, nustojęs viso 100 proc. darbingumo (nes paralyžuota visa dešinioji pusė), paleistas visai iš kariuomenės ir atsiųstas į pulką gauti iš kariuomenės paleidimo dokumentų.

Pradedu jo ieškoti pulko archyve, Jono Barčiaus. Pagaliau didžiojo alfabeto knygoje randu jį. O Dieve mano! Dar nejaukiau pasidaro.

Turbūt ir mano plaukai pasišiaušė. Tik negaliu matyt jų. Prieš mane sėdi žuęs ir palaidotas žmogus. Knygoje per Jono Barčiaus pavardę perbrauktas raudonas kryžius ir gale parašyta: nuo žaizdų miręs 1919 m. rugsėjo 3 ar 4 d. (gerai nebeatsimenu) Zarasų liginėje ir palaidotas Zarasų kapinėse.

– Tamsta esi ne Jonas Barčius. Jis yra žuęs, – kertu jam į akis. Vaiduoklis priešinasi, kad jis yra Jonas Barčius ir dar nežuęs.

Daugiau pulko bylose paieškau raštų. Randu vieną nuorašą rašto, kuriuo Vilniaus bataliono štabas praneša Barčio tėvams, kad jų sūnus garbingai žuvo prie Dauguvos ir palaidotas Zarasų kapinėse. Parodau vaiduokliui tą raštą ir vis dar netikiu, kad jis būtų Jonas Barčius. Kadangi tose kautynėse, kada jis buvo sužeistas, ir aš dalyvavau, tai paskui išsiaiškinome. Patikėjau, kad jis gali būti Jonas Barčius. Atgaivinome pulko sąrašuose ir paleidome iš kariuomenės.

O istorija su Barčiumi buvo tokia. 1919 m. rugpjūčio 30 d. mūsų Vilniaus bataliono 2 ir mokomoji kuopa puolė bolševikus prie Grivos (Daugpilio priemiesčio). Bolševikai priešpuoliu mūsų kuopas atmušė. Į galvą sunkiai sužeidė Joną Barčių. Šis krito darže tarp vagų ir be sąmonės išgulėjo per naktį. Retkarčiais atgaudavo sąmonę ir jautė, kai pro jį praėjo puolantys bolševikai. Paskui praėjo bolševikus atmušę lietuviai. Pagaliau visai neteko sąmonės ir tik ją atgavo Zarasų liginėje.

Minimoje liginėje Barčius buvo sunkiausias liginis ir niekas nemanė, kad jis išliktų. Vieną naktį toje liginėje mirė sužeistas kareivis, kuris turėjo sąmonę ir niekas jo mirties nesitikėjo. Kaip ten įvyko, kad liginės personalas apsiriko ir mirusįjį palaikė Barčiumi. Jo vardu palaidojo ir bataliono štabui pranešė apie jo mirtį. Štabas išbraukė iš bataliono sąrašų ir tėvams pranešė. Tėvai užpirko mišias, varpais paskambino ir apverkė. Kadangi nuo žaizdų buvo paralyžuota visa dešinioji pusė, tai iš liginės negalėjo parašyti tėvams laišku. O kad nepaprašė kitų parašyti, tai jo paslaptis. Kai naktį grįžo namo, tai ir tėvai nenorėjo tikėti ir ilgai teko už durų aiškintis, kad tai jis, jų sūnus, grįžo gyvas, bet ne vaiduoklis prie durų vaidenasi³⁴. *Stasys Butkus*.

³⁴ Stasys Butkus, Augino tėvas savanorį, <<http://partizanai.org/karys-1959m-8-9-10/5060-augino-tevas-savanoris>>, [žiūrėta 2018 12 15].

3. **Byla Jonas** (1900–1987) gimė Vilkaviškio apskr. Paežerių valsčiaus Šakiškių kaime. 1919 m. kovo 1 d. savanoriu įstojo į 1-osios artilerijos brigados 1-ąją bateriją. J. Byla buvo sužeistas į kairiąją ranką 1920 m. liepos 5 d. per sargybos viršininko neatsargumą. Ranka buvo amputuota. 1920 m. spalio 5 d. iš kariuomenės paleistas. 1921 m. kovo mėn. už narsumą bolševikų ir lenkų frontuose apdovanotas 1-ojo laipsnio Vyčio Kryžiumi. Dėl blogos sveikatos nuolat gydėsi Karo ligoninėje, buvo pripažinta, kad prarado 67 procentus darbingumo, nes buvo amputuota ranka iki dilbio³⁵. Tarnavo Karo muziejaus invalidų komandoje nuo 1921 m. 1928 m. apdovanotas LKKS medaliu, apdovanojimo liudijimo Nr. 629 ir Nepriklausomybės medaliu. Antrojo pasaulinio karo metu gyveno Kaune, Lukšio g. 27A-6. Yra duomenų, kad gyveno JAV ir mirė 1987 m.

Jonas Byla.

Asmeninis V. Kavaliausko archyvas

4.

Antanas Dabašinskas.

Asmeninis V. Kavaliausko archyvas

Dabašinskas Antanas (1900 –?) gimė Marijampolės apskr. Prienų miestelyje. 1919 m. sausio 18 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, tarnavo 2-ajame pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulke. Vėliau Marijampolės atskirojo bataliono pirmoje kuopoje, 6-ajame pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulke. Dalyvavo kovose su bolševikais, bermontininkais, lenkais. 1919 m. spalio 17 d. ties Gorožancų kaimu buvo sužeistas į dešinę akį. Už pasižymėjimą bolševikų fronte 1919 m. lapkričio mėn. apdovanotas 1-ojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“. Vėliau apdovanotas LKKS (1929 m.) medaliu, Nepriklausomybės (1928 m.), DLK Ge-

dimino 3-iojo laipsnio (1936 m.), Vytauto Didžiojo 3-iojo laipsnio (1938 m.) medaliais ir Latvijos aizsargų medaliu „Už nuopelnus“ (1939 m.). Iki 1930 m. gyveno Kretingos apskr. Salantų miestelyje, kai buvo priimtas į tarnybą Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Dirbo sargu iki 1937 m., kai buvo paskirtas ekskur-

³⁵ V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai*, Vilnius, 2008, t. 1, p. 376.

sijų vadovu. Dalyvavo 1939 m. iškilmėse Vilniuje, kai sostinė buvo sugrąžinta Lietuvai. Nacių okupacijos metu toliau dirbo muziejuje ir vadovavo Aviacijos skyriui. Gyveno karo invalidų bendrabutyje K. Donelaičio 37 A, Kaune. Buvo du kart vedęs ir turėjo keturis sūnus. 1945 m. NKVD suimtas Kretingoje, apkaltintas šmeižtu ir melagingų žinių skleidimu apie tarybų valdžią ir nuteistas 5 metams katorgos³⁶. Tolesnis likimas nežinomas.

5. **Grebliauskas Petras** (1901–?) gimė Zarasų apskr., Dūkšto vlsč., Zusinų kaime, savanoriu įstojo į kariuomenę, tarnavo partizanu nuo 1922 m. balandžio 6 d. iki 1923 m. birželio 15 d. Susidūrimė su lenkais prie Širvintų 1923 m. balandžio 5–6 d. buvo sužeistas į dešinę koją, todėl neteko 60 procentų darbingumo. Nuo 1926 m. vasario 1 d. iki 1927 m. rugpjūčio 1 d. ir nuo 1931 m. liepos 1 d. iki 1934 m. balandžio 8 d. Karo muziejuje tarnavo jaunesniuoju sargovu³⁷.

Karo invalido Petro Grebliausko liudijimas, kad jis yra Karo muziejaus tarnautojas.

VDKM rinkiniai, Pm, b. 8

6. **Grincevičius Antanas** (1897–1944) gimė Tauragės apskrityje, Urbutų kaime. 1919 m. kovo 12 d. buvo pašauktas į Lietuvos kariuomenę, tarnavo eiliniu 1-oje artilerijos brigadoje. Mūšyje su bolševikais 1919 m. birželio 30 d. buvo sužeistas ir jam buvo amputuota rankos plaštaka. 1921 m. kovo mėnesį už drąsą mūšyje su lenkais apdovanotas 1-ojo laipsnio Vyčio Kryžiumi, 1928 m. Nepriklausomybės ir 1938 m. Vytauto Didžiojo ordino 3-iojo laipsnio medaliais. 1926 m. buvo pripažintas karo invalidu. Gavo 13 hektarų žemės Visbutų dvare,

³⁶ Vilius Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai*, I tomas, p. 596.

³⁷ Tarnybos lapas Petro Grebliausko, *VDKM rinkiniai*, Pm, b. 8.

ūkininkavo, bet dėl silpnos sveikatos teko ją parduoti ir persikelti į Tauragę, kur įsigijo namą ir gyveno su šeima. Pragyventi pensijos neužteko, todėl 1936 m. birželio 1 d. pradėjo tarnybą muziejuje liktinio puskarininkio teisėmis³⁸. Dalyvaudavo garbės sargybos eisenose. 1940 m. spalio 12 d. iš muziejaus atleistas. Karo metu šeima buvo ištremta į Vokietiją, o A. Grincevičius gyveno atskirai, Kaune, K. Donelaičio g. 37 (dabar 75). 1944 m. žuvo Kėdainiuose, bombardavimo metu, ir palaidotas Babtų kapinėse³⁹.

Antanas Grincevičius.
Asmeninis V. Kavaliausko archyvas

7. **Janužis (Janužas) Petras** (1897–1953) 1919 m. gegužės 2 d. buvo pašauktas į Lietuvos kariuomenę, tarnavo 9-ajame pėstininkų pulke. 1920 m. kovo 17 d. mūšyje su lenkais buvo sužeistas. Dėl sužeidimo buvo amputuota kairė koja ir pripažinta, kad neteko 85 procentų darbingumo. 1921 m. kovo mėn. už didvyriškumą kautynėse su lenkais apdovanotas 1-ojo laipsnio Vyčio Kryžiumi. Nuo 1921 m. tarnavo Karo muziejaus invalidų komandoje. Kriukų valsčiuje, Narsiečių kaime turėjo 10,5 ha žemės, ūkininkavo. Apie gyvenimą okupacijų metais nėra duomenų. Mirė 1953 m., palaidotas Kelmės rajone, Lioliuose.

Petras Janužis (Janužas).
Asmeninis V. Kavaliausko archyvas

8. **Karutis Jonas** (1900–1943) 1919 m. vasario 5 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, Panevėžio batalioną, kovo 20 d. paskirtas 1-osios kuopos raštininku, 1919 m. rugpjūčio 31 d. mūšyje su bolševikais sužeistas. 1919 m. rugsėjo 19 d. už narsą kovose prieš bolševikus buvo apdovanotas 1-ojo laipsnio kryžiumi „Už Tėvynę“ šis apdovanojimas jam buvo įteiktas už tai, kad „Priešui smarkiai apšaudant iš armotų, kulkosvaidžių ir šautuvų, jis pataisė sugedusį kulkosvaidį ir vėl atidengė ugnį – nė kiek nepasitraukdamas iš grandinės“⁴⁰. Antrasis apdo-

³⁸ Atestacija Antano Grincevičiaus, *VDKM rinkiniai*, Pm, b. 2.

³⁹ V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai*, Vilnius, 2009, t. 2, p. 237.

⁴⁰ V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai*, Vilnius, 2011, t. 3, p. 125.

Jonas Karutis su „Jaunosios Lietuvos“ Ramygalos kuopos artistais.

VDKM nuotraukų rinkinys Fa-19981/3

Jono Karučio laidotuvės. 1943 m. birželio 11 d.

VDKM nuotraukų rinkinys Fa-19981/8

vanojimas – 2-ojo laipsnio Kryžius „Už Tėvynę“ – Jonui Karučiui buvo įteiktas Karo muziejaus atidarymo proga už žygius bolševikų fronte 1919 m. rugpjūčio 26 d., kurių metu jis buvo sunkiai sužeistas į akį. Po sužeidimo gydėsi ir vėl išvyko į frontą, tačiau žaizda atsinaujino ir jis turėjo 18 mėnesių gydytis ligoninėje. Po šio gydymosi buvo pripažintas netekęs 70 procentų darbingumo ir išleistas iš tarnybos. Tačiau ir būdamas invalidas nuo 1922 m. gegužės mėn. jis tarnavo Karo muziejaus raštinėje. O 1923 m. sausio mėn., savanoriu išvyko dalyvauti Klaipėdos sukilime, kaip kulkosvaidininkas. 1923 m. buvo įkurta Lietuvos karo invalidų Vyčių brolija, jos pirmininku buvo išrinktas J. Karutis. Jis buvo aktyvus korporacijos „Neo Lithuania“, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių ir Karo invalidų sąjungos narys ir „Geležinio vilko“ centrinės Kauno kuopos vadas. Už dalyvavimą sąmoksle prieš Prezidentą Antaną Smetoną 1936 m. sausio 19 d. nuteistas mirties bausme, bet vėliau ji pakeista kalėjimu. Savo buvusi tarnautoju rūpinosi ir brg. gen. V. Nagevičius, 1938 m. parašęs prašymą Prezidentui, kad būtų pasigailėta du kart Vyčio Kryžiaus kavaleriaus⁴¹. 1940 m. gegužės 26 d. ištremtas į tėviškę, Ramygalą, nes kartu su septyniais voldemarininkais protestavo dėl sovietinių dalinių įsileidimo į Lietuvą⁴². O liepos 12 d. sovietų buvo suimtas ir kankintas Kauno sunkių darbų kalėjime. Dėl šio suėmimo net keliasdešimt Ramygalos gyventojų kreipėsi į sovietinį saugumą, kad jį paleistų. Tačiau jis buvo nuteistas 8 metams kalėjimo ir tik prasidėjus Vokietijos–SSSR karui išėjo iš kalėjimo. Mirė 1943 m. balandžio 11 d., o balandžio 16 d. buvo pašarvotas Vytauto Didžiojo karo muziejaus Didžiojoje salėje, kaip ypač Lietuvai nusipelnęs asmuo⁴³.

Jono Karučio marškiniai, kuriais jis vilkėjo, kai buvo sužeistas 1919 m.

VDKM

9. **Maknavičius Juozas** savanoriu įstojo į 2-ąjį pėstininkų pulką ir dalyvavo kovose su bermontininkais, bolševikais, lenkais. Kautynėse su lenkais buvo sužeistas į dešinę koją ir šoną, dėl ko neteko 40 procentų darbingumo. 1924–1929 m. tarnavo Vilkaviškio pasienio policijos policininku, bet dėl sveikatos atleistas. Karo muziejuje tarnavo nuo 1934 m. liepos 17 d. jaunesniuoju sargovu vyr. puskarininkio teisėmis iki rugsėjo 1 d.⁴⁴

⁴¹ *Ten pat*, p. 128.

⁴² V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai*, Vilnius, 2011, t. 3, p. 128.

⁴³ A. Jurevičiūtė, Vytauto Didžiojo karo muziejus nacių okupacijos metais 1941–1944 m., *Kauno istorijos metraštis*, 2016, Nr. 16, p. 190.

⁴⁴ Tarnybos lapas Juozo Maknavičiaus, *VDKM rinkiniai*, Pm, b. 5.

10. **Meškėla (Meškelė) Jonas** (1899–1939) gimė Vilniaus krašte, Švenčionių apskr., Adutiškio vlsč., Lapkūnų k. 1919 m. birželio 10 d. įstojo į Lietuvos kariuomenę 1-ąjį pėstininkų pulką, ketvirtą kuopą. Dalyvavo kovose su bolševikais, bermontininkais ir lenkais ir už drąsą kautynėse prie Perlojos 1921 m. buvo apdovanotas Vyčio Kryžiumi. 1922 m. savanoriu perėjo tarnauti į Širvintų miestelio liaudies miliciją – lietuvių partizanų Neutralioje zonoje pirmąją grupę. Dalyvavo daugelyje susidūrimų, o per lenkų puolimą 1923 m. sausio 6 d., ties Avižonių kaimu, buvo sužeistas į ranką, koją, petį ir krūtinę. Šiose kautynėse buvo sužeisti ir Pranas Daunys, Martynas Jonytis, Petras Grėbliuskas. 1928 m. buvo apdovanotas LKKS ir Nepriklausomybės medaliais. 1932 m. buvo pripažintas karo invalidu, netekęs 20 procentų darbingumo. Su pertraukomis tarnavo Karo muziejuje iki 1938 m. Dėl piktnaudžiavimo alkoholiu pateko į Dimitravo priverčiamųjų darbų stovyklą, ten ir mirė 1939 m. Buvo vedęs, turėjo žmoną Mariją ir du vaikus – Vytautą ir Birutę⁴⁵.
11. **Petraitis Juozas** (1898 –?) gimė Raseinių apskr. Tytuvėnų vlsč. Ampolės dv. 1919 m. liepos 26 d. pašauktas tarnavo 3-iajame pėstininkų pulke, mūšyje su lenkais prie Širvintų sužeistas į akį, galvą ir ranką. 1921 m. buvo apdovanotas Vyčio Kryžiumi. Karo muziejuje pradėjo karo invalido tarnybą jaunesnioju sargovu 1935 m. gegužės 15 d., o 1936 m. vasario 16 d. už sąžiningą pareigų ėjimą pakeltas jaunesnioju puskarininkiu. Buvo apdovanotas 1928 m. Nepriklausomybės medaliu, 1939 m. – Šaulių žvaigžde. Karo muziejuje tarnavo iki 1943 m.⁴⁶ Gyveno K. Donelaičio 37A, bt. 8. Dėl sveikatos buvo išėjęs iš tarnybos, bet 1944 m. kovo 15 d. pareiškė norą vėl grįžti dirbti į Karo muziejų, todėl brg. gen. V. Nagevičius kreipėsi į Arbeitsamą – vokiečių vietinę valdžią, prašydamas leidimo priimti J. Petraitį į esančią laisvą vietą. Tolesnis likimas nežinomas.
12. **Petravičius Jurgis** gimė Vilkaviškio apskr. ir vlsč. Gudelių kaime, Pirmojo pasaulinio karo metu tarnavo Rusijos kariuomenėje, už narsą buvo apdovanotas Šv. Georgijaus 4-ojo laipsnio kryžiumi. 1919 m. pašauktas į Lietuvos kariuomenę, tarnavo 9-ajame pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulke. Kovose su lenkais buvo sunkiai sužeistas ir pripažintas karo invalidu, 1921 m. vasario mėnesį už narsumą ir pasiaukojimą lenkų fronte apdovanotas 1-ojo laipsnio Vyčio Kryžiumi. Nuo 1921 m. tarnavo Karo muziejuje.

Karo invalidas Jurgis Petravičius.
Vyties ženklas, 1924, Nr. 1, p. 8

⁴⁵ V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai*, Vilnius, 2012, t. 4, p. 242.

⁴⁶ Tarnybos lapas Juozo Petraičio, *VDKM rinkiniai*, Pm, b. 12.

1924 m. sausio mėn. parvykęs į tėviškę, neatsargiai naudodamas ginklą susižeidė ir sausio 14 d. mirė. Sausio 19 d. Vilkaviškyje, savo tėviškėje, iškilmingai buvo palaidotas. Jį palydėjo Lietuvos karo invalidų Vyčių brolijos nariai, Karo muziejaus darbuotojai. Brolijos nariai prie kapo padėjo vainiką, o pirmininkas J. Karutis pasakė kalbą: „Neveltui tavo krūtinę puošė garbingas Vyties Kryžius, neveltui šiandien, tau apleidžiant šio pasaulio paviršių, atėjo tie Tėvynės saugotojų būriai ir toji minia, kuriems Tavo darbai lieka gyvu pavyzdžiu. Mes, buvusieji vieno likimo draugai, šiandiena palydėdami Tave į tą amžiną ramybę, tariame paskutinį atsisveikinimo žodį: sudie Tau garbingas karžygi! Sudie mūsų numylėtas broli!“ Vainikas buvo ir nuo Karo muziejaus, ant kurio buvo užrašas „Žuvusiam sandarbininkui. Karo muziejus.“⁴⁷ Prie kapo buvo iššautos trys salvės ir padėtas Vyčio Kryžiaus skydas ir du vainikai.

Vyties ženklas

13. **Pliskevičius Petras** (1898 –?) gimė Alytaus apskrityje Alovės valsčiuje, savanoriu įstojo į kariuomenę, tarnavo 5-ajame pėstininkų pulke, ties Alove mūšyje su lenkais sužeistas į galvą, ties Augustavu – į šoną. Gyveno Kaune, nuosavam name. Nuo 1939 m. gegužės 1 d. iki rugpjūčio 1 d. Muziejuje tarnavo sargovu⁴⁸.

14.

Jurgis Pratkevičius.
Asmeninis V. Kavaliausko archyvas

Pratkevičius Jurgis (1900–1954) gimė Kauno apskrities Garliavos valsčiaus Ilgakiemio kaime. 1919 m. kovo 11 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, tarnavo 1-ajame pėstininkų Gedimino pulke. Kovojo su bolševikais ir lenkais. 1919 m. birželio 15 d. papuolė į bolševikų nelaisvę, iš kurios pabėgo rugsėjo 18 d. Mūšiuose buvo sužeistas į galvą ir beveik neteko regėjimo. 1920 m. balandžio 16 d. paleistas iš kariuomenės dėl ligos. 1921 m. kovo mėn. buvo apdovanotas 1-ojo laipsnio Vyčio Kryžiumi. Pradėjo tarnybą Karo muziejaus karo invalidų komandoje. Dalyvaudavo vėliavos pakėlimo ceremonijoje, grodavo trimitu. Vėliau grojo ir karo

invalidų pučiamųjų orkestre, įrašė plokštelę, mokėjo groti kanklėmis. Mokytis šios specialybės 1922 m. A. Pratkevičių Karo muziejaus organizatorius gen. ltn. V. Nagevičius nusiuntė pas kanklininką Praną Puskunigį į Marijampolės apsk.,

⁴⁷ V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai*, Vilnius, 2012, t. 4, p. 616.

⁴⁸ Tarnybos lapas Pliskevičiaus Petro, *VDKM rinkiniai*, Pm, b. 5.

Plutiškės kaimą⁴⁹. 1926 m. medicininės komisijos buvo pripažintas karo invalidu, netekusiu 100 procentų darbingumo (abi akys matė mažiau nei 6,05 proc.). Gyveno kartu su kitais karo invalidais K. Donelaičio g. Nr. 37 (dabar 75), prieš Karo muziejų. Tarnavo muziejuje nuo 1922 m. iki 1927 m. Gavęs žemės, kaip savanoris, įsikūrė Ramučių kaime, ūkininkavo ir valdė 9,266 ha ūkį. Antrojo pasaulinio karo metu ūkis buvo sudegintas, teko kurtis iš naujo. Turėjo šeimą – žmoną Teklę ir sūnų Vydą. Mirė 1954 m., palaidotas Karmėlavos kapinėse.

15. **Rimeikis Jonas** (1897–1925) gimė Telšių apskr. Laužuvos vlsč. Pašatrijos k., 1919 m. birželio mėn. pašauktas į Lietuvos kariuomenę, tarnavo Vytauto Didžiojo 3-iajame pėstininkų pulke. Dalyvavo kovose su bermontininkais, prie Šiaulių buvo sužeistas ir po dviejų mėnesių paleistas iš kariuomenės. Jam buvo amputuotos abi kojos žemiau kelių. 1921 m., per iškilmingą Karo muziejaus atidarymo šventę, už narsą bermontininkų fronte buvo apdovanotas 1-ojo laipsnio Vyčio Kryžiumi. Kurį laiką tarnavo Karo muziejaus komandoje, bet dėl sunkaus sužeidimo negalėjo ilgai to daryti, todėl apsigyveno karo invalidų prieglaudoje. Mirė 1925 m. ir buvo palaidotas Vytauto prospekte esančiose Senosiose miesto kapinėse. Karo muziejaus organizatorius gen. ltn. V. Nagevičius atvyko į J. Rimeikio laidotuves ir atvežė vainiką nuo muziejaus.

Jonas Rimeikis.

Asmeninis V. Kavaliausko archyvas

16. **Rudokas Lauras** (1897–?) gimė Mažeikių apskr., Laižuvos vlsč., Auksuodės k., baigė 4 gimnazijos klases. Mūšyje su lenkais ties Musnikais buvo sužeistas ir neteko 25 procentų darbingumo. Pradėjo tarnybą 1940 m. birželio 1 d. jaunesniuoju sargovu liktinio puskarininkio teisėmis.

Lauras Rudokas su karo invalido uniforma.

VDKM rinkiniai, Pm, b. 5

⁴⁹ V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai*, Vilnius, 2012, t. 5, p. 58.

17. **Ruskonis Justinas** (1900–?) gimė Ukmergės apskr., Žemaitkiemio vlsč., Rundžių k., 1920 m. liepos mėn. pašauktas į I pasienio pulką. Karo invalidu tapo dėl sunkių tarnybos sąlygų, peršalęs žvalgyboje, susirgo kaulų tuberkulioze. Karo muziejuje tarnavo nuo 1934 m. sausio 1 d. iki 1935 m. gegužės 15 d.
18. **Sanda Jonas** (1902–1964?) gimė Seinų apskrityje, Punsco valsčiuje. 1919 m. vasario 18 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę. Paskirtas į 1-ąjį pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulką būrininku. Dalyvavo kovose su bolševikais, bermontininkais, lenkais. Pasižymėjo kautynėse ties Kalkūnais, Utenos apskrityje, ten ir buvo sužeistas: „Nuo Zarasų iki pat Daugpilio priešą teko vaišinti ugnimi. Pagaliau, prie pat Daugpilio, Kalkūnuose, smarkaus priešo artilerijos šaudymo metu mūsų Sandai teko nemaloni skeveldra, kuri jį pavertė 80 procentų darbingumo nustojusiu karo invalidu. Tai atsitiko dar ir todėl, kad dėl smarkios priešų ugnies prie sunkiai sužeisto Sandos visą valandą niekas negalėjo priėti ir suteikti jam pirmąją pagalbą.“⁵⁰ Šio mūšio, kuris vyko 1919 m. rugsėjo 1 d., metu J. Sanda prieš artilerijos sviedinio sprogdimo buvo sužeistas į kaklą ir kontūzintas (pritrenktas oro smūgio – AJ)⁵¹. 1921 m. rugpjūčio 13 d. dėl sveikatos paleistas iš kariuomenės, apsigyveno Karo ligoninėje. 1922 m. grįžo į savo tėviškę Punske. Lenkai jį suėmė ir pareikalavo, kad jis pasižadėtų, jog į Lietuvą daugiau negrįš. O jei pažeis draudimą, už

Jono Sandos vestuvės. 1933 m.

Asmeninis Sandų šeimos archyvas

⁵⁰ V. Kavaliauskas, *ten pat*, 2012, t. 5, p. 354.

⁵¹ Karo inv. pusk. teisėmis Jono Sandos atestacija 1937 metų, *VDKM rinkiniai*, Pm, b. 11.

jį turės atsakyti jo broliai. 1926 m. Suvalkų apygardos prokuroro už tarnybą Lietuvos kariuomenėje buvo nuteistas dviem mėnesiams kalėjimo. Po to jis kreipėsi į Lietuvos konsulatą Daugpilyje ir gavo lenkų leidimą grįžti į Lietuvą, ką ir padarė 1929 m., apsigyveno Karo invalidų bendrabutyje. 1931 m. vasario 24 d. kreipėsi į Karo muziejaus viršininką gen. lttn. V. Nagevičių su prašymu: „Maloniai prašau p. organizatorių neatsisakyti man suteikti Karo muziejaus inv. virš. tarnybinio puskarininkio teisėmis tarnystę, kurioje pasižadu ištikimais ir sąžiningai tarnauti.“⁵² Prašymas buvo patenkintas ir J. Sanda nuo kovo 1 d. buvo priimtas Karo muziejaus jaunesniuoju saugotoju. 1919 m. rugsėjo mėn. buvo apdovanotas 1-ojo laipsnio kryžiumi „Už Tėvynę“, 1928 m. – Nepriklausomybės, 1931 m. – LKKS, 1936 m. – DLK Gedimino ordino 3-iojo laipsnio medaliais. 1933 m. vedė Zofiją Demidavičiūtę (1911–1948), 1936 m. gimė duktė Virginija, 1939 m. – sūnus Silverijus, 1945 m. – sūnus Jonas. Sovietmečiu gyveno buvusiam karo invalidų name, K. Donelaičio g. 37A (dabar K. Donelaičio g. 75A). Muziejuje dirbo iki 1946 m. 1947–1950 m. dirbo invalidų artelėje „Gerovė“ parduotuvės vedėju. Nuo 1950 m. dėl silpnos sveikatos nedirbo. Mirė 1964 m., palaidotas Eigulių kapinėse, Kaune.

19. **Sauginaitis Petras** kilęs nuo Raseinių apsk. Grižgalių k., savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, nors tėvai nepritarė jo pasirinkimui. 1919 m. kovose prie Zarasų granatos skeveldros buvo sužeistas į galvą, koją ir ranką, pragulėjo mūšio lauke pusantros paros. Po sužeidimo, netekęs rankos ir kojos, 10 mėnesių gydėsi Karo ligoninėje. Vėliau buvo Karo muziejaus karo invalidų komandoje. 1924 m. jo tėvas Petras Sauginaitis atvyko į Kaune atidarytą žemės ūkio parodą ir po to lankėsi Karo muziejaus sodelyje ir dalyvavo Vėliavos pakėlimo ir Žuvusiųjų pagerbimo ceremonijoje. Stasys Butkus apie šį karo invalidą ir jo istoriją papasakojo Lietuvos karo invalidų sąjungos žurnale „Lietuvos karo invalidas“. Jis taip aprašė tėvo ir sūnaus susitikimą: „Daugel kaimiečių vakare vaikštinėjo Karo muziejaus sodely ir dairėsi į paminklus ir muziejų. Prasidarė muziejaus durys ir iš ten iš lėto išslinko išsirikiavę karo invalidai, einą prie Paminklo žuvusiems pagerbti savo žuvusių draugų ir nuleisti muziejaus vėliavas. Jų tarpe su lazda pasiramščiuodamas ėjo ir Petras Sauginaitis. Nors veidą vagojo vargų, kovų ir kančių dienų išbraižyti vingiai, tačiau jis šiandien nebeatrodė toks baisus, kaip anomis dienomis, kada nedrąsiai grįžo namo. Dabar į tuos veidus visi žiūrėjo su pagarba ir tautiniu pasididžiavimu. „Štai, va, ir mano Petras žengia!“ – pasididžiudamas senis Sauginaitis, Petro tėvas, parodė savo kaimynams <...> Ir akimis su pagarba nulydėjo savo sūnų iki pat paminklo, sekė per visas vėliavų nuleidimo apeigas ir kol vėl grįžo ir užsidarė muziejaus durys, nusišluostė nuo savo skruostų ašaras ir pusiau tylomis lyg tai pats sau,

⁵² Jono Sandos Prašymas, 1931 m. vasario 24 d., *ten pat*, Pm, b. 11.

lyg savo kaimynams pridūrė: „Ir vis dėlto jaunesnieji geriau už mus žino, ką jie darą... Ar mes tikėjomės, kaimynėl, šito. Nė sapne nesapnavom.“⁵³

20. **Sazonovas Akimas** (1897–1922) gimęs Jonavoje, sentikis, Pirmojo pasaulinio karo metu tarnavo Rusijos kariuomenėje ir už narsumą buvo apdovanotas Šv. Georgijaus 4-ojo laipsnio ordinu. 1919 m. gegužės 17 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, tarnavo Atskirame baltgudžių batalione, 1-ojoje kuopoje. 1919 m. rugpjūčio mėn. mūšyje su bolševikais Dauguvos fronte buvo sunkiai sužeistas, neteko dešinės kojos. Beveik metus gydėsi Karo ligoninėje. Tapo invalidu, todėl, Sveikatos komisijos sprendimu, buvo paleistas iš tarnybos, 1920 m. vasario 15 d. vis tiek grįžo į frontą ir nuo lapkričio 14 d. tarnavo baltgudžių kuopos telefonistu. Jo kuopos vadas rūpinosi gauti jam protezę. 1921 m. vasario 17 d. buvo pakeltas į jaunesniusius puskarininkius, o vasario 23 d. jau į vyr. puskarininkius. 1921 m. kovo mėn. „Už narsą bolševikų fronte ir ištvermę kovoje apdovanotas 1-ojo laipsnio Vyties Kryžiumi“⁵⁴. Nuo 1921 m. kovo 16 d. pradėjo tarnybą Karo muziejuje, karo invalidų komandoje. Jis tarnavo sargovu ir dažnai lankytojams pasakodavo apie Nepriklausomybės kovas. Vienos ekskursijos metu įvyko tragedija: „1922 m. gegužės 18 dieną 14 val. 50 minučių budintis Karo muziejuje invalidas A. Sazonovas, neturėdamas tam leidimo, demonstravo atvykusiam iš provincijos kunigui Bialazarevičiui bombosvydį su ištuštinta granata. Jis buvo sužeistas dėl sprogo – matyt, dėl likusios viduje granatos kapsulės. Per keliolika minučių gydytojas pulkininkas leitenantas Kazys Oželis suteikė jam pirmąją pagalbą. Sužeistasis sanitariniu automobiliu buvo nugabentas į Karo ligoninę, kur gydytojas pulkininkas Hagentornas, dalyvaujant chirurgams Šileikai, Žemguliui ir Kanaukai, padarė operaciją. Konstatuotas storųjų žarnų sužeidimas ir labai sunki bendra padėtis. Karo muziejuje tuo metu buvo pradėta kvota dėl įvykio. Buvo priminta, kad Artilerijos skyriui, Aviacijai jau buvo priimta pristatyti į muziejų eksponatus, patuštintus nuo sprogstamosios medžiagos. Kai du aviacijos karininkai pristatė 2 ar 3 neištuštintas bombas, buvo pareikalauta jas atsiimti. Po įvykio Karo muziejus buvo užantspauduotas ir paskirta komisija dar kartą patikrinti, ar muziejuje nėra pavojų.“⁵⁵ 1922 m. gegužės 20 d. dienraščio „Lietuva“ pirmame puslapyje buvo įdėtas Karo muziejaus nekrologas, skirtas Akimui Sazonovui. Dėl šio įvykio buvo vykdomas tyrimas ir muziejaus organizatorius gen. ltn. V. Nagevičius parašė raštą Aviacijos vadui, kuriame teigė, kad „Pora dienų prieš muziejų atidengiant, reiškia apie 13 šio mėnesio, du Aviacijos karininkai, Majoras ir leitenantas atvežė dvi neištuštintas bombas ir padėjo jas Aviacijos skyriuje. Pastebėjęs, kad bombos neištuštintos,

⁵³ St. Butkus, Ir mano Petras Žygiuoja... *Lietuvos karo invalidas*, 1935, Nr. 1, p. 24.

⁵⁴ V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai*, 2012, t. 5, p. 165.

⁵⁵ *Ten pat*, 166–167.

aš griežtai pareikalavau nuo karininkų šios rūšies eksponatus tuojaus atsiimti ir nuėjau prie kito darbo. Karininkai neišpildė mano įsakymo ir aš vėliau patikrinęs, kad bombos neišvežtos prispirtas buvau ne tarnybos laiku griebtis ypatingų priemonių išgabenimui jų į Artilerijos skyrių. Prašau Tamstos ištyrus dalyką ant kaltųjų uždėti atatinamą bausmę. Sąryšy su panašiu apsileidimu vakar įvyko tragiška mirtis vieno iš tarnaujančių Muziejuje. Ir aš prie tokio atsinešimo karininkų atsisakau toliau būti Muziejaus organizatoriu ir pritarti tų nemalonumų dėlei to apsileidimo su kuriuo aš nepajėgiu kovoti. Apie pasekmes šio mano pareiškimo Tamstai prašau man pranešti raštu⁵⁶. Po septynių dienų buvo gautas Aviacijos vado atsakymas į Karo muziejaus organizatoriaus paklausimą. Jame Aviacijos vadas gen. ltn. Juozas Kraucevičius rašė: „Į Tamstos raštą Nr. 742, pranešu, kad ištyrus dalyką paaiškėjo, kad Aviacijos skyriuje pavojingų bombų nebuvo, visos tenai nugabentos buvo be kanuolių, ir galėjo sprogti tiktai gaisrui esant. Leitenantas Vladas Lišauskas pasiaiškino, kad gavęs Tamstos nurodymą apie pavojingumą neištuštintų bombų, antrą dieną buvo nuvykęs jas pasiimti, bet jau bombų neradęs, jos jau buvo iškeltos iš Aviacijos skyriaus. Už tą, kad ltn. V. Lišauskas nors ir norėjo išpildyti įsakymą, bet ne savo laiku ir bendrai už indiferentišką atsinešimą prie savo pareigų muziejuje, manimi yra nubaustas.“⁵⁷ Galima teigti, kad dėl šio įvykio 1922 m. rugpjūčio 29 d. inžinierius, ltn. V. Lišauskas buvo perkeltas į 10-ąją Marijampolės pulką.

Karo invalido Akimo Sazonovo laidotuvės. Kaunas, 1922 m. gegužės 22 d.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-20453

⁵⁶ 1922 m. gegužės 19 d., Aviacijos vadui Nr. 742, LCVA, f. 1764, ap. 1, b. 29, l. 17.

⁵⁷ 1922 m. gegužės 26 d. Nr. 1288, Karo muziejaus organizatoriui, *ten pat*, f. 1764, ap. 1, b. 29, l. 18.

21. **Sereika Antanas** (1897–1973) 1919 m. sausio 10 d. savanoriu įstojo į Panevėžio srities apsaugos būrį, vėliau – į 4-ąjį pėstininkų pulką. Vasario 10 d. mūšyje su bolševikais ties Šėta buvo sužeistas ir išvežtas į ligoninę, ten buvo amputuota dešinė koja. Šis sužeidimas įvyko tokiomis aplinkybėmis: „1919 m. vasario 10 dienos mūšyje su bolševikais ties Šėta jis sykiu su kitais pėstininkais buvo pasiūstas į dešinią baro sparną, kur bolševikai smarkiai šaudė iš kulkosvaidžių ir šautuvų. Kada jau baigė prisiartinti prie bolševikų ir kada buvo duota komanda pulti atakon, eilinis Sereika pirmas šoko pirmyn ir bėgo tiesiog ant rusų kulkosvaidžio. Baigiant bėgti prie kulkosvaidžio, kulipka pataikė jam į koją, permušdama kojos kaulą, dėl kurios priežasties Sereika parkrito ant žemės. Bet dėl jo bolševikai buvo priversti pasitraukti, palikdami kulkosvaidį, kuris ir buvo mūsiškių paimtas.“⁵⁸ Už šį žygdarbį A. Sereika 1927 m. buvo apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordinu. Iš tarnybos pulke buvo paleistas 1920 m. kovo 12 d. Nuo 1921 m. iki 1924 m. birželio tarnavo Karo muziejaus Karo invalidų komandoje⁵⁹. Karo muziejaus organizatoriaus gen. ltn. Vlodo Nagevičiaus pastangomis pirmajam Lietuvos Karo invalidui, eiliniui A. Sereikai, išimties tvarka, buvo suteiktas viršilos laipsnis. Su tokiu laipsniu jis buvo paskirtas Karo invalidų komandos viršininku. A. Sereika buvo muziejaus pasididžiavimas, nes su juo susitikti ir jį pamatyti norėdavo daugelis atvykusių į muziejų, ypač moksleivija. A. Sereika buvo Lietuvos karo invalidų Vyčių brolijos, Lietuvos karo invalidų ir Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos narys. 1937 m. gyveno Krekenavos valsčiaus Gringalių kaime, kur, kaip savanoris, buvo gavęs 10 ha žemės ir 120 litų karo invalido pensiją. Sovietmečiu dirbo kolūkyje, vežiojo pieną. Į Sibirą neištrėmė, nes Krekenavos partkomo sekretorius Petras Bučinskas jį užtardavo, net iš sąrašų išbraukdavo, nes jis buvo tarnavęs pas A. Sereiką ūkyje ir šeiminkas jam už darbą gerai atsilygindavo. P. Bučinsko vestuvėse A. Sereika buvo piršliu⁶⁰. Mirė 1973 m. spalio 13 d., palaidotas Krekenavos miestelio kapinėse.

Pirmasis Lietuvos karo invalidas
Antanas Sereika.

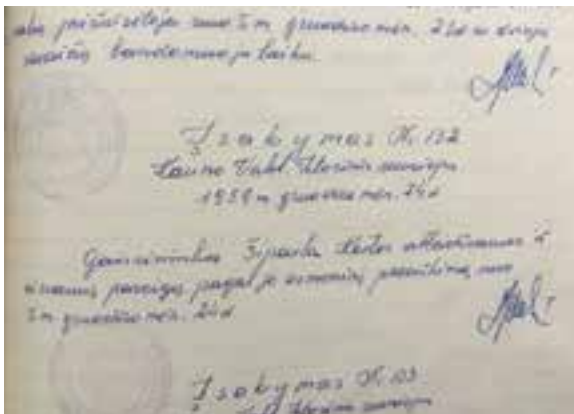
Savanoris 1918–1920, red. S. Butkus, Kaunas,
1929, p. 23

⁵⁸ Pasižymėję karžygiai: 4-o pėst. L. Karaliaus Mindaugo pulko, *Karys*, Nr. 39, p. 307.

⁵⁹ V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai*, 2012, t. 5, p. 376.

⁶⁰ *Ten pat*, p. 376–377.

22. **Šipaila Kostas (Konstantinas)** (1898–?) gimė Šakių apskrityje, Lukšių valsčiuje, Vilkupių kaime. Pašauktas į kariuomenę dalyvavo kovose su bolševikais, bermontininkais ir lenkais. 1920 m. buvo sužeistas ir pateko į lenkų nelaisvę. 1924 m. vasario 1 d. pradėjo tarnybą Karo muziejuje. 1930 m. balandžio 18 d. jam suteiktas puskarininkio laipsnis ir tarnavo jaunesniuoju sargovu. 1928 m. apdovanotas Nepriklausomybės medaliu, 1936 m. Vytauto Didžiojo ordino 3-iojo laipsnio medaliu su kardais, 1931 m. DLK Gedimino ordino 3-iojo laipsnio medaliu⁶¹. K. Šipaila – ilgiausiai Karo muziejuje tarnavęs karo invalidas. Be pertraukos jis tarnavo net 35 metus – nuo 1924 m. vasario 1 d. iki 1959 m. gruodžio 24 d.⁶². Gyveno karo invalidų namuose, K. Donelaičio g. 37A (dabar K. Donelaičio g. 75A), su žmona Elena ir sūnumi Petru. Muziejuje neilgai (nuo 1944 m. liepos 1 d. iki 1945 m. sausio 1 d.) dirbo ir jo žmona Elena Šipailienė.

1959 m. Įsakymas Kostą Šipailą atleisti iš darbo.

VDKM archyvas, ap. 4, b. 6, l. 5

23. **Tvarkūnas Bronius** (1900–?) gimė Panevėžio apskr., Naujamiesčio vlsč., Vaišvilių, arba Šarkobalės, kaime. 1919 m. sausio 6 d. su broliu Juozu savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, Kėdainiuose. Kariuomenėje tarnavo 1919 m. kovo 6 d.–1920 m. vasario 14 d. 1919 m. kovose su bolševikais ties Vensloviškių kaimu buvo sužeistas į kairę kojos blauzdą ir į kairį petį, dėl to tapo karo invalidu. 1925 m. balandžio 16 d. pradėjo tarnybą Karo muziejuje ir tarnavo sargovu iki 1931 m. lapkričio 1 d. Tada jam buvo suteiktas viršilos laipsnis, paskirtas ūkvedžiu ir šiose pareigose tarnavo muziejuje iki 1940 m. 1928 m. apdovanotas LKKS ir Nepriklausomybės medaliais, 1936 m. Vytauto Didžiojo ordino 3-iojo laipsnio medaliu su kardais, Šaulių sąjungos žvaigždės medaliu ir Ugniagesių „Artimui pagalbon“ medaliu. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, vėliau – į JAV. 1946–1954 m. ir nuo 1958 m. buvo Lietuvos laisvės kovų invalidų draugijos pirmininkas.

⁶¹ Atestacija Kosto Šipailos, VDKM rinkiniai, Pm, b. 7.

⁶² Asmens sąskaitos kortelė Šipailos Kosto, 1944–1946 metų darbuotojų asmens sąskaitos kortelės, VDKM archyvas, b. 2, l. 3.

Karo invalido speciali ceremonijoms skirta uniforma.

VDKM daiktų rinkinys, Eu 195-1-5

Vyčio Kryžiaus spalvų vėliavėlė, rišama prie pikės, kurią nešdavo Karo invalidas ceremonijos metu. XX a. 3–4 deš.

VDKM daiktų rinkinys, Ev-7920

Mintys vietoje išvadų

Šis straipsnis ir pateikta faktinė medžiaga – tai tik pirmas bandymas supažindinti su išskirtinio likimo žmonėmis – karo invalidais, kurie tarnavo Karo muziejuje. Tolesni tyrimai leistų įamžinti jų atminimą ir tinkamai įvertinti nuopelnus, o surinkus faktinę medžiagą ir parašius išsamias biografijas, išleisti atskirą leidinį. To reiktų todėl, kad tie karo invalidai, kurie neturėjo Vyčio Kryžiaus apdovanojimo, yra visai užmiršti ir niekam nežinomi.

Karo invalidų tarnyba Karo muziejuje turėjo du svarbius aspektus: socialinį ir patriotinį. Pirmiausia, nors ir dalinai, buvo sprendžiama socialinė problema – įdarbino neįgalius žmones, sudarė galimybes jiems tobulėti ir jaustis reikalingiems, o visuomenei parodė, kad valstybė rūpinasi savo neįgaliais kariais.

Antra, sukurta vėliavos pakėlimo ceremonija, kurią atlikdavo karo invalidai – Nepriklausomybės kovų dalyviai Vyčio Kryžiaus kavalieriai, ir taip suteikdavo žmonėms galimybę didžiuotis savo valstybe, ugdė pagarbą ją gynusiam kariui. Karo invalidų pasakojimai muziejaus ekspozicijose sugrąžindavo lankytojus į kovų laikus ir jie matydavo gyvą pavyzdį, kokie turi būti Lietuvos žmonės, kad valstybė būtų laisva. Muziejaus įkūrėjas brg. gen. Vladas Nagevičius žvelgė į ateitį nepamiršdamas praeities, sujungdamas tuos du aspektus į vieną, suprato, kad visų svarbiausia išauklėti tokį žmogų, kuris būtų pasirengęs ginti savo valstybę.

Prakalbintos relikvijos: 1-ojo husarų pulko istorijos atspindžiai Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose

■ MINDAUGAS TAMOŠIŪNAS

„Laisvosios Lietuvos padange lekiančiam mūsų Vyčiui tarnaudamas,
mūsų žirgas yra nusipelnęs lietuvių pagarbos ir meilės“.

1-ojo husarų pulko vadas gen. št. plk. ltn. Aloyzas Valušis

Kavalerija, arba raitieji kariuomenės daliniai, amžių tėkmėje išgyveno ne vieną pakilimą ir nuosmukį. Žalgirio bei Salaspilio mūšiuose ji lėmė Lietuvos ir Lenkijos pergalę, o Balaklavos laukuose britų raiteliai buvo sunaikinti Rusijos imperijos artilerijos ugnies. Pirmojo pasaulinio karo metais, dominuojant statiškai kovos taktikai, remiantis gerai įtvirtintomis apkasų sistemomis ir vengiant didesnio masto manevrinio karo veiksmų, net ir atkakliausi raiteliai turėjo nuo savo batų nuimti pentinus. Pažangiai mąstantys karo teoretikai kavaleriją ėmė laikyti viduramžių atgyvena, kuri nebegali būti efektyviai taikoma moderniuose kariniuose konfliktuose.

Tačiau manevringų kovinių vienetų būtinybė išliko. Pirmieji šarvuočiai, lengvieji tankai ir dviračiai turėjo savų privalumų, tačiau negalėjo užtikrinti reikiamo judrumo, ypač esant nepalankiam gamtiniam reljefui: miškingose, pelkėtose teritorijose ir vietovėse, kuriose nebuvo išvystyta infrastruktūra. Todėl 1918 m., prasidėjus naujai pokarinei epochai, kavalerija netapo vien istorikų susidomėjimo objektu, ji išliko daugelio kariuomenių sudėtyje.

Vytauto Didžiojo karo muziejuje saugomos įvairaus pobūdžio muziejinės vertybės, menančios 1-ojo husarų kunigaikščio Jonušo Radvilos pulko¹ gyvavimo dienas. Kiekviena iš jų slepia įdomius pasakojimus, kurie atskleidžia ne tik vieno karinio dalinio praeitį, bet ir tarpukariu Lietuvoje vykusius kultūrinės, socialinės raidos procesus bei lietuviškosios tapatybės formavimo gaires.

Tarpukario Lietuvos husarų istorija dar nėra visapusiškai išnagrinėta. Pirmasis

¹ Oficialiai 1-ajam raitelių pulkui „husarų“ vardas suteiktas tik 1922 m., tačiau šios kavalerijos rūšies pavadinimą neoficialiai naudojo ir patys pirmieji atkurtos Lietuvos kariuomenės raiteliai, ir jų kovos draugai. 1927 m. pulkas pavadintas 1-uoju husarų Didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulku, o nuo 1939 m. pab. naudota kiek trumpesnė versija – 1-asis husarų kunigaikščio Jonušo Radvilos pulkas.

asmuo, rašęs apie pulko ištakas, buvo Nepriklausomybės kovų dalyvis, raitelis, Vyčio Kryžiaus kavaliere Izidorius Kraunaitis², Lietuvos kariuomenėje iškilęs nuo eilinio husaro iki kavalerijos inspektoriaus ir pulko vado. Husarų kasdienybė kiek išsamiau aprašyta praeitame amžiuje pasirodžiusiame Vytenio Statkaus sudarytame leidinyje³. Nūdienos istoriografijoje apie Lietuvos ginkluotąsias pajėgas kavalerija dažniausiai pristatoma fragmentiškos statistikos, datų ir pagrindinių faktų fone. Raitelių uniformas bendrais bruožais aptarė istorikas prof. Jonas Vaičenonis⁴, strateginio jų panaudojimo aspektus analizavo kitas mokslininkas – dr. Vytautas Jokubauskas⁵, o plačiau apžvelgti visą daugiau nei dvidešimt metų trukusią dalinio raidą savo baigiamuosiuose darbuose bandė Vytauto Didžiojo universiteto studentai⁶.

Šis straipsnis – tai bandymas pristatyti 1919–1940 m. egzistavusio raitelių pulko praeitį, remiantis Muziejuje saugomų eksponatų – fotografijų, paveikslų, ginklų, uniformos elementų ar kitų kasdienybėje naudotų daiktų – sinteze su istoriografijoje, archyvuose ir publikuotuose šaltiniuose aptinkamomis žiniomis.

Kaip 1919 m. iš tiesų vyko kardais ginkluotų raitelių ataka

1918 m. pab. paskelbta Vokietijos imperijos kapituliacija buvo tartum žalias šviesoforo signalas subyrėjusiose imperijose gyvenusioms tautoms kurti ar atkurti savo valstybes. Situacija anuomet buvo itin dinamiška: sklido gandai apie bolševikų žiaurumus Rusijoje ir jų bandymą veržtis vakarų link, visoje Lietuvoje plito įvairių bastūnų ir „svieto perėjūnų“ plėšikavimas, Kaune ir Vilniuje neramumus kėlė demoralizuotų Vokietijos kariuomenės karių sudarytos „Tarybos“ (vok. *Soldatenrat*), jų ideologija pasižymėjo aiškiu komunistiniu prieskoniu. Akivaizdu, kad kontroliuoti situaciją ir užtikrinti viešąją tvarką darėsi vis sunkiau. Nors lapkričio 23 d. buvo įkurta Apsaugos Taryba, bet efektyviai gebančios veikti kariuomenės formavimas vėlavo ir užsitęsė dar kelis mėnesius. Pirmieji organizuoti Lietuvos kariniai daliniai Jiezno link pajudėjo tik 1919 m. vasario mėn., kai Raudonoji armija jau šeimininkavo didelėje Lietuvos teritorijos dalyje⁷.

Jiezno mūšis tapo atkuriamos Lietuvos kariuomenės kavalerijos kovos krikštu.

² I. Kraunaitis, Mūsų kavalerijos organizavimas ir jos veikimas pirmame nepriklausomybės dešimtmetyje, *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 355.

³ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, Chicago, 1986, p. 163.

⁴ J. Vaičenonis, *Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje*, Vilnius, 2004, 262 psl.

⁵ V. Jokubauskas, Lietuvos kariuomenės kavalerija tarpukariu: reguliarijieji pulkai, šauliai dragūnai ir teritorinių dragūnų tarnyba, *Karo archyvas*, t. 30, p. 238.

⁶ J. Žumbakys, *Pirmasis husarų didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulkas 1919–1940 m.* (istorijos bakalauro baigiamasis darbas), Kaunas, 1994, 62 psl.; M. Tamošiūnas, *Lietuvos kariuomenės kavalerija 1919–1940 m.: tradicija, kasdienybė, vizijos* (istorijos bakalauro baigiamasis darbas), Kaunas, 2013, 73 psl.

⁷ V. Lesčius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920*, Vilnius, 2004, p. 47–48.

„Kavalerijos ataka“. 1924 m. nutapytame paveiksle dailininkas Emilis Jeneris pavaizdavo Lietuvos raitelius, atliekančius tradicinę kavalerijos „šoko“ ataką šaltaisiais ginklais – ietimis ir kardais, šuoliuojančius maksimaliu aliūru (greičiu). Vargu ar tokio pobūdžio ataka galėjo realiai įvykti 1919–1920 m. Nepriklausomybės kovose.

VDKM meno rinkinys, D-63

Kautynėms vadovavusiam karininkui Stasiui Zaskevičiui buvo įsakyta paimti „mažiau, bet gerai jojančių raitelių“⁸. Profesionalių kavalerijos karininkų, tarnavusių carinės Rusijos raitelių daliniuose, Henriko Goštauto ir Kazio Buterlevičiaus vadovaujami raiteliai gavo užduotį apsupti bolševikus iš užnugario, kelti paniką, padėti sutriuškinti priešą pagrindinėms jėgoms ir, jei prireiks, trukdyti priešų jėgų atsitraukimą bei jį persekioti⁹.

Raitųjų dalinių formavimas klostėsi sudėtingai. Privilegijomis, konservatyviomis tradicijomis ir savotišku „elitiškumu“ nuo seno išsiskiriančioje Rusijos, Vokietijos ar kitų kraštų kavalerijoje tarnavo mažai žmonių, kurie atkūrus Lietuvą siejo save su šia valstybe. Didžioji dalis 1919 m. sausio 11 d. pradėto kurti 1-ojo raitelių pulko karininkų, vadovavusių husarams Nepriklausomybės kovų metais, buvo kilę iš bajorijos ir miestiečių luomo. Nenuostabu, kad pirmosios kavalerijos rikiuotės komandos buvo keistas lietuvių, rusų ir lenkų kalbų mišinio produktas (pavyzdžiui, „Formuot šustkas!“ – skubi rikiuotė, „Po celiu šovimas!“ – sinchroniškas šaudymas)¹⁰. Nemažiau kurioziška situacija susiklostė tų pačių metų gegužės mėn., kada 2-ojo eskadrono raitelis Tadas Janavičius, pasipiktinęs būrininko Augustino Kaufmano areštu, viešai rėkė, kad reikia užmušti „tą rupūžę karininką Šillerį“¹¹, dvarininką

⁸ S. Zaskevičius, *Ar girdit? Savanoris 1918–1920*, Kaunas, 1929, p. 38.

⁹ *Ten pat*, p. 39–40, 42.

¹⁰ I. Kraunaitis, *Mūsų kavalerijos organizavimas ir jos veikimas pirmame nepriklausomybės dešimtmetyje*, *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 355.

¹¹ 1919 05 26–27 1-ojo lietuvių raitelių pulko karių tardymo medžiaga, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA)*, f. 524, ap. 1, b. 18, l. 26–28.

1-ojo raitelių pulko 4-ojo eskadrono husarai prie nežinomo Ukmergės apskrities dvaro. Viršutinėje eilėje sėdi (iš dešinės): 2-as – dviejų Vyčio Kryžių kavalierius puskarininkis Petras Bindokas, 3-ias – lt. V. Vaclovas Svetavičius, 4-as – lt. Jonas Eidukaitis, 5-as – lt. Petras Senkevičius, 6-as – lt. Juozas Kiesylis. Husarai ginkluoti „Mauser“ sistemos karabinais ir dragūnų tipo šaškėmis. Apie 1922 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17315-307

iš Sintautų krašto, vadovavusį eskadronui, o vėliau – ir visam pulkui. Dėl šio incidento prireikus apklausti karius, dalinyje nebuvo nė vieno tardymą lietuvių kalba gebančio atlikti karininko¹².

Iš dalies dėl profesionalių karininkų trūkumo, iš dalies – nepakankamai vertinant šios manevringos kariuomenės rūšies svarbą, 1919 m. Lietuvos kariuomenės kavalerija kiekybine prasme atrodė labai kukliai. Vienas po kito metų eigoje buvo suformuoti keturi eskadronai, tačiau nei vienas iš jų neveikė kaip koncentruota jėga. Vadovybė „gusarų“¹³ būrius dažniausiai išsklaidydavo po visą Lietuvą, priskirdavo tam tikrai pėstininkų kuopai ar batalionui. Pagrindinė į smulkius dalinius išskaidytų raitelių užduotis neabejotinai buvo žvalgyba. Didžioji dalis husarų pulko Vyčio Kryžiaus kavalierių buvo apdovanoti už sėkmingai atliktą žvalgybą ar ryšininko pobūdžio žygdarbius¹⁴. Pavyzdžiui, 1920 m. rugsėjo mėn., vykstant kovoms su Lenkija, 2-ojo eskadrono eilinis Juozas Lukošius buvo įpareigotas skubiai nugabenti svarbų pranešimą. Atliekant užduotį raitelis buvo užpultas ir sunkiai sužeistas, tačiau sugebėjo pasiekti nurodytą vietą ir perdavė pranešimą, nors vargiai beišsilaikė ant žirgo¹⁵. Net ir taikos metu ši situacija nekito. Anot kpt. Povilo Plechavičiaus, pasitaikydavo atvejų, kuomet eskadronų vadai savo karių nematydavo tris ar keturias savaites, o

¹² 1919 05 24 1-ojo raitelių pulko vado krn. Prano Jackevičiaus prašymas paskirti karininką tardymui atlikti, *ten pat*, l. 30.

¹³ Iki pat XX a. 4 deš. pabaigos Lietuvos kariai vengriškos kilmės žodį „husaras“ dažniausiai tardavo ir rašydavo rusų kalbos įtakoje susiklosčiusia forma „gusaras“.

¹⁴ M. Tamošiūnas, *Lietuvos kariuomenės kavalerija 1919–1940 m.: tradicijos, kasdienybė, vizijos*, p. 19.

¹⁵ Pasižymėję karžygiai, *Karys*, 1925, Nr. 46, p. 389.

pėstininkų vadovybė raitelius naudodavo kaip pasiuntinius, nekreipdama dėmesio į jų, kaip kavaleristų, karinį parengimą¹⁶. Tad muziejuje saugomi dailininko ir karininko Emilio Jenerio nutapyti paveikslai, vaizduojantys masinius Lietuvos ir Sovietų Rusijos raitelių susidūrimus ar dešimčių raitelių, iškėlusių į viršų apnuogintus kardus, atakas, tėra lakios fantazijos vaisius. Muziejuje iš viso saugoma virš dešimt įvairaus formato paveikslų, sietinų su 1-ojo husarų pulko veikimu 1918–1940 m. Daugelyje iš jų vaizduojami Nepriklausomybės kovų momentai, iš tiesų vykusios kautynės, kuriose dalyvavo skirtingi husarų eskadronai. Bene dažniausiai kavaleristų veiksmus į drobę perkelti mėgo vokiečių kilmės dailininkas, Lietuvos kariuomenės karininkas E. Jeneris. Esama duomenų, kad šis puikus menininkas nebuvo toks pavyzdingas karinėje tarnyboje – teikė žinias apie Lietuvos kariuomenę Vokietijai¹⁷.

„Kareivis raitelis“.

Piešinys. Dail. E. Jeneris, XX a. 3 deš.

Kardas – tradicinis kavaleristo ginklas – buvo neatsiejama Lietuvos husaro ginkluotės dalis nuo 1919-ųjų iki pat 1940 m., tačiau už nugaros diržu prisegtas karabinas neabejotinai buvo pagrindinis modernaus raitelio įnagis mūšio lauke.

VDKM meno rinkinys, D-193

Nepriklausomybės kovų dalyvių prisiminimuose pavyko aptikti minimų pavienių atvejų, kada iš kelių raitelių sudaryti žvalgybinio pobūdžio daliniai įsiveržia į priešo užimtą teritoriją ir, išnaudodami netikėtumo faktorių ir kilusią baimę, į darbą paleidžia kardus, o ne karabinus. Pavyzdžiui, puolant Smalvų miestelį, į gyvenvietę įsiveržę trys husarai tradicine „šoko“ tipo ataka sukėlė šioje vietovėje stovėjusių bolševikų paniką ir privertė juos bėgti¹⁸. 1920 m. spalio mėn. 2-ojo eskadrono raiteliai vykdė žvalgybą Nemenčinės prieigose ir, pamatę atjojančius lenkų raitelius, puolė juos kardais bei privertė trauktis. Persekiodami priešus, husarai susidūrė su Lenkijos kariuomenės ulonais – įvyko raitų varžovų akistata. Pamatęs silpnesnę

¹⁶ 1921 m. birželio mėn. kpt. Povilo Plechavičiaus pareiškimas 1-osios raitelių divizijos vadui, LCVA, f. 524, ap. 1, b. 78, l. 40.

¹⁷ I. Jakubavičienė, Ar pagrįstai Lietuvoje vokiečių Kulturverbandas buvo Valstybės saugumo institucijų akiratyje 1933–1940 metais?, <http://archyvas.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=246&Itemid=65>, [žiūrėta: 2019 01 03].

¹⁸ M. Tamošiūnas, *Lietuvos kariuomenės kavalerija 1919–1940 m.: tradicija, kasdienybė, vizijos*, p. 17.

priešo grandies vietą, puskarininkis Stasys Tomkevičius išnaudojo žirgų veržlumą ir su savo būrio raiteliais sugebėjo prasiveržti iš apsupties. Jis išmetė kardą iš rankų ir priešininkus iš balno vertė „Mauser“ sistemos šautuvu. Šių kautynių metu narsiai kovojęs husaras Petraitis (vardas straipsnio autoriui nėra žinomas) buvo sužeistas lenkų ulono ieties ir paimtas į nelaisvę¹⁹. Naudoti šaltąjį ginklą nevalgė ir raitelių karininkija. Vyčio Kryžiaus kavaliarius Gustavas Blokas prisiminė, kaip ties Zarasais jau minėtas 2-ojo eskadrono vadas kpt. Albertas Šileris žvalgybos tikslais jojo į vieną apylinkės kaimą, kur jį apsupo keli bolševikai ir bandė nuversti karininką nuo žirgo. „Bet vadas tik švytruoja kardu aplink. Pamatė, kad nukirtęs du – paspruko“, – prisiminė G. Blokas²⁰.

Husarų pulko ginkluotė: nuo pikių iki kulkosvaidžių

Nepriklausomybės kovų laikotarpiu Lietuvos raitelių ginkluotė anaipol nebuvo vienalytė. Ir aprangos, ir ginklų įvairumas akivaizdžiai krito į akis. Pagrindiniai pirmųjų, 1919 m. tarnybą pradėjusių Lietuvos husarų kovos ginklai – pėstininkų tipo „Mauser“ sistemos šautuvai, kavalerijos arba artilerijos tipo vokiški karabinais²¹, angliško tipo kardai bei vadinamosios kazokiškos ir dragūniškos šaškės. Šaltuosius ginklus mainų būdu prieš stodami į kariuomenę dažniausiai įsigydavo patys savoriai, o šaunamuosius gaudavo iš Kauno komendantūros. Įvykių amžininkas I. Kraunaitis neigiamai atsiliepia apie 1898 m. modelio „Mauser“ sistemos karabinus, kuriuos turėjo husarai. Jie apibūdinami kaip blogi „savo užtaisymu, taip ir balistiniais daviniais“²². Savoriai į raitelių dalinį stjo sparčiau, nei buvo pildomi ginklų sandėliai, todėl karabinus visų pirma gaudavo tie, kurie turėjo žirgus. Raiteliais panorėję tapti, tačiau nei žirgų, nei kardų neturėję entuziastingi jaunuoliai buvo nepatenkinti esama padėtimi – „medinių husarų“, pamokose naudojančių medinius, arklio figūras primenančius stovus, statusu. Pavyzdžiui, du arklių neturėję jauni husarai – Vytautas Rauba ir Juozas Kumpis – netrukus persikėlė į Konstantino Fugalevičiaus organizuotą Karo aviacijos mokyklą²³.

Iš pradžių husarai neturėjo būdingiausio klasikinės kavalerijos ginklo – ieties, tačiau netrukus situacija pasikeitė. Nepriklausomybės kovų eigoje dalis eskadronų buvo aprūpinti vokiškomis, 320 cm ilgio ir beveik 2 kg svorio plieninio vamzdžio ietimis („Stahlrohrlanze M93“), dar kitaip vadintomis pikėmis. Kelios iš jų iki šiol saugomos muziejuje. Keturbriaunis ginklo smaigalys pagamintas vientisai su kotu, kurio forma iš minkšto plieno buvo išgaunama presuojant valcu. Specialiais

¹⁹ *Savonorių žygiai*, sud. P. Ruseckas, Vilnius, 1991, p. 133–134.

²⁰ G. Blokas, Žmonės atnešdavo į apkasus valgyti, *Karys*, 1940, Nr. 15, p. 418.

²¹ I. Kraunaitis, Mūsų kavalerija, *Savonoris 1918–1920*, Kaunas, 1929, p. 117.

²² I. Kraunaitis, Mūsų kavalerijos organizavimas ir jos veikimas pirmame nepriklausomybės dešimtmetyje, *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 355.

²³ L. Peseckas, *Karo lakūno pasakojimai*, Kaunas, 1992, p. 10–20.

1-ojo raitelių pulko karių rikiuotė. Be šaunamųjų ginklų ir kazokiškų šaškių, kavaleristų rankose matome vokiškas M93 modelio ietis su lietuviškais akcentais, išsiuvinėtais ant vėlūkų. Antrasis raitelis (iš dešinės) laiko pikę su didesne, veikiausiai eskadrono vėliava, ant kurios pavaizduotas Vytis.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-16075-111

žiedais atskirta vidurinė pikės dalis skirta ginklui laikyti. Kad geriau sukibtų su raitelio ranka, ji buvo apmušama stipria, pinta medžiaga. Vykstant žygiui, ieties koto apačia būdavo įstatoma į prie balnakilpės tvirtinamą odinį dėklą, vadintą „batu“. Pagrindiniai šių vokiškų pikių bruožai suformuoti 1893 m., o iki Vokietijos imperijos žlugimo dienos šviesą išvydo kelios nežymios jų modifikacijos. Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse Vokietijos kariuomenė turėjo apie 100 000 vienetų kavalerijos iečių. Lietuvos raitelių naudotos pikės veikiausiai pagamintos Dancige (dab. Gdanskas, Lenkija) 1915–1916 m. Ši atmaina nuo ankstesniųjų išsiskyrė tuo, kad keturi žiedeliai, skirti vėlūkui tvirtinti, gaminti nebe iš žalvario, o iš plieno. Charakteringas ir smaigalio ilgis – 1915–1916 m. versijoje jis buvo prailgintas 2 cm ir siekė 15 cm.²⁴

Liudijimai apie realų pikių panaudojimą Nepriklausomybės kovose yra labai fragmentiški. 1920 m., kovų su Lenkijos kariais metu, 2-ojo eskadrono raiteliai atliko giliąją žvalgybą prieš pozicijų užnugaryje, o grįždami buvo apšaudyti saviškių. Norėdamas išspręsti keblią situaciją, būrio vadas pasiuntė link lietuvių pėstininkų pozicijų vieną raitelį su pike, prie kurios smaigalio pririšo baltą nosinę²⁵. Aprašy-

²⁴ E. Erdmann, Die Stahlrohrlanze, <<https://ulanen.blogspot.com/2017/03/die-stahlrohrlanze.html>>, [žiūrėta: 2018 12 21].

²⁵ I. Kraunaitis, Mūsų kavalerijos organizavimas ir jos veikimas pirmame nepriklausomybės dešimtmetyje, *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 366.

Buvęs carinės Rusijos kariuomenės kavalerijos puskarininkis, Lietuvoje užsitarnavęs karininko laipsnį, vyr. ltn. Antanas Paulauskas (1-as iš kairės) veda 3-iojo eskadrono husarų ieties valdymo pamoką. Fone – iki šių dienų neišlikę senieji husarų pulko kareivinių statiniai. Kaunas, Radvilėnų pl. 1927 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17315-102

tas epizodas rodo, kad bent dalis eskadrono raitelių turėjo pikes net ir vykdydami rizikingus reidus į priešo pozicijas, tačiau šaltiniuose nepavyko aptikti jokių jų panaudojimo pagal paskirtį įrodymų.

Be abejo, šis ginklas buvo svarbi paraduose demonstruojamo tradicinio kavalerijos šaunumo dalis. Mat nuo pat 1-ojo raitelių eskadrono, vėliau išaugusio į husarų pulką, suformavimo Lietuvos kavaleristai naudoti kaip savotiškas garbės sargybos būrys. 1919 m. pradžioje į Kauną atvykusios Prancūzijos karinės misijos atstovus ir Prezidentą Antaną Smetoną geležinkelio stotyje pasitiko karininko Kazio Buterlevičiaus vadovaujamas dvidešimties raitų husarų dalinys, kuris vėliau saugojo prancūzus „Lietuvos“ viešbutyje ir prie jo įėjimo išstatė du kulkosvaidžius²⁶. Greta ietigalio tvirtinamas vėlūkas (vėliavėlė), kiek galima spręsti iš nespaltotų fotografijų, pasižymėjo trijų spalvų deriniu. Visuose E. Jenerio paveiksluose, vaizduojančiuose 1919 m. raitelius, trys spalvos atitinka tautinės vėliavos motyvus. Vėlesniame, 1929 m. tapytame meno kūrinyje, kuriame vaizduojami parade defiliuojantys husarai, matomos raitelių pikės taip pat papuoštos Lietuvos tautinių spalvų vėlūku. Trispalvė tapo svarbiausiu 1918 m. atkurtos Lietuvos valstybės simboliu, tačiau istorinio Vyčio reikšmė taip pat išliko didelė. 1919 m. nuotraukoje matome raitelių rikiuotę. Vienas iš husarų laiko pikę, prie kurios pritvirtinta akivaizdžiai didesnė vėliava – Vytis šviesiame, turbūt baltame fone. Manytina, kad tai galėjo būti eskadrono vėliava.

²⁶ Ten pat, p. 355.

Apie 1 m ilgio ir beveik 1 kg svorio 1881 m./1909 m. modelio Zlatouste, Rusijoje, pagaminta kazokiška šaškė (kairėje) – vienas pagrindinių tarpukario Lietuvos kariuomenės raitelių ginkluotės skiriamųjų bruožų. Kaip ir dragūniškos šaškės (dešinėje), šio kaukazietiškos kilmės ginklo savybės padeda atlikti efektyvius, gilius žaizdas padarančius kirčius. Nuo įprasto kardo kazokiška šaškė skiriasi tuo, kad neturi jokios ją laikančio kario plaštaką dengiančios apsaugos. Muziejuje saugoma ir kiek vėliau, 1927 m., pagaminta kazokiška šaškė patrupinta geležte. Ginklo rankeną puošia Vytis (viršuje).

VDKM ginklų rinkinys, G-1007/2, G-1033, G-1913

Išskirtinis Lietuvos kavaleristų naudotas ginklas – šaškė. Anot Petro Jurgėlos, keli tūkstančiai šio tipo kardų į Lietuvą pateko Orenburgo kavalerijos mokyklą baigusio karininko P. Plechavičiaus, 1-ajam raitelių pulkui vadovavusio nuo 1921 m., iniciatyva²⁷. Tačiau ir kazokiškos, ir dragūniškos šaškės neabejotinai naudotos net ir pačių pirmųjų atkurtos Lietuvos kariuomenės husarų – tai užfiksuota 1919–1920 m. nuotraukose. Kazokiškos šaškės panaudojimas fechtuojantis yra sudėtingas. Ji neturi nei gardos, nei lankelio, todėl šio ginklo svorio centras yra kitur nei įprastų šaltųjų ginklų, o galimybės apsiginti – itin menkos. Pagrindinis šio itin aštraus, medinėse makštyse nešiojamo ginklo privalumas – galimybė atlikti gilius, kapojamojo pobūdžio kirčius. Šaškės Kaukazo regione pradėtos naudoti XII a. Savotiška ginklo modifikacija, priartinanti jį prie Europoje vyravusio kardo, vadinta dragūniška šaške. Jos efesas pasižymi lankeliu, suteikiančiu bazinę apsaugą šaškės savininko pirštams ir plaštakai. Muziejuje saugomas ne vienas abiejų tipų šaškių egzempliorius, tačiau tik ant vienintelės yra matomas aiškus priklausymą Lietuvos kariuomenei liudijantis simbolis – Vytis. Šie šaltieji ginklai Lietuvos kariuomenės kavalerijos daliniuose naudoti iki pat 1940 m., nepaisant to, kad 3-iajame deš. imta plačiai naudoti ir Vokietijoje užsakytus lietuviškojo kavalerijos tipo kardus.

²⁷ P. Jurgėla, *Gen. Povilas Plechavičius*, Brooklyn, 1978, p. 22.

1-ojo husarų pulko kariai šaudymo pratybose (viršuje) išbandė senas, XIX–XX a. sankirtoje sukonstruotas „Madsen“ sistemos lengvuosius kulkosvaidžius. Karių pastangas vertina lt. Jonas Ščepavičius-Čeponis (stovi pirmas iš dešinės), kaip ir kariai, dėvintis prancūziško modelio šalmą „Adrian“. Šiuos minkšto ir plono plieno šalmus, naudotus XX a. 3 deš., netrukus pakeitė patikimesni vokiški M16 modelio plieniniai šalmai (žr. nuotrauką apačioje, dešinėje pusėje).

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17315-394; VDKM ginklų rinkinys, G-981, G-2156

XX a. pr. raiteliams buvo privalu mokėti valdyti ne tik kardus bei šautuvus, bet ir kulkosvaidį. Esama žinių, kad Nepriklausomybės kovose raiteliai naudojo „Dreyse“ ir įvairių kitų sistemų lengvuosius kulkosvaidžius, kuriuos, anot I. Kraunaičio, jie nešiojo „pasikabinę ant kaklo“, o ne specialiai tam skirtuose krepšiuose ar įmautėse, tvirtinamose prie balno. Sunkieji kulkosvaidžiai 1919–1920 m. raiteliams paskirti nebuvo²⁸.

Turėta įvairių kalibrų „Mauser“, „Dreyse“, „Parabellum“ sistemos pistoletų, kurių kaina anuomet siekė 415–425 auksinus. Kiek pigesni buvo 7,65 mm kalibro Vokietijos imperijos karių per Pirmąjį pasaulinį karą naudoti „Beholla“ pistoletai, kainavę 400

²⁸ I. Kraunaitis, Mūsų kavalerija, *Savanoris 1918–1920*, p. 119.

auksinų. Tarp kitų 1-ojo raitelių pulko vadui siūlytų įsigyti ginklų – vokiški 1888 ir 1898 m. „Mauser“ sistemos pėstininkų šautuvai, 1898 m. modelio karabinas (400 auksinų) ir senoji „berdankė“ – 1871 m. „Berdan“ sistemos šautuvas (350 auksinų)²⁹.

3-iajam dešimtmečiui išibėgėjus, husarų ginkluotėje atsirado danų gamybos „Madsen“ sistemos lengvieji kulkosvaidžiai. Vyko ne tik optimalių, geriausiai mūsų sąlygoms tinkančių ginklų, bet ir šalmų paieškos. Kelis metus husarai naudojo Pirmojo pasaulinio karo laikų prancūziškus „Adrian“ tipo šalmus, nuo kurių paviršiaus, žinoma, buvo nuimtos prancūziškos kokardos. Šis intendantūros generolo Augusto Luji Adriano (*August Louis Adrian*) kūrinys buvo pirmasis plieninis galvą saugantis šalmas, masiškai naudotas per Pirmąjį pasaulinį karą. Jo viršūnėje matoma nukreipiamoji ketera – papildoma apsauga nuo sprogsančių artilerijos sviedinių šrapnelių, išgelbėjusi ne vieno apkasuose įsitvirtinusio kario gyvybę. Visgi „Adrian“ šalmas savo kokybe nusileido vokiškiems „Stahlhelm M1916“: prancūzų šalmas gamintas ne iš vientiso metalo lydinio, bet sujungtas iš kelių dalių³⁰. Dėl plieno „minkštumo“, jį peršovus metalas ne tiesiog skildavo, o deformuodavosi, tokiu būdu „prikabindamas“ šalmą prie sužeisto ar žuvusio kario galvos tarsi kniedė. Nežinia, iš kur ir kada Lietuvos kariuomenė įsigijo šiuos šalmus. Pirmojo pasaulinio karo metais tokio tipo galvos apsaugas naudojo ir Rusijos kariuomenė, ji iš Prancūzijos pirkė kelis milijonus šalmų. Šie nuo prancūziškojo atitikmens skyrėsi kokarda ir spalva (ne melsvai pilki, o geltoni, ochros atspalvio)³¹. Nuo 3-iojo ir 4-ojo deš. sandūros Lietuvos kariuomenė nebenaudojo „Adrian“ šalmų. Nuspręsta juos pakeisti į kokybiškesnius „Stahlhelm“.

Nepriklausomybės kovų metu Lietuvos kariuomenė burta kone stichiškai. 1919 m., valstybės egzistencijai pakibus ant plauko, į mūsų neretai stodavo idealizmo kupini, tačiau jokios kovinės patirties neturintys jaunuoliai. Kartais pirmoji jų pažintis su ginklu baigdavosi tragiškai. 1919 m. rugpjūčio 28 d. keturi 1-ojo eskadrono raiteliai užėjo pas Gižų valsčiaus ūkininką Joną Papartį, ketindami prašyti pavėžėti iki Vilkaviškio stoties. Vienas iš husarų, Emilis Majus, eidamas iš ūkininko namo link vežimo įdėjo į savo vokišką karabiną penkis šovinius, tačiau „neuždarė atsargos“ (nejungė saugiklio). Ropšdamasis į vežimą, E. Majus perdavė ginklą tarnybos draugui Juozui Muraškai. Tuo metu pasigirdo šūvis – iš karabino atsitiktinai paleista kulka pataikė E. Majui žemiau akies. Husaras žuvo vietoje³². Analogiškų situacijų, kuomet patirties trūkumas ir neatsargumas kainuodavo gyvybę, pasitaikydavo ir daugiau.

²⁹ 1919 12 07 Artilerijos dalies kanceliarijos viršininko raštas 1-ojo raitelių pulko vadui dėl ginklų kainų, LCVA, f. 524, ap. 1, b. 22, l. 115.

³⁰ S. Bull, *Encyclopedia of Military Technology and Innovation*, London, 2004, p. 126.

³¹ P. Suciū, The first modern steel combat helmet: the French „Adrian“, *Military Trader*, <https://www.militarytrader.com/military-trader-news/the_first_modern_steel_combat_helmet_the_french_adrian> [žiūrėta: 2018 12 11].

³² 1919 m. Vilkaviškio policijos nuovados 2-ojo rajono vado užpildytas incidento protokolas Nr. 197, LCVA, f. 524, ap. 1, b. 10, l. 18.

2-ojo eskadrono husarai, ginkluoti „Mauser 98AZ“ sistemos karabinais, segi dragūniško tipo šaškes. Jų vokiškos M93 pikės tarsi simboliškai atremtos į arklidžių sieną. Kaunas, Radvilėnų pl. 1927 m. Kautynių lauke husarai mokyti veikti šaunamaisiais ginklais, o tradiciniai šaltieji ginklai turėjo būti naudojami tik išimtiniais atvejais, susiklosčius palankioms aplinkybėms. Šaudymo iš karabino ir kulkosvaidžio mokymams neveltui skirta daug daugiau laiko, nei kardo ar juolab pikės valdymo.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17315-99; VDKM ginklų rinkinys, G-1731

1933 m. išleistame leidinyje „Raitininkų mokymas“ bei 1938 m. pasirodžiusiame „Kavalerijos statute“ pagrindinis dėmesys sutelkiamas į kario parengimą naudotis karabinu. Kardo valdymo subtilybėms buvo skiriamas palyginti kuklus bendrojo kario parengimo kurso laikas – 27 valandos, o šaudymui iš karabino ir lengvųjų kulkosvaidžių – 172 valandos. Archaiškoji pikė jau ir XX a. 3 deš. nevaicino svarbaus vaidmens, tačiau vis dar buvo naudojama fiziniuose pratimuose, puikiai tiko gražiai nuotraukai, taip pat džiugindavo paradus stebinčią visuomenę. Dalis karininkų, kaip antai kpt. Juozas Žlabys, dar žinomas kaip poetas Juozas Žengė, reiškė nepasitenkinimą tuo, kad 3-iojo deš. kavaleristų rengimo mokomojoje priemonėje klasikiniams raitelių šaltiesiems ginklas dėmesys praktiškai neskiriamas³³. Visgi Lietuvos karinė

³³ M. Tamošiūnas, *Lietuvos kariuomenės kavalerija 1919–1940 m.: tradicijos, kasdienybė, vizijos*, p. 34–35.

vadovybė stengėsi modernizuoti kavaleriją, tad 4-ajame deš. pikė galutinai tapo išskirtinai paradiniu ginklu. 1938 m. filmuotoje medžiagoje iš pratybų grįžtantys husarai neturi pikių, tačiau pastebime prie balno pritvirtintą kardą.

Per dvidešimt metų trukusį Nepriklausomybės laikotarpį stengtasi suvienodinti husarų ginkluotę, o visą kavaleriją paversti universalia kovine dalimi, neatsisakant žirgų ir kardų, bet stengiantis apginkluoti raitelius automatiniais pabūklais, kulkosvaidžiais, raketsvaidžiais, inžinerinėmis priemonėmis, dviračiais bei šarvuočiais. Po 1940 m. okupacijos tikrinant Lietuvos kariuomenės inventorių, buvęs husarų pulko vadas gen. št. plk. I. Kraunaitis pateikė tokius duomenis apie raitelių apginklavimą: turėta 12 rusiškų 3 colių patrankų, 14 automatinių 20 mm pabūklų „Oerlikon“, 6 šarvuočiai „Landswerk“ su įmontuotu „Oerlikon“ modelio pabūklu bei dviem sunkiaisiais kulkosvaidžiais, 38 vokiški sunkieji kulkosvaidžiai, 148 Čekoslovakijoje pagaminti lengvieji kulkosvaidžiai „ZB vz. 26 Brno“, daugiau nei 5 000 vokiškų „Mauser“ sistemos karabinių, virš 700 pistoletų (daugumą jų sudarė 9 mm „Browning“ sistemos ginklai), 34 raketsvaidžiai, 1 618 lietuviškų kardų ir daugiau nei 2 000 rusiškų kavalerijos tipo kardų (šaškių)³⁴. Įdomu, kad šioje inventorizacijoje nepaminėtos pikės, nors ginklų sandėliuose jų vis dar turėjo būti.

Karo žirgas nepriklausomybės kovų fronte ir vėliau

Husarams ir kitiems Lietuvos raiteliams stengtasi įdiegti suvokimą, kad visų pirma reikia pasirūpinti savo žirgu, o tik tada – savimi. Nors iš pažiūros tarnyba kavalerijoje galėjo atrodyti romantiškai ir įdomiai, tačiau, palyginus su pėstininko dalia, raitelis turėjo dirbti dvigubai. Mūšio lauke jam reikėjo pasirūpinti savo ke-turkoju kovos draugu ir sutramdyti ne tik savo, bet ir žirgo emocijas bei baimę. Valymo priemonės, kaip antai šepetys ar šukos, anaipol nebuvo vien „namų ruošos“ dalis – šie daiktai lydėjo raitelius visuose žygiuose. Žirgo priežiūra, negalavimų gydymas, ydų įvertinimas reikalavo ne tik žinių, bet ir pastangų. Kaip 1919 m. atrodė standartinis, žygiui ir kautynėms paruoštas Lietuvos kario žirgas?

1920 m. liepos mėn. jodamas mišku buvo užpultas raitelis Juozas Balsys. Lenkijos kariai atėmė iš husaro viską: vokišką karabiną, šovininę, anglišką arba rusišką kardą, balną, balnakilpes su dirželiais, kabūrą (prie balno tvirtinamas odinis dėklas, į kurį kavaleristai dėdavo įvairius daiktus), užklotą, balno pavaržas („paprugas“), kamanas, kantarą, šepetį, šukas („šriopas“), krepšį arklio priežiūros reikmenims ir (ar) pašarui, šinelį, uniforminį diržą, antklodę, katiliuką, plonus apatinius marškinius ir kelnes, šiltus viršutinius marškinius ir kelnes bei šovinių krepšį („patrontašę“). Nedidelė dalis ankstyvųjų husarų turėjo žiūronus („binoklius“), karininkai galėjo paraginti savo žirgus „muštukais“ (steko atitikmuo)³⁵.

³⁴ *Ten pat*, p. 57.

³⁵ 1920 m. liepos mėn. ltn. A. Paulausko aktas apie kareivio Juozo Balsio prarastus valdiškus daiktus Nr. 26, LCVA, f. 524, ap. 1, b. 51, l. 9.

Raitelių ir žirgų poilsio akimirka. Apie 1919 m. Matyti prie pobalnio pritvirtintos kabūros, skirtos raitelio ekipuotei, žirgo priežiūros priemonėms. Raiteliai ginkluoti dragūniškėmis šaškėmis ir nenustatytais šaunamaisiais ginklais, turi pirmiesiems husarams būdingas kepures su baltu lankeliu. Pirmame plane gulintis karys dėvi vokišką šalną.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-16075-46

Apie raitelių naudotus balnus tėra fragmentiška informacija. Kaip ir ginkluotės, taip ir balnų ankstyvuju laikotarpiu pasitaikydavo įvairių. Dalis raitelių stodavo į tarnybą su savo asmeniniais balnais. 1920 m. rugsėjo mėn. vyr. ltn. Melchioras Koscialkovskis veikiausiai raitas išvyko į Kauną duoti parodymų. Telefonogramoje, informuojančioje apie karininko kelionę, užsiminta apie jo naudojamą anglišką karininkų balną³⁶. Tais pačiais metais į Lietuvos raitelių rankas pateko iš Lenkijos karių kaip karo grobis paimti neįvardinto gamintojo balnai. Anot V. Statkaus, Lietuvos raiteliai taip pat naudojo vokiško ir kanadietiško tipo balnus³⁷. Muziejaus rinkiniuose saugomi bent du, anot inventorinio aprašymo, „raitininkų karininko tipo balnai“. Deja, jokių kitų detalių apie juos nežinome. Abu balnai yra pažeisti, trūksta viršutinės odinės dalies. Įspūdingas Muziejų nežinomais keliais pasiekęs eksponatas – legendinės Jungtinių Amerikos Valstijų odinių dirbinių gamyklos „Lawrence“ pagamintas balnas. Pagal gamintojo žymėjimą galima spręsti, kad balnas pagamintas 1893–1940 m. laikotarpiu. Medinė balno konstrukcija dekoruota augaliniais ornamentais, o priekinėje dalyje sumontuota „vesterno“ tipo rankena, padedanti išsilaikyti balne. Galbūt tai buvo žirgus mylėjusio asmens iš kelionių parsigabentas suvenyras, o gal – žirgų sporto varžybose pelnytas trofėjus?

³⁶ 1920 m. rugsėjo mėn. mjr. Henriko Goštauto telefonograma 1-ojo raitelių pulko vadui Nr. 57, LCVA, f. 524, Ap. 1, b. 157, l. 161.

³⁷ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 167.

Muziejuje saugomi stekai – priemonė žirgui paraginti. Kairėje – kasdienišką pinto odos stekas su žalvariniu antgaliu kotelio apačioje, dešinėje – puošnesnis nendrinis stekas su žokėją (lenktynininką) ir jo žirgą vaizduojančia metaline rankena, atliekančia ir praktinę (kilpelės pakaitalas, skirtas laikyti įnagį), ir estetinę funkciją.

VDKM daiktų rinkinys, E-3554

Amerikietiškos konstrukcijos balnas „Lawrence“ – puošniausias muziejuje saugomas balnas. Pagamintas XIX a. pab.–XX a. 1 pus. Portlande, JAV.

VDKM daiktų rinkinys, E-7487

Tarpukario Lietuvos kariuomenės kavaleristo (veikiausiai karininko) naudotas balnas. Ekspонатas pažeistas, balno karkasą dengusi viršutinė odinė dalis neišlikusi. Lietuva, XX a. 3–4 deš.

VDKM daiktų rinkinys, E-7486

Nagingas husaras Jurgis Rutkauskas XX a. 4-ajame deš. Gaižiūnų poligone iš samanų pagamino žirgo skulptūrą, pagal kurią Radvilėnų plente, husarų pulko teritorijoje, buvo išlietas ir atidengtas gelžbetoninis atitikmuo, pusanthro karto didesnis už paminklo manekeną – viršilos J. Rutkausko keturkojį kovos draugą vardu „Greitas“. Šis puikus kūrinys šiuo metu puošia Kaune esančios Veterinarijos akademijos kiemelį. „Vyčio Žirgu“ husarų pulko vado gen. št. plk. lt. Aloyzo Valušio pavadinta skulptūra nebuvo vienintelis minėto viršilos kūrinys. Tas pats husaras 4-ajame deš. sukūrė lietuvišką rikiuotės balną. Iš pradžių vyko jo bandymai, o vėliau, anot V. Statkaus, prasidėjo serijinė jų gamyba kariuomenės Intendantūros dirbtuvėse. Kaip ir senesnio modelio balnai, taip ir lietuviškasis atitikmuo turėjo prisegamas kabūras, skirtas mantai (pasagos, uknoliai (vyns pasagoms prikalti), raitelio katiliukas, marškiniai, autai, higienos reikmenys, maisto davinys) gabenti. Balno užpakalinėje dalyje buvo

Muziejaus Sukilimų salę puošianti tikro žirgo iškamša – viena iš trijų, tarpukariu saugotų muziejuje. Balne sėdintis raitelis dėvi 1812 m. Prancūzijos kariuomenės lietuviškojo 17-ojo ulonų pulko karininko uniformą, tačiau žirgas sietinas su tarpukario Lietuvos kariuomene. Tikėtina, kad tai Nepriklausomybės kovų dalyvis.

VDKM daiktų rinkinys, E-7147/1-7

tvirtinamas papildomas brezentinis maišas su avižų atsargomis, taip pat milinė ir palapinė. Pobalnio kairėje pusėje numatytos vietos lengvojo kulkosvaidžio ir kardo transportavimui³⁸.

Kavaleristų parengimas neatsiejamas nuo gerų, raitelio tarnybai tinkančių žirgų. Nepriklausomybės pradžioje situacija šiuo atžvilgiu toli gražu nebuvo gera. 1-ajame raitelių eskadrone ir Karo mokykloje tarnavęs totorių kilmės plk. Juozas Kalino, atsakingas už būsimųjų karininkų jojimo pamokas, 1920 m. sausio mėn. pateikė raportą, kad jam skiriami 1-ojo raitelių pulko arkliai yra visiškai silpni, nes šeriami tik šiaudais³⁹. 1921–1922 m. husarai pagal nustatytus etatus turėjo tik kiek daugiau

³⁸ *Ten pat*, p. 166–167.

³⁹ 1920 m. sausio mėn. plk. Juozo Kalino raportas 1-ojo raitelių pulko vadui dėl arklių silpnumo, LCVA, F. 524, ap. 1, b. 157, l. 31.

1923–1927 m. modelio uniformą dėvintis raitelis – mokomosios kuopos vyresnysis puskarininkis – pasirošęs kautynėms. Dešinėje rankoje karys laiko M93 modelio vokišką pikę. Jis taip pat ginkluotas „Mauser“ sistemos karabinu ir prie balno laikoma kazokiška šaške. Šovininė permesta per petį, o ne tvirtinama prie diržo. Balno priekyje – kabūra raitelio ekipuotei ir žirgo priežiūros reikmėms. Greta kardo – ilgas, pintos odos stekas, balno gale pritvirtintas užklotas arba žirgo gūnia šaltai nakčiai.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17315-384

Brg. gen. Jono Juodišiaus žirgo Onikso kamanos išsiskiria papildomais puošybos elementais, nebūdingais kasdieninėje kavalerijos tarnyboje karininkų ir kareivių naudotoms kamanoms. Lietuva, 3–4 deš.

VDKM daiktų rinkinys, E-6967

Žirgui skirta dujokaukė. Čekoslovakija, XX a. 3–4 deš. Analogiška apsaugos priemonė masiškai naudota Pirmojo pasaulinio karo metais, tačiau Lietuvos kariuomenę ji pasiekė tik po Nepriklausomybės kovų. Šį eksponatą 1936 m. Muziejui perdavė Lietuvos kariuomenės Ginklavimo valdyba.

VDKM ginklų rinkinys, G-612

nei pusę arklių (apie 600 iš 1000). „Ir tie patys netikę“⁴⁰, – su apmaudu raporte rašė kpt. P. Plechavičius. 1919 m. į raitelių pulką buvo imami visi arkliai, nežiūrint į jų potencialą ir tinkamumą. Daugelis turimų arklių buvo seni, pasižymėjo įvairiomis ydomis, sirgo ligomis – špatu, įvairių rūšių katarais⁴¹. Nurimus karo būgnams, suskubta taisyti situaciją. Kavalerijos žirgai buvo dažniausiai perkami iš Prūsijos bei Mažosios Lietuvos, taip pat iš dvaruose įkurtų mažesnių žirgynų. Lietuvos raitelių pulkuose dominavo Rytų Prūsijoje išvesti lengvo tipo aukšti, greiti, pakankamai ištvermės turintys trakėnų veislės žirgai, auginti greta Lietuvos klestėjusiam Trakėnų dvare. Taip pat naudoti ne tokie aukšti, bet itin tvirto sudėjimo, dėl puikaus charakterio vertinti Oldenburgo veislės žirgai. Ketvirtajame dešimtmetyje įsteigus Kėdainių valsstybinį kavalerijos žirgyną, įsigyta grynakraujų anglų ir arabų žirgų mišrūnų, kurie pasižymėjo karo žirgams reikalingomis savybėmis – šoklumu, greičiu, ištverme. Juos imta kergti su vietiniais žirgais, siekiant užtikrinti didėjančią karo žirgų pasiūlą⁴².

Kiekvienas žirgas turėjo savo vardą. 1919–1920 m. Nepriklausomybės kovų dalyviai dažniausiai vadinti lietuviškai: Agurkas, Cibukas, Žydas, Latvys, Dantistas, Perkūnas, Vilija, Dagiliukas. Pasitaikydavo ir įmantresnių husarų žirgų vardų: Šan-

⁴⁰ 1922 12 08 1-ojo husarų pulko vado mjr. Povilo Plechavičiaus pareiškimas 1-osios divizijos vadui, *Ten pat*, b. 105, l. 103.

⁴¹ *Ten pat*, l. 103.

⁴² V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 164.

sonietė, *Max, Hindenburg*, Japonka, Amazonka, Gambetas, Ciceronas⁴³. Ilgainiui kiekvienam eskadronui stengtasi priskirti atitinkamos spalvos gyvūnus. Pavyzdžiui, ilgamečio kapelmeisterio Ričardo Lechavičiaus vadovaujamas pulko orkestras („trūbočiai“) turėjo baltus žirgus.

Lietuvos raitelių naudotų žirgo kamanų tipas rastuose šaltiniuose neišskiriamas. Nėra abejonių, kad centralizuotas ir unifikuotas jų įsigijimas tapo realybe tik nurimus 1919–1920 m. kovų aidams. Fotografijose dažniausiai matomos kamanos – lygaus paviršiaus odinių pavadžių, odinio apynasrio, tvirtinimo sagčių ir standartinių žąslų junginys. Muziejuje saugoma brg. gen. Jono Juodišiaus nuosavybė – jo žirgo Onikso kamanos. Nors minėtas generolas buvo artileristas, o ne kavaleristas, aukšto rango karininko giminės narių muziejui perduotos kamanos atspindi tarpukario Lietuvos kariuomenės karo žirgo estetinio puošimo ypatybes. Jos pasižymi pintais pavadžiais ir bronzos spalvos dekoratyviniais elementais.

Net ir pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, karių ir jų žirgų gyvenimo sąlygos anaipol nebuvo lepinančios. Raitelių disciplina taip pat nespindėjo. Pasitaikydavo kuriozinių situacijų, kada kariai gautą valdišką inventorių – uniformos dalis – perduoda arba maino tarsi turguje, „pelną“ įsidėdami į kišenę⁴⁴. 1925 m. pabaigoje, prieš Šv. Kalėdas, nakties metu patikrinus kaip gyvena husarai, mjr. Teodoras Engmanas aptiko daug negeročių: temperatūra karių gyvenamose patalpose siekė 11–12 laipsnių, išorinės durys neuždarytos, kai kurie kariai miegojo ant grindų, daugelis jų užsikloję kailiniais. 2-ojo eskadrono „dežuras“ (budintis karys) grandinis Šlapelis⁴⁵ raportavo vadui dešinėje rankoje laikydamas „degantį papirosą“, 4-ajame eskadrone inspektuojantį karininką pasitiko suplyšusiais kailiniais apsirengęs tvarkinys⁴⁶, o dalis ūkio komandos arklių dėl pakratų trūkumo stovėjo ant gryno mėšlo. Negana to, dalinio „dežuras“ kreipėsi į husarų pulko vado pareigas anuometėjusį T. Engmaną kreipiniu „Pan Majore“ (lenk.). Majoro kantrybė galėjo visiškai išsekti, kai prie sargybos būstinės tyčia iššovus šūvį, į lauką patikrinti situacijos neišėjo nei vienas karys, nors visi girdėjo šūvį⁴⁷.

Karių mokymo rutina galėjo būti „įstatyta“ į vis tiesesnes vėžes atsiradus tinkamoms metodinėms priemonėms. Pagrindiniai kavalerijos karių rengimui skirti leidiniai pasirodė 1927 m., statutas – ketvirtajame deš. Kiekvienais metais Karo mokyklą baigdavo keli kavalerijos karininkai, jų įsiliejimas į raitelių dalinius taip pat įnešdavo jaunatviško ryžto ir disciplinos. Pažangiausi vadai įgydavo galimybę išvykti į Prancūzijos Somiūro ir San Syro kavalerijos mokyklas. Gyvenimo sąlygos ir buitis smarkiai pagerėjo per Lietuvą nuvilnijus kareivinių statybų bumui. 1930 m.

⁴³ 1919 m. gruodžio mėn. į frontą išvykusių raitelių ir jų žirgų sąrašas, LCVA, f. 524, ap. 1, b. 19, l. 8–12.

⁴⁴ 1924 m. balandžio mėn. mjr. Teodoro Engmano aplinkraštis, *ten pat*, b. 157, l. 17.

⁴⁵ Šio kario vardas straipsnio autoriui nėra žinomas.

⁴⁶ Anuomet taip vadinti kariai, skiriami palaikyti dalinio kareivinių ar arklidžių bendrąją tvarką.

⁴⁷ 1925 m. gruodžio mėn. mjr. T. Engmano aplinkraštis, l. 33.

Senose, carinius laikus menančiose medinėse kareivinėse, kuriose buvo dislokuotas carinės Rusijos kariuomenės 3-iasis dragūnų pulkas, sąlygos nebuvo itin geros. Po jose praleisto dešimtmečio, Lietuvos husarai galėjo persikelti į modernias kareivines. Nuotraukoje matomi 1-ojo eskadrono raiteliai rūpinasi patalpų, baldų ir daiktų dezinfekcija. Kaunas, Radvilėnų pl. 1927 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17315-97

Kaune, Radvilėnų plente, iškilo ir iki šiol stovi modernistinės architektūros trijų aukštų kareivinė, kurias kiek vėliau papuošė dailininko Zigmanto Kolbos freskos. Stengtasi suvienodinti husarų ginkluotę, o ekipuotę papildyti Nepriklausomybės kovų metais neturėtais daiktais – pavyzdžiui, krepšį primenančia žirgui skirta dujokauke.

Husaro įvaizdis tarpukario Lietuvoje

Žodis „husaras“ ir Lietuvoje, ir kitose valstybėse neretai turėjo kur kas platesnę reikšmę nei vien tik „raitas karys“. Šis terminas dažnai asocijavosi su tokiomis savybėmis kaip nutrūktgalviškumas, karštakošiškumas, bebaimė drąsa, o sykiu – ir lengvabūdiškumas. Neveltui XIX a. išplito neįtikėtina drąsa garsėjusio Prancūzijos husarų generolo, grafo Antuano de Lesalo (*Antoine de Lasalle*) posakis: „Trisdešimtmetį perkopęs gyvas husaras yra niekingas niekšelis.“⁴⁸

Tokio įvaizdžio savininkai privalėjo pasirūpinti atitinkama savo išvaizda. Per kelis amžius nusistovėjo klasikinė husariško tipo uniforma, kurią iš esmės perėmė ir 1918 m. atgimusios Lietuvos husarai. Žinoma, mūsų raiteliai ne iš karto galėjo pasididžiuoti savo aprangomis. Husarai, ypač eiliniai raiteliai, anuomet negalėjo pasigirti tokiu uniformų vienodumu, kaip vaizduojama E. Jenerio paveiksluose. Pirmaisiais mėnesiais daugelis raitelių nešiojo savo aprangą – gimnazistų švarkus,

⁴⁸ J. Ellis, *Cavalry: History of Mounted Warfare, South Yorkshire*, 2004, p. 137. Grafas žuvo 1809 m. Vagramo mūšyje, sulaukęs 34 metų.

Dailininko Zigmo Petravičiaus 1927 m. nutapytas paveikslas „1-ojo eskadrono pirmieji savanoriai“ puikiai atspindi pirmųjų Lietuvos raitelių aprangos nevienodumą.

VDKM meno rinkinys, D-428

ūkininkų milines ar netgi kunigų sutanas. Toks margumynas puikiai atsispindi dailininko Zigmo Petravičiaus nutapytame paveiksle, sukurtame pagal analogišką nespalvotą nuotrauką. Tarnybą pradėjusius husarus vienijo tik viena aprangos detalė – uniforminės kepurės su baltu lankeliu. Ši spalva vėliau tapo visos Lietuvos kariuomenės kavalerijos skiriamuoju bruožu.

Prašmatniau rengėsi husarų karininkai, dažnas jų buvo kilęs iš turtingesnės miesto aplinkos ar dvaro. Prisimindamas Nepriklausomybės kovas, savanoris Petras Steikūnas stebėjosi išsiskiriančiu, gražiu husarų karininkų „garderobu“. Henrikas Goštautas, Albertas Šileris, Kazys Buterlevičius ir kiti Lietuvos bajorai kitados tarnavo elitiniuose Rusijos kariuomenės kavalerijos daliniuose, į kurių karininkų korpusą buvo galima patekti tik įrodant solidų valdomų piniginių išteklių kiekį. Nepriklausomybės kovų laikotarpio husarų pulko karininkija savo charakteriu atitiko klasikinėje literatūroje aprašomus drąsius, sumanius, puikiai atrodančius, tačiau nedrausmingus ir palaidą gyvenimo būdą propaguojančius husarus. Štai kaip Bronius Tatarūnas aprašė vieną pirmųjų husarų pulko karininkų mjr. H. Goštautą, kilusį iš Kėdainių krašte stūksojusio Milvydų dvaro: „Jis buvo augalotas, gražiai atrodantis ir su labai gražia juoda barzdele ir ūsais. Tokios barzdelės ir ūsų, kokius jis turėjo, neteko man net ir karalių ar kunigaikščių paveiksluose matyti.“⁴⁹ Drąsaus vado karjera Lietuvos kariuomenėje baigėsi 1921 m. – koją pakišo pasikartojantys drausminiai nusizengimai

⁴⁹ A. Grinius, Vachmistro B. Tatarūno prisiminimai, *Karys*, 1978, Nr. 8, p. 314.

Tarpukario Lietuvos husarai perėmė ilgaamžės šios kavalerijos rūšies tradicijas ir viso pasaulio husarams būdingus aprangos elementus – tradicinį švarką su pynėmis, „rozetėmis“ papuoštus batus, raudonos spalvos kelnes ir kepurę. Kairėje – Ramūno Skvirecko 2018 m. atkurta 1931 m. modelio husaro paradinė uniforma. Greta – originali Lietuvoje naudota vokiška M93 modelio pikė. Viršuje – muziejuje saugoma originali husarų pulko karininko uniforminė kepurė su 1931 m. modelio kokarda.

VDKM ginklų rinkinys (pikė be inventarinio numerio)

VDKM daiktų rinkinys, E-5985

Pentinai – tradicinis kavaleristo atributas, viduramžiais laikytas riterystės simboliu. Tarpukario Lietuvos raiteliams blizgantis ir žingsniuojant skambesį skleidžiantys pentinai taip pat kėlė pasididžiavimo jausmą. Lietuva, XX a. 4 deš.

VDKM daiktų rinkinys, E-7508/5-6

ir ūmus būdas. Grėšiant įkalinimui, Nepriklausomybės kovų didvyris paspruko į Lenkijos, prieš kurios karius pats kovojo, teritoriją. Nuolatiniais lėbavimais įžymiose Kauno kavinėse – Perkovskio cukrainėje, Miesto sode, „Metropolyje“ – pasižymėjo Marijonas Tumas ir „grafu“ apsiskelbęs Vladimiras Vasiliauskas. 1920 m. lenkų kilmės dvarininkas Melchioras Koscialkovskis „išilęs“ ėmė plūsti tuometinę Lietuvos valdžią, „niekino ministerius piktadariais ir valkatomis ir gyrėsi nugriausiąs esamą Valstybėje sutvarkymą ir pakeisiąs jį rusų caro karininkų valdžia“⁵⁰. Į incidentą pažiūrėta atlaidžiai, o ir pats karininkas padarė reikiamas išvadas, tapo „uoliu Lie-

⁵⁰ 1920 09 13 nuosprendis dėl vyr. ltn. Melchioro Koscialkovskio nusižengimo, LCVA, f. 524, ap. 1, b. 45, l. 161.

tuvos valstybės rėmėju“ ir pasižymėjo kovose su Lenkijos kariais prie demarkacinės linijos⁵¹. Puikiu vadovavimu ir asmenine drąsa pasižymėjęs, šiame straipsnyje jau minėtas kpt. A. Šileris taip pat išsiskyrė sudėtingu charakteriu. Anot B. Tatarūno, šis husaras buvo „pilnas puikybės“⁵². Jo tarnyba Lietuvos kariuomenėje buvo baigta, kuomet jis, eidamas pulko vado pareigas, išleido daboklėje saugomą pavaldinį kpt. Vladimirą Simonavičių, kartu su juo šlaistėsi po miestą ir girtuokliavo⁵³.

Tokie bravūriški karininkai buvo narsūs kautynių lauke, tačiau užfrontėje, husarams įsikūrus pagundų pilnos Laisvės alėjos kaimynystėje, „Ragučio“ alaus daryklos teritorijoje, buvo sudėtinga tikėtis gero minėtų karininkų organizacinio darbo ir deramos drausmės palaikymo. 1920 m. pab. vadovavimą husarų pulkui perėmė plk. Juozas Litvinas, žadėdamas panaikinti dalinyje vyraujančią ūkio „chaosą“. Tačiau, kaip rašoma Armijos teismo nutarime, jis išlaikė ir pats tęsė atitinkamą „betvarkę“⁵⁴. Tai tik dar kartą įrodo, kokia sunki buvo Lietuvos kariuomenės organizavimo pradžia ir kokią vertę turi tokiomis sąlygomis pasiektos pergalės.

Nurimus Nepriklausomybės kovoms, susirūpinta rikiuotėje ne kaip atrodančių eilinių raitelių išvaizda. Svarstyta idėja sukurti kirasyrų ar dragūnų uniformų elementais pasižyminčią Lietuvos husarų aprangą, įkomponuojant į ją lietuviškų motyvų. Pagal 1921 m. pulko vado kpt. P. Plechavičiaus pasirašytą projektą, husarai turėjo puoštis mėlynomis gelumbės kelnėmis, dėvėti iš angliškos medžiagos pasiūtą rusvai žalsvos spalvos mundurą, išsiuvinėtą 1 centimetro pločio pilkos spalvos „šniūru“. Papildomas karininkus išskiriantis motyvas – 2 centimetrų pločio, zigzago formos sidabrinės spalvos juostelė ant rankovės. Labiausiai išsiskiriantis šios nepatvirtintos uniformos elementas – galvos apdangalas. Pompastiško pilkos spalvos kiverio centre turėjo spindėti žvaigždės formos kokarda, kurios viduryje – Vytis, o iš šonų – balti ažuolo lapai. Ant kiverio viršugalvio pagal projektą planuota pritvirtinti didelį bronzinį Vytį⁵⁵. Planai buvo pakoreguoti – pasirinktas nuosaikešnis variantas su raudonos spalvos dominante. Pradėti naudoti vokiški Pirmojo pasaulinio karo laikų husarų mundurus primenantys atitikmenys su puošniais, tradiciniais išsiuvinėjimais krūtinės ir rankovių srityse. Kyla abejonių dėl virvelės spalvos: 1921 m. projekte minimi pilki (sidabrinės spalvos) išsiuvinėjimai, bet Muziejaus fonduose saugoma nuotrauka, kurią tarpukario fotografas dirbtinai „nuspalvino“ atsižvelgdamas į, manytina, realias aprangos spalvas. Šioje fotografijoje virvelė išsiskiria aukso spalva. Kita vertus, privačioje kolekcijoje saugomoje „spalvotoje“ nuotraukoje, fotografuotoje kiek vėliau, užfiksuoto husaro švarko papuošimai – sidabrinės spalvos.

⁵¹ *Ten pat.*

⁵² A. Grinius, Vachmistro B. Tatarūno prisiminimai, p. 313.

⁵³ V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai*, t. 5, Vilnius, 2012, p. 739.

⁵⁴ 1920 09 27 Armijos teismo nutarimas dėl plk. Juozo Litvino nusižengimų, LCVA, f. 524, ap. 1, b. 51, l. 48.

⁵⁵ 1921 m. Uniformos pagražinimo komisijos nario kpt. Matulaičio raportas 1-ojo raitelių pulko vadui, *ten pat*, b. 81, l. 15, 19–23.

Kairėje – „nuspalvinta“ Lietuvos husaro nuotrauka. 1923–1927 m. fotografijoje pozuojantis eilinis dėvi tradicinį husarišką švarką – „vengrinę“, kurią puošia švelnios aukso spalvos pynės. Raudonos kepurės priekyje įsegta 1923 m. modelio Lietuvos kariuomenės kokarda. Kaip ir dera raiteliui, karys pozuoja su kavaleristo ginklu – dragūniška šaške. Dešinėje – itin pompastiškas 1921 m. parengtas husarų uniformos projektas, kuris buvo pakoreguotas atsisakant ištaigingo kiverio, mėlynos spalvos ir liaudiškų akcentų.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-15488-1

LCVA, f. 524, ap. 1, b. 81, l. 23

Kaip bebūtų, palyginus su paprasta rusvai žalsvos spalvos pėstininko uniforma, net ir eilinis husaras atrodė itin prašmatniai. Muziejuje išlikusi originali husarų karininko uniforminė kepurė, ant kurios pritvirtinta 1931 m. modelio kokarda. Puošnusis švarkas – „vengrinė“ – po 1934 m. reformos buvo nebenaudojamas, tačiau pozuodami prieš fotografų objektyvus ir norėdami namiškiams nusiųsti šaunią nuotrauką, husarai galėjo iš sandėlininko gauti šią uniformą iki pat sovietinės okupacijos laikų. Muziejuje galima pamatyti 1931 m. husarų uniformos komplekto rekonstrukciją (autorius Ramūnas Skvireckas, 2018 m.), kuriai parinktos aukso spalvos munduro pynės.

Tarpukario Kauno visuomenėje husarai buvo itin pastebimi. Savaitgaliais jie išdidžiai vaikščiodavo miestiečių pamėgtomis gatvėmis ar Ažuolyno takeliais, demonstratyviai laikydami ranką ant kardo, žvangindami pentiniais ir tuo atkreipdami aplinkinių dėmesį. Žvilgsnius traukė ne tik pentinai ir kardas – viduramžių riterystės ir kilmingumo simboliai, bet ir itin puošni uniforma. Lietuvos husarai perėmė daugelį

Bendrame kontekste išsiskirianti spalvingoji Lietuvos raitelių uniforma sulaukė ir šachmatų mėgėjų dėmesio. Muziejuje saugomos šachmatų figūrėlės „dėvi“ 1934 m. modelio tarpukario Lietuvos husarų ir ulonų uniformas. Bokštai simbolizuoja Gedimino pilį, karalienės – lietuvaitę. Lentos kampe yra inicialai „TR“, tačiau šių šachmatų ankstesnis savininkas nėra žinomas. Ekspонатas įsigytas XX a. 9 deš. už 160 rublių.

VDKM daiktų rinkinys, E-5940

šiai kavalerijos rūšiai būdingų aprangos elementų. Tai tamsiai raudonos, karmazinės spalvos kelnės („čakčiros“) ir uniforminė kepurė, tradicinį vengrišką apdarą – dolmaną – primenantis vokiško modelio munduras su pintomis virvelėmis, batai su aulo priekyje išsiskiriančiu papuošimu – rozete (rožele)⁵⁶. Dolmanas – tradicinės vengrų aprangos, kuri tapo madinga XVII a., dalis. Vengrai ilgus metus kovojo su Osmanų imperija, todėl nenuostabu, kad jų tautinė apranga – savotiškas rytietišku ir vakarietišku tradicijų mišinys. Iš jo išsivystė XX a. mundurus labiau primenanti „atila“, ją Lietuvoje buvo įprasta vadinti „vengrine“. Beje, Lietuvos husarai prie paradinės uniformos neturėjo kelių kitų klasikinių viso pasaulio husarams būdingų elementų – kailinės kepurės bei iš to paties dolmano kilusios pelisos, savotiško švarko-apsiausto, jį kadaise buvo įprasta nešioti užsimetus ant vieno peties, su laisvai judančia rankove⁵⁷.

⁵⁶ J. Žlabys, Iš kur yra kilę gusarai? *Karys*, 1927, Nr. 23, p. 217–218.

⁵⁷ P. Cone, *The Imperial Style: Fashions of the Hapsburg Era*, New York, 1980, p. 80.

Karinė vadovybė stengėsi ugdyti karių istorinę savimonę. Spauldoje, šventėse, kasdienybėje nuolat akcentuota, kad Lietuva – „Baltojo Vyčio šalis“, o lietuvius ir jų žirgus nuo seno sieja ypatingas dvasinis ryšys, nor jį nesėkmingai bandyta suardyti priespaudos metais. Neužmiršta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės husarų tradicija – pulkui suteiktas Jonušo Radvilos vardas. XVII a. gyvenęs husaras, talentingas politikas ir karvedys pasirinktas dar ir dėl savo garsiosios frazės, kad „ateis laikas, kai lenkai ne pro duris, o per langus bus išmėtyti“.

Akimirka iš 1927 m. rugsėjo 5 d. vykusių husarų pulko šventės. Pirmame plane – pulko vadas plk. Pranas Jackevičius, adjutantas kpt. Ignas Kibirsktis ir vėliavos sargyba, dešiniau stovintis vyras su sutana – pulko kapelionas ir švietimo vadovas kunigas Jonas Vaišnoras. Fone – raiti husarai, nusiėmę kepurės ir iškėlę dešines rankas į viršų prisiekia ginti savo naująją vėliavą. Apačioje – sovietinės okupacijos negandas „išgyvenę“ minėtos šventės „liudininkai“ – husarų pulko vėliava su Didžiojo etmono Jonušo Radvilos (1612–1655) atvaizdu ir vėliavos prikavimo atributai.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17315-4

VDKM daiktų rinkinys, E-6217, E-4391/5

Husarai stebi tarnybos draugą, atliekantį „džigitavimo“ pratimą. Dešiniau stovintis husaras su kordu (ilgu pavadžiu) rūpinasi, kad žirgas judėtų voltu (ratu), o raitelis kojomis atsispiria nuo žemės ir vikriai peršoka į kitą žirgo pusę bei atgal. Vykstant viešiemis pasirodymams, sudėtingi raitelių atliekami gimnastikos pobūdžio triukai pritraukdavo daugybės smalsių žmonių dėmesį.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17315-41

Vyraujant tarpvalstybiniam Lietuvos ir Lenkijos antagonizmui ir „kraujuojant“ žaizdai dėl Vilniaus praradimo, šios asmenybės pasirinkimas siekiant pakelti raitelių karingumą buvo logiškas. 1927 m. ilgametis pulko vadas, Lietuvos bajoras plk. Pranas Jackevičius iškilmingai priėmė pašventintą pulko vėliavą, kurios centre puikavosi pulko šefo – kunigaikščio Jonušo Radvilos – portretas. Dalinio šūkiu pasirinktas klasikinis, Vakarų Europos raitelių dažnai naudotas devizas „Vincere aut mori!“ (iš lot. „Nugalėti arba mirti!“). Nepaisant sovietmečiu vykusio Lietuvos simbolikos naikinimo vajaus, muziejuje iki šiol saugoma originali 1927–1940 m. naudota pulko vėliava ir iškilmingoje vėliavos įteikimo šventėje panaudoti atributai – plaktukas ir padėkliukas.

Carinės Rusijos kariuomenės tradicijų įtaka, o galbūt ir asmeninis husarų ir ulonų pulkų vadų – brolių Povilo ir Aleksandro Plechavičių – indėlis lėmė tai, kad mūsų šalies raitelių daliniuose paplito ne tik kaukazietiški šaltieji ginklai, bet ir iš to paties regiono kilę sportiniai žaidimai – „džigitavimas“⁵⁸. Nuo žirgo atliekamas salto, rizikingi šuoliai iš vienos pilnu greičiu zovaduojančio žirgo pusės į kitą, žirgo valdymas atsistojus ant balno visu ūgiu ir sykiu į dantis įsikandus šaškę bei kiti gimnastikos pobūdžio triukai džiugino kone kiekvieno viešo husarų pasirodymo pasižiūrėti susirinkusią minią.

Svarbi husarų ir kitų tarpukario Lietuvos raitelių kasdienybės ir įvaizdžio dalis buvo nemažo populiarumo sulaukdavusios jojimo sporto varžybos. Pradėtos orga-

⁵⁸ P. Jurgėla, *Gen. Povilas Plechavičius*, p. 23–24.

Skulptūra „Raitelis ant žirgo“ (kairėje) – Lietuvos kariuomenės kavalerijos viršininko įsteigta pereinamoji dovana kavalerijos pulkams, nugalėjusiems dūrimo ietimi varžybose. Ant plaketės matoma dedikacija ir data: „1938. VIII. 12 d.“ Skulptūra vaizduoja antikinio laikotarpio karį ant piestu stovinčio žirgo. Ekspонатas apgadintas: nulūžusios žirgo ir raitelio kojos, trūksta dešinėje raitelio rankoje laikyto ginklo – veikiausiai ieties. Dešinėje – skulptūra „Jaunuolis su žirgu“. Ant ekspонатo nematyti jokių įrašų, tačiau tikėtina, kad jis taip pat naudotas kaip žirgų sporto prizas.

VDKM daiktų rinkinys, E- 4166/9, E-4166/8

nizuoti vos pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, raitelių lenktynės, medžioklinio perbėgimo ir šuolių per barjerines kliūtis rungtys pritraukdavo ne tik kavalerijos dalinių karininkus, puskarininkius bei eilinius karius, bet ir civilius jojikus. Nugalėtojai gaudavo dėmesio vertus prizus: laikrodžius, estetiškas statulėles, taures, pinigines dovanas. Kavaleristai ypač vertino generolo Silvestro Žukausko įsteigtą prizą – kaukazietišką kardą su sidabru kaustyta rankena ir makštimi. Šį trofėjų pelnė ilgametis husarų pulko raitelis, kapitonas Antanas Kirkila⁵⁹. Jo šeimos nuotraukų albumas, kuriame yra 132 fotografijos, saugomas Muziejaus fonduose. Vienas svarbiausių pereinamųjų apdovanojimų, dėl kurių vyko įnirtingos kavalerijos pulkų karininkų varžytuvės – 1929 m. Respublikos Prezidento Antano Smetonos įsteigta statulėlė „Gloria“ (lot. „garbė“), sukurta žymaus prancūzų skulptoriaus Lujį Augusto Moro (*Louis August Morea*). Šio menininko bronziniai kūriniai vertinami kaip puikūs modernistinės (pranc. *Art Nouveau*) skulptūros pavyzdžiai. Pirmaisiais metais šį prizą iškovojo būtent 1-ojo husarų pulko komanda, vedama puikaus raitelio ltn. Izidoriaus Andriūno, vėliau žuvusio Sibiro tremtyje. Visgi sėkmė labiausiai šypsojosi jauniausiam iš visų trijų Lietuvos kariuomenės kavalerijos dalinių – 3-iajam dragūnų „Geležinio vilko“ pulkui, kurio atstovai 1938 m. Klaipėdoje trečią kartą iš eilės

⁵⁹ J. Šarūnas, Pilnas vilčių sugrįžti laisvon Tėvynėn, iškeliavo Amžinybėn, *Karys*, 1969, Nr. 1, p. 29–30.

Išpūdingiausias muziejuje saugomas tarpukario Lietuvos žirgų sporto prizas – aštuoniasdešimties centimetrų aukščio Prezidento Antano Smetonos įsteigta statulėlė „Gloria“, sukurta visame pasaulyje žinomo prancūzų skulptoriaus Luji Augusto Moro (1855–1919). 1929 m. šį prizą pavyko iškovoti 1-ojo husarų pulko komandai, tačiau net tris kartus iš eilės jį pelnė 3-iojo dragūnų pulko raiteliai. Statulėlė pastebimai apgadinta: nulaužtos rankos, laurų vainikas ar šakelė bei nugalėtojo nešamas indas. Kairėje, viršutiniame kampe – 1938 m. nuotraukos iš straipsnio autoriaus šeimos albumo fragmentas, kuriame prie statulėlės „Gloria“ ir kitų iškovotų prizų stovi lt. Julius Mituzas, kpt. Juozas Petkus ir kiti dragūnų pulko karininkai.

VDKM daiktų rinkinys, E-4707

laimėjo varžybas dėl vardinio Prezidento prizo ir tapo nuolatiniais jo savininkais. Sovietinės okupacijos metais sunaikinta daug muziejuje saugotų eksponatų, ypač tų, kurie turėjo svarbią simbolinę reikšmę, liudijo Lietuvos valstybingumą. Skulptūros ir kiti sportinių varžybų prizai buvo slepiami. Per ilgus sudėtingo saugojimo metus dalis prizų, ypač vaizduojamų figūrų rankos, kojos ir kitos stabilaus pagrindo neturinčios dalys buvo apgadintos. Ne išimtis ir statulėlė „Gloria“.

Mūsų šalyje žirgų sportas pasiekė populiarumo piką 4-ajame deš. Varžybos buvo rengiamos ne tik Kaune, Alytuje, Klaipėdoje, bet ir Palangoje, kur raitelių pasirodymą stebėdavo keli tūkstančiai vasarotojų. Karinėje spaudoje teigiama, kad 1940 m. vienas iš paskutiniųjų Nepriklausomoje Lietuvoje įvykusių žirgų sporto varžybas stebėjo apie 10 000 žmonių. Dažnas tokio pobūdžio renginių žiūrovas buvo Prezidentas A. Smetona, kuris ir pats mėgo jodinėti. Vasarodamas Užugirio kiemu vadintame dvare, jis visuomet pasikviesdavo žirgų išjodinėjimo specialistų, kurie, kaip ir žirgai, buvo paskiriami iš 1-ojo husarų pulko⁶⁰.

⁶⁰ M. Tamošiūnas, *Lietuvos kariuomenės kavalerija 1919–1940 m.: tradicijos, kasdienybė, vizijos*, p. 36, 38.

Paskutiniai husarai

Kaip susiklostė husarų pulko likimas po 1940 m. Lietuvą ištikusią fatališką įvykių? Kavalerijos daliniai, kaip ir visa Lietuvos kariuomenė, palaiptiui buvo išformuoti, o likučiai prievarta įtraukti į Raudonosios armijos sudėtį. Šimtmečius gyvavusi ir 1919 m. atgaivinta Lietuvos raitija vėl buvo sunaikinta. Nenuostabu, kad nemažos dalies husarų pulko karininkų, puskarininkų ir kareivių likimai pakrypo dramatiška linkme. Husarų šeimos atstovai žengė skirtingais keliais. Ltn. Stasys Pranculis nusišovė okupacijos dieną. Kpt. Bronius Michelevičius slapta kirto sovietų pasieniečių saugomą sieną ir kovai prieš raudonuosius okupantus pasirinko tarnybą Vokietijos karinėje žvalgyboje – Abvere. Kitas jaunas karininkas – Vladas Garbenis – vadovavo 1941 m. birželio sukilėliams, išstūmusiems bolševikus iš Kauno. Nepriklausomybės kovų dalyvis, kaunietis mjr. Soteras Marcinkus tapo Raudonosios armijos 16-osios lietuviškosios divizijos papulkininkiu, dalyvavo Antrojo pasaulinio karo kovose ir, sulaukęs Nepriklausomos Lietuvos atgimimo, mirė 1990 m.⁶¹ Muziejuje saugomos jo baltos paradinės pirštinės ir kavaleristo antsiuvas su majoro laipsnį žyminčia apjuosta žvaigžde.

Tuo pačiu metu ltn. Juozas Civinskas, supykęs dėl to, kad tarnybos draugas Antanas Šantaras išsiskyrė su jo seserimi, ne tik įskundė „neprietelių“, bet ir surašė husarų pulko karininkų charakteristikas, neigiamai apibūdindamas visus tuos, kurie jam nepatiko, tuo prisidėdamas prie buvusių tarnybos draugų tremties. Ramaus būdo žmogus, puikus raitelis, pelnęs ne vieną apdovanojimą jo jimo varžybose, pasirodė esąs informatorius, už ką 1941 m. buvo sušaudytas⁶².

Puošnus nuotraukų albumas odiniu viršeliu su 1-ojo husarų pulko monograma „JR“ ir dedikaciniu įrašu: „Gen. št. pulk. Valušiui. 1 gusarų D. L. E. Kun. Jonušo Radvilos pulko karininkai. 1938.VII. 11.“ Albumą sudaro 83 nuotraukos. Muziejuje iš viso saugoma ne mažiau kaip 600 fotografijų, sietinų su daugiau nei dvidešimtmetį trukusia dalinio istorija.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-14932

Mjr. Sotero Marcinkaus, kelis metus tarnavusio 1-ajame husarų pulke, paradinės odinės pirštinės.

VDKM daiktų rinkinys, E-4670/1-2

⁶¹ V. Asevičius ir kt., *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 5, Vilnius, 2005, p. 150.

⁶² *Ten pat*, t. 2, Vilnius, 2002, p. 267.

Legendinio Lietuvos kariuomenės karininko, husarų pulko vado (1921–1926 m.) Povilo Plechavičiaus nešioti auliniai batai, kuriuos muziejui perdavė generolo sesuo Elena Plechavičiūtė-Legeckienė.

VDKM daiktų rinkinys, E-6637

Kitas slogus epizodas – Leonardo Kasperskio istorija. Šis leitenantas husarų pulke tarnavo vos kelis mėnesius, 1934 m. buvo perkeltas į Alytuje dislokuotą ulonų pulką ir po kelerių metų dėl drausminių nusižengimų išprašytas iš kariuomenės⁶³. L. Kasperkis nacistinės okupacijos metais pasižymėjo kaip negailestingas Butrimonių (Alytaus aps.) policijos nuovados viršininkas, išnaudojęs žydų tautybės asmenis, o paskui perduodavęs juos į budelių rankas⁶⁴.

Ats. ltn. L. Kasperskio ir ltn. J. Ciovinsko atvejai buvo pavieniai. Didžioji dalis husarų karininkijos arba buvo represuoti, arba įsitraukė į pagrindinę veiklą, arba, kaip buvęs pulko vadas gen. štabo plk. A. Valušis, išvyko į užsienį. Jam priklausiusį nuotraukų albumą, papuoštą husarų pulko monograma ir specialiu palinkėjimu 1938 m. Lietuvos karo atašė Lenkijai tapusiam karininkui,

po Nepriklausomybės atkūrimo muziejui padovanojo gyventoja iš Elektrėnų. Albumą sudaro visų 1938 m. pulke tarnavusių karininkų portretinės fotografijos ir įvairūs tarnybos husarų pulke kasdienybės vaizdai. Husarai aktyviai įsitraukė į 1944 m. kito buvusio pulko vado – generolo Povilo Plechavičiaus – organizuotą Vietinę rinktinę. Muziejuje saugomas ne tik Valentino Alfonso Gerulaičio nutapytas žymaus karininko portretas, jame jis vaizduojamas dėvįs išsiskiriančią husarų pulko vengrinę, bet ir asmeniniai daiktai: ilgai nešioti (sprendžiant pagal kulno nusidėvėjimo lygį) auliniai batai bei korporacijos „Neo-Lituania“ kepuraitė.

Pokario miško brolių gretose taip pat pastebime ryškų Lietuvos husarų indėlį. Vakarų Lietuvos partizanams vadovavo kpt. Aleksandras Milaševičius, jis neatsitiktinai pasirinko „Radvilos“ slapyvardį. Kovingas, išlikusiose nuotraukose visuomet pasitempęs Žemaitijos partizanų vadas buvo už aktyvų pasipriešinimą, o apsuptas nepasidavė ir buvo nukautas bandantis atsisaudyti. Autentiškus jo daiktus saugo sūnėnas Liudvikas Milaševičius⁶⁵.

⁶³ *Ten pat*, t. 4, Vilnius, 2004, p. 169.

⁶⁴ A. Bubnys, Žydų holokaustas Alytaus apskrityje 1941 metais, Gintarinė svajonė, prieiga internete: <<http://gintarinesvajone.lt/2016/09/02/holokaustas-alytaus-apskrityje-1941-metais/>>, [žiūrėta: 2019 01 03].

⁶⁵ A. Lukšas, D. Žygelis, Karys iš Dievo malonės, *Karys*, 2016, Nr. 8, p. 44–53.

Dar vienas ryškų pėdsaką partizaninio pasipriešinimo istorijoje palikęs asmuo – ulonų ir husarų daliniuose tarnavęs karininkas Sergijus Staniškis. Šaunus raitelis ir žirgų sporto entuziastas 1940 m. buvo pakeltas į majorus, tačiau dėl užklupusios okupacijos nespėta sutvarkyti ši faktą informančios dokumentacijos. Lito, Vilties ir kitus slapyvardžius naudojęs raitininkas išsiskyrė puikia konspiracija, buvo itin atsargus, niekuomet nedėvėjo karinės uniformos. S. Staniškio biografiją tyrinėjęs Bonifacas Ulevičius apie jį rašė: „Aktyviai sportavo, mėgo medžioklę, taikliai šaudė ir puikiai jojo, ne kartą tapo jojimo konkursų nugalėtoju. Yra laimėjęs aukščiausią – Respublikos prezidento – prizą. Dalyvavo tarptautinėse jojimo varžybose Rytų Prūsijoje ir laimėjo trečiąją prizą. Mėgo išlenkti vieną kitą (o kartais ir daugiau) taurelę gero gėrimo, prisėsti prie kortų stalo išbandyti laimės, nes ji gana dažnai jam nusišypsodavo. Žodžiu, buvo šaunus kavaleristas ir visi jį mėgo.“⁶⁶

Ilgametis 1-ojo husarų ir 2-ojo ulonų pulko karininkas Sergijus Staniškis.

Iš nuotraukų albumo-dovanos pulko vadui A. Valušiui. Būsimasis partizanų vadas portretinėje fotografijoje segi II rūšies Vyčio Kryžiaus 3-iojo laipsnio ordiną, gautą už nepriekaištingą tarnybą, Klaipėdos išvadavimo bronzos medalį ir 1928 m. įteiktą, Nepriklausomybės 10-mečiui pažymėti skirtą apdovanojimą. 1938 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-14932-1

1952 m. žiemą iš rėmėjų husaras gavo naujus odinius aulinius batus. 1953 m. vasarį išdavus bunkerį, kuriame jis slėpėsi, neturėdamas realių galimybių ištrūkti, mjr. S. Staniškis įrėmė pistoletą sau į galvą ir nusišovė. Garbingas husaras prieš iškeliaudamas Anapilin nepamiršo supjaustyti naujutėlaičių aulinių batų, nes nenorėjo šiuo laimikiu pradžiuginti okupantų⁶⁷.

Dabartinė Lietuvos kariuomenė stengiasi semtis įkvėpimo iš Pirmosios Lietuvos Respublikos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldo. Seniausio lietuviško raitelių pulko tradicijos išsklaidytos skirtinguose Lietuvos ginkluotųjų pajėgų vienetuose. Džiugu, kad Rukloje dislokuotam Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomajam pulkui suteikta galimybė tęsti tarpukario Lietuvos husarų simbolikos tradicijas: 2000 m. Jonušas Radvila tapo dalinio šefu, karių antpečius puošia istorinė monograma „JR“, pulkas naudoja atkurtą husarų vėliavą su šūkiu „Nugalėsime arba mirsim!“ ir keliomis minimaliomis korekcijomis (pakoreguotas paties Didžiojo

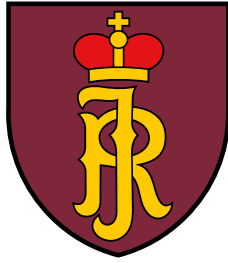
⁶⁶ B. Ulevičius, Viltis miršta... paskutinis, *Laisvės kovų archyvas*, t. 33, 2003, p. 160–173, 177–178.

⁶⁷ *Ten pat*, p. 175.

1930 m. Kaune, Radvilėnų plente iškilo modernios kareivinės su įrengtu vandentiekiu ir centriniu šildymu. Naujuosius husarų namus kiek vėliau papuošė amžininkų kritiškai vertintos Zigmanto Kolbos freskos su dominuojančiu Šv. Jurgio – kavaleristų globėjo – motyvu. Pastatas išlikęs iki šių dienų. Dabar jame įsikūrusi Viešojo saugumo tarnyba.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-14932-82

Lietuvos kariuomenės Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomojo pulko simbolis, perimtas iš tarpukariu gyvusio 1-ojo husarų pulko: virš Jonušo Radvilos inicialų – kunigaikščio kepurė (mitra).

1920 m. Lietuvos kariuomenės kavalerijos kario uniforminė kepurė su kokardoje vaizduojamu Vyčiu. Charakteringi bruožai – iš toli matoma balta juostelė ir baltas kepurės įsiuvas.

VDKM daiktų rinkinys, E-271

etmono atvaizdas, neminama 1-ojo raitelių eskadrono įkūrimo data, šiek tiek pakeista Radvilų herbo stilistika).

Pagal egzistuojančias vakarietiškas tendencijas, kavalerijos tradicijas tęsia motorizuoti daliniai, kuriuose netrūksta „plieninių žirgų“. Veikiausiai dėl šios priežasties 2014 m. Panevėžyje dislokuotam Karaliaus Mindaugo motorizuotam pėstininkų batalionui suteiktas husarų vardas.

Autentiškos tarpukario Lietuvos husarų kareivinės, kurios tebestovi Kaune, Radvilėnų plente, šiuo metu naudojamos Viešojo saugumo tarnybos pareigūnų. Prie įėjimo į senuosius husarų namus prieš kelis metus pritvirtinta memorialinė plokštė, primenanti šio statinio reikšmę Lietuvos kariuomenės istorijai.

Simbolinis ir architektūrinis husarų paveldas išliko ir tebėra naudojamas pagal paskirtį, tačiau jo išskaidymas trukdo užtikrinti visapusišką husarų tradicijų tęstinumą šiuolaikinėje Lietuvos kariuomenėje.

Atgimimo ir Nepriklausomybės atkūrimo metais į savo vėžes grįžtančio Karo muziejaus neužmiršo keli gyvi išlikę husarų pulko veteranai. Literatas Juozas Žlabys-Žengė, iki 1934 m. tarnavęs 1-ame husarų pulke bei turėjęs jį palikti dėl įtarimų palankumu prof. Augustinui Voldemarui, lankėsi Karo muziejaus organizuojamuose renginiuose, bendravo su šviesios atminties muziejininku Jonu Dajotų. Kpt. Boleslovas Žitkevičius, į husarų eiles įstojęs dar 1919 m., muziejui perdavė vertingas fotografijas.

Buvusiame husarų pulko rajone išlikęs ne tik pagrindinis kareivinių pastatas, bet ir husarų pulko klubas-valgykla, kur vykdavo įvairios radvilėnų šventės, susitikimai, minėjimai. Garbingoje salės vietoje kabėjo plokštė su keturių kautynėse žuvusių husarų pavardėmis. Tai Vincas Šiporaitis (žuvo 1919 m. rugsėjo mėn. Ežerėnuose), Juozas Norvaiša (ž. 1920 m. rugsėjo mėn. Seinuose), Jonas Simonavičius (ž. 1923 m. sausio mėn. Klaipėdoje) ir Kostas Šimėnas (ž. 1923 m. sausio mėn. Klaipėdoje). Planuota papildyti sąrašą įrašų apie Bernardą Mačiulį (ž. 1919 m. balandžio mėn. prie Semeliškių). Manytina, kad tikrasis žuvusiųjų skaičius buvo didesnis, tačiau dėl

dalinio veikimo specifikos (jo išskaidymo) visavertė apskaita buvo sudėtinga. Be to, dingę be žinios kariai nebuvo įtraukiami į oficialius kautynėse žuvusių karių sąrašus. Pavyzdžiui, 1920 m. spalio 19 d. prie Rukainių miestelio dingo 4-ojo eskadrono raitelis Stasys Markevičius, o jo žirgas vardu Migdolas buvo užmuštas⁶⁸. Manoma, kad toks pats likimas ištiko ir minėtą husarą. Ši auka nebuvo bevertė – Lietuva galop įtvirtino sunkiai pasiektą Nepriklausomybę.

„Fare thee well“

Pakluosnėse linguoja saulės laivas,
Ir miško krantas supasi tik ką širdy.
O lik – palik – o lik sveika!
Aš liksiu linksmas, tyras, blaivas!

Nuo žalmargių pakilo šėmas rūkas,
Ir dryksta skausmas per kraštus
O mano veidas tik a la, a la
„Fare thee well“ pasakiusio poeto.

Iš poezijos rinktinės „Pavasarių gramatikos“.

*Šis Juozo Žlabio-Žengės eilėraštis sukurtas
1924 m., poetui tarnaujant 1-ajame husarų pulke.*

Seirijuose gimęs Jonas Simonavičius žuvo 1923 m. Klaipėdos užėmimo operacijos metu. Už mūšyje parodytą drąsą husaras apdovanotas Vyčio Kryžiumi (po mirties).

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17315-384

⁶⁸ 1920 10 19 aktas Nr. 1414 dėl 4-ojo eskadrono kareivio Stasio Markevičiaus ir jo žirgo Migdolo žūties, LCVA, f. 524, ap. 1, b. 51, l. 68.

Lietuvos kariuomenės šarvuotieji automobiliai 1919–1940 m.

■ VYR. LTN. DR. ANDRIEJUS STOLIAROVAS

Įvadas

Šarvuotasis automobilis – tai visiškai arba iš dalies šarvuotas civilis arba karinis automobilis, skirtas kovos ir paramos veiksmams (žvalgybai, patruliavimui ir kautynėms) vykdyti. Paprastai tokio tipo šarvuotis buvo ginkluotas vienu arba keletu kulkosvaidžių ir (arba) viena ar keliomis patrankomis. Šie šarvuočiai buvo pakankamai greiti, buvo patikimi ir plačiai naudoti įvairių valstybių kariuomenių, policijos nuo jų atsiradimo XIX a. pab. iki šių dienų. Pirmieji šarvuotieji automobiliai atsirado XIX a. pab. JAV, XX a. pr. pasiūlyti Didžiosios Britanijos, Rusijos, Prancūzijos kariuomenėms, o iki / per Pirmąjį pasaulinį karą juos išbandė Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Austrijos-Vengrijos, Vokietijos, Italijos, Belgijos kariuomenės. Nors dar XX a. pr. šarvuočiai nesulaukė kariuomenės susidomėjimo ir paramos, tačiau Pirmojo pasaulinio karo metu buvo nuo jų neatsiejami. Jie buvo naudojami ir svarbiausiuose XX a. kariniuose konfliktuose.

Tarp dviejų pasaulinių karų įvairių valstybių kariuomenės pirko ir gamino savo šarvuotuosius automobilius. Tarp tokių valstybių buvo ir Lietuva, Latvija bei Estija, tačiau, skirtingai nei Lietuva, kaimynės ne tik pirko, bet ir pačios juos konstravo.

Atkurtos Lietuvos Respublikos kariuomenės kariai pirmą kartą su šarvuotaisiais automobiliais susidūrė Nepriklausomybės kovų (1919–1920 m.) metu, nes jų turėjo ir priešų kariuomenės – bolševikų, bermontininkų ir lenkų. Dalis lietuvių su šia karo technika buvo susipažinę tarnaudami carinės Rusijos imperijos, baltagvardiečių ir kitose kariuomenėse. Šarvuotieji automobiliai Lietuvos kariuomenėje naudoti nuo 1919 iki 1940 m.

Šiame straipsnyje siekiama atskleisti Lietuvos Respublikos kariuomenės šarvuotųjų automobilių istorinę raidą 1919–1940 m. Šiam tikslui pasiekti keliami trys uždaviniai: pirma, išnagrinėti šarvuotųjų automobilių dalinio atsiradimo aplinkybes, jo formavimo ypatumus ir kovines funkcijas, užduotis kovų metu; antra, išanalizuoti šarvuotųjų automobilių struktūrą, ginkluotę ir panaudojimo taikos metu ypatumus.

Pirmiausia šio tyrimo aktualumą lėmė istoriografinė situacija: šarvuotųjų automobilių tema pristatyta tik bendrame kovinių dalinių ir karinės technikos istoriniame kontekste, nors informatyvios ikonografinės medžiagos (nuotraukų ir negatyvų) netrūksta. Daugiausia ikonografinės medžiagos yra saugoma Lietuvos archyvuose,

bibliotekose, muziejų rinkiniuose, ne išimtis Vytauto Didžiojo karo muziejus, ir privačiose kolekcijose.

Pagrindinė šia tema dokumentinė medžiaga saugoma Lietuvos centriniam valstybės archyve: Kariuomenės tiekimo valdybos (f. 1), Užsienio reikalų ministerijos (f. 383), Krašto apsaugos ministerijos (f. 384), Autorinktinės (f. 532), Šarvuotųjų rinktinės (f. 828), Kariuomenės štabo (f. 929) fonduose, Krašto apsaugos ministerijos įstaigų ir karinių dalinių asmens sudėties dokumentų kolekcijoje (f. 930), Karo technikos valdybos (f. 1364) fonduose, taip pat Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus Zenono Ivinskio kolekcijoje (f. 29).

Rengiant tekstą išskirtinai buvo remtasi pirminiais šaltiniais, buvo aktualūs ir aptariamojo laikotarpio įstatymų įgyvendinamieji teisės aktai – įsakymai kariuomenei ir instrukcijos, atsiminimai. Ne mažiau vertingi nagrinėjamo laikotarpio jubiliejiniai leidiniai, skirti įvairių kariuomenės dalinių sukaktims paminėti, karinė periodinė spauda, karių publikacijos, įvairūs šių dienų lietuvių ir užsienio istorikų mokslo darbai.

Šarvuotieji automobiliai Nepriklausomybės kovose

1919–1920 m. Lietuvos kariuomenėje pradėjo funkcionuoti šarvuotosios karinės technikos vienetai. Nepriklausomybės kovose prieš bolševikus ir lenkus pirmą kartą be šarvuotųjų traukinių Lietuvos kariuomenė panaudojo ir šarvuotuosius automobilius. Pastarieji buvo skirti paremti kariuomenės kovinius vienetus moraliai, vykdyti žvalgybą, kovinę paramą ugnimi, priešo persekiojimą.

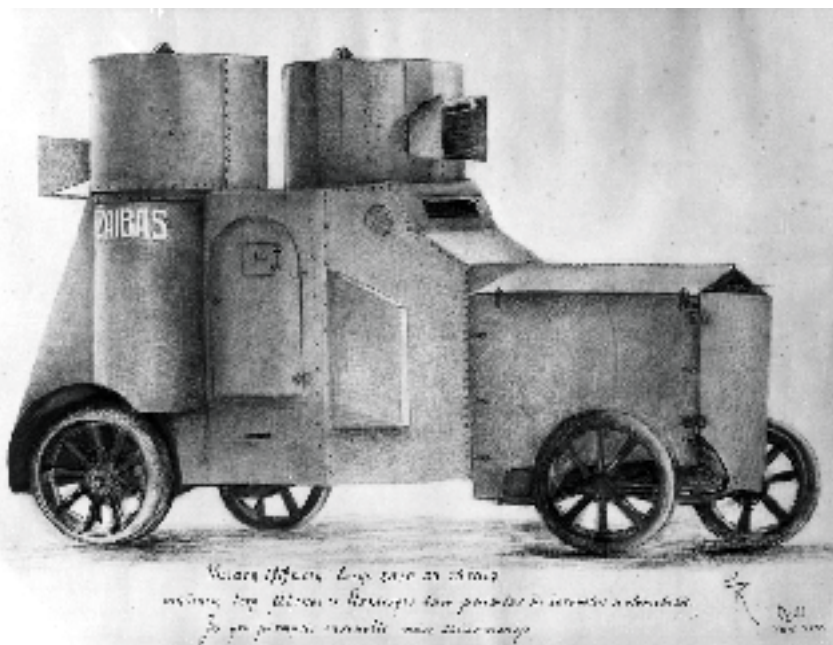
Atsiradimo aplinkybės ir formavimo ypatumai

1919–1920 m. vykstant Nepriklausomybės kovoms, Lietuvos kariuomenė pirmą kartą tiesiogiai susidūrė su priešišku pajėgų šarvuotąja karine technika – šarvuotaisiais automobiliais, traukiniais, tankais. 1919 m. liepos 1 d. Lietuvos kariuomenės Automobilių kuopoje pradėjo veikti Šarvuotųjų skyrius¹. Kai kuriais duomenimis, šarvuotųjų automobilių daliniui vadovavo krn. Mikas Galatėlis². Gruodžio 1 d. jau Autobatalione pradėjo veikti Šarvuotasis autobūrys. Batalionui vadovavo vyr. ltn. S. Fanstilis, o būriui – kpt. Kazys Musteikis³. Būrys buvo formuojamas 1919 m. gegužės 31 d. Lietuvos kariuomenės 1-ojo pėstininkų pulko 2-osios kuopos karių kovose su bolševikais tarp Leliūnų ir Skiemonių (Utenos apskr.) paimto karo trofėjaus „Fiat–Ižorskij“ Nr. 6739 (rus. *Ижорский-Фиаат*, Rusija) pagrindu. Į šį padalinį

¹ [K.]Petrauskas, Auto batalionas (1919. XII. 1. – 1926. I. 1.), *Mūsų žinynas*, 1928, t. XV, Nr. 45, p. 299–300.

² *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, Vilnius, 2008, t. VIII, p. 133.

³ 1920 m. atsiminimai iš Autobataliono, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)*, f. 929, ap. 3, b. 140, l. 14.

Pirmasis Lietuvos kariuomenės šarvuotasis automobilis „Žaibas“ („Fiat-Ižorskij“, Nr. 6739, Rusija). Piešinio autorius nežinomas. 1922 m. vasario 4 d. Negatyvo autorius – fotografas Juozas Timukas, 1937 m.

VDKM negatyvų rinkinys, N-216

iš karto buvo priskirti kareiviai iš Automobilių kuopos kulkosvaidžių komandos⁴.

Kitas karo trofėjus buvo 1919 m. lapkričio 22–23 d. kovose su bermontininkais paimtas šarvuotis „Daimler“ Nr. 3924 – sudaužytas, sulaužytas, buvo dar tinkami naudoti rėmai, geležiniai užpakaliniai ratai⁵, nesitikėta jo net remontuoti, o tik panaudoti atsarginėms dalims, todėl jis buvo paliktas inžinerijos sandėliuose Šiauliuose, Kaune, o vėliau, kaip metalo laužas, šarvuotis buvo perduotas Geležinkelių dirbtuvėms⁶.

1920 m. sausio 6 d. protokolu, sausio 29 d., tarpininkaujant Antantės karinei kontrolės misijai ir konkrečiai – div. gen. Albertui Niseliui (*Albert Henry Niessel*), Vokietija Lietuvai perdavė keturis aprūdijusius, apgadintus, apleistus, su kulkų žymėmis, tačiau nereikalaujančius ypatingo remonto, su benzino ir atsarginėmis dalimis ir raktų komplektu šarvuotuosius automobilius „Daimler“ (Vokietija) Nr. 3992, Nr. 4004, Nr. 4010, Nr. 4026⁷, kurie iš Rytprūsių per Eitkūnus buvo atgabenti

⁴ Įsakymas automobilių kuopai Nr. 86/3, Kaunas, 1919 m. liepos 25 d., *ten pat*, f. 532, ap. 1, b. 1, l. 118; Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 200/16, Kaunas, 1919 m. gruodžio 7 d.

⁵ 1920 02 14 Lietuvos Respublikos kariuomenės komisijos, priimant į Lietuvos kariuomenės Inžinerijos sandėlį iš Radviliškio ir Šiaulių geležinkeliu atgabentus iš bermontininkų paimtus automobilius ir kitą turtą, aktas, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 140, l. 49.

⁶ O. Žadvydas, Šarvuočių rinktinė, *Karys*, 1970, Nr. 4, p. 101.

⁷ J. Rutkiewicz, Z. Latak, *Avec le chevalier sur la cuirasse. Les blindés de l'armée lituanienne 1918-1940, Tank zone*, 2009, Nr. 8, p. 4-5.

į Lietuvą – Virbalį ir po poros dienų, t.y. vasario 3 d. geležinkeliu atgabenti į Kauną, o neturint tinkamo garažo laikinai buvo pastatyti Karo mokyklos kieme. Jų apsauga buvo patikėta mokyklos viršininkui, techninė priežiūra – Autobataliono vadui⁸, operatyviniams pavedimams atlikti buvo priskirtas Generalinio štabo viršininkas. Tris savaites šiais šarvuočiais niekas nesirūpino, jų netvarkė ir nenaudojo⁹.

Netrukus šarvuočiai gavo pirmąją kovinę užduotį. 1920 m. vasario 21 d. buvo įsakyta parengti tris šarvuočius ir panaudoti juos malšinant bręstantį sukilimą. Du iš jų stovėjo parengti prie Karo mokyklos, kitas – prie Kauno karo komendantūros¹⁰. Šarvuočiai ir jų įgulos buvo parengti skubotai, trūko apmokytų karių, ginkluotės. Todėl šarvuočių įgulą sudarė iš Autobataliono priskirti komendantai, vairuotojai, kulkosvaidininkai iš 6-ojo pėstininkų pulko sunkiųjų kulkosvaidžių kuopos ir Karo mokyklos. Vasario 22 d. 2 val. ryto vienas šarvuotis, vadovaujamas kpt. Juozo Vyšniausko, buvo paskirtas saugoti Generalinį štabą, antrasis – vyr. ltn. S. Fanstilio, paskirtas prie kovinio vieneto, o trečiasis šarvuotis buvo paliktas kaip rezervinis, jam vadovavo ltn. Jonas Pranculis¹¹. Vienas šarvuotis, vadovaujamas kpt. J. Vyšniausko, priskirtas prie 8-ojo pėstininkų pulko, dalyvavo apšaudant sukilėlius prie Panemunės tilto, tačiau buvo priverstas atsitraukti, nes nesuveikė kulkosvaidis, o kitas šarvuotis, vadovaujamas vyr. ltn. S. Fanstilio, įsiveržė į 1-ojo artilerijos pulko rajoną, atidengė kulkosvaidžių ugnį ir privertė sukilėlius atsitraukti. Naktį iš vasario 22 d. į vasario 23 d. prie Generalinio štabo budėjo du šarvuočiai, jie nuolat judėjo nuo štabo iki Panemunėje dislokuotų dalinių¹². Vasario 23 d. du šarvuočiai, viename buvo Lietuvos kariuomenės sutartininkas Didžiosios Britanijos aviacijos kpt. Džozefas Pereira (*Joseph Esebuís Pereira*), Linksmadvaryje (Aleksote, Kaunas) apšaudė prie cepelino angaro įsitvirtinčius sukilėlius. Po sukilimo vienas šarvuotis buvo paskirtas persekioti sukilėlius Garliavos kryptimi¹³.

1920 m. kovo 1 d. buvo pradėtas formuoti atskiras Šarvuočių būrys, kaip savarankiškas kovinis vienetas¹⁴, pradėta komplektuoti personalinė sudėtis, sutvarkyti ir apginkluoti šarvuočiai. Būrys bazavosi Kauno miesto centre. Pirmosios būrio kareivinės buvo prie Šv. Arkangelo Mykolo (Įgulos) bažnyčios. Iš pradžių kariai gyveno Gedimino gatvėje, bet netrukus štabas – būrio raštinė – buvo įkurtas Vytauto

⁸ *Šarvuotam būriui įsakymas* Nr. 1/3, Kaunas, 1920 m. balandžio 15 d., LCVA, f. 828, ap. 1, b. 3, l. 1.

⁹ *Ten pat*; A. Gelžinis, Pirmieji kariuomenės šarvai, *Karys*, 1993, Nr. 3, p. 26–27. Z. Ivinskis, Šarvuotas auto divizionas. Šarvuotų automobilių dalinys iki jo įjungimo į šarvuočių rinktinę (1924. I. I.), *Karo archyvas*, 1940, t. XII, p. 159.

¹⁰ *Kauno įgulai įsakymas* Nr. 1, Kaunas, 1920 m. vasario 20 d., LCVA, f. 828, ap. 1, b. 10, l. 40.

¹¹ Z. Ivinskis, Šarvuotas auto divizionas. Šarvuotų automobilių dalinys iki jo įjungimo į šarvuočių rinktinę (1924. I. I.), *Karo archyvas*, l. 160, 170.

¹² *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*, Kaunas, 1939, p. 182.

¹³ O. Žadvydas, *min. str.*, p. 103.

¹⁴ *Lietuvos kariuomenei įsakymas* Nr. 297/4, Kaunas, 1920 m. balandžio 11 d.

pr. 65, o karininkai gyveno K. Donelaičio g. 12, kareiviams gyventi buvo išnuomos gyvenamosios patalpos Gedimino g. 36, advokato Rapolo Skipičio name. Šarvuočiai buvo pastatyti po atviru dangumi, tik vėliau jiems buvo išskirtas iš lentų sukaltas medinis barakas¹⁵.

Pirmasis įsakymas daliniui buvo paskelbtas balandžio 14 d.¹⁶ Į dalinį iš Autobataliono buvo paskirti pirmieji karininkai – kapitonas ir leitenantai¹⁷, jie vykdė Šarvuočių būrio vado ir šarvuočių komendantų pareigas¹⁸, karo valdininkai, kareiviai. Pvz., 1920 m. kovo 1 d. kpt. K. Musteikis buvo paskirtas Šarvuočių būrio vadu¹⁹, kovo 2 d. – ltn. Vincas Asevičius²⁰, kovo 7 d. – ltn. Stepas Gerdvilis, kovo 27 d. – ltn. Julius Jakulis, kadangi buvo galvojama vieną šarvuotą apginkluoti patranka, o šiam tikslui reikėjo artileristo²¹, kovo 25 d. ltn. Leonas Tuskenis²², kaip neseniai baigusį Karo mokyklos II laidą, buvo paskirti į padalinį jaunesniaisiais karininkais.

Kovo–balandžio mėn. iš įvairių karinių vienetų į naujai formuojamą dalinį buvo paskirti kareiviai, karo valdininkai, priimti civiliai laisvai samdomi tarnautojai.

Nuo dalinio įkūrimo buvo vykdomas karinis rengimas. Šarvuotiniams trūko tiek teorinių, tiek praktinių žinių. Pvz., karininkai nemokėjo vairuoti šarvuočių, todėl savo lėšomis samdėsi instruktorius, vairavo sunkvežimius, mokėsi techninių, specialybės dalykų, dalinyje vyko karių švietimas, fizinis lavinimas²³. Balandžio 14 d. prasidėjo sistemingas būrio karių (karininkų ir kareivių) karinis rengimas. Kariai mokėsi karinių disciplinų (karinių statutų, karo topografijos, fortifikacijos, šarvuočių taktikos, ryšių, sprogdinimo, ginkluotės pažinimo, pvz., kulkosvaizdžių, šautuvų) ir bendrojo lavinimo dalykų (lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos, matematikos, geografijos, dainavimo). Karininkai kasdien (po du) mokėsi vairavimo teorijos ir praktikos. Praktinių veiksmų su sunkvežimiu nuo 13.00–16.00 val. mokė Autobataliono vyr. ltn. S. Fanstilis, teoriją 6.20–7.20 val. ir 18.00–19.00 val. dėstė laisvai samdomas technikas Andrius Rinkevičius²⁴. Visa tai truko iki balandžio mėn. pabaigos.

¹⁵ O. Žadvydas, *min. str.*, p. 104.

¹⁶ Šarvuotam būriui įsakymas Nr. 1/1, Kaunas, 1920 m. balandžio 15 d., LCVA, f. 828, ap. 1, b. 3, l. 1.

¹⁷ Šarvuotam būriui įsakymas Nr. 2/2, Kaunas, 1920 m. balandžio 16 d., *ten pat*, l. 2.

¹⁸ Šarvuotam būriui įsakymas Nr. 2/3, Kaunas, 1920 m. balandžio 16 d., *ten pat*, l. 2–2ap.

¹⁹ Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 297/4, Kaunas, 1920 m. balandžio 11 d.

²⁰ Autobatalionui įsakymas Nr. 64/2, Kaunas, 1920 m. kovo 2 d., LCVA, f. 532, ap. 1, b. 8, l. 82.

²¹ Z. Ivinskis, Šarvuotas auto divizionas. Šarvuotų automobilių dalinys iki jo įjungimo į šarvuočių rinktinę (1924. I. I.), *Karo archyvas*, p. 179; V. Lesčius, *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, Vilnius, 1998, p. 405.

²² Autobatalionui įsakymas Nr. 84/3, Kaunas, 1920 m. kovo 25 d., LCVA, f. 532, ap. 1, b. 8, l. 112 ap.; Šarvuotam būriui įsakymas Nr. 2/2, Kaunas, 1920 m. balandžio 16 d., *ten pat*, b. 3, l. 2.

²³ O. Žadvydas, *min. str.*, p. p. 104.

²⁴ Šarvuotam būriui įsakymas Nr. 14/2, Kaunas, 1920 m. balandžio 28 d., LCVA, f. 828, ap. 1, b. 3, l. 16.

Nuo balandžio 19 d. kariai buvo paskirti į dienos budėjimo tarnybą: budėjo vienas karininkas, jis buvo atsakingas už vieną parengtą šarvuotį, vienas kareivis – būryje ir virtuvėje, sargyba buvo einama prie likusių šarvuočių ir sandėlių. Kiekviena pamaina keisdavosi kas 12 val.²⁵

Balandžio 25 d. patvirtinus dalinio karių dienotvarkę keitėsi ir užsiėmimai, ir jų laikas: 6.30–7.00 val. kariai kėlėsi ir prausėsi, 7.00–7.30 val. mankštinosi, 7.30–8.30 val. pusryčiavo, tvarkėsi kambarius, nuo 8.30 val. prasidėdavo užsiėmimai – 8.30–9.30 val. vyko pirmasis, 9.45–10.45 val. antrasis teorijos užsiėmimai, 10.45–12.00 val. buvo skirtas laikas lauko mankštai, 12.00–12.30 val. kariai pietavo, 12.30–14.00 val. ilsėjosi, 14.00–16.00 val. rikiuotė ir užsiėmimai prie šarvuočių, 16.30–17.00 val. kariai vakarieniavo, 17.00–20.00 val. buvo laisvalaikis, 20.00–21.00 val. vyko dainavimo pamokos, ir galiausiai 21.00 val. – vakarinis patikrinimas, įsakymų skaitymas, po kurio kariai eidavo miegoti²⁶. Dažniausiai užsiėmimus vedė būrio karininkai: ltn. L. Tuskenis – karinės technikos pažinimo (šarvuočio, kulkosvaidžio, šautuvo), ltn. J. Jakulis – Įgulos, Vidaus tarnybos statutų, ltn. S. Gerdvilis – Drausmės statuto, geografijos, ltn. V. Asevičius – lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos, matematikos, dainavimo²⁷.

Šarvuočiai buvo suremontuoti, perdažyti, kartu su įgulos nariais apginkluoti. Šarvuočiuose buvo įtaisyti 7,92 mm sunkieji kulkosvaidžiai „Maxim 08“, nors buvo siūlymų apginkluoti patranka²⁸, karininkai – 7,65 mm revolveriais, kardais, kariai – 1898 m. modelio 98k karabinais (Vokietija), šarvuočiai parengti koviniams veiksams.

Balandžio 16 d., ltn. V. Asevičiaus iniciatyva, šarvuočiams buvo suteikti vardai²⁹ – šarvuotam automobiliui „Fiat-Ižorskij“ Nr. 6739 buvo suteiktas „Žaibo“, „Daimler“ Nr. 4010 – „Šarūno“, „Daimler“ Nr. 3992 – „Perkūno“, „Daimler“ Nr. 4004 – „Aro“, „Daimler“ Nr. 4026 – „Pragaro“ vardas. Ltn. V. Asevičius buvo paskirtas šarvuočio „Šarūnas“, ltn. J. Jakulis – „Aras“, ltn. L. Tuskenis – „Pragaras“, ltn. S. Gerdvilis – „Perkūnas“ komendantais³⁰. Trūkstant karininkų ltn. L. Tuskeniui laikinai buvo pavesta vykdyti šarvuočio „Žaibas“ komendanto pareigas³¹.

²⁵ Šarvuotam būriui įsakymas Nr. 5/1, Kaunas, 1920 m. balandžio 19 d., *ten pat*, l. 7.

²⁶ Šarvuotam būriui įsakymas Nr. 11/2, Kaunas, 1920 m. balandžio 25 d., *ten pat*, l. 13.

²⁷ Šarvuotam būriui įsakymas Nr. 11/3, Kaunas, 1920 m. balandžio 25 d., *ten pat*, l. 13 ap.

²⁸ Z. Ivinskis, *Šarvuočių rinktinės istorija rinktinės 15-os metų sukakčiai paminėti: nuo 1920. VII. 14 iki 1935. VII. 14*, Kaunas, 1935, *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus Zenono Ivinskio kolekcija (LNMMB RK RSK)*, f. 29–698, l. 111.

²⁹ Šarvuotam būriui įsakymas Nr. 2/1, Kaunas, 1920 m. balandžio 16 d., LCVA, f. 828, ap. 1, b. 3, l. 2; *Lietuvos kariuomenei įsakymas* Nr. 391/6, Kaunas, 1920 m. liepos 30 d. Z. Ivinskis, Šarvuotas auto divizionas. Šarvuotų automobilių dalinys iki jo įjungimo į šarvuočių rinktinę (1924. I. I.), *Karo archyvas*, p. 181.

³⁰ Šarvuotam būriui įsakymas Nr. 2/3, Kaunas, 1920 m. balandžio 16 d., LCVA, f. 828, ap. 1, b. 3, l. 2–2 ap.

³¹ Šarvuotam būriui įsakymas Nr. 2/4, Kaunas, 1920 m. balandžio 16 d., *ten pat*; Šarvuotam būriui įsakymas Nr. 2/4, Kaunas, 1920 m. balandžio 16 d., *ten pat*, l. 2 ap.; O. Žadvydas, *min. str.*, p. 104.

Iš viso 1920 m. pab. būryje buvo 5 šarvuočiai. Būryje tarnavo 8 karininkai, 1 karo valdininkas, 63 kareiviai. Kariai buvo apginkluoti 19 sunkiųjų kulkosvaidžių ir 19 karabinių, 8 revolveriais, naudojami 9 automobiliai, 2 telefono aparatai³².

Kovos su bolševikais ir lenkais

1919 m. vykstant Nepriklausomybės kovoms su bolševikais, Lietuvos kariuomenė pirmą kartą susidūrė su priešišku pajėgų šarvuotaisiais automobiliais. Gegužės mėn. Lietuvos kariuomenės 1-ojo pėstininkų pulko 7-osios kuopos kariai, veikdami su saksų savanorių 18-ojo pulko kariais, buvo pastebėję prieš šarvuotąjį automobilį, kurį lietuvių artilerijos baterijos būrys apšaudė. Yra žinoma, kad vienas prieš šarvuotis artilerijos buvo sunaikintas, o gegužės 31 d. dar kartą su šarvuočiu buvo susidurta tiesiogiai³³. Susidūrimo metu Lietuvos kariuomenės 1-ojo pėstininkų pulko 2-osios kuopos kariai nupjovė pakelės beržus ir užvertė kelią Ukmergė–Utena plento linijoje prie Leliūnų kaimo (Utenos apskr.) ir taip paėmė pirmąjį šarvuotosios karinės technikos trofėjų – šarvuotąjį automobilį „Fiat–Ižorskij“. Kadangi patys lietuviai nemokėjo paimto trofėjaus tinkamai valdyti, saksų savanoriai vairuodami šarvuotį ir valdydami ginklų sistemas persekiojo Utenos kryptimi besitraukiančius bolševikus³⁴.

1920 m. Lietuvos kariuomenės šarvuočiai dalyvavo Nepriklausomybės kovose prieš lenkus, kurie lietuvių ir lenkų fronte jau spalio–lapkričio mėn. prieš lietuvius panaudojo pirmuosius šarvuočius³⁵. Jau tų pačių metų liepos 13 d. Generalinio štabo viršininko įsakymu trys šarvuočiai – „Perkūnas“, „Aras“, „Šarūnas“ – Šančiuose nuo karinės rampos buvo pakrauti ant traukinio priekinių platformų. Traukinys išvyko Vievio kryptimi su Vilniaus įgulai priskirtais kariais. Išvyko Šarvuočių būrio keturi karininkai ir 29 kareiviai³⁶.

Liepos 14 d. įvyko pirmasis šarvuočių susidūrimas su nuo Maišiagalos besitraukiančiais Lenkijos kariuomenės VII armijos brigados avangardo daliniais prie Kazimieriškių–Jasiūnų dvaro. Lenkams bandant apsupti traukinio sąstatą šarvuočiai buvo priversti atidengti ugnį prieš kryptimi tiesiog nuo platformų³⁷. Mūšis vyko 2–4 val. Šio ginkluoto susidūrimo metu buvo nukauta apie 100 ir buvo sužeista apie

³² V. Lesčius, *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, p. 407.

³³ Z. Ivinskis, *Šarvuočių rinktinės istorija rinktinės 15-os metų sukakčiai paminėti: nuo 1920. VII. 14 iki 1935. VII. 14*, Kaunas, 1935, LNMMB RK RSK, f. 29–698, l. 69–70.

³⁴ Z. Ivinskis, *Šarvuotas auto divizionas. Šarvuotų automobilių dalinys iki jo įjungimo į šarvuočių rinktinę (1924. I. I.)*, *Karo archyvas*, p. 157; V. Lesčius, *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, p. 404.

³⁵ Z. Ivinskis, *Šarvuočių rinktinės istorija rinktinės 15-os metų sukakčiai paminėti: nuo 1920. VII. 14 iki 1935. VII. 14*, Kaunas, 1935, LNMMB RK RSK, f. 29–698, l. 65.

³⁶ *Šarvuotam būriui įsakymas* Nr. 91/4, Kaunas, 1920 m. liepos 14 d., LCVA, f. 828, ap. 1, b. 3, l. 102 ap.; O. Žadvydas, *min. str.*, p. 104.

³⁷ A. Š., *Iš šarvuotinio atsiminimų*, *Karys*, 1932, Nr. 29, p. 577.

Lietuvos kariuomenės šarvuotasis automobilis („Daimler“, Vokietija) Vilniuje. 1920 m. rugpjūčio 26 d.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17669/139

200 prieš karių bei žuvo septyni lietuvių kariai, 16 buvo sužeista³⁸. Netrukus atvyko papildymas iš Kauno karo komendantūros kuopos ir Karo milicijos mokyklos³⁹.

Liepos 15 d. traukinio sąstatas pasiekė Lentvarį, kur vos išvengė konflikto su Raudonosios armijos (RA) kariuomenės priešakiniais daliniais – raitininkais, o dėl sugadinto geležinkelio prie Vokės dvaro, toliau nevažiavo. Nukelti nuo platformos šarvuočiai buvo priskirti prie pėstininkų pulkų, t.y. „Šarūnas“ kartu su pėstininkų pulko kuopa išvyko į Vilnių, „Perkūnas“ ir „Aras“ – į Varėną užmegzti ryšio su ten dislokuotais lietuvių daliniais. Vėliau rugpjūčio 5 d. į Vilnių atvyko šarvuotis „Perkūnas“, o nustačius su RA demarkacinę liniją visi šarvuočiai iki rugpjūčio 26 d. buvo Vievyje, vėliau išvyko į Vilnių⁴⁰. Šarvuočiai ir jo įgulos bazavosi grafo Tiškevičiaus rūmų 3 ir 4 aukštuose Vilniaus senamiestyje, Gedimino kalno papėdėje, prie Vilniaus karo komendantūros⁴¹. Tačiau ten kilus nesutarimų su bolševikais, šarvuočiai su Vilniaus karo komendantūros kariais grįžo į Lentvarį⁴².

³⁸ Z. Ivinskis, *Šarvuočių rinktinės istorija rinktinės 15-os metų sukakčiai paminėti: nuo 1920. VII. 14 iki 1935. VII. 14*, Kaunas, 1935, LNMMB RK RSK, f. 29–698, l. 112–113; A. Gelžinis, Pirmieji kariuomenės šarvai, *Karys*, 1993, Nr. 3, p. 26.

³⁹ Z. Ivinskis, *Šarvuočių rinktinės istorija rinktinės 15-os metų sukakčiai paminėti: nuo 1920. VII. 14 iki 1935. VII. 14*, Kaunas, 1935, LNMMB RK RSK, f. 29–698, l. 110.

⁴⁰ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*, p. 186.

⁴¹ A. Tumas, *Šarvuočių rinktinės istoriniai bruožai: 1919–1937 m. atsiminimai*, Radviliškis, 1939 05 15–06 10, LNMMB RK RSK, f. 29–737, l. 45, 47.

⁴² V. Lesčius, *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, p. 406.

Trims šarvuočiams iki rugpjūčio 26 d. bazuojantis Vievyje, Suvalkijoje vyko lietuvių kovos su lenkais, todėl prasidėjus kautynėms šarvuočiai „Aras“ ir „Šarūnas“ rugpjūčio 29 d. per Varėną ir Alytų išvyko 2-osios pėstininkų divizijos žinion ir su 2-uju ir 5-uju pėstininkų pulkais dalyvavo kautynėse. Rugsėjo 23 d. iš Kauno atvyko šarvuotis „Pragaras“ ir pasiliko Vilniuje⁴³. Šarvuotis „Aras“ bazavosi plente Seinai–Krasnopolis–Suvalkai, o „Šarūnas“ – Gibai–Augustavas⁴⁴.

Šarvuotis „Šarūnas“ liepos 14 d. dalyvavo jau minėtame Kazimieriškių mūšyje, o rugsėjo 8 d. susidūrimo prie Juodosios Ančios (Prockai, dab. Lenkija), kur kartu su 5-uju pėstininkų pulku bandė išmušti pozicijose įsitvirtinusių lenkų pėstininkus, raitininkus ir artileristus, ir nors kelias buvo užverstas akmenimis ir medžiais, o priešas atsitraukęs į miškingą vietovę, pašalino nuo kelio kliūtis ir tęsė pasipriešinimą, vėliau šarvuotis grįžo į Gibus. Rugsėjo 10 d. Pockūnų ir Beržininkų rajone šarvuotis būdamas žvalgyboje vėl susidūrė su kelio užtvaramis iš nuverstų telefono stulpų ir akmenų, tačiau pašalinus kliūtis netoli Pockūnų išblaškė lenkų pėstininkų kuopą ir grįžo į Beržininkus⁴⁵. Rugsėjo 13 d. šarvuočio įgula kovėsi prie Gibų ir Seinų. Rugsėjo 22 d. šarvuotis, bazavęsis Seinuose, traukėsi Pockūnų kryptimi⁴⁶, kur buvo panaudotas operacijai stabdyti, ir pridengė 5-ąjį pėstininkų pulką bei artilerijos bateriją, atsitraukiančius Lazdijų kryptimi, nuvijo lenkų raitelius⁴⁷. O šarvuočio „Perkūnas“ įgula kovėsi liepos 14 d. Kazimieriškių, spalio 18 d. Magazinų susidūrimuose⁴⁸.

Šarvuotis „Aras“ taip pat dalyvavo liepos 14 d. Kazimieriškių mūšyje, rugsėjo 13 d. susidūrimuose prie Gibų ir Seinų, kur buvo išsiųstas valyti miesto nuo lenkų karių. Lenkai prieš šarvuočius rengė kliūtis iš parankinių priemonių – akmenų, medžių užvartų, tačiau lietuvių kariai tokias kliūtis greitai pašalindavo ir tęsdavo kovą. Būtent ant tilto per Maricos upę važiuodamas šarvuotis įveikė medžių užvartas ir įvažiavo į miestą, kur susidūrė su lenkų artilerijos baterija, raitininkais ir pėstininkais, kurie po kovos miestą apleido, taip leisdami lietuviams pėstininkams užimti Seinus. Rugsėjo 14 d. „Aras“ veikė plente Gibai–Augustavas, kur bazavosi ir kitas lietuvių šarvuotis. Tačiau ten lenkų buvo apšaudytas ir priverstas atsitraukti dėl lenkų įrengtų medžių užvartų. Rugsėjo 22 d. šarvuotis „Aras“ kovėsi prie Beržininkų ir Gibų, kur stabdė lenkų puolimą ir padėjo lietuvių 7-ajai artilerijos baterijai ir pėstininkams sėkmingai atsitraukti. Šarvuotis, nuvažiavęs Beržininkų kryptimi, buvo lenkų artilerijos apšaudytas, todėl taip pat turėjo trauktis⁴⁹.

⁴³ *Ten pat*, p. 407.

⁴⁴ [J.] Budzilas, Šarvuočių rinktinė, *Mūsų žinynas*, 1928, t. XV, Nr. 45, p. 343.

⁴⁵ *Ten pat*; *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*, p. 188.

⁴⁶ *Šarvuotam auto-divizionui įsakymas* Nr. 220/1, Kaunas, 1922 m. rugpjūčio 5 d., LCVA, f. 828, ap. 1, b. 15a, l. 239.

⁴⁷ 1921 02 04 Lietuvos Respublikos KAM šarvuotojo būrio ltn. V. Asevičiaus dovanų lapas, *ten pat*, f. 930, ap. 2, b. 147, l. 82 ap.; [J.] Budzilas, *min. str.*, p. 344.

⁴⁸ *Šarvuotam auto-divizionui įsakymas* Nr. 220/1, Kaunas, 1922 m. rugpjūčio 5 d., LCVA, f. 828, ap. 1, b. 15a, l. 239.

⁴⁹ [J.] Budzilas, *min. str.*, p. 344.

Lietuvos kariuomenės šarvuotinkai – Vyčio Kryžiaus kavaleriai prie šarvuotio („Daimler“, Vokietija).

Apie 1920–1921 m.

Iš kairės:

1-as ltn. Vincas Asevičius,

2-as eil. Stasys Ričkus,

3-ias eil. Antanas Ribelis,

4-as ltn. Julius Jakulis,

5-as kpt. Kazys Musteikis.

VDKM nuotraukų rinkinys,

Fa-17669/453

Rugsėjo 23 d. šarvuočiai „Perkūnas“ ir „Pragaras“ bazavosi Vilniuje. Spalio 9 d. šarvuotio „Pragaras“ įgula gavo įsakymą saugoti Žvėryno tiltą per Nerį, dengti lietuvių dalinių atsitraukimą (pvz., 4-ojo pėstininkų pulko) Ukmergės kryptimi. Jau užmiestyje šarvuotis pasivijo lietuvių dalinius, o ant plento į Maišiagalą rado šarvuotį – „Perkūną“. Kitą dieną šarvuočiai bazavosi Širvintose, Maišiagaloje, veikė priskirti prie 7-ojo pėstininkų pulko⁵⁰. Spalio 17 d. šarvuotis „Pragaras“ kovėsi prie Pavydokių dvaro⁵¹, kur buvo sužeistas motoristas Mekšraitis⁵². Vėliau traukėsi į Širvintas su lietuvių artilerijos baterija. Atvykusiems į Ukmergę šarvuočiams buvo paskirstytos užduotys ir rajonai, už kuriuos jie buvo atsakingi. „Pragaras“ išvyko į Vidiškes, kur buvo dislokuota viena pėstininkų kuopa. Ten susidūrimų buvo išvengta, tačiau galima būtų paminėti lenkų karinio lėktuvo numestas keletą bombų ir apšaudymą iš kulkosvaidžio Ukmergėje. Buvo numatyta šarvuotį panaudoti lenkų kavalerijos brigadai persekioti, tačiau taip padaryta nebuvo⁵³.

Minėtieji šarvuočiai pasibaigus karo veiksams buvo priskirti 1-ajai pėstininkų divizijai ir iki 1921 m. rugsėjo 20 d. buvo dislokuoti Ukmergėje⁵⁴, kur saugojo demarkacinę liniją. Ten juos vėliau pakeitė „Aras“ ir „Žaibas“. Lapkričio 13 d. šarvuočiai „Aras“ ir „Šarūnas“ grįžo į Kauną⁵⁵.

⁵⁰ S. Gerdvilis, *Pragaro veiksmai Vilniaus – Maišiagalos fronte. Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*, p. 307–308.

⁵¹ *Šarvuotam auto-divizionui įsakymas* Nr. 220/1, Kaunas, 1922 m. rugpjūčio 5 d., LCVA, f. 828, ap. 1, b. 15a, l. 239.

⁵² S. Gerdvilis, *Iš penkių šarvuotų automobilių...: 1919–1920 m. atsiminimai apie šarvuotųjų pulką*, Dotnuva, Kaunas, 1934 12 31, LNMMB RK RSK, f. 29–725, l. 4; *Šarvuotam autodivizionui įsakymas* Nr. 220/1 Kaunas, 1922 m. rugpjūčio 8 d., LCVA, f. 828, ap. 1, b. 14, l. 366–367.

⁵³ S. Gerdvilis, *Pragaro veiksmai Vilniaus – Maišiagalos fronte. Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*, p. 307–308, p. 310.

⁵⁴ Z. Ivinskis, [*Šarvuotųjų rinktinės istorija*]: straipsnio fragmentas, [Kaunas, 1934], LNMMB RK RSK, f. 29–701, l. 5.

⁵⁵ A. Gelžinis, *min. str.*, p. 26.

Už pasižymėjimą kovose aukščiausiais apdovanojimais buvo apdovanoti du karininkai ir keturi kareiviai⁵⁶. 1921 m. 1-ojo laipsnio 1-os rūšies Vyčio Kryžiais buvo apdovanoti: šarvuočio „Šarūnas“ vairuotojo padėjėjas eil. Antanas Ribelis už tai, kad 1920 m. rugsėjo 10 d. vykstant susidūrimui prie Pockūnų pašalino nuo kelio kliūtis; šarvuočio „Aras“ kulkosvaidininkas eil. Kostas Kneižys už tai, kad rugsėjo 13 d. kautynių prie Seinų metu pašalino nuo kelio kliūtis, išžvalgė prieš pozicijas, o rugsėjo 22 d. prie Gibų išgelbėjo 8-ojo pėstininkų pulko sužeistą karių⁵⁷. 1923 m. 1-ojo laipsnio Vyčio Kryžiumi su kardais buvo įvertinti kiti šarvuotininkai: už 1920 m. rugsėjo 13 d. kautynės buvo apdovanotas vyr. ltn. J. Jakulis, šarvuočio „Šarūnas“ vairuotojas j. psk. Juozas Juozapavičius už 1920 m. rugsėjo 8 d. susidūrimą prie Juodosios Ančios⁵⁸, „Aras“ vairuotojas j. psk. Stasys Ričkus už 1920 m. rugsėjo 13 d. susidūrimus prie Gibų ir Seinų⁵⁹. Jau vėliau apdovanojimo sulaukė ir kiti karininkai. Pvz., 1928 m. kpt. V. Asevičius buvo apdovanotas 3-iojo laipsnio Vyčio Kryžiaus ordinu su kardais⁶⁰.

Kovų metu šarvuočiai vykdė 2-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo, 5-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio, 6-ojo pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio, 7-ojo pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butegidžio, 8-ojo pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkų paramos ir žvalgybines funkcijas – prasiverždavo į priešų užnugarį, išblaškėdavo pajėgas, pridengdavo savųjų atsitraukimą, tačiau veikdami kovose nesudarė organinio kautynių vieneto, stokojo informacijos ir žinių apie priešą, jo pajėgumus, dislokacijos vietas, kelius, kautynių metu neteko dalies karinio turto.

Šarvuotųjų automobilių dalinio personalinė sudėtis ir organizacinė struktūra taikos metu

1921–1940 m. Lietuvos kariuomenės šarvuotųjų automobilių dalinys buvo reorganizuotas ir pritaikytas taikos metu vykdyti manevrinių vienetų taktinės paramos funkcijas. Nors tuo metu Lietuva neturėjo gerai išvystyto kelių tinklo, tačiau, supratusi šarvuotosios karinės technikos svarbą, rūpinosi jos įsigyti, formavo ir vystė karinius vienetus. Ilgainiui šarvuotieji automobiliai tapo šarvuočių rinktinės, modernizuotos ir netgi motorizuotosios kavalerijos dalimi ir buvo naudojami kovinėms ir paramos funkcijoms vykdyti.

⁵⁶ *Ten pat.*

⁵⁷ *Įsakymas kariuomenei* Nr. 18/1, Kaunas, 1921 m. sausio 24 d.; *Įsakymas kariuomenei* Nr. 150/1, Kaunas, 1921 m. liepos 4 d.

⁵⁸ *Įsakymas kariuomenei* Nr. 136/2, Kaunas, 1923 m. liepos 17 d.

⁵⁹ *Įsakymas kariuomenei* Nr. 136/2, Kaunas, 1923 m. liepos 17 d.; *Šarvuotam auto-divizionui įsakymas* Nr. 206/1, Kaunas, 1923 m. liepos 25 d., LCVA, f. 828, ap. 1, b. 19, l. 283.

⁶⁰ *Įsakymas kariuomenei* Nr. 47/3, Kaunas, 1928 m. gegužės 25 d.

Lietuvos kariuomenės 5-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulko ir šarvuočio „Aras“ („Daimler“, Vokietija) įgula prie šarvuočio. Apie 1920 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-16794

Organizacinė struktūra ir sudėtis

1921 m. rugpjūčio 1 d. šarvuotasis būrys buvo performuotas į šarvuotąjį divizioną ir pavadintas Šarvuotuoju autodivizionu⁶¹, kuriam liko vadovauti mjr. K. Musteikis⁶². 1924 m. sausio 1 d. Šarvuotasis autodivizionas, šarvuotųjų traukinių batalionas ir tankų batalionas buvo performuoti į Šarvuočių rinktinę, o Šarvuotasis autodivizionas pervadintas Šarvuotųjų automobilių kuopa, kuriai nuo spalio 6 d. pradėjo vadovauti vyr. ltn. Vincas Asevičius, vėliau, jau kaip kapitonas, vadovavo iki 1927 m. sausio⁶³. Nuo 1927 m. spalio 1 d. vyr. ltn. Jonas Budzilas perėmė vadovavimą kuopai⁶⁴. 1928 m. spalio 17 d. kpt. Alfonsas Urbonas buvo paskirtas kuopos vadu⁶⁵. Galiausiai nuo 1935 m. rugpjūčio 1 d. mjr. Pranas Budraitis buvo Šarvuotųjų automobilių kuopos vadas⁶⁶. Pasikeitė ir dalinio pavaldumas, t. y. iš tiesioginio pavaldumo Generalinio štabo viršininkui dalinio vadas nuo 1921 m. gegužės 29 d. tapo pavaldus Artilerijos viršininkui⁶⁷. Tiesa, 1924 m. sausio 1 d. suformavus šarvuočių rinktinę, šarvuotųjų automobilių kuopos vadas buvo pavaldus tik rinktinės vadui.

⁶¹ *Įsakymas kariuomenei* Nr. 180/3, Kaunas, 1921 m. rugpjūčio 4 d.; Šarvuotam būriui įsakymas Nr. 227/1, Kaunas, 1921 m. rugpjūčio 15 d., *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 9, l. 321.

⁶² *Įsakymas kariuomenei* Nr. 180/3, Kaunas, 1921 m. rugpjūčio 4 d.

⁶³ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, Vilnius, 2002, t. II, p. 76.

⁶⁴ *Ten pat*, p. 224.

⁶⁵ *Ten pat*, 2008, t. VIII, p. 99.

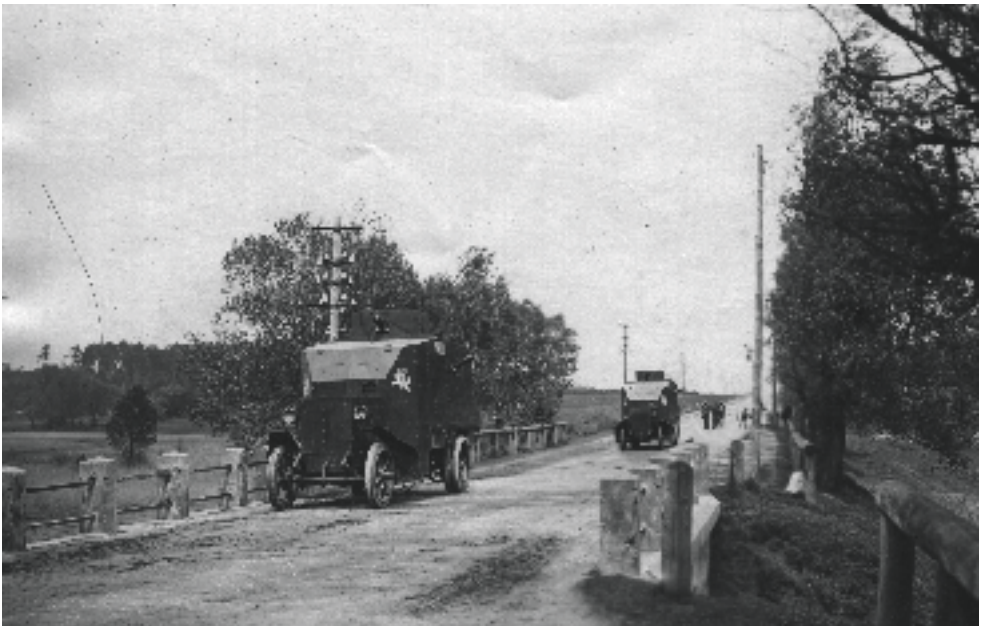
⁶⁶ 1935 05 01 Lietuvos Respublikos KAM šarvuočių rinktinės taikos meto etato Nr. 117, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 108, l. 26.

⁶⁷ *Įsakymas kariuomenei* Nr. 200/6, Kaunas, 1921 m. rugpjūčio 27 d.

Lietuvos kariuomenės šarvuotieji automobiliai „Savoris“ („Daimler“ Nr. 3424), „Aras“ („Daimler“ Nr. 4004), „Žaibas“ ir jų įgulos nariai šalia garažų. Šančiai, Kaunas. 1922 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-16794

Lietuvos kariuomenės šarvuotieji automobiliai „Perkūnas“ (Nr. 3992) ir „Pragaras“ (Nr. 4026, abu „Daimler“, Vokietija) kelyje. Ukmergė, apie 1920–1921 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17669-467

Lietuvos kariuomenės šarvuotojo automobilio „Aras“ igula prie šarvuočio.
Kaunas, apie 1920–1921 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17669-456

Lietuvos kariuomenės šarvuotinėinkai prie šarvuotojo automobilio „Pragaras“.
Ukmergė, apie 1920–1921 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17699-465

Lietuvos kariuomenės šarvuotinėnai prie šarvuotojo automobilio „Perkūnas“.
Ukmergė, apie 1920–1921 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17699-463

Lietuvos kariuomenės šarvuotojo automobilio „Žaibas“ įgula prie šarvuočio.
Kaunas, apie 1920–1921 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17669-458

Lietuvos kariuomenės šarvuotinėms ir šarvuotieji automobiliai „Žaibas“, „Šarūnas“ („Daimler“ Nr. 401, Vokietija) bei kitas „Daimler“ šarvuotis. Kaunas, apie 1920–1921 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-14669-451

Reorganizuotas dalinys pakeitė ne tik pavadinimą, bet ir dislokacijos vietą. Nuo 1922 m. sausio 18 d. Šarvuotojo autodiviziono kariai persikėlė į Žaliojo kalno kareivines Nr. 58 Perkūno alėjoje (Žaliakalnis, Kaunas), o balandžio 25 d., įrengus garažus, perkelti ir šarvuočiai į naują vietą Vytauto kalne⁶⁸. Tačiau tik 1926–1927 m. šarvuotųjų automobilių kuopos karinė teritorija buvo galutinai sutvarkyta ir pritaikyta kariniams poreikiams.

Vykdydami tam tikras užduotis šarvuočiai bazavosi skirtingose Lietuvos regionuose – saugojo Lietuvos–Lenkijos demarkacinę liniją⁶⁹, veikė Klaipėdoje ir Klaipėdos krašte, o nuo 1935 m. rugpjūčio 21 d. kuopos 1-asis būrys buvo dislokuotas Radviliškyje, čia 1937 m. balandžio 26 d. iš Klaipėdos buvo perkeltas ir kuopos 2-asis būrys, o rugsėjo mėn. kuopa persikėlė į naujas kareivines ir garažus tame pačiame Radviliškyje⁷⁰.

⁶⁸ [J.] Budzilas, Šarvuotųjų rinktinė, *Mūsų žinynas*, 1928, t. XV, Nr. 45, p. 345; Z. Ivinskis, [Šarvuotųjų rinktinės istorija]: straipsnio fragmentas, [Kaunas, 1934], *LNMMB RK RSK*, f. 29–701, l. 11.

⁶⁹ S. Kuzmickas, Kelias į šarvuotųjų tarnybą, *Karys*, 1981, Nr. 2, p. 56.

⁷⁰ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*, Kaunas, 1939, p.190, 201; 1937 04 26 Lietuvos Respublikos KAM l. e. šarvuotųjų rinktinės vado pareigas plk. lt. P. Budraičio raštas 6-ojo pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulko vadui, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 131, l. 25.

1922 m. spalio 11 d. šarvuočių dalinys pasipildė iš bermontininkų paimtu karo trofėjumi „Daimler“ Nr. 3924, jis Artilerijos dirbtuvėse (kitais duomenimis – Centrinėse kariuomenės dirbtuvėse) buvo suremontuotas ir pavadintas „Savanoriu“. Šarvuočio pirmuoju komendantu buvo paskirtas ltn. Jonas Pyragius⁷¹. Iš viso tuo metu Šarvuotame autodivizione buvo du būriai, išskirti spalio 14 d., t.y. 1-asis būrys, jam vadovavo kpt. Jonas Raščius. Jam priklausė šarvuočiai „Žaibas“, „Aras“, „Perkūnas“; 2-asis būrys, vadovaujamas ltn. V. Asevičiaus. Jame buvo šarvuočiai „Šarūnas“, „Savanoris“, „Pragaras“⁷². Iki 1923 m. sausio 1 d. Šarvuotame autodivizione buvo 7 karininkai ir 79 kareiviai (1-ajame būryje buvo 42, 2-ajame – 37 kareiviai). Šarvuočių dalinyje tarnavo ne naujokai šauktiniai, o iš dalinių, pulkų priskirti kareiviai⁷³.

Daliniui vadovavo kapitono / majoro karinį laipsnį turintis karininkas, dviem būriams vadovavo vyresnieji leitenantai, o šarvuočių komendantų pareigas vykdė leitenantai. Pvz., 1923 m. pab. Šarvuotam autodivizionui vadovavo mjr. K. Musteikis, 1-ojo būrio vado pareigas ėjo vyr. ltn. J. Pyragius, 2-ojo būrio vado pareigas – vyr. ltn. V. Asevičius, kurį laikinai pavadavo ltn. J. Budzilas, šarvuotųjų automobilių komendantų pareigas ėjo leitenantai A. Urbonas ir V. Ivanauskas bei krn. Joakimas Šuliakas⁷⁴. Tokio dydžio kariniame vienete tarnavo iki 80 karių⁷⁵.

Iki 1931 m. pr. šarvuotame dalinyje buvo tik 6 „Daimler“ ir „Fiat“ tipo šarvuotieji automobiliai. „Daimler“ šarvuočio įgulą sudarė komendantas, vairuotojas ir kulkosvaidininkai, o „Fiat“ – komendantas, du vairuotojai ir du šauliai kulkosvaidininkai. O 1935 m. balandžio 25 d. dalinys pasipildė „Landsverk 181-29/34“ šarvuotaisiais automobiliais, kuriems nuo 1935 m. rugpjūčio 1 d., tų metų duomenimis, kuopai vadovavo mjr. P. Budraitis, vyresnysis karininkas buvo kpt. Alfonsas Jančys, 1-ajam būriui vadovavo ltn. Albinas Griškevičius, būrio komendantu buvo j. ltn. Heliodoras Daugėla, 2-ajam būriui vadovavo j. ltn. Martynas Šarauskas, būrio komendantu buvo j. ltn. Vytautas Pečiūra⁷⁶.

Nors šarvuotųjų automobilių kuopoje turėjo būti apie 20 šarvuotųjų automobilių, 28 kroviniai automobiliai, 12 motociklų, po vieną sanitarinį būrį ir kilnojamąją lauko virtuvę, t.y. keturi koviniai ir vienas rezervinis būriai ir 229 kariai⁷⁷, tačiau tokio struktūrinio vieneto niekada nebuvo.

⁷¹ Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939, p. 190.

⁷² Z. Ivinskis, [Šarvuočių rinktinės istorija]: straipsnio fragmentas, [Kaunas, 1934], LNMMB RK RSK, f. 29–701, l. 17; A. Gelžinis, Pirmieji kariuomenės šarvai, *Karys*, 1993, Nr. 3, p. 26.

⁷³ Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939, p. 190; A. Tumas, Šarvuočių rinktinės istoriniai bruožai: 1919–1937 m. atsiminimai, Radviliškis, 1939 05 15–06 10, LNMMB RK RSK, f. 29–737, l. 8.

⁷⁴ Šarvuočių rinktinei įsakymas Nr. 1/3, Kaunas, 1923 m. gruodžio 27 d, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 24, l. 1; Šarvuočių rinktinei įsakymas Nr. 2/4, Kaunas, 1924 m. sausio 2 d., *ten pat*, l. 5.

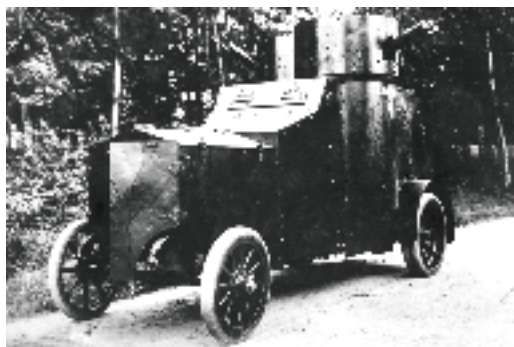
⁷⁵ Šarvuočių rinktinei įsakymas Nr. 2/5, Kaunas, 1924 m. sausio 2 d., *ten pat*, l. 7–8.

⁷⁶ 1935 05 01 Lietuvos Respublikos KAM šarvuočių rinktinės taikos meto etatai Nr. 117, *ten pat*, l. 26.

⁷⁷ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940*, Chicago, 1986, p. 361.

Technika, karių ginkluotė, ekipuotė ir tarnyba

Šarvuotasis automobilis – karinis automobilis šarvuotu korpusu, ginkluotas kulkosvaidžiais ir/ arba patrankomis. Lietuvos kariuomenėje naudoti „Fiat-Ižorskij“ (rus. *Ижорский-Фиат*, Rusija), „Daimler“ (Vokietija) ir „Landsverk-181“ (Švedija) šarvuotieji automobiliai buvo sukurti apšarvuojant civilinį automobilį/sunkvežimį pritaikant jam specialią šarvuotę, ginkluotę ir įrenginius bei prietaisus. Jie buvo skirti vykdyti tiek viešosios tvarkos ir saugumo užtikrinimo funkcijas taikos metu ir kovines – karinių veiksmų metu.

Pirmasis Lietuvos kariuomenės šarvuotasis automobilis „Žaibas“. XX a. 3-iojo dešimtmečio II pusė.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-14012

Šarvuotieji automobiliai padidino kariuomenės ugnies galią, mobilumą ir manevringumą. Jie buvo skirti naikinti gyvąją jėgą, lengvai šarvuotus objektus, panaudoti žvalgybai, ryšiams, apsaugai ir priedangai, priešo persekiojimui ir stabdymui, galėjo veikti tiek su pėstininkais, tiek su kavalerija. Tačiau buvo priklausomi nuo kelio dangos, paros ir metų laiko, matomumo, aprūpinimo ir remonto tarnybų.

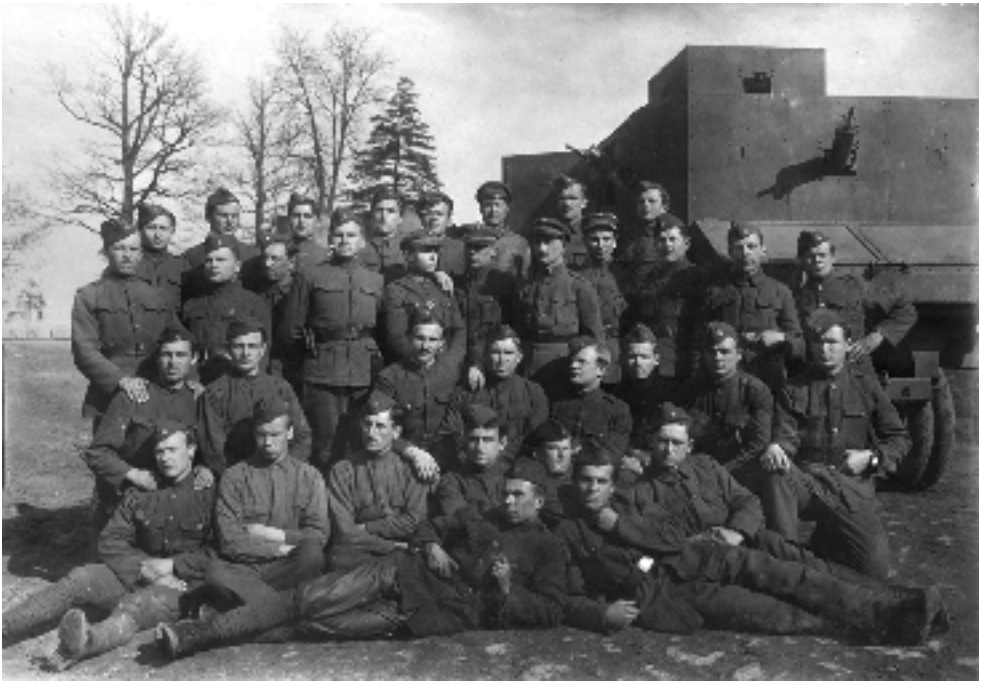
Nagrinėjamu laikotarpiu šarvuotieji automobiliai buvo klasifikuojami į grupes pagal svorį (lengvieji ir sunkieji) ir pagal taktines savybes, t.y. pagal vieną iš svarbiausių komponentų – ginkluotę. Taigi Lietuvoje naudoti šarvuotieji automobiliai buvo priskirtini tarpinei grupei tiek pagal svorį, tiek pagal mišrų ginkluotės variantą.

Dar 1917–1918 m. buvo pagaminti šarvuotieji automobiliai „Fiat-Ižorskij“. Tai buvo 35 AJ, 4 cilindrų, 3,3–5,3 t svorio, 4,8 m ilgio, 1,88 m pločio, 2,54 m aukščio dvibokščiai automobiliai, jie galėjo išvystyti iki 65–70 km/h greitį keliu ir iki 40 km/h nelygia vietoje, atgaline eiga galėjo pasiekti 15–18 km/h greitį. Šarvuotis turėjo 80–100 l kuro baką ir galėjo nuvažiuoti 100–140 km. Šie šarvuočiai turėjo 4–7 mm storio šarvus⁷⁸, kurie saugojo 5 karių įgulą⁷⁹.

Iš pradžių šarvuotasis automobilis „Fiat-Ižorskij“ buvo nudažytas tik maskuojamąja spalva ir ant šonų turėjo baltais dažais užrašytą savo pavadinimą – „Žaibas“, tačiau vėliau (1928 m.?) nudažytas kamufliažu, išlaikė pavadinimą, po kuriuo raudoname skyde buvo baltas stilizuotas Vytis. Šarvuotis buvo apginkluotas tik dviem

⁷⁸ Šarvuotų automobilių „Landsverk 181“ techniškosios, pirkimo bei priėmimo sąlygos, LCVA, f. 1364, ap. 3, b. 116, l. 14 ap.

⁷⁹ Г. Л. Холявский, Колесные и полугусеничные броневомобили и бронетранспортёры, *Энциклопедия бронетанкового вооружения и техники*, Минск, 2004, с. 264; *Отечественные броневомобили 1905–1941*, Москва, с. 35–36; М. Б. Барятинский, М. В. Коломиец, *Броневомобили русской армии 1906–1917 гг.*, Москва, с. 94–95.

Lietuvos kariuomenės šarvuotinėms priekaboms („Daimler“, Vokietija). Apie 1920–1921 m.
Trečioje eilėje iš dešinės: 3-ias eil. Stasys Ričkus, 4-as ltn. Vincas Asevičius, 5-as kpt. Kazys Musteikis,
6-as ltn. Julius Jakulis, 7-as ltn. Leonas Tuskenis, 10-as eil. Antanas Ribelis.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17669-454

Lietuvos kariuomenės šarvuotųjų automobilių „Perkūnas“ ir „Pragasas“ įgulos nariai
laisvu nuo užduočių metu. Ukmergė, apie 1920–1921 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17669-459

1910 m. modelio 7,92 mm sunkiaisiais kulkosvaidžiais „Maxim“ (Rusija) ir turėjo 6 tūkst. šovinių atsargą⁸⁰.

Kiti „Daimler“ šarvuočiai buvo tiesiogine žodžio prasme sunkvežimiai, pritaikyti karo reikmėms. Jie turėjo 35 AJ variklius ir galėjo pasiekti iki 45 km/h, praktiškai 12–18 km/h, o su pagrindine ir papildoma kuro talpa galėjo nuvažiuoti 150–350 km, buvo 6,5–7 t svorio, 3,1 m aukščio, 5,9 m ilgio, 2,1 m pločio. Jie turėjo 4–12 mm storio šarvuotę ir net 4, 8 arba 12 karių įgulą. Iš esmės tik šarvuotis „Savonoris“ skyrėsi nuo kitų „Daimler“ markės šarvuotųjų automobilių savo konstrukcija, nes turėjo kitos formos variklio dangtį ir šarvų dengiamus ratus bei apvalų bokštelių. Tačiau lemiamose karinėse operacijose jis nedalyvavo⁸¹. „Daimler“ klasės šarvuočiai taip pat buvo nudažyti maskuojamąja spalva, šarvuočio šonuose buvo užrašyti jų pavadinimai, 1928 m. buvo perdažyti kamufliažu, o ant šonų priekinėje dalyje, raudoname skyde puikavosi baltas stilizuotas Vytis. Visi šie šarvuočiai buvo ginkluoti 4 vnt. (galėjo būti ginkluoti daugiausiai iki 8 vnt.) 7,92 mm sunkiaisiais kulkosvaidžiais „Maxim“ (Vokietija).

1930 m. dalies jų, pasenusių, buvo nuspręsta atsisakyti. Lietuvos Respublikos aukščiausiosios politinės vadovybės sprendimu buvo nutarta perduoti Vidaus reikalų ministerijai (VRM) du Krašto apsaugos ministerijai (KAM) priklausiusius pasenusius ir mažai naudojamus šarvuotuosius automobilius be karinės įrangos ir ginkluotės. Gruodžio 31 d. VRM už šarvuočius „Žaibas“ ir „Aras“ pervedė KAM 105 000 Lt sumą⁸², o 1931 m. sausio 8 d. KAM perdavė minėtuosius šarvuotuosius automobilius VRM Aukštajai policijos mokyklai⁸³.

Galiausiai buvo nuspręsta firmoje AB „Landsverk Lanskorona“ įsigyti nuo 1929 m. iki 1934 m. gamintus „Landsverk L-181“ modelio šarvuotuosius automobilius (Švedija). 1933 m. gruodžio 7 d. dvišale sutartimi buvo įsigyti 6 nauji L-181/29-34, tačiau be ginkluotės, bet su jos montavimo darbais⁸⁴. Ilgai užtruko įvairių klausimų suderinimai, problemų sprendimai, technikos, ginkluotės, šarvuotės bandymai⁸⁵.

⁸⁰ Г. Л. Холявский, *Колесные и полугусеничные бронеавтомобили и бронетранспортёры*, с. 264.

⁸¹ V. Grigoraitis, Šarvuočiai. Lietuvos kariuomenės technika, *Mobilis*, 2001, Nr. 3, p. 43.

⁸² 1931 05 17 Lietuvos Respublikos KAM šarvuočių rinktinės ūkio vedėjo adm. kpt. J. Kondrato parengta Karo tiekimų valdybai apyskaita Nr. 2618 už 1930 m. gruodžio mėn., *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 52, l. 41; 1931 m. Lietuvos Respublikos KAM šarvuočių rinktinės ūkio vedėjo adm. kpt. J. Kondrato raštas Vidaus reikalų ministerijos generaliniam sekretoriui, *ten pat*, l. 45.

⁸³ 1931 01 17 Lietuvos Respublikos KAM šarvuočių rinktinės ūkio vedėjo adm. kpt. J. Kondrato raštas Karo tiekimo skyriaus viršininkui, *ten pat*, l. 8; 1931 05 16 Lietuvos Respublikos KAM šarvuočių rinktinės ūkio vedėjo adm. kpt. J. Kondrato raštas Karo technikos štabo viršininkui, *ten pat*, l. 47.

⁸⁴ 1935 08 11 Lietuvos Respublikos KAM Karo technikos skyriaus viršininko plk. ltn. K. Jonūno ir Užsakyimų dalies vedėjo plk. ltn. J. Butkaus raportas Karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 1364, ap. 3, b. 115, l. 686; 1933 12 07 Lietuvos Respublikos KAM pirkimo sutartis Nr. 55, *ten pat*, b. 116, l. 19.

⁸⁵ 1935 m. firmos „Landsverk“ šarvuočių priėmimo protokolas apie pristatymą 6 šarvuotų automobilių „Landsverk 181“, *ten pat*, b. 115, l. 539–542.

Lietuvos kariuomenės šarvuotieji automobiliai „Žaibas“, „Šarūnas“ bei kitas „Daimler“ tipo šarvuotis kelyje. Kaunas, apie 1920–1921 m.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17669-449

Gauti šarvuotieji automobiliai turėjo priskirtus serijinius numerius 10445–10450. Jie turėjo 6 cilindrų, 65/75 AJ ir 3665/3689 cm³ „Daimler-Benz“ variklį, įprastai varomą benzinu, „Mercedez-Benz“ važiuoklę su 5 pavarų greičių dėže, 12 W 105 Amp akumuliatorių. Automobiliai galėjo išvystyti iki 65–70 km/h greitį. Kiekvienas jų be įgulos, ginkluotės ir amunicijos svėrė 6,2 t⁸⁶, buvo 5,56 m ilgio, 2 m pločio ir 2,45 m aukščio. Šarvuotieji automobiliai su 100 l kuro (du benzino bakai) galėjo nuvažiuoti 325 km, turėjo du ratus priekyje ir aštuonis gale (vientisos dvigubos 570x160 mm guminės korinės padangos⁸⁷). Atsarginiai ratai buvo tvirtinami iš šonų (taip pat ant jų reikalui esant galėjo būti uždedami vikšrai, grandinės). Šarvuoties ekipažą sudarė 4–5 kariai, juos priekyje saugojo „Bofors“ 9 mm, o iš šonų 7 mm, iš galo – 5 mm šarvai ir tokio pat storio stiklai⁸⁸.

Nauji šarvuočiai „Landsverk L-181“ buvo nudažyti maskuojamąja spalva, kamufliažu, šarvuoties šonai ir galas buvo pažymėti baltos spalvos Gediminaičių stulpais, o šarvuoties priekyje ir gale dar buvo numeriai. Kiekvienas šarvuotis buvo apginkluotas 1 vnt. 20 mm „Oerlikon“ automatiniu pabūklų⁸⁹ ir 2 vnt. 7,92 mm

⁸⁶ Pvz., 4 ratai su gumomis – 340 kg, 2 pagalbiniai vikšrai – 160 kg, grandinis šarvas – 200 kg, dvigubi prožektoriai su šarvu – 40 kg, šarvuotė – 90 kg. 1935 Firmos „Landsverk“ siūlomų šarvuoties „Landsverk 181“ svoris, *LCVA*, f. 1364, ap. 3, b. 115, l. 514.

⁸⁷ V. Grigoraitis, *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940*, p. 96; Л. Суславичюс, *Ландсверкеру служили в Литве, Танкомастер*, 2002, Но. 5, с. 29–30; LANDSVERK Pansarbilen L-181, *Pansar*, 1985, Nr. 4, p. 18–19.

⁸⁸ Šarvuotų automobilių „Landsverk 181“ techniškosios, pirkimo bei priėmimo sąlygos, *LCVA*, f. 1364, ap. 3, b. 116, l. 14 ap.

⁸⁹ 1933 12 07 Lietuvos Respublikos KAM sutartis Nr. 55, *ten pat*, b. 115, l. 19 ap.

„Maxim 08“ (Vokietija) kulkosvaidžiais. Papildomai ant šarvuočio bokštelio tvirtinasi dar vienas stovas kulkosvaidžiui. Iš viso: du kulkosvaidžiai ir automatinis pabūklas bokštelyje ir vienas šarvuočio korpuse. Šarvuotyje turėjo būti 240–300 sviedinių ir 3000 kulkosvaidžio šovinių, atsargoje – 1500 šovinių⁹⁰.

Šarvuočių įgulos nariai buvo ginkluoti 7,65 mm „Mauser“ (Vokietija) ir „Retolaza“ (Ispanija), vėliau 9 mm „Parabellum“ pistoletais, 1898 m. modelio karabinais „Mauser“ (Vokietija), nuo 1927 m. 1914 m. modelio 7,71 mm šautuvais „Ross Enfield“ (Didžioji Britanija), 4-ajame dešimtmetyje perginkluoti 7,92 mm šautuvais „Mauser“ (Vokietija, Čekoslovakija, Belgija), sunkiaisiais kulkosvaidžiais „Maxim“, granatomis, raketiniais pistoletais (Vokietija). Turimomis žiniomis šarvuočių dalinio kariai turėjo ir „Bergmann“ 08/15 kulkosvaidžių (Vokietija).

Nuo 1919 m. šarvuotinkai dėvėjo amerikiečių, vokiečių, o nuo 1921 m. pab. lietuvių karinę uniformą. 1923 m. Šarvuotojo autodiviziono kariai turėjo savo ženklą⁹¹, jame buvo pavaizduoti du sukryžiuoti pabūklai, ant kurių, centre, – ratas, iš šonų sparnai. Šarvuotojo automobilio ekipažas taip pat turėjo savitą uniformą. Uniforminės kepurės lankelis buvo juodos spalvos, uniforminio švarko apykaklė buvo rusvai žalsvos spalvos, tačiau jos įsiuvai taip pat buvo juodi, kaip ir trikampiai – aksominiai, juodi. Visi kiti uniformos įsiuvai – aplink apykaklės trikampus, švarko rankogalius, kelnes – raudoni.

Tačiau bendras visiems šarvuotinkams ženklas buvo įsteigtas 1931 m., tai buvo skydas su vikšru ir pabūklų bei kulkosvaidžio vamzdžiais⁹². Šarvuotinkai dėl savo tarnybos specifikos, be uniformos, nešiojo odines pirštines, striukes ir kelnes, specialius akinius, „tankininkų“ šalmus, darbo drabužius, kaip brezentinį apsiaustą, odines prijuostas, klumpes, o žiemą – kailines striukes, veltinius batus, kelionės pirštines⁹³.

Be išskirtinai griežtos karinės dienotvarkės, mokslų, kariai taip pat skirdavo laiko laisvalaikiui. Šarvuotųjų automobilių dalinio kariai turėjo savo šventę, kurią pradėjo švęsti nuo 1921 m. liepos 14 d., t. y. minėdami datą, kada šarvuočiai pirmą

Šarvuotojo autodiviziono uniformos antpečio ženklas. 1923 m.

Įsakymas kariuomenei Nr. 53/1, Kaunas, 1923 m. kovo 27 d.

Šarvuotųjų dalių uniformos antpečio ženklas. 1931 m.

Įsakymas kariuomenei Nr. 6/1, Kaunas, 1931 m. sausio 28 d.

⁹⁰ LANDSVERK Pansarbilen L-181, *Pansar*, p. 18–19.

⁹¹ *Įsakymas kariuomenei Nr. 53/1, Kaunas, 1923 m. kovo 27 d.*

⁹² *Įsakymas kariuomenei Nr. 6/1, Kaunas, 1931 m. sausio 28 d.*

⁹³ *Įsakymas kariuomenei Nr. 46/2, Kaunas, 1934 m. birželio 9 d.*

Lietuvos kariuomenės šarvuotasis automobilis „Pragaras“. Apie 1921–1922 m.
Centre gen. Leonas Radus-Zenkevičius.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-14924

kartą susidūrė su lenkais prie Kazimieriškių Nepriklausomybės kovų metu⁹⁴. Tačiau 1925 m. visi šarvuotųjų rinktinėi priklausę kariai šventė rugpjūčio 25 d.⁹⁵ (šarvuotojo traukinio suformavimo data), o nuo 1935 m. visų karo technikos dalių karių šventė buvo pradėta švęsti rugsėjo 12 d.⁹⁶

Laisvu nuo tarnybos metu kariai laisvalaikį leido bibliotekoje, dainuodami chore, sportuodami – labiausiai mėgo lengvąją atletiką (bėgimą, šuolius su kartimi, disko ir ieties metimą), futbolą, daug dėmesio skyrė santykiams su visuomene.

1940 m. šarvuotųjų automobilių dalinyje – šarvuotųjų rinktinėje buvo vokiški „Daimler“ šarvuotieji automobiliai, jie ir veikė rinktinėje. Ilgainiui vietos karinė vadovybė suprato motorizuotų ir mechanizuotų dalinių poreikį, todėl planavo suformuoti daugiau jų dalinių ir netgi buvo projektų dėl mišraus tankų ir šarvuotųjų vieneto (kuopos) formavimo. Visgi „Landsverk L-181“ šarvuočiai buvo priskirti kavalerijos daliniams: 1-ajame husarų pulke buvo šarvuočiai Nr. 9 (Nr. 98485) ir Nr. 10 (Nr. 98492), 2-ajame ulonų pulke – Nr. 7 (Nr. 98487) ir Nr. 8 (Nr. 420941/05), 3-iajame dragūnų pulke – Nr. 5 (Nr. 98482) ir Nr. 6 (Nr. 98481)⁹⁷. 1939–1940 m. Lietuvos kariuomenė turėjo 10, Latvija – 7, Estija – 21 šarvuotąjį automobilį.

⁹⁴ *Įsakymas kariuomenei* Nr. 211/11, Kaunas, 1921 m. rugsėjo 8 d.

⁹⁵ *Krašto apsaugos ministro įsakymas* Nr. 30/3, Kaunas, 1925 m. kovo 27 d.

⁹⁶ *Įsakymas kariuomenei* Nr. 39/4, Kaunas, 1935 m. birželio 26 d.

⁹⁷ A. Pociūnas, Lietuvos kariuomenė 1939–1940 metais, *Kardas*, 1994, Nr. 7–8, p. 18; [1940 r.] Танки, бронемашины и санитарные автомобили, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 734, l. 275.

Lietuvos kariuomenės karių ir šarvuotosios karinės technikos rikiuotė Kariuomenės ir visuomenės suartinimo šventės metu. K. Donelaičio g., Kaunas. 1935 m. gegužės 26 d. Prieš šarvuotojo automobilio „Landsverk 181/31“ (Švedija) KAM Nr. 5 (Inv. Nr. 98482) stovi šarvuotio ekipažas.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17836-45

Pirmosios sovietų okupacijos metu, reorganizuojant ir likviduojant Lietuvos kariuomenę, „Landsverk“ Nr. 7, Nr. 8, kurie priklausė ulonų pulkui, ir „Landsverk“ Nr. 9, Nr. 10, kurie priklausė husarų pulkui, buvo atitinkamai priskirti RA 29-ojo šaulių teritorinio korpuso 184-osios ir 179-osios divizijų Žvalgybos batalionams⁹⁸. Likusieji šarvuotieji automobiliai priklausė korpuso 615-ajam artilerijos pulkui. Turimomis žiniomis 1941 m. birželio 24–25 d. sukilimo metu Pabradės poligone, Švenčionių rajone, lietuviai kariai prieš sovietus panaudojo du šarvuotuosius automobilius, iš kurių vienas, vadovaujamas Šarvuotųjų būrio vado lt. Albino Repšio, traukdamasis atsišaudė, vėliau šarvuotasis automobilis buvo perduotas vokiečiams, o kitas, po susišaudymo su pasieniečiais ir žuvus jo įgulai, atiteko raudonarmiečiams⁹⁹.

Manytina, kad 1941 m., karo metu, „Landsverk“ buvo išvežti į Rusiją, kur buvo tiriami ir naudojami bandant naują karinę techniką¹⁰⁰. Kitais duomenimis, šarvuotieji sunaikinti nebuvo, o buvo perduoti korėjiečiams ir dalyvavo 1950–1953 m. kariniame konflikte Korėjos pusiasalyje, nes amerikiečiai ten rado šios technikos su buvusiais lietuviškais skiriamaisiais ženklais, patvirtinančiais šį faktą¹⁰¹.

⁹⁸ [1940 m. spalio] Lietuvos Respublikos KAM 2-ojo ulonų auto transporto sąrašas, *ten pat*, l. 317; [1940 m. spalio] Lietuvos Respublikos KAM 3-iojo dragūnų auto transporto sąrašas, *ten pat*, l. 326.

⁹⁹ A. Bubnys, S. Jegelevičius, S. Knezys, A. Rukšėnas, *Lietuvių tautos sukilimas 1941 m. birželio 22–28 d.*, Vilnius, 2011, p. 567–568, 577.

¹⁰⁰ Л. Сусливичюс, *Ландсверки служили в Литве*, *min. str.*, c. 30.

¹⁰¹ B. Brazdžionis, Šarvuotųjų rinktinė laisvės metais, *Karys*, 1969, Nr. 4, p. 103.

Kėdainių gimnazijos mokiniai prie šarvuotojo automobilio „Savanoris“. Kaunas, 1931 m. gegužės 3 d.

VDKM nuotraukų rinkinys, Fa-17100

Išvados

1919 m. autodalinyje buvo pradėtas formuoti, o 1920 m. kovo 1 d., jau kaip savarankiškas kovinis vienetas, pradėjo veikti Šarvuočių būrys. Šarvuotieji automobiliai ir jų įgulos dalyvavo kovose su bolševikais ir lenkais. Nepriklausomybės kovose jie rėmė manevrinius kariuomenės vienetus – teikė kovinę paramą ugnimi, vykdė žvalgybą, prieš persekiojimą, stabdymą, patruliavo, o taikos metu šarvuotųjų automobilių kuopa saugojo pasienį, buvo skirta vykdyti specialiąsias funkcijas, dalyvavo manevruose, pratybose ir mokymuose.

Lietuvos kariuomenė turėjo šarvuotuosius automobilius „Fiat-Ižorskij“ (Italija, Rusija), „Daimler“ (Vokietija) bei „Landsverk L-181/29-34“ (Švedija). Pirmojo pasaulinio karo šarvuočiai buvo ginkluoti keletu vokiškų ir rusiškų kulkosvaidžių, o modernūs šarvuotieji automobiliai vokiškais kulkosvaidžiais ir šveicariškais pabūklais.

Šarvuotieji automobiliai buvo nudažyti slepiamąja spalva, vėliau – kamufliažu, senieji šarvuočiai turėjo pavadinimus, po kuriais raudoname skyde buvo baltas stilizuotas Vytis, o naujesni pavadinimų neturėjo, tačiau buvo papuošti Gediminaičių stulpais. Šarvuočio įgula buvo ginkluota vokiškais ir ispaniškais pistoletais bei vokiškais, angliškais šautuvais, karabinais ir granatomis. Iš pradžių kariai dėvėjo vokiškas ir (daugiausia) amerikietiškas, vėliau – tik lietuviškas karių uniformas su skiriamaisiais ženklais.

1921 m. rugpjūčio 1 d. Šarvuotasis būrys buvo performotas į Šarvuotąjį autodivizioną ir 1924 m. sausio 1 d. įtrauktas į šarvuočių rinktinę, kur pervadintas Šarvuotųjų automobilių kuopa. Šarvuotieji automobiliai buvo dislokuoti Kaune (centre, Žaliakalnyje), nuo 1935 m. – Radviliškyje.

Lietuvos kariuomenės karininko, Vokietijos ir JAV žvalgybininko Broniaus Michelevičiaus archyvas

■ SOLVEIGA LUKMINAITĖ

2017 m. vasario 21 d. Vytauto Didžiojo karo muziejuje įvykusio renginio metu buvo pristatyta Lietuvos istoriko, rašytojo ir diplomato Alfonso Eidinto knyga „Trijose žvalgybose. Lietuvos kavalerijos kapitono istorija“ apie Lietuvos kariuomenės karininko, Vokietijos ir JAV žvalgybos agento Broniaus Michelevičiaus (1910–1985) gyvenimą. Šio karininko dukra Astra Julianna Michels muziejui perdavė lagamine sutalpintą savo tėčio archyvą, susidedantį daugiau nei iš 350 vienetų fotografijų ir dokumentų.

B. Michelevičius gimė 1910 m. Skaistgiriuose (Panevėžio r.), buvo jauniausias iš šešių vaikų. Jaunystėje jis aktyviai įsitraukė į skautų veiklą, buvo vienas pirmųjų Panevėžio berniukų gimnazijos kunigaikščio Kęstučio skautų draugovės narių. Baigdamas gimnaziją būsimoji žvalgas nutarė tapti karininku¹. 1928 m. pradėjo tarnybą 5-ajame pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulke. 1931 m. baigęs Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklą, B. Michelevičius gavo jaunesniojo leitenanto laipsnį ir buvo paskirtas 7-ojo pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butigeidžio pulko 6-osios kuopos būrio vadu. 1934 m. jis buvo perkeltas į 1-ąjį husarų Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos pulką mokomojo eskadrono jaunesniuju karininku. 1939 m. išklaušė Generalinio štabo skyriaus kursą ir 1940 m. buvo perkeltas į 2-ąjį ulonų Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės pulką.

Lietuvos kariuomenės 1-ojo husarų
Didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio
Jonušo Radvilos pulko mokomojo
eskadrono jaunesnysis karininkas
Bronius Michelevičius. 1936 m.
Broniaus Michelevičiaus archyvas, VDKM

¹ A. Eidintas, *Trijose žvalgybose: Lietuvos kavalerijos kapitono istorija*, Vilnius, 2017, p. 29–31.

Tačiau SSRS okupacija nutraukė ne tik savarankišką Lietuvos gyvenimą, bet ir B. Michelevičiaus, kaip gabaus, perspektyvaus, sulaukusio 30-ies jau kapitonu, karininko, karjerą². Prasidėjus pirmajai sovietinei Lietuvos okupacijai, B. Michelevičius Kretingos apskrityje su vietinių pagalba pervedė žmones per sieną. 1940 m. vasaros pabaigoje sukūrė slaptą organizaciją, kurios tikslas buvo kova prieš sovietinę okupaciją. B. Michelevičius matė tai, kas dėjosi Lietuvoje atėjus komunistams, todėl bet kokia kaina nusprendė kovoti prieš juos. 1940 m. spalį, slapta apleidęs savo tarnybos vietą, jis kirto Vokietijos sieną ties Kretinga ir Jokūbavu. Raudonoji armija Bronių Michelevičių paskelbė dezertyru ir pradėjo jo paiešką, o karininkas ieškodamas galimybių kovoti prieš sovietinę sistemą nusprendė prisijungti prie Abvero (vok. *Amt Ausland*

Vokietijos Abvero karininkas Bronius Michelevičius Šiaurės fronte. Šią savo nuotrauką B. Michelevičius siuntė į Lietuvą būsimai žmonai Saulei Dirkytei. SSRS, 1944 m. liepos 31 d.

Broniaus Michelevičiaus archyvas, VDKM

Nazisten und Abwehr – Vokietijos kariuomenės žvalgyba ir kontržvalgyba) veiklos. Vokietijos Abvere jis tarnavo nuo 1940 m. lapkričio iki 1945 m. gegužės mėnesio. Pradėjo karjerą kaip paprastas agentas, o baigė kaip žvalgybos padalinio kapitonas. Paprastai jis buvo įtraukiamas į operacijas, nukreiptas prieš SSRS. Dalyvaudamas Abvero veikloje žvalgas tuo pačiu metu buvo ir Lietuvos aktyvistų fronto (LAF) ryšininkas. 1940 m. gruodį sugrįžęs į Lietuvą, kaip ryšininkas, užmezgė ryšius su pogrindžiu ir siekė įkurti slaptą tinklą, kuris teiktų Lietuvos pogrindžiui ir Abverui naudingą informaciją. Nuo 1941 m. B. Michelevičius kovojo su Raudonąja armija rytų fronte, būdamas Vokietijos karinių pajėgų, t. y. Vermachto karinės žvalgybos, karininku. 1942 m. gavo Vokietijos Vermachto kapitono laipsnį. Taigi 1941 m. spalio–1945 m. vasario mėnesiais B. Michelevičius tarnavo Vokietijos 18-osios armijos 112-ame žvalgybos dalinyje. Rūpinosi agentų atranka ir ruošimu, jų darbo vietovės parinkimu, išklausymu, instrukcijų davimu. B. Michelevičius asmeniškai rūpinosi svarbių sovietų karo belaisvių, dezertyrų, agentų tardymu. Be to kovojo fronte prie Leningrado, Pskovo.

1944 m. gegužės 3 d. kpt. B. Michelevičius su savo grupe pasidavė į nelaisvę amerikiečiams prie Hagenau. Taigi karo pabaigoje B. Michelevičius tapo karo

² *Ten pat*, p. 34–44.

belaisviu ir juo išbuvo iki 1946 m. Tų metų kovą paleistas iš britų karo belaisvių stovyklos ir perkeltas į Dingolfing stovyklą Bavarijoje prie Miucheno. Būtent šioje vietoje B. Michelevičius pirmą kartą susitiko su savo būsima žmona Aldona Saule Dirkyte. Ji pirmą laišką B. Michelevičiui išsiuntė 1943 m. spalį, būdama vos 20-ties. Jos patėvis buvo kavalerijos karininkas Leonardas Vaitiekūnas, jį B. Michelevičius pažinojo. Bronius ir Aldona Saulė susirašinėjo ir kai karininkas gyveno karo belaisvių stovykloje. 1946 m. liepos 3 d. jie susituokė, 1947 m. lapkričio 25 d. Bavarijoje Michelevičiams gimė duktė Astra Julianna.

Gyvendamas Vakarų Vokietijoje B. Michelevičius greitai susipažino su keliais amerikiečių žvalgais ir okupacinėje zonoje pradėjo dirbti su MIS (angl. *Military Intelligence Section in Germany* – Karinės žvalgybos tarnyba JAV). Nuo 1946 m. pab. iki 1949 m. sausio dirbo Vokietijoje JAV kariuomenės kontržvalgybos agentūroje CIC (angl. *Counter Intelligence Corps*). Jo pagrindinės užduotys buvo gauti informaciją apie sovietų agentus ir keliautojus Vakarų Vokietijoje. 1949 m. žvalgybinis darbas Vakarų Vokietijoje ėjo į pabaigą, nes baigėsi okupacinis režimas ir sąjungininkai leido kurtis Vakarų Vokietijos valstybei. 1949 m. lapkričio pab. Michelevičių šeima išplaukė į JAV. 1951 m. liepą jis vėl buvo pakviestas į žvalgybos darbą. Nuo 1952 m. B. Michelevičius buvo pakviestas dirbti su AIS (angl. *American intelligence service*), nes turėjo žvalgybinio darbo patirties. B. Michelevičius buvo vienas produktyviausių CŽV (angl. *Central Intelligence Agency* – Centrinė žvalgybos valdyba) mokymo priemonių ir kitokios medžiagos, skirtos mokyti agentus šnipinėti SSRS, rengėjų. 1954 m. B. Michelevičius parengė JAV agentams ruošti pagalbinę medžiagą, mokomąją apybraižą su pavyzdžiais, kaip reikėtų vykdyti žvalgybines misijas, atkreipti dėmesį į sovietų agentų išsidėstymą. Nuo 1955 m. kovo 17 d. B. Michelevičius tapo JAV piliečiu ir ėmė vadintis Bruno Michels. 1962 m. B. Michelevičiaus statusas darbe pakito – jis tapo nuolatiniu, etatiniu CŽV darbuotoju. Šiai organizacijai jis buvo labai naudingas, nes mokėjo rusų kalbą, gerai išmanė SSRS realijas, buvo organizuotas, imlus naujovėms, sugebėjo pritaikyti modernias technologijas žinioms rinkti. Įdomus faktas, kad B. Michelevičiaus žmona Saulė Aldona buvo savo vyro žvalgybinio darbo talkininkė. Ji buvo agentė pagal kontraktą, pagalbininkė sekant, užmezgant ryšius. Taigi Michelevičiai sudarė šeiminių žvalgybininkų duetą.

Apskritai, žvalgybininkų darbas buvo ne tik dinamiškas, įtemptas, bet ir tikrai specifinis – reikėjo nuolat keliauti po pasaulį, iš vienos kultūrinės ir politinės aplinkos greitai persokti į kitą. Tam B. Michelevičius atsakingai ruošdavosi, rinkdavo medžiagą apie reziduojamą šalį. Kaip žinia, žvalgybininkas spėjo ilgiau ar trumpiau pabūti skirtinguose žemynuose, įvairiuose pasaulio kampeliuose. Pavyzdžiui, 1952 m. gruodžio mėn.–1953 m. birželio mėn. misija Londone, jos metu B. Michelevičius kaip agento asistentas su grupe agentų buvo pasiųstas paruošti bendros britų ir amerikiečių operacijos, infiltruoti lietuvius agentus į SSRS okupuotą Lietuvą. Nuo 1959 m. rugpjūčio mėn. šešias savaites B. Michelevičius dirbo Austrijos sostinėje

Vokietijos karinės žvalgybos Abvero karininkas
Bronius Michelevičius Viricos miškuose,
Rytų fronte. 1942 gruodžio 29 d.

Broniaus Michelevičiaus archyvas, VDKM

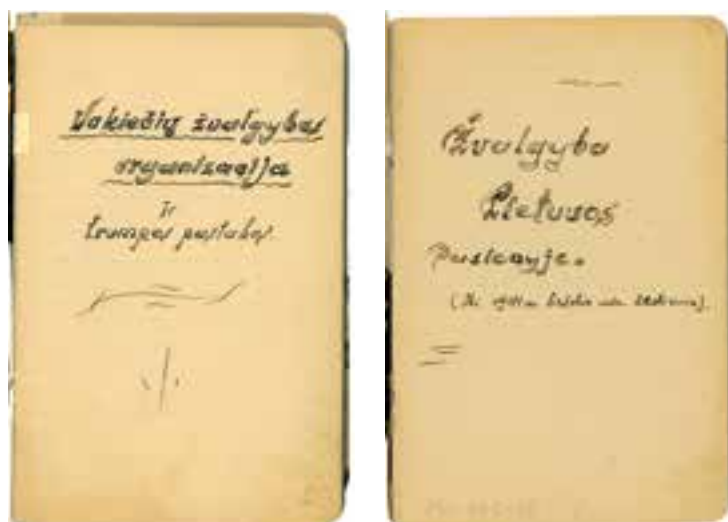

Bronius Michelevičius Rytų fronte,
Siverskaja gyvenvietėje. 1942 m.

Broniaus Michelevičiaus archyvas, VDKM

Vienoje, čia vadovavo agentams ir ieškojo naujų agentų ypač tarp Austrijos lietuvių. Jo priedanga šioje šalyje – tapybos studijos. 1962 m. kovo 30 d.–birželio 25 d. Tunise TDY misijos metu (angl. *temporary duty, present of duty* – laikinasis paskyrimas, paprastai trukęs 6 mėnesius) B. Michelevičius transkribuodavo telefonų pokalbius rusų, lenkų, prancūzų kalbomis. Jo priedanga vėlgi buvo susijusi su menais – dirbo Niujorko kompanijoje laisvai samdomu fotografu. Jis fotografuodavo Tuniso folklorą, gyvenimo būdą, pramogas, architektūrą. B. Michelevičius Čilėje, Santjago mieste, kaip JAV žvalgybos atstovas TDY misiją atliko 1965 m. lapkričio mėn.–1966 m. vasario mėn. Ten pagrindinės funkcijos buvo sekti SSRS diplomatinių įstaigų atstovus, aprašyti telefonu nugirstus pokalbius. Kaip liudija išlikusios fotografijos, B. Michelevičius netgi poilsio metu dirbo: poilsiaudamas prie baseino klausydavosi dominančių asmenų pokalbių, fotografavo apylinkes. Dar kaip JAV žvalgybos atstovas 1967 m. rugpjūčio–spalio mėn. TDY misiją atliko Jordanijoje, Amane. Ten jis klausėsi SSRS ambasados darbuotojų, vertindavo dominusius žmones, fiksuodavo nugirstus pokalbius. Bronius ir Aldona Saulė Michelevičiai, kaip JAV žvalgybos atstovai, slaptą misiją Singapūre atliko 1971 m. birželio 12–18 d. Šeimos užduotis buvo kaupti informaciją apie Singapūro ir kitų šalių vadovus, valstybinius vizitus, megzti kontaktus, rinkti informaciją apie SSRS ambasados renginius bei SSRS pareigūnus.

Dauguma archyvinių fotografijų, perduotų saugoti Vytauto Didžiojo karo muziejui, yra XX a. 6–8 deš. B. Michelevičiaus ar jo kolegų misijų metu užfiksuotos akimirkos. Vyrauja neretai sunkiai išsamiau identifikuojami bendri vietovių vaizdai,

B. Michelevičiaus knygelė, rašyta iš dviejų pusių. Pirmą dalį – „Žvalgyba Lietuvos pasienyje (iki 1941 m. birželio mėn. 22 d.)“. Antrą dalį, apvertus knygelę – „Vokiečių žvalgybos organizacija ir trumpos pastabos“. Rašyta lietuvių ir vokiečių kalbomis.

Broniaus Michelevičiaus archyvas, VDKM

pastatai, žmonės. Taip pat yra iš misijų laikotarpio laisvalaikio metu darytų fotografijų – B. Michelevičiaus portretinės ar su šeima.

Iš B. Michelevičiaus gyvenimo tarpsnio tarnaujant Vokietijos Vermachte yra išsaugota daug karo tematikos fotografijų, pavyzdžiui, susijusių su fronto linijose įamžintu sovietų kariuomenės judėjimu, jų technika. Šios fotografijos, manytina, buvo darytos paties B. Michelevičiaus ar jo kolegų ir jas būtų galima įvardinti kaip darbinės, panaudotas žvalgybinio darbo tikslais. Ne tokią žymią dalį fotografijų archyvo sudaro epizodai iš tarnybos Lietuvos kariuomenėje tarnaujant husarų pulke, mokantis Generalinio štabo kursuose. Nenuostabu, kad dalį B. Michelevičiaus archyvo sudaro asmeninės nuotraukos: iš vaikystės ir jaunystės laikų, jo šeimos, skautų gyvenimo, portretinės fotografijos su šeima, draugais, daug žmonos jaunystės nuotraukų.

Taip pat Lietuvos karininko žvalgybininko archyve randami asmeniniai dokumentai, atvirlaiškiai, atvirukai žmonai ar draugams, kolegoms, laišakai žmonai, pažymėjimai už nuopelnus, dokumentai, susiję su skautų veikla, įvairūs kvietimai į renginius, vizitinės kortelės.

Egodokumentuose galima išskirti intriguojančius užrašus – užrašų knygelės (įvardintos kaip „memoranda“), kuriose užfiksuota B. Michelevičiaus patirtis Rytų fronte, atskleidžia Abvero žvalgų veiklą Leningrado, Volchovo frontuose. Išlikę yra ir B. Michelevičiaus kitokio pobūdžio užrašai, kaip, pavyzdžiui „Laikina asmens maskuotė“ (*Temporary personal disguise*).

Nemažai yra išlikusių autentiškų, įdomių B. Michelevičiaus rankraščių. Pavyzdžiui, 1962 m. „Chronological Account of me association with various clandestine Organisations and operations for the period 1940–1961“ – tai B. Michelevičiaus žvalgybinės veiklos aprašymas, darbai „Raudonojo voro slaptasis tinklas“, „Sovietų

B. Michelevičiaus knygelė „Pavyzdžiai iš bolševikų žvalgybos ir partizanų veiklos karo metu. 1941“.

Broniaus Michelevičiaus archyvas, VDKM

slaptoji žvalgyba“, „Sovietų–vokiečių karas / 1941–1945“, „Apie laisvojo pasaulio bendrą kovą prieš sovietiską tironiją“, „Slaptoji žvalgyba. Agentų ir slaptosios žvalgybos pareigūnų parengimo programa“. Pastaroji, tai lietuvių kalba parengtas rašinys apie Vokietijos slaptosios tarnybos žvalgybos agentų ir pareigūnų rengimo programą. Jame išdėstyta žvalgybos veikla Antrojo pasaulinio karo metais.

B. Michelevičiaus archyve glūdi ir Antrojo pasaulinio karo metu darytos schemos vokiečių fronte, kaip pavyzdžiui, schema „Vokiečių kariuomenės pasiskirstymas ties Oderio upe 1945 m. balandžio“. Didelę dalį dokumentų archyvo sudaro jo parengtos ataskaitos iš misijų. Pavyzdžiui, „Japonų, kalbančių rusiškai, sąrašas 1968–1971 m.“, „Žvalgybos ataskaitos apie užduoties Tailandė ir Tokijuje išlaidas“, „Žvalgybos ataskaita apie veiklą Vienoje“, „Vertėjo komentarai apie sovietų veikėjus Amanė“, „Slaptųjų sovietų organizacijų agentų sąrašas“.

Išsaugotas archyvas atskleidžia neeilinę Lietuvos kariuomenės karininko, Vokietijos ir JAV žvalgybos tarnybose tarnavusio Broniaus Michelevičiaus istoriją. Per išsaugotą archyvinę medžiagą atsiskleidžia dinamiška ir lūžių kupina B. Michelevičiaus karjera nuo jaunystės skautų veiklos, tarnybos Lietuvos kariuomenėje, Vokietijos Vermachte, karo belaisvio gyvenimo iki intensyvaus darbo Vokietijos ir JAV žvalgybose. Unikalu, kad nepaisant sudėtingos darbo specifikos, per išsaugotą archyvą turime galimybę susipažinti su daug retesne, paslaptinga, nematoma, tad smalsumą keliančia tematika – su Vokietijos ir Amerikos žvalgybų veikla „iš vidaus“. Visa tai turėtų sudominti ne tik istorikus, politologus profesionalus, bet ir kiekvieną istorijos mylėtoją. Neabejotina, kad B. Michelevičiaus archyvas yra unikali ir vertinga dovana Vytauto Didžiojo karo muziejui, praturtinusi muziejaus rinkinius ir įkvepianti būsimiems karo istorijos tyrimams.

Naujas iš prigimties skaitmeninių objektų rinkinys muziejuje

■ KRISTINA JEGELEVIČIŪTĖ

Sparti technologijų pažanga per pastaruosius kelis dešimtmečius neatpažįstamai pakeitė visuomenę. Diena be išmaniojo telefono ar kompiuterio tapo beveik neįsivaizduojama. Vis didesnės dalies žmonių kasdienis gyvenimas ir darbas persikelia į skaitmeninę erdvę, o skaitmeninės informacijos kasmet tik daugėja. Pokyčiai, susiję su išmaniųjų technologijų įsigalėjimu ir skaitmeninės erdvės plėtra, neaplenkė kultūros paveldo sferos bei sudarė sąlygas atsirasti naujam – skaitmeniniam – paveldui, kurio išsaugojimas labai aktualus atminties institucijoms, įskaitant ir muziejus. Muziejai tradiciškai atsakingi už materialiosios kultūros vertybių rinkimą ir saugojimą, tačiau materialioji kultūra tampa vis labiau skaitmeninė ir neapsiriboja vien tik fiziškai apčiuopiamais daiktais. Dėl šios priežasties muziejai savo fondus papildo iš prigimties skaitmeninių, ilgalaike išliekamąja verte pasižyminčių kultūros ir meno vertybių kolekcijomis. Iš prigimties skaitmeninis (angl. *Born Digital*) objektas egzistuoja tik tokia forma ir neturi atitikmenų jokiaje kitoje erdvėje. Tuo jis skiriasi nuo suskaitmenintos realios muziejinės vertybės vaizdo. Tokios formos kultūros paveldas, kurio negalima paliesti ir apčiuopti, dažnam muziejininkui atrodo kiek neįprastas bei svetimas, tačiau vis dėlto yra nediskutuotinai vertingas. Juk šių dienų skaitmeninės nuotraukos ar paveikslai, vaizdo ir garso įrašai bei kt. tokie pat svarbūs, kaip ir XV a. palikimas, nes lygiai taip pat atspindi visuomenę tam tikru istorijos periodu. Praėjus šimtmečiui, visa tai taps naudinga šaltiniu, todėl muziejams privalu pasirūpinti šio naujo kultūros paveldo išsaugojimu ir perdavimu ateities kartoms.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus fonduose iš prigimties skaitmeninių objektų rinkinys sukurtas šiais metais. Muziejaus prioritetas – rinkti, saugoti, eksponuoti ir populiarinti muziejines vertybes, atspindinčias Lietuvos kariuomenės ir kovų dėl Nepriklausomybės istoriją bei jų įtaką valstybės ir visuomenės raidai. Galime pasidžiaugti, kad jau dabar naujame rinkinyje sukaupta daugiau nei pusantro tūkstančio skaitmeninių vaizdų, kuriuos muziejui saugoti perdavė Lietuvos kariuomenės Juozo Vitkaus inžinerijos batalionas (Inžinerijos batalionas). Vaizdinė medžiaga apima gana platų 2004–2016 m. laikotarpį. Straipsnyje trumpai pristatysime, kokios tematikos skaitmenines nuotraukas apie šių dienų karo inžinierius muziejus saugo.

Juozo Vitkaus inžinerijos bataliono Perkėlų kuopos pratybos. 2011 m.

VDKM Skaitmeninių (iš prigimties) objektų rinkinys, SO-1459

Juozo Vitkaus inžinerijos bataliono Sprogmenų neutralizavimo kuopos pratybos. Standartinių nesprogusių sprogstamųjų užtaisų paieška ir neutralizavimas. 2008 m.

VDKM Skaitmeninių (iš prigimties) objektų rinkinys, SO-628

Afganistano Goro provincijos atkūrimo grupės užfiksuotas vaizdas. Sprogmens neutralizavimas. 2009 m.

VDKM Skaitmeninių (iš prigimties) objektų rinkinys, SO-1259

Juozo Vitkaus inžinerijos bataliono 16-ųjų įkūrimo metinių minėjimas. 2011 m.

VDKM Skaitmeninių (iš prigimties) objektų rinkinys, SO-1332

Inžinerijos batalionas yra vienas iš Lietuvos kariuomenės Sausumos pajėgų dalinių. Karinis dalinys įkurtas 1995 m. ir dislokuotas Kaune. Inžinerijos batalionui keliamas tikslas – didinti kariuomenės efektyvumą vykdant mobilumo, kontrmobilumo, išgyvenamumo ir bendrosios inžinerijos užduotis. Karo inžinieriai, kaip ir kiti Lietuvos kariuomenės vienetai, privalo saugoti valstybės suverenitetą ir būti pasirengę šalies gynybai, todėl pagrindinė karių veikla taikos metu yra kovinės parngties palaikymas ir tobulinimas. Ši veikla atsispindi daugumoje muziejui saugoti perduotų skaitmeninių vaizdų. Gausu vaizdinės medžiagos iš karių individualių įgūdžių atnaujinimo pratybų, inžinerinių užtvarų ir fortifikacijų rengimo, bendrosios ir inžinerinės taktikos, ginkluotės ir ekipuotės valdymo pratybų, treniruočių veikti taikos palaikymo operacijų metu, rengimosi tarptautinėms misijoms bei kt. Svarbu paminėti, kad į Inžinerijos bataliono sudėtį įėjo Perkėlų kuopa, kuriai buvo pavesta vykdyti Lietuvos kariuomenės dalinių ir karo technikos perkėlimo per vandens kliūtis, pontoninių tiltų ir keltų įrengimo bei povandeninės kliūčių žvalgybos darbus. Perkėlų kuopa turėjo visą reikalingą techniką (sunkvežimius su pontoninėmis grandimis, upinius katerius), todėl galėjo nesunkiai įrengti pontoninį tiltą ar keltą per Lietuvos upes ir kitus vandens telkinius. Pasenusi technika nuo 2016 m. nebenaudojama, o Perkėlų kuopos Inžinerijos batalione neliko. Džiugu, kad karo inžinieriai muziejui perdavė nemažai skaitmeninių vaizdų iš Perkėlų kuopos pratybų.

Inžinerijos batalionas iš kitų kariuomenės vienetų išsiskiria tuo, kad vieninteliai Lietuvoje vykdo išminavimo, sprogdinimo ir minų paieškos darbus. Dalinyje yra Sprogmenų neutralizavimo kuopa, jos specialistai minėtiems darbams naudoja specialią įrangą – minų iešiklius, apsauginius išminavimo kostiumus, nuotolinio valdymo išminavimo robotus ir kt. Inžinerijos batalione veikia ABC būrys, kuris turi specialią įrangą, skirtą atominiam, biologiniam ir cheminiam užterštumui šalinti. Būtent šio būrio specialistai būtų atsakingi už kenksmingų medžiagų pašalinimą mūšio lauke. Išskirtinė ir specifinė dalinio veikla užfiksuota daugumoje muziejuje saugomų skaitmeninių vaizdų. Neutrūksta sprogdinimo ir išminavimo darbų, standartinių ir improvizuotų sprogstamųjų užtaisų paieškos ir neutralizavimo, išminavimo su nuotolinio valdymo robotu operacijų, ABC būrio naudojamos įrangos ir kt. vaizdinės medžiagos.

Svarbi Lietuvos kariuomenės užduotis – dalyvauti taikos palaikymo tarptautinėse misijose. Tarptautinėse operacijose dalyvauja ir karo inžinieriai. Didžioji dalis muziejui saugoti perduotų skaitmeninių vaizdų yra gauta iš Afganistano Goro provincijos atkūrimo grupių pamainų. Šių pamainų Inžinerijos bataliono kariai daugiausiai vykdė standartinių sprogstamųjų užtaisų neutralizavimo darbus ir dalijosi savo sukaupta patirtimi su vietiniais specialistais.

Tarp gausios vaizdinės medžiagos, nemažą dalį sudaro skaitmeninės nuotraukos, kuriose atsispindi aktyvus dalinio kultūrinis gyvenimas, pilietiškumo ir patriotiškumo, dvasinių bei religinių vertybių ugdymas. Kariai rengia ekskursijas ir pažintines išvykas, lanko svarbius objektus, dalyvauja šv. Mišiose. Dalinyje minimos svarbiausios valstybinės ir religinės šventės. Iškilmingai švenčiama Lietuvos kariuomenės diena, reikšmingos dalinio istorinės sukaktys –

Juozo Vitkaus inžinerijos bataliono karių sporto varžybos. 2006 m.

VDKM Skaitmeninių (iš prigimties) objektų rinkinys, SO-57

bataliono įkūrimo, kovinės vėliavos įteikimo metinės, vadų pasikeitimai ir kt. Vaizdinėje medžiagoje užfiksuota ir aktyvi karo inžinierių sportinė veikla, dalyvavimas sportinėse varžybose bei žaidynėse. Skaitmeninės nuotraukos taip pat atspindi dalinio ryšių palaikymą su visuomene. Inžinerijos bataliono kariai dalyvauja Kariuomenės ir visuomenės dienos renginiuose, organizuoja atvirų durų dienas, vaikų ir jaunųjų šaulių stovyklas ir kt.

Tikimės, kad naujas iš prigimties skaitmeninių objektų rinkinys ir toliau bus pildomas vertingomis muziejinėmis vertybėmis, o muziejaus fonduose pavyks sukaupti ir išsaugoti svarbiausią šiandieninės Lietuvos kariuomenės gyvenimą atspindinčią informaciją.

Atkurtos Lietuvos kariuomenei skirtai parodai „Amžių kovoje, laisvę laimėjom“ restauruoti eksponatai

■ EGLĖ GRIGAITIENĖ

Minint atkurtos Lietuvos kariuomenės 100-metį ir besiruošiant būsimoms parodoms, iš muziejaus rinkinių buvo atrinkti vertingi istoriniai eksponatai. Dalį jų sudaro tekstilė – 1919–1940 m. Lietuvos kariuomenės uniformos ar jų dalys, kurios ir buvo eksponuojamos parodoje „Amžių kovoje, laisvę laimėjom“.

Įvertinus eksponatų būklę paaiškėjo, kad dauguma jų buvo smarkiai pažeisti (daugiausiai biologinių kenkėjų), pasidengę dulkių sluoksniu ir nešvarumais, įsigėrusiais į audinį ir susikaupusiais siūlėse. Audiniai susilpnėję bei vietomis suplyšę ir išdilę, pablukę dėl dėvėjimo bei aplinkos (šviesos, oro) sąlygų. Buvo priimtas sprendimas, norint apsaugoti nuo tolimesnio nykimo bei suteikti ekspozicinį vaizdą, juos restauruoti.

Likusių eksponatų būklė buvo geresnė, tačiau minimalių priemonių teko imtis, ir tik keli galėjo būti eksponuojami tokie, kokie yra.

Prieš pradėdant darbus, norint nustatyti skirtingų eksponato medžiagų sudėtį, buvo atlikti cheminiai tyrimai, jais remiantis sudaryta konservavimo ir restauravimo metodika.

Konservuojant ir restauruojant eksponatai išvalyti cheminiu būdu. Audiniai vietomis sutvirtinti pamušalu. Didesni pažeisti plotai atkurti pritaikius tinkamo pluošto, audimo, storio audinio lopus, smulkesni ploteliai užadyti tinkamo pluošto bei storio siūlais. Audinių ir siūlų spalvos parinktos artimos autentiškai eksponato spalvai, kitu atveju – audiniai ir siūlai dažyti artimos autentiškai spalvos tekstiliniiais dažais. Taip pat buvo naudojama vėlimo technika, imituojant specifinę tam tikro audinio tekstūrą. Visas konservavimo ir restauravimo procesas buvo dokumentuojamas ir fotografuojamas.

Restauravimo procesas užtruko pusantrų metų, darbus atliko restauratorės Vilija Pangonienė ir Eglė Grigaitienė, cheminius tyrimus atliko D. Panavaitė. Konservuota ir restauruota devyniolika eksponatų: dvi kepės, keturios kepurės, viena milinė, šeši švarkai, dvejios kelnės, trys diržai, kardasaitis. Dalį restauruotų eksponatų pateikiame šiame straipsnyje.

Lietuvos kariuomenės technikos dalių atsargos kapitono munduras ir kelnės. 1934 m.

VDKM daiktų rinkinys, E-5093/1, E-5093/2

Mundurą angliško „frenčiaus“¹ modelio. Tokios konstrukcijos mundurų tradicija išlaikyta nuo pirmųjų Lietuvos kariuomenės uniformų projektų. Mundero audinys – vilna ir medvilninis pamušalas. Antpečiai su trimis žvaigždutėmis – kapitono laipsnio ženklu, raudoni įsiuvai ir trikampiai – inžinerijos skiriamoji spalva. Kelnės tiesios, su kantu.

Būklė prieš restauravimą

Mundurą įvairiose vietose sukandijęs, su pavienėmis mažomis kiaurymėmis. Nugaroje, kairėje pusėje, didelis įplyšimas, kertantis rankovės siūlę ties mentimi. Įplyšęs vilnonis audinys, taip pat po juo esantis pamušalas ir vatinas. Kelnėse gausu smulkių mažų kiaurymių, vienas didesnis sukandijęs plotas priekinėje pusėje. Uniforma anksčiau valyta cheminiu būdu.

Atlikti restauravimo darbai

Nusiurbtos dulkės. Kiaurymėms užadyti ir lopui parinkti artimos autentiškai spalvos, pluošto ir storio siūlai bei audinys. Užadytos smulkios kiaurymės. Plyšimo vietoje prikimšta medvilnės vatos, įstatytas vilnonio audinio lopas. Kelnės užadytos artimoms autentiškai spalvoms vilnoniais siūlais. Išlyginta.

Vaizdas prieš restauravimą

Vaizdas po restauravimo

¹ Frenčius – (pagal britų feldmaršalo Džono Dentono Frenčo (*French*) 1852–1925 m., Pirmojo pasaulinio karo vado, patyrusio didžiulį pralaimėjimą Belgijoje ir 1915 m. išėjusio į atsargą, pavardę) – uniforminis švarkas su keturiomis didelėmis iš viršaus prisiūtomis kišenėmis, įmtas per liemenį, su velke ant nugaros. <<https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Frencius>>, [žiūrėta: 2018 09 20].

Švarko fragmentas restauruojant

Švarko fragmentas po restauravimo

Kelnių fragmentas prieš restauravimą

Kelnių fragmentas po restauravimo

Lietuvos kariuomenės pėstininko švarkas. 1919 m.

VDKM daiktų rinkinys, E-258/2

Kitelis² – kariško sukirpimo uniforminis švarkas, vokiško modelio.

Kadangi ekonominė situacija šalyje buvo sudėtinga, Lietuvos kariams buvo leista dėvėti gautus vokiško modelio uniforminius drabužius³. Šis švarkas buvo dėvėtas Lietuvos Nepriklausomybės kovų metu. Tai – vienas seniausių muziejaus eksponatų, gautų netrukus po muziejaus įkūrimo. Švarko konstrukcija paprasta: sagų eilė paslėpta, kišenės įleistos į vidų, matyti tik antkišeniai tam, kad kariui būtų paprasčiau ir lengviau pritaikyti ekipuotę, ginklus ir jų galėtų būti daugiau. Apykaklė maža, rankovės su atvartais, nugaroje skeltukas. Be antpečių ir skiriamųjų ženklų. Audinys vilnonis, pamušalas lininis.

² Kitelis (vok. *Kittel*) – kariško kirpimo uniforminis švarkas. <<https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Kitelis>>, [žiūrėta: 2018 09 20].

³ J. Vaičėnionis, *Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 36.

Būklė prieš restauravimą

Švarkas labai dulkėtas ir sukandijęs, vilnonis audinys trapus, išdilęs ir išblukęs. Sukandiję plotai netaisyklingos formos, karpytais pakraščiais. Įvairiose vietose nudilęs viršutinis sluoksnius, vilnos pūkas, matyti siūlai, pynimas. Labiausiai pažeista ir sunykusi priekinė dalis bei apatinis kraštas. Lininis pamušalas išblukęs, išdilęs dėl trinties. Skvernai apačioje skylėti ir suplyšę. Rankovių pamušalas ties pažastimis smarkiai suplyšęs. Kišenėse ir po pamušalu nemažai smulkių, burių nešvarumų, kandžių išmatų ir kokonų liekanų. Po pamušalu daug dulkių, sudilusio audinio pūkų. Švarkas vietomis lopytas, siūtas. Sagos skirtingos – metalinės ir plastikinės. Metalinės sagos apsinešę neaiškios kilmės balkšvomis apnašomis. Švarkas anksčiau valytas cheminiu būdu.

Atlikti restauravimo darbai

Nusiurbtos dulkės išorėje, viduje, po pamušalu, kišenėse. Išardyti seni lopai ir siūlės. Parinkti tinkamo storio vilnoniai siūlai ir tinkamo storio bei pluošto audiniai. Kelių atspalvių tekstilinių dažų mišiniu dažytas vilnonis ir drobinis (lininis) audinys, siūlai švarko lopams užadyti ir skirti pamušti. Pamušalui pamušti naudotos autentiško audinio skiautės užadyta restauraciniu dygsniu. Smulkios kiaurymės, susilpnėję audinio vietos, iširę vienos krypties siūlai užadyti. Dideliuose pažeistuose vilnonio audinio plotuose įstatyti lopai. Sutvirtintas apatinis kraštas. Nuvalytos plastikinės sagos. Metalinių sagų balkšvos apnašos nuvalytos mechaniškai bei padengtos apsaugine vaško danga, mechaniškai nuvalytos rūdys nuo apykaklę susegančių kabliukų. Susiūtos visos išardytos siūlės, įsiūtos sagos. Išlyginta.

Vaizdas prieš restauravimą

Vaizdas po restauravimo

Švarko fragmentas prieš restauravimą

Švarko fragmentas po restauravimo

Rankovė prieš restauravimą

Rankovė po restauravimo

Švarko pamušalas prieš restauravimą

Švarko pamušalas po restauravimo

Lietuvos kariuomenės karininko munduras, 1931 m.

VDKM daiktų rinkinys, E- 6649/1

Munduras – „frenčiaus“ stiliaus. Tokia mundurų konstrukcija būdinga jau pirmiesiems Lietuvos kariuomenės uniformų projektams. Audinys – vilna ir medvilninis pamušalas. Įsiuvai ir trikampiai – geltoni (pėstininkų spalva). Antpečiai neišlikę.

Būklė prieš restauravimą

Munduras dulkėtas, vietomis sukandijęs. Dešiniajame skverne ir rankovėje yra stambūs sukandiję plotai bei įvairiose švarko vietose – smulkių pavienių kiaurymių. Švarkas anksčiau valytas cheminiu būdu.

Atlikti restauravimo darbai

Nusiurbtos dulkės. Kiaurymėms lopyti parinktas tinkamos spalvos, storio ir pluošto audinys bei tinkamo storio ir spalvos vilnoniai siūlai. Mažesni sukandiję plotai užadyti, didesni užlopyti. Išlyginta.

Vaizdas prieš restauravimą

Vaizdas po restauravimo

Rankogalio fragmentas prieš restauravimą

Rankogalio fragmentas po restauravimo

Rankogalio fragmentas prieš restauravimą

Rankogalio fragmentas po restauravimo

Lietuvos kariuomenės eilinio Norberto Uzielos milinė. 1938 m.

VDKM daiktų rinkinys, E-6912

Milinė pasiūta iš austos ir suveltos vilnos – milo. Pamušalas medvilninis, įsiūtas tik viršutinėje dalyje ir rankovėse. Tai kariškas, šiltas paltas, saugantis nuo blogų oro sąlygų, su aukšta apykakle, plačiais rankogaliais ir giliomis vidinėmis kišenėmis. Be antpečių. Milinė priklausė pėstininkų eiliniui Norbertui Uzielai.

Būklė prieš restauravimą

Milinė dulkėta, smarkiai sukandijusi (keli stambūs plotai), sudilusi, yra didelių ir daug mažų kiaurymių. Sukandijusi apačia, kraštas. Apsitrynusi, sudilusi apykaklė ir rankovių atvartai. Ties lenkimu atvartai sudilę, beveik visiškai atitrūkę nuo rankovės, laikosi tik ties siūlėmis. Pamušalas vietomis įplyšęs. Milinė anksčiau buvo valyta cheminiu būdu.

Vaizdas prieš restauravimą

Vaizdas po restauravimo

Atlikti restauravimo darbai

Nusiurbtos dulkės išorinėje ir vidinėje pusėse. Dideliems sukandijusiems plotams pamušti parinktas artimos autentiškai spalvos medvilninis audinys, o jo paviršius, imituojant milą, užveltas dviejų autentiškai spalvai artimų atspalvių vilna. Apatinis kraštas vietomis uždytas vilnoniais siūlais, vietomis užveltas vilna ir apsiūtas. Taip pat uždyti sudilę nedideli plotai ir mažesnės kiaurymės. Rankovių atvartai ties lenkimu pamušti tokiu pačiu audiniu, kaip ir sukandiję plotai, ir uždyti restauraciniu dygsniu medvilniniais, artimos autentiškai spalvos siūlais.

Milinės rankogalis prieš restauravimą

Milinės rankogalis po restauravimo

Milinės fragmentas prieš restauravimą

Milinės fragmentas prieš restauravimą

Milinės fragmentas po restauravimo

Lietuvos kariuomenės technikos dalių kario kepurė. 1934–1937 m.

VDKM daiktų rinkinys, E-6649/5

Kepurė vilnonė su medvilniniu pamušalu, vidinė graižo juosta dažytos medvilnės, su snapeliu ir odiniu dirželiu, su kokarda. Apvadai raudoni (inžinerijos spalva). Kepurės vidinėje pusėje du antspaudai. Pirmas – „Int. Pr. Kom. 1937.VIII.16“ (intendantūros priėmimo komisija), antrasis antspaudas neįskaitomas.

Būklė prieš restauravimą

Kepurė geros būklės, tik šiek tiek dulkėta, vietomis sukandijusi. Dvi stambios kiaurymės nugarinėje dalyje ant graižo ir šone. Pamušalas dulkėtas ir purvinas. Vidinė graižo juosta deformuota ir sukietėjusi, išsausėjusi. Dažai trupantys, suskilinę. Kokarda patamsėjusi.

Atlikti restauravimo darbai

Nusiurbtos dulkės vidinėje ir išorinėje pusėse. Kepurė valyta cheminiu būdu. Parinkti tinkamos spalvos ir storio vilnoniai siūlai, uždytos pažeistos audinio vietos. Nuvalyta ir suminkštinta oda, nuvalytas metalas.

Vaizdas prieš restauravimą, priekinė pusė

Vaizdas po restauravimo, priekinė pusė

Vaizdas prieš restauravimą, nugarinė pusė

Vaizdas po restauravimo, nugarinė pusė

Lietuvos kariuomenės kario kepurė, 1920–1921 m.

VDKM daiktų rinkinys, E-257

Viena pirmųjų Lietuvos kariuomenės uniforminių kepurė. Kepurės modelį sukūrė vienas iš komisijos, svarsčiosios ir pristačiusios kariuomenės uniformos projektą, narių – dailininkas A. Žmuidzinavičius. Pirmieji 1918 m. pabaigoje šias kepurės pradėjo dėvėti Vilniaus, o kiek vėliau ir Kauno karo komendantūros kariai⁴. Kepurė vilnonė, minkštu viršumi, tvirtu graižu. Graižo apvadinė juostelė ir apvadas medvilniniai, geltoni (pėstininkų spalva). Snapelis kartoninis, dažytas juoda spalva. Kokarda neišlikusi. Kepurės vidinėje dalyje antspaudas, matyti „KAM 1921“, likusi antspaudas dalis sunkiai įskaitoma. Ši kepurė (gauta tarpukariu) yra vienas seniausių muziejaus eksponatų.

Būklė prieš restauravimą

Kepurė deformuota, pasidengusi storu dulkių sluoksniu, susiglamžiusi, vietomis nežymiai dėmėta, pablukusi. Smarkiai pažeista kandžių: viršugalvyje daug įvairaus dydžio kiaurymių, šone ir nugarinėje dalyje – du didesni sukandiję plotai, graižas daugiausiai sukandijęs vidinėje dalyje. Snapelis deformuotas, suskilęs į dvi dalis.

Atlikti restauravimo darbai

Atlikti audinių, snapelio pagrindo, dažų ir dangos cheminiai tyrimai, nustatyta medžiagų sudėtis, patikslinta restauravimo metodika. Nusiurbtos dulkės, išvalyta cheminiu būdu. Parinkti tinkamo storio ir pluošto siūlai. Lopams naudotas autentiškas audinys iš graižo vidinės dalies. Kelių atspalvių tekstilinių dažų mišiniu nudažytas audinys ir siūlai, gauta spalva artima autentiškai. Mažos kiaurymės uždytos, didesnėse įstatyti lopai. Atstatyta kepurės ir snapelio forma. Nuvalytas, suklijuotas ir pritvirtintas snapelis. Išlyginta.

⁴ J. Vaičėnionis, *Lietuvos karių uniformos...*, p. 30–32.

Vaizdas prieš restauravimą

Vaizdas po restauravimo

Kepurės šonas prieš restauravimą

Kepurės šonas po restauravimo

Kepurės viršus prieš restauravimą

Kepurės viršus po restauravimo

Kepurės snapelis prieš restauravimą

Kepurės snapelis po restauravimo

Lietuvos kariuomenės karininko kepė, 1923–1926 m.

VDKM daiktų rinkinys, E-195/4a

Kepė⁵ buvo plačiausiai paplitusi Prancūzijos kariuomenės uniforminė kepurė. Lengvesnės ir patogesnės kepės išstūmė masyvius ir sunkius kiverius. Kepes dėvėjo įvairių šalių ir rangų kariai. Lietuvos kariuomenėje kepes dėvėjo karininkai ir karo valdininkai. Kepė – cilindro formos, standžiais šonais ir viršugalviu. Audinys – vilna, pamušalas medvilninis, vidinis graižo juostos audinys dažytas. Snapelis plokščias, odiniu viršumi. Graižą juosia plati, vilnonio audinio, avietinės, Generalinio štabo karininkų skiriamosios, spalvos juosta. Viršugalvis dekoruotas puošniu metalizuotos virvelės ornamentu. Pasmakrės dirželis – metalizuota juostelė. Kokarda neišlikusi. Tai vienas seniausių muziejaus eksponatų, gautas tarpukariu.

Būklė prieš restauravimą

Kepė pasidengusi storu dulkių sluoksniu, vietomis sukandijusi. Audinys pa-blukęs, susilpnėjęs, vietomis išdilęs dėl trinties. Ypatingai išdilęs kairysis šonas ties viršugalvio briauna, audinys perplėštas, graižas ir viršugalvis atsiskyre. Nugarinėje dalyje, ties apatine briauna, išdilęs plotas, audinys įplyšęs. Avietinės spalvos graižo juosta vietomis sukandijusi. Vidinės graižo juostos dažų sluoksnis vietomis suskili-nėjęs, trupantis. Snapelis pasidengęs apnašomis, nešvarus. Dekoratyvinė metalizuota virvelė patamsėjusi, dulkėta.

Atlikti restauravimo darbai

Atlikti vidinės graižo juostos cheminiai tyrimai, nustatyta medžiagų sudėtis, patikslinta konservavimo metodika. Nusiurbtos dulkės. Nuardyta vidinė graižo juosta ir pamušalas, nusiurbtos dulkės iš vidinės pusės. Audinys, dengiantis graižą ir viršugalvį, pamuštas tokio paties pluošto, storio ir spalvos audiniu, pridaigstytas restauraciniu dygsniu. Sujungtos atplyšę dalys. Sudilęs ir išplyšęs plotas nugarinėje dalyje restauruotas tokiu pačiu būdu. Avietinės spalvos graižo juostos sukandiję plotai atstatyti naudojant vėlimo techniką, pritaikius artimos autentiškai spalvos vilnonį pluoštą. Sutvirtintas vidinės graižo juostos dažų sluoksnis, nuvalytos snapelio apnašos.

⁵ Kepė (pranc. *képi*) – karinės uniformos nupjauto kūgio pavidalo kepurė su snapeliu. V. Vaitkevičiūtė, *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 1999, p. 650.

Vaizdas prieš restauravimą

Vaizdas po restauravimo

Kepės viršugalvis prieš restauravimą

Kepės viršugalvis po restauravimo

Viršugalvio fragmentas prieš restauravimą

Viršugalvio fragmentas po restauravimo

Kepės nugarinė dalis prieš restauravimą

Kepės nugarinė dalis po restauravimo

Jubiliejinių metų dovanos muziejui

JANINA KAROSEVIČIŪTĖ

■ 2018-ieji buvo Lietuvos valstybės ir kariuomenės atkūrimo šimtmečio metai, gausūs renginių, minėjimų, koncertų. O ką naujo ir įdomaus jie atnešė Vytauto Didžiojo karo muziejui ir, aišku, jo rinkiniams? Rinkiniai pasipildė rekordiniu eksponatų skaičiumi – 5007. Vieni jų atplaukė iš užjūrio, kiti buvo rasti čia pat – Kaune, o dar kiti – iš kitų Lietuvos vietų. Žmonės prisiminė savo albumuose matę ne vieną karišką nuotrauką – tėčio, senelio ar giminaičio. Esame dėkingi visiems, kurie kartu puoselėja istorinę atmintį.

Vasarą iš Brazilijos, San Paulo, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijai buvo perduota emigrantų iš Lietuvos atsivežta ir ilgus dešimtmečius saugota 1931 m. modelio Lietuvos karininko uniforma ir 1915 m. rankų darbo skrynelė (lagaminas), juos Lietuvos generaliniam konsulatui perdavė buvusio Lietuvos garbės konsulo San Paule Jono Valavičiaus artimieji. Užrašas ant skrynelės nurodo, kad ji priklausė Jonui Terviliui. Nepavyko sužinoti, ar skrynelė ir uniforma yra susijusios. Rugpjūčio mėnesį ši brangi dovana pasiekė muziejų, ją įteikė Užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius.

Dar viena dovana atkeliavo siuntiniu iš Kanados nuo Deivido Stiuarto Vatsono. Jis padovanojo spaudinių, kuriuose minimi Lietuvos piliečiai žuvo tarnaudami Kanados kariuomenėje Pirmojo pasaulinio karo metais. Jis jau apie 18 metų renka duomenis ir paverčia šiuos spaudinius asmeniniu,

Užsienio reikalų ministras L. Linkevičius perduoda uniformą muziejui

Muziejaus direktorius Kęstutis Kuršelis ir direktoriaus pavaduotoja-vyriausioji fondų saugotoja Janina Karosevičiūtė, išpakavę D. S. Vatsono siuntinį, laiko dovanotus spaudinius

savanoriško atminimo aktu. D. S. Watsono spaudinių galima rasti apie penkiasdešimtyje miestų, jų nacionaliniuose muziejuose, ministerijose, rotušėse ir kt. susijusiose vietose. Pastaruosius dvejus metus jis daugiausia dėmesio skyrė užsienio šalių piliečiams. Galime ne tik džiaugtis, bet ir stebėtis žmonių, neturinčių jokių sąsajų su Lietuva, entuziazmu.

Negalima nepaminėti ir ypatingosios muziejų mecenatės ponios Marinos Kulčinskajos, ji padovanojo muziejui tarpukario laikotarpio nuotraukų. Kiekviena tokia dovana prisideda prie Lietuvos kariuomenės istorijos išsaugojimo. Marina Kulčinskaja – mokslininkė, dėstytoja, rašytoja, kultūros mecenatė – pasaulio internetiniuose aukcionuose perka su Lietuvos istorija susijusias kultūros vertybes, vėliau jas dovanoja mūsų šalies muziejams. Tad nuotraukų rinkinys tokių entuziastų dėka kaskart vis gausėja.

M. Kulčinskajos padovanotos nuotraukos, kuriose įamžinta 1918–1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenė

Dėkojame ir nuolatiniam muziejaus mecenatui Algimantui Urbonui, padovanojusiam muziejui Lietuvos karių ir jų šeimų globos komiteto šalpos lapelį.

Nuostabi Lietuvos kariuomenės 100-mečio dovana – Lietuvos karinių jūrų laivyno admiralo Sauliaus Baltuškos sūnaus Sauliaus perduoti admiralo apdovanojimai – Vyčio Kryžiaus ordino Karininko kryžius (4 laipsnio), Vytauto Didžiojo ordino Karininko kryžius (4 laipsnio), Estijos, Latvijos, Norvegijos apdovanojimai, Lietuvos generolų klubo, karinių jūrų pajėgų žiedai, vardiniai laikrodžiai, dovanoti Lietuvos Respublikos prezidento ir Krašto apsaugos ministro. Tai puiki dovana, papildžiusi Numizmatikos ir istorinių Daiktų rinkinius.

Buvo gauta didžiulė (236 vnt.) Jeronimo Garolio nuotraukų, dokumentų ir laiškų siunta iš Australijos. Be asmeninių dokumentų, išsaugoti ir J. Garolio rašyti atsiminimai apie tarpukario Lietuvos aviaciją, žemėlapiai, leidinio „Plieno sparnai“ egzemplioriai, laiškai, fotografijos iš J. Garolio tarnybos Lietuvos aviacijoje, gyvenimo Vokietijoje ir Australijoje. Dėkojame anūkei Viktorijai Janavičiūtei-McDonell už išsaugotą ir padovanotą Lietuvai savo senelio archyvą. Visa tai praturtins ir taip gausius muziejaus Fotonuotraukų ir Spaudos rinkinius. J. Garolis (1900–1972) – vienas labiausiai patyrusių tarpukario Lietuvos aviacijos lakūnų. Už nuopelnus Lietuvos aviacijai buvo nekartą apdovanotas. 1929 m. birželio 20 d. J. Garolis pirmasis iš Lietuvos lakūnų išsigelbėjo parašiotu „Salvator“ iš krintančio lėktuvo „Ansaldo A. 120“. Po 6 mėnesių stažuotės Italijoje lakūnas buvo paskirtas 6-osios (žvalgybos) eskadrilės vadu. J. Garolis dalyvavo nesėkmingame 1934 m. birželio 7 d. voldemarininkų perversme, buvo atleistas iš karo aviacijos ir paleistas į atsargą. Nuo 1939 m. buvo Kauno civilinio aerodromo skrydžių tvarkytojas. J. Garolis vienas pirmųjų Lietuvoje išbandė Didžiojoje Britanijoje įsigytą naujo tipo skraidymo aparatą – autožirą (malūnsparnį) „Cierva C-30“, demonstravo jį aviacijos šventėse ir skraidino kelevius.

Tai tik maža dalis iš šimtų eksponatų, dovanotų Vytauto Didžiojo karo muziejui. Jubiliejiniai metai tikrai buvo dosnūs. Muziejaus rinkiniai šiais jubiliejiniais metais pasipildė:

Archeologijos rinkinys – 1 024 eksponatais; iš viso rinkinyje 47 114 eksponatų;
Daiktų rinkinys – 402 eksponatais; iš viso rinkinyje 17 600 eksponatų;
Fotonuotraukų rinkinys – 96 1480 nuotraukų; iš viso rinkinyje 34 463 eksponatai;
Ginklų rinkinys – 302 ginklais; iš viso rinkinyje 7 507 eksponatai;
Meno rinkinys – 8 eksponatais; iš viso rinkinyje 1 716 eksponatų;
Numizmatikos rinkinys – 130 eksponatų; iš viso rinkinyje 38 754 eksponatai;
Spaudos rinkinys – 603 eksponatais; iš viso rinkinyje 54 563 eksponatai;
Skaitmeninių iš prigimties objektų rinkinys (pradėtas formuoti tik 2018 m.) pasipildė 1 546 eksponatais;

Karo technikos rinkinys – 2 eksponatais; iš viso rinkinyje 233 eksponatai.

Karinių vėliavų paroda „Atgimusi po sunaikinimo“

■ JUSTINA NENORTAITĖ

2018 m. vasario 9 d. ruošiantis minėti atkurtos Lietuvos Respublikos kariuomenės ir valstybės 100-metį, Vytauto Didžiojo karo muziejus atidarė stacionarią parodą „Atgimusi po sunaikinimo“, skirtą Lietuvos karinėms vėliavoms pristatyti. Šioje parodoje buvo pristatomos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK), nuo 1569 m. po Liublino unijos sudarytos Abiejų Tautų Respublikos (ATR), Pirmosios Lietuvos Respublikos (1918–1940 m.), Lietuvos partizanų ir šiuolaikinės karinės vėliavos.

Vėliavų istorija siekia dar senąsias civilizacijas. Šiuolaikinio pavidalo vėliava – prie koto pritvirtintas audeklas – atsirado Kinijoje dar prieš 5 tūkstančius metų, o pirmosios karinės vėliavos buvo panaudotos senovės Egipte, kaip kariuomenės susirinkimo ženklas. Vėliavų simbolikoje vyravo žvėrių arba religiniai motyvai. Arabų kraštams buvo būdingos žalios pranašo Mahometo vėliavos su užrašais iš Korano.

Į šiuolaikines panašias vėliavas turėjo ir pagoniška Lietuva, šaltiniuose randama žinių apie vėliavas su gaidžio ženklu ar Kurkos, vaisingumo ir derlingumo dievo, atvaizdu.

Parodos fragmentas. 2018 m.

Apie lietuvių karinę vėliavą pirmą kartą užsimenama Vygando Marburgiečio (*Wigand von Marburg*) kronikoje aprašant kautynes prie Bajerburgo pilies (dab. Veliuona), kai kryžiuočių šaulių viršininkas Tilmanas Zumpachas ugnine ietimi sudegino lietuvių vėliavą. Vėliau XV a. kronikininkas Janas Dlugošas aprašydamas Žalgirio mūšį mini vėliavas iš raudono audeklo, vienos jų su Vyčiu, kitos – su Gedimainaičių stulpais. Knygoje „Husitų karų istorija“ pirmą kartą pavaizduota LDK vėliava, iliustracijoje – Žygimantas Kaributas su savo palyda ir vėliava (kurioje pavaizduotas raitelis), atvykę į Prahą. Ši vėliava turėjo dar ir siaurą „uodegą“ prie pagrindinės dalies.

Vėliavos labiausiai buvo naudojamos viduramžiais, ypač – kryžiaus žygiuose. Anuomet valdovo ir valstybės sąvokos buvo tapačios, todėl vėliava iki XVI a. pab. pirmiausia reprezentavo didįjį kunigaikštį, o tik vėliau, nuo XVI a. antros pusės – LDK. Vėliava – vienas iš svarbiausių valstybės ir kariuomenės atributų – buvo itin siekiamas karo grobis. Per XVII–XVIII a. karus didžioji dalis LDK vėliavų pateko į Švediją, Rusiją, Vokietiją, Turkiją. Sunaikinus Lietuvos ir Lenkijos valstybę vėliavų simboliai išliko. XIX a. sukilimuose ir toliau dominavo simboliai Vytis arba – Vytis ir Lenkijos erelis kartu.

XX a. Rusijos pilietinio karo sūkuryje pradėti steigti pirmieji tautiniai kariniai daliniai, su kuriais ir siejamos pirmosios XX a. lietuvių karinės vėliavos. Nepriklausomybės kovų metu (1919–1920), lietuvių kariams išvadavus Lietuvos miestus iš svetimų kariuomenės gniaužtų, gyventojai atsidėkodami dovanodavo kariams

Parodos fragmentas – Pirmosios Lietuvos Respublikos vėliavos. 2018 m.

Lietuvos kariuomenės orkestras su rekonstruotomis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Pėšiosios gvardijos freikompanijos grenadierių uniformomis

vėliavas. Lietuvai atgavus nepriklausomybę senosios vėliavos imtos keisti naujomis, jose, pagal priimtus įstatus, kairėje pusėje turėjo būti Lietuvos Respublikos herbas – Vytis, dešinėje – pulko globėjo portretas ir šūkis, o daliniams, pasižymėjusiems Nepriklausomybės kovose, buvo įteikiamos Vyčio Kryžiaus vėliavos.

Lietuvai vėl netekus laisvės, prasidėjus antrajai sovietiniai okupacijai, kilo ginkluotasis pasipriešinimas, Lietuvos laisvę stojo ginti Lietuvos partizanai, Lietuvos laisvės gynėjai, jie savo simbolikoje naudojo Trispalvę.

Po ne vieną dešimtmetį trukusios sovietinės priespaudos, 1990 m. lapkričio 23 d. Krašto apsaugos departamento (KAD) Vilniaus ir Kauno savanoriams buvo įteiktos ir pirmosios Lietuvos kariuomenės vėliavos. Vėliavose pavaizduoti istoriniai Lietuvos simboliai, skaičiuojantys ne vieną šimtą metų – Vytis, Gediminaičių stulpai, Jogailaičių kryžius, Geležinis Vilkas, taip pat stilizuoti gyvūnai, miestų herbai ir Lietuvos kunigaikščiai. Kovinės vėliavos įteikimas daliniui buvo ir yra itin svarbus ir iškilmingas momentas, po kurio vėliava tampa svarbiausiu karinio vieneto saugomu atributu.

Vėliava – valstybės atributas, jos valstybingumo ir nepriklausomybės simbolis, garbės ir vienybės ženklas, kuris buvo pirmą kartą pristatytas visuomenei unikalioje Vytauto Didžiojo karo muziejaus parodoje „Atgimusi po sunaikinimo“. Parodą atidarant muziejui buvo įteikti Lietuvos kariuomenės Sausumos pajėgų uniformų antsiuvai ir ženklai. Juos įteikė Lietuvos kariuomenės Sausumos pajėgų vadas

brg. gen. Valdemaras Rupšys, teigdamas, kad „karyba, karybos mokslas, taktika, kovinių operacijų menas būtų beverčiai be istorinių pamokų. Tas pamokas mes turime suprasti ir taikyti dabar. Tik tada mes esame geri kariai. Šia proga norime padovanoti antsiuvų ir ženklų, kurie yra ant mūsų uniformų nuo 1991 m.“ Pagal 1792 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Pėsčiosios gvardijos freikompagnijos grenadierių uniformų pavyzdį rekonstruota uniforma pasipuošė ne tik parodos atidaryme dalyvavęs Lietuvos kariuomenės orkestras, vienas uniformos komplektas buvo padovanotas Vytauto Didžiojo karo muziejui ir tapo naujai atidarytos parodos dalimi.

Paroda buvo surengta dviejose salėse. Pirmoje buvo pristatomos rekonstruotos XV–XVIII a. LDK gvardijos, infanterijos, kavalerijos vėliavos. Šioje salėje pirmą kartą Lietuvoje buvo eksponuojama dailininko Johano Samuelio Mockos (*Johann Samuel Mock*) paveikslo kopija „Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės vasaros stovykla Černiakovskių ir Kralikų (Triušių) laukuose. 1732 m.“ Pristatomos pagal Amerikos Lietuvos skautų sąjungos pavyzdį pagamintos istorinių Lietuvos vėliavų rekonstrukcijos, jos atspindi svarbiausius Lietuvos istorijos laikotarpius ir jų dydis ir pavidalas būdingas istorinei vartosenai. Pastarosios buvo naudojamos ir JAV stovyklose, renginiuose.

Originalaus dydžio LDK pėstininkų regimento vėliavos, prarastos Saločių mūšyje 1703 m., beveik 3 metrų ilgio ir pločio, rekonstrukcija ne vienam atėmė žadą, ko gero ne veltui. To meto vėliavos savo dydžiu neprimena mūsų laikų. Antroje salėje lankytojai galėjo išvysti 1917 m. Rusijoje suformuotų lietuvių dalinių, Pirmosios Lietuvos Respublikos pėstininkų ir kavalerijos originalias vėliavas, Lietuvos partizanų trispalvę iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus ir šiuolaikines vėliavas. Greta vėliavų prikallimo ir nešimo atributika, nes ji ne ką mažiau svarbi nei pačios vėliavos.

Parodoje netrūko užsiėmimų vaikams: galima buvo sudėlioti dėlionę iš minkštų kubų, susikurti sau vėliavą. Visi parodos lankytojai galėjo išbandyti interaktyvius žaidimus: priskirti vėliavas Lietuvos didiesiems kunigaikščiams arba dabartiniame Lietuvos žemėlapyje – skirtinguose Lietuvos vietose išsidėsčiusiems kariniams

Lietuvos kariuomenės Sausumos pajėgų vadas brg. gen. Valdemaras Rupšys išbando interaktyvius žaidimus

Plazdančios parodos interakcijos vėliavos vaizdas planšetiniame kompiuteryje

daliniams. Vaizdo medžiaga atspindėjo ilgą vėliavos gyvavimo istoriją nuo Švedų tvano (1655–1660 m.) laikų iki šių dienų, vėliavą mūšio lauke ir kovinės vėliavos įteikimą šiandien.

Bėgant metams restauravimo procesas yra neišvengiamas norint ir toliau išsaugoti išlikusias vėliavas. Kaip restauruojama XX a. pradžios vėliava, lankytojai galėjo pamatyti vaizdo medžiagoje.

Visą informaciją apie vėliavų parodą „Atgimusi po sunaikinimo“ galima pamatyti specialiai šiai parodai Vytauto Didžiojo karo muziejaus išleistame kataloge, jame rasite ne tik Vytauto Didžiojo karo muziejaus, bet ir Lenkijos karo muziejaus bei Švedijos kariuomenės muziejaus rinkiniuose esančių originalių vėliavų skaitmeninius vaizdus, Pirmosios Lietuvos Respublikos nuotraukas iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo, parodos pagalbinę medžiagą, kurią suteikė VšĮ „Viduramžių pasiuntiniai“ ir UAB „Picoline“.

Parodos rengėjai – Karybos istorijos skyriaus darbuotojai

Paroda „Amžių kovoje – laisvę laimėjom“,

skirta atkurtos Lietuvos kariuomenės
100-mečiui paminėti

- LINA KASPARAITĖ-BALAIŠĖ,
JUSTINA NENORTAITĖ

Minėdamas atkurtos Lietuvos kariuomenės 100-metį, 2018 m. lapkričio 20 d. Vytauto Didžiojo karo muziejus pristatė parodą „Amžių kovoje – laisvę laimėjom“. Šis minimas santykinai trumpas šimto metų laikotarpis įvairavo pakilimais ir nuosmukiais.

Kiekvienos tautos pareiga yra saugoti savo valstybės laisvę. Lietuviai nuo pat valstybės kūrimosi XIII a. buvo priversti nuolatos ginklu kovoti dėl išlikimo. Tuo metu Lietuva tapo valstybe, turinčia svarbiausią organizuotos apsaugos mechanizmą – kariuomenę. Šimtmečius gyvavusi Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII a. pabaigoje neteko ilgai puoselėto valstybingumo ir pateko į Rusijos imperijos priklausomybę. Po 1914–1918 m. pasaulį sudrebinusio Pirmojo pasaulinio karo Lietuvai pavyko atkurti valstybingumą – 1918 m. vasario 16 d. buvo paskelbtas Lietuvos Nepriklausomybės Aktas. Tačiau tikrąją nepriklausomybę Lietuvai teko ginti ginklu. 1918 m. lapkričio 23 d. buvo pradėta oficialiai kurti Lietuvos kariuomenę, kviečiami

Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojai, atidarant parodą, 2018 m.

Parodos fragmentai, 2018 m.

savanoriai. 1919–1920 m. kovos dėl Nepriklausomybės vyko su trimis, Lietuvos valstybingumui grėsmę kėlusiais priešininkais – bolševikų, bermontininkų ir Lenkijos kariuomenėmis. 1923 m. Lietuva prisijungė Klaipėdos kraštą ir gavo jūros uostą su išėjimu į Baltijos jūrą. Atkurta Lietuvos kariuomenei pavyko apginti tautos laivę ir išsaugoti valstybės suverenitetą. Iki 1940 m. buvo suvienodinta lengvoji Lietuvos kariuomenės ginkluotė, įsigyta naujos kovinės technikos, sukonstruoti modernūs lietuviški karo lėktuvai, įsteigtas karo laivynas, vystyta Lietuvos karo pramonė, rūpintis priešlėktuvine apsauga, reorganizuoti mobilizacijos, gynybos planai ir administracinė kariuomenės struktūra. Buvo siekta turėti nedidelę, gerai treniruotą ir mobilią kariuomenę. Po 1940 m. birželio 15 d. prasidėjusios pirmosios Sovietų Sąjungos okupacijos Lietuvos kariuomenė palaipsniui buvo sunaikinta.

Tebevykstant Antrajam pasauliniam karui ir prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, lietuvių tauta nuo pat pirmų dienų pakilo į kovą ir išėjo kovoti į miškus. Lietuvos partizaninio judėjimo pradžioje buvo būdingi dideli partizanų būriai, o spontaniška kova pamažu virto organizuota. Jau 1946 m. Lietuvos teritorijoje veikė kariniu principu sutvarkytos apygardos, joms vadovavo buvę Lietuvos kariuomenės karininkai. 1948 m. pabaigoje buvo suformuota veiksminga vyriausioji vadovybė, o 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos posėdyje buvo priimta LLKS Tarybos Deklaracija, sudariusi teisinį ir politinį ginkluoto pasipriešinimo pagrindą. Partizanų kovos mąstai buvo išskirtiniai: su okupacine valdžia ginklu kovojo daugiau nei 50 000 žmonių, dar tiek pat juos rėmė, žuvo daugiau nei 20 000 kovotojų, daugiau kaip 100 000 buvo suimti, įkalinti ir kankinti. Ši kova parodė nuožmų Lietuvos gyventojų siekį atkurti nepriklausomybę.

Parodos fragmentai, 2018 m.

Po keliasdešimt metų trukusios sovietų okupacijos 1990 m. kovo 11 d. Lietuva paskelbė atkurianti nepriklausomą valstybę. Okupacinei kariuomenei vis dar būnant Lietuvoje ir siekiant išprovokuoti ginkluotąjį konfliktą, Lietuvos gyventojams reikėjo rūpintis atsikuriančios valstybės saugumu, todėl 1990 m. balandžio 25 d. buvo įkurtas Krašto apsaugos departamentas. 1991 m. sausio 13 d. sovietų kariuomenė Vilniuje šturmavo Lietuvos televizijos ir radijo pastatus, televizijos bokštą. Čia žuvo 14 beginklių gynėjų, šimtai buvo sužeista. 1991 m. sausio 17 d. buvo

oficialiai įkurta Savanoriškoji krašto apsaugos tarnyba, o 1992 m. lapkričio 19 d. oficialiai atkurta Lietuvos kariuomenė. Tik kitų metų rugpjūčio 31 d. iš Lietuvos išvyko paskutiniai Rusijos kariuomenės kariai. 1993 m. buvo suformuota Lietuvos kariuomenės struktūra, pajėgos buvo nuolat stiprinamos, rengiamos šalies gynybai, kartu sistemingai siekta integracijos į NATO. Lietuvos kariuomenė turėjo atitikti NATO keliamus reikalavimus, todėl ji buvo pradėta sparčiai modernizuoti, pradėtas aktyvus bendradarbiavimas su užsienio partneriais, nuo 1994 m. siunčiami kariai į tarptautines taikos rėmimo operacijas užsienyje. 2004 m. kovo 29 d. Lietuva oficialiai

Parodos fragmentai, 2018 m.

priimta į NATO. 2014 m. Lietuvos kariuomenė kartu su sąjungininkais pradėjo dar glaudesnę bendradarbiavimą ir treniravimąsi siekdami atremti bet kokias grėsmes Europoje. Šiandien Lietuvos ginkluotosios pajėgos yra pasirengusios reaguoti į išorės grėsmes ir kartu su sąjungininkais užtikrinti taiką pasaulyje.

Kariuomenės istoriją galima pristatyti per daugelį dalykų, o šioje muziejaus parengtoje parodoje Lietuvos kariuomenės istoriją pasirinkta pristatyti per uniformas, ginkluotę, ženklus ir apdovanojimus. Tai yra tie objektai, kurie rodo karių vienybę, įsipareigojimus, įvertinimus ir gynybos priemones. Parodoje buvo pristatyti trys laikotarpiai: Lietuvos kariuomenė 1918–1940 m., Lietuvos partizaninis karas 1944–1953 m. ir atgimusios Lietuvos ginkluotosios pajėgos po 1990 m. Nepriklausomybės atkūrimo.

1919 m. Lietuvos Nepriklausomybės kovų pradžioje Lietuvos kariuomenei paramą kovose teikė iš Vokietijos atvykę saksų savanorių daliniai. Parodoje buvo pristatytos originalios to meto Vokietijos kariuomenės naudotos uniformos dalys, priklausančios Vokietijos kariuomenės karo istorijos muziejui Drezdene (*Militärhistorisches Museum der Bundeswehr*). Dar 2017 m. pradžioje užmegzti kontaktai su šiuo muziejumi ilgainiui virto tarptautiniu bendradarbiavimu kuriant bendrą parodą. 2017 m. rugsėjo 26–27 d. du muziejaus darbuotojai Karybos istorijos skyriaus muziejininkas Mantas Noreika ir Rinkinių apskaitos ir saugojimo skyriaus Rinkinių saugojimo ir tyrinėjimo poskyrio fondų saugotojas Vidmantas Airini aplankė Vokietijos kariuomenės karo istorijos muziejaus Drezdene ekspozicijas, kolekcijų saugyklas ir atrinko originalias uniformas, 1918–1919 m. dėvėtas vokiečių karių. 2018 m. lapkričio 20 d. pristatytoje parodoje eksponuoti aštuoni originalūs iš Drezdene

Ekspوناتai parodoje iš Vokietijos kariuomenės karo istorijos muziejaus Drezdene, 2018 m.

atvežti eksponatai: du šalmai ir vienas antšalmis, uniforminė kepurė, du uniforminiai švarkai ir milinė bei kario batai.

Parodą prasmingai papildė 2018 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Lino Linkevičiaus muziejui įteiktas originalus 1931 m. modelio Lietuvos karininko uniformos komplektas: uniforminis švarkas, kelnės, kepurė, perpetinis diržas ir kardasaitis. Ši uniforma buvo ilgus metus saugota Jono Terviliaus 1915 m. rankų darbo skrynioje-lagamine Brazilijoje. Šias vertybes 2017 m. Lietuvos generaliniam konsulatui Brazilijoje perdavė buvusio Lietuvos garbės konsulo San Paule Jono Valavičiaus artimieji. Tarpininkaujant Lietuvos Respublikos Generalinio konsulato San Paule generalinei konsulei Laurai Tupei uniformos komplektas ir skrynja buvo perduoti saugoti. Nors karininko, uniformos savininko, tapatybės kol kas nustatyti nepavyko, uniformos komplektas yra vertingas, papildė muziejaus turimų uniformų kolekciją, – tai bene vienintelis šio modelio ir visos sudėties uniformos komplektas mūsų muziejuje. Iki šių dienų išlikę originalūs 1918–1940 m. laikotarpio relikvai neleidžia pamatyti vientiso Lietuvos karių aprangos vaizdo, nes 1940–1944 m. okupacijų metu daugelis karinių dalykų, ypač uniformų, išsibarstė po pasaulį arba visai sunyko. Todėl siekiant užpildyti šią spragą buvo rekonstruota dešimt uniformų: Lietuvos kariuomenės 1923 m. modelio Autorinktinės kareivio uniforma, Lietuvos kariuomenės 1931 m. modelio karo medicinos seselės apranga, Lietuvos kariuomenės 1923 m. modelio 3-iojo dragūnų Geležinio vilko pulko kari-

◀ Originalus 1931 m. modelio Lietuvos karininko uniformos komplektas ir Jono Terviliaus rankų darbo skrynja-lagaminas – dovana Muziejui iš Brazilijos

Parodoje lankytojai turėjo galimybę išbandyti ginklų replikas

ninko uniforma, Lietuvos kariuomenės 1923 m. modelio Karo aviacijos karininko uniforma, Lietuvos kariuomenės 1923 m. modelio generolo uniformos rekonstrukcija, Lietuvos kariuomenės 1931 m. modelio pėstininkų pulko kario uniforma, Lietuvos kariuomenės 1934 m. modelio pėstininkų karininko uniforma, Lietuvos kariuomenės pėstininkų kario 1934 m. modelio uniforma, Lietuvos kariuomenės husarų pulko karininko paradinė 1923 m. modelio uniforma, Lietuvos kariuomenės ulonų pulko uniforma ir Lietuvos kariuomenės laivyno kapitono 1935–1940 m. modelio uniforma.

Parodos sudėtinė dalis buvo dar viena, tik kiek kitokio pobūdžio rekonstrukcija, – tarpukario Lietuvos kariuomenėje naudotas lengvasis tankas „Renault FT-17“. Tai buvo pirmieji Lietuvos kariuomenės įsigyti tankai, jų turėta 12, žinoma, nei vienas iš jų iki šių dienų neišliko. Bet šiuolaikinių kompiuterinių technologijų galimybės neribotos, taigi bendradarbiaujant su Kauno technologijos universiteto studentais tankas buvo atkurtas naudojant papildytą realybę.

Žaidimas „Pažink Lietuvos kario uniformą!“

Parodos fragmentai, 2018 m.

Planšetiniame kompiuteryje integruotas edukacinis žaidimas, papildoma informacija apie Lietuvos kariuomenės vadus

Buvo stengtasi atsižvelgti į šiuolaikinės visuomenės poreikius ir sukurti tokią parodą, kuri skatintų aktyvų pažinimą, potyrius, kuri atitiktų įvairių amžiaus grupių poreikius. Todėl buvo pasitelktos informacinės technologijos: sukurtas interaktyvus žaidimas, ekrane lankytojai galėjo tapti skirtingų laikotarpių kariais ir atlikti specialias užduotis, su virtualios realybės akiniais jie galėjo žaisti Nepriklausomybės kovas imituojantį žaidimą, planšetiniuose kompiuteriuose buvo pateikiami edukaciniai žaidimai, statistiniai ir informaciniai duomenys, Lietuvos kariuomenės vadų biografijos, reprezentacinė vaizdo medžiaga, QR kodais buvo galima sudėti dėlionės. Lietuvos centrinio archyvo suteikta autentiška vaizdo medžiaga, susijusi su aviacija, suprojektuota ant lubų lankytojams leido ne tik matyti vaizdą, bet ir išgirsti XX a. 3–4 dešimtmečio lėktuvo garsus. Be to, buvo siūloma žaidžiant magnetinį žaidimą, pažinti naujausią Lietuvos kario uniformą, jos ženklus, prie jo nusifotografuoti, o mažiausiems lankytojams – spalvinti uniformas.

Parodos lankytojai su virtualiais akiniais išbando žaidimą, 2018 m.

Parodos lankytojai išbando žaidimą interaktyviame ekrane. 2018 m.

Kilnojamosios parodos netradicinėse erdvėse

■ MANTAS NOREIKA

2018 m. – jubiliejiniai, minime atkurtos Lietuvos valstybės ir kariuomenės 100-metį, todėl šia proga Vytauto Didžiojo karo muziejus (VDKM) visuomenei pateikė naujo formato kilnojamas parodas, pristatančias Pirmosios Lietuvos Respublikos (1918–1940 m.) laikotarpį. Pirmoji paroda „Šarvuotieji kunigaikščiai“ yra skirta supažindinti su Lietuvos kariuomenės šarvuotųjų traukinių istorija, antroji paroda „Skrydžio tikslas – Lietuva“ naujai pristato Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydį su „Lituania“ per Atlanto vandenyną. Atskiro paminėjimo verta ir bendra Lietuvos, Latvijos ir Estijos paroda, skirta Baltijos valstybių kariuomenių atkūrimo 100-mečiui paminėti.

Šarvuotųjų traukinių istorija (1920–1935 m.) nėra labai žinoma, tačiau tai yra išties įdomus epizodas bendroje Lietuvos kariuomenės istorijoje. Pirmasis šarvuotasis traukinys buvo pastatytas Kaune 1920 m. rugpjūtį, bręstant Lietuvos ir Lenkijos ginkluotajam konfliktui. Pirmajam Lietuvos kariuomenės šarvuotajam traukiniui suteiktas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino vardas. Šarvuotasis traukinys „Gediminas“ jau 1920 m. rudenį dalyvavo kovose su lenkais Pietų Lietuvoje. Pagrindinis šarvuotojo traukinio uždavinys buvo suteikti paramą kitoms kariuomenės ginklų rūšims, visų pirma pėstininkams. Vien šarvuotojo traukinio „Gediminas“

Paroda „Šarvuotieji kunigaikščiai“ Kauno geležinkelio stotyje. Kaunas, 2018 m. gegužės–liepos mėn.

pasirodymas sustiprindavo karių kovinę dvasią. Vėliau sukomplektuotas antrasis – „Kęstutis“, dar vėliau – „Algirdas“. Taip Lietuvos kariuomenėje susiformavo šarvuotųjų traukinių pulkas. Modernizuojant kariuomenę, 1935 m. dėl svarių priežasčių nuspręsta šarvuotųjų traukinių atsisakyti.

Vienam iš ryškiausių Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpio įvykių – S. Dariaus ir S. Girėno skrydžiui per Atlanto vandenyną šiemet sukako 85 metai, todėl VDKM šiam įvykiui paminėti nusprendė sukurti naują parodą „Skrydžio tikslas – Lietuva“. 1933 m. liepą lietuvių lakūnai S. Darius ir S. Girėnas iš Niujorko

Paroda „Šarvuotieji kunigaikščiai“ Kauno geležinkelio stotyje. Kaunas, 2018 m. gegužės–liepos mėn.

Parodos „Skrydžio tikslas – Lietuva“ rengėjas VDKM Karybos istorijos skyriaus muziejininkas M. Noreika (antras iš kairės) ir kiti skyriaus muziejininkai

Floido Beneto (*Floyd Bennet Field*) oro uosto su lėktuvu „Lituanica“ pakilo Lietuvos link. Įveikę Atlanto vandenyną, pro Airiją, Škotiją ir Šiaurės jūrą lakūnai pasiekė Vokietiją. Lemtingąją 1933 m. liepos 17 d. lėktuvas leisdamasis aklinoje tamsoje kliudė medžių viršūnes ir patyrė katastrofą, o lakūnai tragiškai žuvo. S. Darius ir S. Girėno žygis išgarsino Lietuvos vardą pasaulyje, o šis skrydis aviacijos istorijoje vertinimas kaip vienas tiksliausių. Pagal skrydžio nuotolį Steponas Darius ir Stasys Girėnas pasiekė antrą rezultatą pasaulyje – net 6411 km, o pagal išbūtą laiką ore – ketvirtą (37 val. 11 min.). Ruošdamiesi skrydžiui lakūnai paliko testamentą, jame

Paroda „Skrydžio tikslas – Lietuva“ Kauno autobusų stotyje. Kaunas, 2018 m. rugsėjo mėn.

Lietuvos kariuomenės vado gen. ltn. Jono Vytauto Žuko delegacija prie atkurtų Baltijos šalių kariuomenių 100-mečiui paminėti skirtos parodos – Lietuvos stendo, Pentagone, Arlingtone, Virdžinijos valstijoje. 2018 m. rugpjūčio 15 d.

nurodė, kad, nepasisėkus skrydžiui, lietuviai tęstų jų pradėtą žygį ir įveiktų Atlanto vandenyną, o „Lituanica“ atsidurtų Vytauto Didžiojo karo muziejuje.

Nuo 1918 m. Baltijos šalims įtaką darė panašūs veiksniai, visos trys turėjo ginti savo kraštą Nepriklausomybės kovose, vėliau visos kartu patyrė Sovietų okupaciją 1940 m., Antrojo pasaulinio karo baisumus ir po jo vykusį partizaninį karą, kol galiausiai visos trys išsilaisvino iš Sovietų Sąjungos ir atkūrė savo ginkluotąsias pajėgas. Ši paroda atskleidžia trijų Baltijos valstybių kariuomenių istoriją, pasiekimus ir siekį ginti savo kraštą grėsmės akivaizdoje. Bendra Baltijos valstybių paroda nuolat eksponuojama Jungtinių Amerikos Valstijų Gynybos departamento centrinėje būstinėje – Pentagone.

Parodos „Šarvuotieji kunigaikščiai“ ir „Skrydžio tikslas – Lietuva“ nuo ankstesnių kilnojamųjų parodų pirmiausia skiriasi išskirtiniu dizainu, mat visa paroda perteikta ant vienos 230 x 413 cm parodų sienelės. Praeivių dėmesį patraukia ryškūs akcentai – spalvotos istorinės didelio formato nuotraukos, matomos iš toli. Kadangi šios parodos skirtos eksponuoti viešose vietose, kur lankosi dideli srautai žmonių, stengiasi informaciją perteikti glaustai ir patraukliai, o interaktyvios veiklos mėgėjai, nuskenavę pateiktus QR kodus, gali sudėlioti skaitmenines dėlionės ir peržiūrėti autentišką vaizdo medžiagą. Kilnojamoji paroda „Šarvuotieji kunigaikščiai“ lanko didžiausias Lietuvos geležinkelių stotis, o „Skrydžio tikslas – Lietuva“ – Lietuvos oro uostus ir autobusų stotis.

Ruošiant kilnojamas parodas atsižvelgta ir į Lietuvos svečius iš užsienio: greita lietuvių kalbos pateiktas ir vertimas į anglų kalbą. Tai leidžia dar labiau išplėsti auditoriją ir suteikia galimybę parodą eksponuoti užsienio valstybėse.

Tobulėjant šiuolaikinėms technologijoms, ieškoma naujų būdų kaip senas, nespalvotas nuotraukas pateikti patraukliai, išlaikant estetiką. Vis labiau populiarėja grafikos dizainerių sumanyta skaitmeninių nuotraukų spalvinimo technika, kuri ne tik pagyvina bendrą parodos vaizdą, tačiau ir išryškina svarbias istorinių nuotraukų detales. Visa tai leidžia į istoriją pažvelgti kitu kampu ir labiau suartina vaizduojamus įvykius su dabartimi. Šalia parodos „Šarvuotieji kunigaikščiai“ nuotraukų pateikiamos ir spalvotos visų trijų traukinių išsamios schemos, sukurtos skaitmeninio piešimo programa.

Sumanymas eksponuoti parodas netradicinėse erdvėse nebūtų įgyvendintas be parodos partnerių, kurie geranoriškai sutiko bendradarbiauti ir suteikti erdvę šioms parodoms bei suorganizuoti parodų pervežimą iš vienos stoties į kitą. Tarp parodos partnerių, kuriems esame dėkingi už bendradarbiavimą, yra Lietuvos centrinis valstybės archyvas, „AB Lietuvos geležinkeliai“, „Geležinkelių muziejus“, Kauno ir Vilniaus oro uostai, Kauno ir Vilniaus autobusų stotys, Lietuvos kariuomenė.

Bendras parodos vaizdas. 2018 m.

1918 m. lapkričio 23 d. buvo išleistas pirmasis įsakymas, kuris suteikė juridinį pagrindą organizuoti Lietuvos kariuomenę. Lietuvos kariuomenė buvo pradėta kurti nepaprastai sudėtingomis sąlygomis – teko įveikti sunkius Pirmojo pasaulinio karo bei vokiečių okupacijos padarinius ir kovoti su gausiais išorės priešais. Tik aprimus kovoms, pradėta rūpintis karių rengimu ir fiziniu lavinimu. Kariuomenės vadovybė tuo pradėjo rūpintis anksti, buvo būtina turėti fiziškai stiprių ir užgrūdintų karių. Norint pakelti fizinio lavinimo lygį, reikėjo gerai parengti sporto instruktorius, todėl jie buvo siunčiami į specialius kursus užsienyje. Gan ilgai kariuomenės daliniai neturėjo net paprasčiausių gimnastikos įrankių ar kitų sporto priemonių, tad 1921 m. Lietuvos krašto apsaugos ministerijos vadovybė įsakė divizijų vadams pasirūpinti, kad pulkai įsigytų sporto įrangos. Kariuomenės sportą dar labiau suaktyvino Kariuomenės sporto draugijos įkūrimas 1924 m. Draugija pradėjo rūpintis sporto literatūros sklaida, sporto instruktorių ruošimu bei Lietuvos kariuomenės varžybų rengimu, o 1931 m. prie Krašto apsaugos ministerijos įsteigus Fizinio lavinimo inspektoriatą – fizinis karių rengimas dar labiau suaktyvėjo.

Kauno karo mokykloje 1919–1922 m. kūno kultūros, tuomet vadintos gimnastika, programa buvo paprasta – ji prasidėdavo mankšta 6 val. ryto ir trukdavo pusvalandį. Apie 20 minučių buvo skiriama bėgti ristele rikiuotėje, taip būdavo pradedama ugdyti kario ištvermė. Įprastai laikas po mokymų tarpukario Lietuvos kariuomenėje buvo skiriamas gimnastikai, jai atlikti reikėjo jėgos, lankstumo ir koordinacijos. 1923 m. Lietuvos kariuomenės vadas įsakė vietoj „sakalų“ gimnastikos (dėmesys skiriamas pratimo atlikimo grožiui) rytinę mankštą daryti ant gimnastikos prietaisų. Jai atlikti buvo naudojamas skersinis, lygiagretės, kopėčios, kartys, virvės, tvoros (perlipti įsi-bėgėjus) ir kitos priemonės. Taip pat kariai mokėsi mėtyti granatą, žaidė „Kvadratą“

Linksmi piešiniai, vaizduojantys karių sportinę veiklą.

Karys, 1938, Nr. 29, p. 29

ar kitus paprastus žaidimus, pvz.: „Trečias bėga“, „Vanagai ir paukšteliai“, „Vilkas ir avys“. Šiais žaidimais buvo lavinamas aktyvumas ir pastabumas.

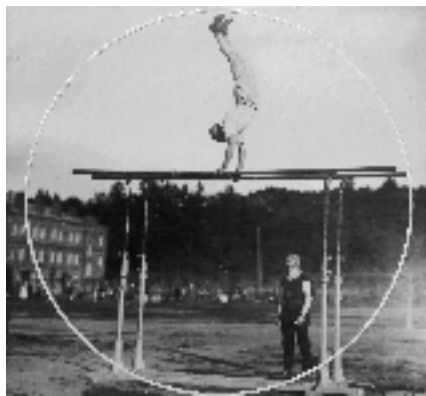
Kūno kultūros pamokose kariūnai fechtuodavosi, boksudavosi, kilnodavo štangą ir svarmenis. Savo boksininko sunkiasvorio karjerą Lietuvos kariuomenėje pradėjo ir 1928 m. Paryžiaus olimpinių žaidynių dalyvis Juozas Vinča. Kariuomenėje buvo pradėtos propaguoti ir komandinės sporto šakos – futbolas, krepšinis, ledo ritulys ir beisbolas. Futbolas tuo metu buvo bene populiariausia komandinė sporto šaka. 1927 m. buvo organizuotos visos Lietuvos kariuomenės futbolo pirmenybės. Didelis nuopelnas čia priklausė karo lakūnui lt. Steponui Dariui, nes jis pritraukė į šį sportą kitus karininkus.

Šaudymas buvo visų kario mokymų pagrindas. Tarpukariu kariuomenėje buvo pritaikytos ir slidės (1933 m. Kaune buvo surengti pirmieji 6 savaičių slidinėjimo kursai) bei dviračiai. Pastarieji iš pradžių buvo naudojami civiliniai, o 4 dešimtmetyje įsigyta specializuotų, kariuomenei skirtų dviračių. Pasitelkus slides bei dviračius buvo ugdomas karių greitis, vikrumas bei išvermė.

Karo mokyklos kariūnai salėje atlieka bokso pratimus.
Kaunas, 1933 m.

VDKM fotografijų rinkinys, P743-A58

Kariūnas atlieka gimnastikos pratimus ant lygiagrečių. Aukštoji Panemunė, Kaunas, 1926 m.

VDKM fotografijų rinkinys, Fa-17812-266

Karo mokyklos kariūnai fechtavimo pamokoje. Aukštoji Panemunė, Kaunas, 1925–1926 m.

VDKM fotografijų rinkinys, Fa-17812-233

Jojimas buvo taip pat svarbus ugdant karį. 1925–1932 m. visas jojimo sportas buvo organizuojamas kavalerijos štabo. Dar 1924 m. Kaune surengtose pirmosiose raitelių rungtynėse dalyvavo ir prizines vietas užėmė kariuomenės atstovai.

Kariuomenė buvo pirmoji įstaiga, kuri Kaune, Aukštojoje Panemunėje, Karo mokyklos teritorijoje, įrengė pirmą stadioną su gera futbolo aikštele, bėgimo takais, šuolių sektoriumi. Beveik kiekviename kariuomenės dalinyje jau buvo futbolo, krepšinio ir net teniso aikštelės. Kariuomenė daug prisidėjo ir prie sporto populiarinimo

Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos kariūnai slidinėjimo mokymuose. 1935 m.

VDKM fotografijų rinkinys, Fa-17333-842

Lietuvos kariuomenės 3-iojo pėstininkų Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Vytauto pulko pirmoji futbolo komanda. Alytus, 1926 m.

VDKM fotografijų rinkinys, Fa-17860-24

visoje Lietuvoje, pavyzdžiui, jėjimo sporto pradininkai Lietuvoje yra kavalerijos pulkai, kurie rūpinosi šio sporto populiarinimu visuomenėje.

1926 m. Lietuvos kariuomenės sporto draugijos rūpesčiu sudaryta komisija pradėjo tikrinti kariuomenės dalinius. Tikrinimo rezultatai parodė, kad pažanga, ypač lengvosios atletikos srityje, yra tokia, kad jau galima suruošti visos kariuomenės rungtynes. Taigi, 1926 m. spalio mėnesį įvyko pirmoji kariuomenės sporto šventė. Beveik kasmet organizuojamos kariuomenės sporto šventės sulaukdavo didelio vi-

suomenės dėmesio. 1938 m. įvykusi šventė buvo aštuntoji, pati didžiausia, bet, deja, paskutinė. Joje dalyvavo apie 1200 karių sportininkų. Rungtynių programą sudarė: lengvosios atletikos, šaudymo, žaidimo su kamuoliu, raitelių programos, moderni penkiakovė, dešimtkovė, trikovė bei granatų mėtymas. 1939 m. Šveicarijoje vykusioje pasaulinėje šaudymo olimpiadoje dalyvavo ir Lietuvos rinktinė – 4 kariai.

Dabar fizinis lavinimas ir sportas Lietuvos kariuomenėje – viena iš kovinio rengimo sudedamųjų dalių. Laikomasi principo, kad fizinis karių ugdymas yra visapusiškas harmoningos asmenybės auklėjimas, o ne tik įgūdžių formavimas. Kariai turi būti stiprūs ir dvasiškai, ir fiziškai, todėl kariuomenėje siekti gero fizinio pasirengimo yra sudarytos visos sąlygos.

Lietuvos kariuomenėje karinis fizinis rengimas skirstomas į bendrą fizinį rengimą, kurio ypatybės – jėga, išvermė, lankstumas, greitumas, vikrumas, pusiausvyra, ir taikomąjį fizinį rengimą, kurio metu ugdomi šie įgūdžiai – karinė kovinė savigny, karinis kliūčių ruožas, karinis plaukimas, karinis granatos metimas ir kariniai žygiai. Fizinio rengimo Lietuvos kariuomenėje programą sudaro paruošiamoji, lavinamoji ir palaikomoji fazės, jų metu atliekami šie fizinio rengimo užsiėmimai: rytinės mankštos, individualūs, kolektyviniai ir individualizuoti užsiėmimai. Nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos kariai 5 kartus per savaitę po 30 minučių atlieka rytinę mankštą, 2 kartus per savaitę po 2 valandas – karinio fizinio rengimo programą.

Kariams organizuojamos fizinio rengimo pratybos, kurių metu treniruojama karių išvermė, greitis ir jėga. Be to, daliniuose yra gerai įrengtos treniruoklių bei sporto salės, daliniai rengia sporto žaidynes. Lietuvos kariai sportininkai dalyvauja Lietuvos čempionatuose, įvairiuose sporto turnyruose, Baltijos šalių žiemos ir vasaros žaidynėse, o nuo 1994 m. dalyvauja pasaulio kariškių sporto čempionatuose. Lietuvos kariuomenės sporto klubas koordinuoja kariuomenės sportą tiek Lietuvoje, tiek tarptautinėje arenoje.

Dabar Lietuvos kariuomenėje didelis dėmesys skiriamas sporto plėtojimui ir sporto infrastruktūros gerinimui. Lietuvos kariuomenėje galima užsiimti šiomis karinio taikomojo sporto šakomis: aeronautika (lakūnų) penkiakove, biatlonu, boksu, dziudo, fechtavimu, imtynėmis, jūrų penkiakove, karine penkiakove, krosu, maratonu, orientavimosi sportu, parašiutų sportu, plaukimu, slidinėjimu, šiuolaikine penkiakove, šaudymu, tekvondo.

Lietuvos kariuomenės sporto II apygardos prizas futbolo varžybų nugalėtojai – Marijampolės įgulos komandai. 1938 m.

VDKM daiktų rinkinys, E-4166/5

Kovinės savignyos kovų, kuriose savo jėgas išbandė per 60 Lietuvos kariuomenės atstovų, akimirkos. Rukla, 2018 m.

Nuotarukos autorė srž. sp. leva Budzeikaitė

Kariai įveikia kliūčių ruožą „Vilko takas“. Rukla, 2017 m.

Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomojo pulko nuotrauka

Kariai įveikia kliūtis. Alytus.

Didžiosios kunigaikštienės Birutės ulonų bataliono nuotrauka

Karių mankšta. Rukla, 2017 m.

Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomojo pulko nuotrauka

Lietuvos kariuomenės krepšinio komandos LKA-KARYS.LT kariai po pergalingos kovos pasipuošė medaliais. Vilnius, 2018 m.

Nuotraukos autorius vyr. eil. Michail Lysenko

Pirmojo Pasaulinio karo pabaiga: ryžtingas posūkis modernios Europos link

■ LINA KASPARAITĖ-BALAIŠĖ

2018 m. lapkričio mėn. sukako lygiai šimtas metų nuo Pirmojo pasaulinio karo, trukusio ketverius metus, pabaigos. Tai buvo visus pasaulio žemynus supurtęs konfliktas: žuvo keliolika milijonų žmonių ir buvo patirti didžiuliai karo nuostoliai.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojai dalyvavo Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnybos, Lietuvos centrinio valstybės archyvo, Lietuvos valstybės istorijos archyvo ir Kauno regioninio valstybės archyvo darbuotojų suburtoje tarptautinės parodos „Pirmojo pasaulinio karo pabaiga: ryžtingas posūkis modernios Europos link“ rengimo grupės veikloje. Ši grupė ir parengė parodą, skirtą Europos kultūros paveldo metams paminėti.

Parodos temos kontekstą puikiai nušvietė Gintaro Dručkaus, Kauno regioninio valstybės archyvo direktoriaus ir parodos kuratoriaus, įvadinis parodos tekstas: „1914 metų birželio 28-ąją, 11 val. 15 min. ryto Gavrilo Principo paleistos kulkos Bosnijos sostinėje Sarajeve pakirto Austrijos erchercogą Francą Ferdinandą ir jo žmoną Hohenbergo kunigaikštę Sofiją. Šie istoriniai šūviai tapo lemtinga kibirkštimi, kuri akimirksniu įžiebė karinio konflikto gaisrą ir karo liepsnose paskandino kone visą pasaulį.

Parodos fragmentai, 2018 m.

Parodos fragmentai, 2018 m.

Tenka pripažinti, kad Europos tautos į karą įsitraukė viltingai ir su džiaugsmu. Žinia apie prasidėjusį karą 1914-ųjų rugpjūtį sukėlė patriotizmo ir emocinio pakilimo bangą. Kiekviena šalis tikėjosi išeiti iš šio konflikto su nugalėtojo vainiku, be to, vyravo įsitikinimas, kad pergalę pavyks pasiekti vos per keletą mėnesių. Prasidėjęs karas buvo vertinamas palankiai ne tik iš patriotinių paskatų, kaip gynybinis karas vardan nacionalinių interesų, bet ir dėl idealistinių motyvų – kad kariaujama siekiant apginti teisės viršenybę prieš galią, sutarčių nepažeidžiamumą ir tarptautinę moralę. Vargu ar kas nors tuo metu nujautė, į kokį ilgą ir pragaištingą konfliktą veliasi didžiosios Europos galybės ir kokių aukų jis pareikalaus.

Pagal žiaurumo ir naikinimo mastą Pirmasis pasaulinis karas pranoko visus iki tol vykusius karus. Tai vienas kruviniausių karinių konfliktų žmonijos istorijoje, nusinešęs dešimtis milijonų gyvybių ir suluošinęs šimtų milijonų gyvenimus. Bendras kariškių ir civilių aukų skaičius siekė apie 40 milijonų: skirtingais skaičiavimais, nuo 15 iki 19 milijonų žuvusių, dar apie 23 milijonai – sužeistų.

Vis dėlto, nepaisant neišmatuojamų netekčių, kančių ir žiaurumų, Pirmasis pasaulinis karas suteikė Europos politiniam žemėlapiui galingų pokyčių impulsą. Būtent Pirmojo pasaulinio karo pabaiga pasitarnavo kaip pagrindinis ir lemtingas katalizatorius, kuris sugriovė Vienos kongreso sukurtą politinę sistemą Europoje, sukėlė tų laikų galingiausių Europos imperijų žlugimą ir paskatino daugelio nepriklausomų demokratinių valstybių susidarymą. Suprantama, kad kova už laisvę ir tautos siekius ne visada buvo sėkminga. Vienos, iki tol pavergtos, tautos sukūrė savo valstybingumą, kitos – atkūrė arba jį prarado...

Visa tai nulėmė parodos koncepciją – pateikti trumpą, koncentruotą, tačiau vaizdingą ir įtikinamą pasakojimą apie naujos, modernios, demokratinės Europos gimimą kaip tiesioginę Pirmojo pasaulinio karo pabaigos pasekmę. Šia prasme Pirmojo pasaulinio karo pabaigą galime vertinti kaip demokratijos triumfą Europoje.

Parodos stenduose, skirtuose atskirų tautų valstybingumo tapsmui atskleisti,

Parodos atidarymo renginys Vytauto Didžiojo karo muziejuje 2018 m. lapkričio 13 d.
Sveikinimo žodį sako muziejaus direktorius Kęstutis Kuršelis

buvo galima išvysti politinių visuomenės veikėjų, karių nuotraukų, svarbiausius dokumentus, įtvirtinusius tautų valstybingumą – Nepriklausomybės aktus, deklaracijas, protokolus ir kt.

Parodos partneriai ir dalyviai buvo aštuonių valstybių – Baltarusijos, Estijos, Latvijos, Lenkijos, Lietuvos, Sakartvelo (Gruzijos), Suomijos, Ukrainos – atminties institucijos. Bene pirmą kartą, kaip teigė G. Dručkus, pavyko surinkti į vieną parodą tiek savitų ir įdomių dokumentų, demonstruojančių šių tautų kelią siekiant nepriklausomybės. Stendai parodoje sudėlioti chronologiniu principu – pagal Nepriklausomybės paskelbimo datas, todėl parodą pradeda Suomija, nes ji pirmoji – dar 1917 gruodžio 6 d. – paskelbė Suomijos nepriklausomybės deklaraciją.

Paroda muziejuje buvo atidaryta lapkričio 13 d., Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų orkestrui iškilmingai paskelbus parodos atidarymo pradžią. Be Lietuvos institucijų, prisidėjusių prie parodos rengimo, atstovų, renginyje dalyvavo ir gausus būrys parodos partnerių iš septynių užsienio valstybių: Suomijos, Estijos, Latvijos, Lenkijos, Baltarusijos, Ukrainos ir Sakartvelo (Gruzijos). Paroda muziejuje veikė iki 2018 m. sausio 31 d.

Parodos atidarymo renginys Vytauto Didžiojo karo muziejuje 2018 m. lapkričio 13 d. Renginį veda Kauno regioninio valstybės archyvo direktorius ir parodos kuratorius G. Dručkus

Kilnojamoji paroda „Viena uniforma – vienas tikslas“

■ DEIVIDAS BANKUS

2018 m. lapkričio 23 d. buvo paminėtas svarbus įvykis Lietuvos valstybės istorijoje – atkurtos Lietuvos Respublikos kariuomenės šimtmetis. Todėl Vytauto Didžiojo karo muziejus parengė kilnojamąją parodą „Viena uniforma – vienas tikslas“. Parodos tikslas – pristatyti tarpukario Lietuvos kariuomenės pėstininkų, kavalerijos, artilerijos, karo aviacijos ir karo laivyno uniformas ir jų reikšmę kariuomenės gyvenime, parodant unikalius vaizdus iš karių tarnybos.

Uniforma – tai standartizuota apranga, kuri žymi ją dėvinčiojo santykį su visuomene. Pirmosios karių uniformos yra žinomos nuo antikos laikų, tačiau pasaulyje paplito tik XVIII a. Kario uniforma atliko ne tik reprezentacinę, bet ir praktinę funkciją – nurodė kariuomenės ginklo rūšį, dalinį, laipsnį ir užimamas pareigas bei įpareigojo karį būti garbingą valstybės pilietį, rodyti pavyzdį kitiems.

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (LDK) taip pat žengė kartu su pasauliu. Nuo pat XVI a. tautiškai nevienalytę LDK bajoriją, kaip luomą ir kaip kariauną, vienijo rytietiško stiliaus drabužiai: žiponas, delija, ferezija ir kontušas, jiems atsirasti sąlygas sudarė sarmatiškos kilmės legenda. Tik XVIII a., po daugelio vienas kitą sekusių Abiejų Tautų Respublikos kariuomenės modernizacijos projektų, LDK kariuomenės uniforma tapo panaši į modernią Vakarų Europos karių uniformą, kuri palaipsniui išstūmė rytietiškos kilmės drabužius, išlaikydama tik tam tikrus jų elementus.

Bendras parodos vaizdas. 2018 m.

1914 m., po užsitęsios diplomatinės krizės tarp Austrijos-Vengrijos ir Serbijos, prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Per visą karo laikotarpį lietuviams teko ne tik iškęsti okupacijų naštą, bet ir su ginklu rankoje kovoti už svetimų, vadinamųjų Santarvės ir Centrinių valstybių sąjungos valstybių, interesus. 1918 m. pasibaigus karui, lietuvių viltys išsipildė – su Lietuvos Tarybos vasario 16 d. Vilniuje pasirašytu ir paskelbtu Lietuvos Nepriklausomybės Aktu buvo atkurta Lietuvos valstybė, atsieta nuo visų valstybinių ryšių su kitomis tautomis. Atsižvelgus į krašto padėtį, 1918 m. lapkričio 23 d., kai premjeras Augustinas Voldemaras pasirašė Apsaugos ministerijai įsakymą Nr. 1, buvo pradėta kurti Lietuvos kariuomenė.

Tik paskelbus kariuomenės kūrimo pradžią, nedelsiant buvo sukurti uniformos projektai. Kaip turėtų atrodyti Lietuvos kariuomenės uniforma vieningos nuomonės nebuvo, tačiau buvo akivaizdu, kad uniforma turi vienyti, būti patogi ir praktiška, pritaikyta Lietuvos klimatui ir kraštovaizdžiui bei estetiškai daili, atspindinti tautines spalvas ir valstybės simbolius.

Po įvairių pokyčių, uniformą sudarė: kepurė, milinė, munduras, kelnės ir batai. Tam tikrų uniformos dalių, kaip pvz., kepurės, modelis galėjo keistis priklausomai nuo ginklų rūšies, kurią žymėjo įsiuvai ant kepurių, mundurų ir kelnų. Pėstininkus žymėjo geltona spalva, kavaleriją – balta, artileriją – raudona (nuo 1927 m. – juoda), karo aviaciją – avietinė, karo laivyną – mėlyna. Pagrindinė sausumos pajėgų uniformos spalva buvo slepiamoji žalia, karo aviacijos ir laivyno – mėlyna.

Parodos stendai, skirti kavalerijai ir karo aviacijai

Parodos standas, skirtas karo laivynui

Nuo pat pirmųjų uniformos kūrimo projektų dėl ekonominių ir kitų sunkumų uniformoje atsispindėjo kitų valstybių simboliai, tačiau nuo 1918 iki 1940 m. buvo parengti ir įgyvendinti septyni uniformų projektai ir pagaliau buvo sukurta unikali Lietuvos Respublikos kariuomenės uniforma; uniforma, kuri suvienijo tautos karius, apgynusius ir saugojusius Lietuvos nepriklausomybę.

Ieškant naujų būdų pateikti kilnojamąją parodą buvo pasirinktas dar mūsų muziejuje netaikytas tripusis standas (trims spaudos plakatams). Iš viso kilnojamąją parodą sudaro šeši standai: pirmasis standas yra įvadinis, antrasis standas skirtas pėstininkų, trečiasis – kavalerijos, ketvirtasis – artilerijos, penktasis – karo aviacijos, šeštasis – karo laivyno uniformoms pristatyti. Parodoje Lietuvos kariuomenės karių uniformos atskleidžiamos per rekonstrukcijas, eskizus ir unikalius karių tarnybos tarpukario Lietuvoje vaizdus iš Vytauto Didžiojo karo muziejaus, Lietuvos centrinio valstybės archyvo, Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus, Panevėžio kraštotyros muziejaus ir Lietuvos jūrų muziejaus rinkinių.

Kiekvieno stendo dizainas minimalistinis, ginklų rūšį žyminčios spalvės. Pavyzdžiui, standas, skirtas pėstininkų uniformoms, yra geltonos spalvos atspalvių.

Atsižvelgus į tai, kad kilnojamoji paroda yra skirta mokyklinio amžiaus auditorijai, buvo nupiešti tarp jaunimo populiarus japoniško stiliaus „chibi“ veikėjai su kiekvienos ginklo rūšies kario uniforma. Buvo ir interaktyvumo elementų: pasitelkti greito atsakymo kodai (angl. *QR code*), kuriuos nuskenavus išmaniuoju telefonu galima sudėlioti spalvotas dėlionės, susijusias su ant stendo pristatoma ginklo rūšimi.

Ši kilnojamoji paroda yra skirta eksponuoti mokyklose, tačiau gali būti įdomi ir kitoms auditorijoms. Jos turinys lakoniškas, patrauklus ir spalvingas.

Išvažiuojamasis projektas „100 kariuomenės pėdsakų“

■ ERIKA KISIELIŪTĖ

Šiandien vis daugiau kalbama apie muziejų ir bendruomenių komunikaciją bei bendradarbiavimą. Neretai pabrėžiama, kad šiuolaikinis muziejus turi ne tik kaupti, saugoti ir pristatyti svarbiausias valstybės muziejines vertybes, bet ir vystyti dialogą su bendruomenėmis, įtraukti jas į ieškojimo bei pažinimo procesą, kurti atvirą pažinimo erdvę. Visuomenė tampa vis reiklesnė, todėl svarbu atsižvelgti į jos poreikius ir muziejuose kuriamą istorinį pasakojimą, kurį iliustruoja muziejinės vertybės, pateikti suprantamai ir patraukliai bei siekti visuomenės atsako – pasidalinimo savo bendruomenės istorija, patirtimi. Vytauto Didžiojo karo muziejus, minėdamas Lietuvos valstybės ir kariuomenės atkūrimo 100-metį, turėjo puikią progą užmegzti draugystę su skirtingų Lietuvos miestų bei miestelių bendruomenėmis ir pakviesti jas dalyvauti išvažiuojamajame edukaciniame projekte „100 kariuomenės pėdsakų“.

Projektu buvo siekiama orientuotis į bendruomenių poreikius, suteikti joms išskirtinę galimybę pažinti svarbiausius 1918–2018 m. šalies kariuomenės įvykius ir pasiekimus, pademonstruoti išskirtines muziejines vertybes ir išgirsti iš pačių bendruomenių prisiminimų. Atsižvelgus į kasmetinę muziejaus lankytojų analizę, buvo išrinktos keturios labiausiai nuo Vytauto Didžiojo karo muziejaus nutolusios Druskininkų, Biržų, Zarasų ir Jurbarko miestų bendruomenės, nes jos per kelerius pastaruosius metus rečiausiai lankėsi muziejuje. Buvo pasirinkta konkreti, kiekvienai bendruomenei reikšminga, projekto vykdymo vieta – savivaldybės viešoji biblioteka. Tai didžiulis bendruomenės traukos centras, kuriame lankosi įvairaus amžiaus ir skirtingų interesų žmonės. Todėl susisiekus su bendruomenių bibliotekomis buvo sutarta pavasarį apsilankyti Druskininkuose ir Biržuose, o rudenį – Zarasuose ir Jurbarko.

Bibliotekose pristatytas išvažiuojamasis edukacinis projektas „100 kariuomenės pėdsakų“ turėjo savo unikalią ir simbolinę struktūrą, kurią galima apibūdinti skaičių kombinacija $5 \times 20 = 100$. Tai reiškia, jog 1918–2018 m. Lietuvos kariuomenės istorija buvo suskaidyta į 5 svarbiausius laikotarpius, kuriuos atskleisti pasirinkta penkiomis unikaliomis ekspozicijomis. Kiekvienoje ekspozicijoje buvo galima išvysti apie 20 originalių eksponatų ar jų vaizdų. Taigi iš viso projekto dalyvius pasiekė 100 eksponatų (100 kariuomenės pėdsakų). Projekte buvo pristatyti šie penki laikotarpiai: Lietuvos kariuomenės kūrimasis ir Nepriklausomybės kovos 1918–1920 m., Lietuvos kariuomenė 1920–1940 m., 1944–1953 m. ginkluotoji rezistencija, Lietuvos Respublikos kariuomenė 1990–2004 m., dabartinė Lietuvos kariuomenė. Kiekvieno laikotarpio pagrindiniu akcentu ir projektą reprezentuojančiu simboliu buvo pasi-

Projektą „100 kariuomenės pėdsakų“ reprezentuojantys skirtingų laikotarpių kariai. Dail. Rasa Gričienė

rinkti Lietuvos kariai, vilkintys to meto uniformas. Šiuos karius iliustravo muziejaus dizainerė maketuotoja Rasa Gričienė.

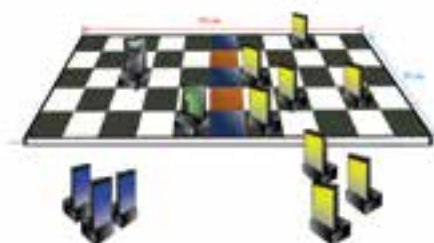
Muziejininkai ne tik pristatė projektą, bet ir iš klausė bendruomenių narių atsiminimų apie tai, kas tuo metu vyko jų krašte, kuriuose įvykiuose dalyvavo jie ar jų artimieji. Ši bendra komunikacija ne tik papildė visą projektą, bet ir patiems muziejininkams suteikė žinių apie regioną, jo žmones ir istoriją.

Pristatydami pirmąjį laikotarpį – Lietuvos kariuomenės kūrimąsi ir Nepriklausomybės kovas 1918–1920 m. – muziejininkai iš ginklų dėžių ir butaforinių smėlio maišų sudėliojo „apkasus“. Tokioje aplinkoje buvo pristatyta Nepriklausomybės kovose lietuvių naudota ginkluotė. Tai 1908 m. modelio karabinas „Mauser 98“ AZ, 1891 m. modelio pėstininkų šautuvas „Mosin-Nagant“, 1918 m. gamybos lengvasis kulkosvaidis MG 08/15, vokiškas plieninis šalmas M17, 1895 m. modelio revolveris „Nagant“, 1904 m. modelio „Mauser“ šoviniai, vokiškas 1916 m. kardas su makštimi ir daugelis kitų. Svarbia ekspozicijos dalimi tapo dvi 1919 m. Lietuvos kariuomenės savanorio uniformos (britiškas ir vokiškas variantas) su visa ekipuote. Ekspozicinėje erdvėje vyko įvairūs edukaciniai žaidimai ir užsiėmimai. Projekto dalyviai galėjo ginklus liesti, užtaisyti, nusitaikyti ir kt. Taip pat jie turėjo galimybę sužaisti tarpukario žurnale „Karys“ (1932 m.) aprašytą, strateginį stalo žaidimą „Karas“, kurį specialiai atkūrė ir šiuolaikinei visuomenei pritaikė muziejaus darbuotojai. Norintys galėjo nusifotografuoti prie Lietuvos Nepriklausomybės kovų dalyvių – tėvo ir sūnaus – fotografijos, kuri primena, jog kovojo ir pilnametystės nesulaukę jaunuoliai. Galiausiai, kiekvienas lankytojas apie savo krašte vykusias kovas galėjo sužinoti dar daugiau iš specialiai parengtų kovų žemėlapių, aprašymų ar tiesiog diskutuodamas su muziejininkais.

Antrasis laikotarpis buvo skirtas 1920–1940 m. Lietuvos kariuomenės istorijai. Ekspozicijoje buvo koncentruojamasi į tarpukario Lietuvos karines sausumos, oro ir jūrų pajėgas. Lankytojai čia išvydo tris skirtingų uniformų rekonstrukcijas: Lietuvos kariuomenės vado gen. Silvestro Žukausko, 1923 m. modelio, XX a. 3 deš. dragūno

Muziejininkas Simonas Semenavičius pristato ekspoziciją „Lietuvos kariuomenės kūrimasis ir Nepriklausomybės kovos 1918–1920 m.“ Druskininkai, 2018 m.

Strateginis stalo žaidimas „Karas“. Naująją žaidimo versiją parengė M. Noreika ir S. Semenavičius

Strateginį stalo žaidimą „Karas“ Biržų gyventojams demonstruoja muziejininkas Mantas Noreika. Biržai, 2018 m.

Jaunimas išbando Lietuvos Nepriklausomybės kovose naudotus ginklus. Druskininkai, 2018 m.

ir XX a. 3 deš. lakūno. Šalia uniformų – įvairios archyvinės fotografijos, jose užfiksuotas tuometinis karių gyvenimas: lakūnai ir lietuviški „ANBO“ lėktuvai, jūreiviai pirmajame Lietuvos mokomajame karo laive „Prezidentas Smetona“, bei sausumos pajėgų kariai pratybų lauke ar iškilmingai žygiuojantys šventiniuose paraduose. Be abejonės, šioje ekspozicijoje buvo eksponuojamos ir įvairios muziejinės vertybės, pavyzdžiui, Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo karininko 1923–1931 m. kepurė, XX a. 4 deš. Lietuvos kariuomenės karininko paradinės uniformos diržas (paradinė juosta), Lietuvos kariuomenės karininko Alfonso Vilenišio 1931–1940 m. kardo kutas, XX a. 4 deš. kompasas su dangteliu, šaukštas sriubai, sanitarinis krepšys, gertuvė su dėklu ir kt. Šalia šių muziejinių vertybių buvo rodomi Lietuvos karių naudoti šaunamieji ginklai: 1912 m. modelio pusiau automatinis pistoletas „Mauser C96“, 1913 m. modelio kulkosvaidis „Parabellum“, 1914 m. artilerijos modelio pusiau automatinis pistoletas „Parabellum (Borchard-Luger)“, 1924/1930 m. modelio karabinas „Mauser“, XX a. 2–3 deš. šautuvas „Ross Enfield No 1 Mk III“. Ginkluotę išbandyti ir ją paliesti galėjo kiekvienas. Projekto dalyvių taip pat laukė kita edukacinė veikla: stalo žaidimas „Laivų mūšis“, mažieji galėjo iš popieriaus išlankstyti karinį lėktuvą.

Kūrybinės lietuviškų karo lėktuvų gamybos iš popieriaus dirbtuvėlės. Zarasai, 2018 m.

Magnetinį partizanų apygardų žemėlapi dėlioja moksleivė iš Druskininkų, 2018 m.

Būrys zarasiškių susipažįsta su 1920–1940 m. Lietuvos kariuomenės istorija, ją pristato Erika Kisieliūtė ir Mindaugas Tamošiūnas. Zarasai, 2018 m.

Ekspozicija „Lietuvos kariuomenė 1920–1940 m.“. Druskininkai, 2018 m.

1944–1953 m. ginkluota rezistencija Lietuvoje buvo pristatyta trečiuoju projekto laikotarpiu. Muziejininkai sukūrė butaforinę partizanų miško stovyklavietę, kurioje „degė“ laužas, buvo „verdama“ sriuba, o ant medinių rąstų buvo galima susėsti ir pakalbėti. Greta laužo buvo įkurta partizanų „spaustuvė“, kurioje lankytojai senovine rašomąja mašinėle galėjo registruotis į partizaninį judėjimą bei parašyti savo vardą ir sugalvotą slapyvardį. Ši edukacinė veikla labai sudomino projekto lankytojus. Spaustuvėje taip pat vyko šifravimo pratybos – kiekvienas norintis galėjo užšifruoti ar iššifruoti slaptas Lietuvos partizanų žinutes. Retas liko abejingas slaptam šifravimo pasauliui.

Be visų edukacinių užsiėmimų, buvo galimybė iš arčiau susipažinti su muziejinėmis vertybėmis. Dėmesį traukė šie partizanų ginklai: 1927 m. modelio lengvasis kulkosvaidis DP, 1933 m. modelio pusiau automatinis pistoletas TT-33, 1938 m. modelio karabinas „Mosin-Nagant“, XX a. pr. pusiau automatinis pistoletas „Parabellum P08 (Borchardt-Luger)“, 1941 m. pistoletas-kulkosvaidis MP 40, 1944 m. pistoletas-kulkosvaidis PPŠ-41, XX a. 4–5 deš. ginamoji granata F1 ir daugelis kitų. Šalia buvo eksponuojamas Lietuvos partizanų Kęstučio apygardos antspaudas, partizanų naudota rašomoji mašinėlė, žibalinė lempa, metalinis kryžius, kariški žiūronai, prožektorius, planšetė žemėlapiams bei partizanų buityje naudoti indai. Ginkluotos rezistencijos laikotarpio ekspozicijoje buvo pristatyta partizano uniformos rekonstrukcija su visa ekipuote. O tie, kuriems buvo įdomu sužinoti daugiau apie partizanų organizacinę struktūrą, turėjo progą išmėginti magnetinį partizanų apygardų žemėlapių žaidimą.

Jurbarko jaunimas įsikūrė partizanų miško stovyklavietėje ir verda „sriubą“. Jurbarkas, 2018 m.

Muziejininkė Roberta Mažeikienė moko lankytojus šifruoti ir naudoti rašomąją mašinėlę. Druskininkai, 2018 m.

Muziejininkų Gretos Kučinskaitės ir Justo Motijausko parengta ekspozicija „Ginkluotoji rezistencija – 1944–1953 m.“. Druskininkai, 2018 m.

Muziejininkai nemažą dėmesį skyrė Lietuvos Respublikos kariuomenei nuo 1990 m. iki 2004 m. Šis laikotarpis pasirinktas neatsitiktinai. Prasidėjus sąjūdžiui ir Lietuvai atkūrus nepriklausomybę reikėjo kariuomenės, kuri gintų valstybės teises, laisvę ir suverenitetą. Tad pirmieji atkurtos kariuomenės žingsniai buvo žengti 1990 m. Tai nebuvo lengvas procesas, todėl įdomiausi minėto laikotarpio kariuomenės gyvenimo momentai projekte ir buvo pristatyti. Dėmesį traukė originalios 1990 m. modelio Krašto apsaugos departamento savanorių priesaikos 1990 m. lapkričio 23 d. metu naudota uniforma ir 1998–2000 m. Lietuvos kariuomenės kario lauko uniformos; ginkluotė: 1966 m. automatinis šautuvas AK-4MT, XX a. 6–7 deš. automatinis šautuvas M14L1, XX a. 7–9 deš. automatinis šautuvas M16A1, 1983 m. automatinis šautuvas AK-74, 1992 m. pusiau automatinis pistoletas CZ-75, XX a., 1991 m. lietuviškas pistoletas-kulkosvaidis „Vytis-2“, bei 7–8 deš. plieninis šalmas M1937/65, XX a. pab.–XXI a. pr. kevlarinis šalmas M90.

Ginklus buvo galima apžiūrėti, liesti, sužinoti jų svorį, šaudymo spartą ir kt. O karių daiktai, tapę muziejinėmis vertybėmis, tai 1997–1998 m. miegmaišis, XX a. 10 deš. plastikiniai kario puodeliai, kompasas, kastuvėlis, žibintuvėlis, gertuvė, atskleidė ne tik tuometinės Lietuvos kariuomenės kasdienybę, bet ir pademonstravo, kaip pasikeitė karių buitis bėgant metams. Tuo buvo galima įsitikinti lankant kitas ekspozicijas. Lankytojai taip pat buvo kviečiami išbandyti karinį tunelį, kuriame jų laukė nelengva užduotis – išminuoti „žinių bombą“. Tokia karinė operacija turėjo savo tikslą – sužinoti, kada Lietuva įstojo į NATO organizaciją. Tą padaryti buvo bandoma suradus šovinių dėžutę su keturių skaitmenų kodine spyna, kurioje,

naudojantis užuominomis, reikėjo suvesti – 2004. Nelengvą užduotį įveikę smalsuoliai buvo apdovanoti muziejaus dovanomis bei suvenyrais. Kiekvienas galėjo pasidaryti maskuojamąjį grimą ir paslėpti savo tapatybę. Galiausiai, po nuotaikingų edukacinių užsiėmimų, buvo galima atsikvėpti ir atsipalaiduoti apžiūrint išraiškingus Lietuvos kariuomenės šauktinio Mariaus Biliaus, tarnavusio Krašto apsaugos savanorių pajėgų štabo kuopoje 1998–1999 m., piešinius, kuriuose linksmi perteiktas karių gyvenimas kareivinėse, pratybos miškuose ir kt.

Dabartinės Lietuvos kariuomenės gyvenimą parodyti ir projekte bendradarbiauti su muziejumi sutiko Lietuvos kariuomenės Karo prievolės ir komplektavimo tarnyba. Svarbiausia tarnybos karių užduotis buvo kuo išsamiau ir įdomiau bendruomenės žmones supažindinti su dabartiniu Lietuvos kariuomenės gyvenimu, svarbiausiomis naujovėmis ir galimybėmis prisijungti. Tiek jaunesni, tiek vyresni lankytojai buvo įtraukti į smagią veiklą. Karo prievolės ir komplektavimo tarnybos kariai organizavo šaudymo varžybas, įvairias sumanumo ir jėgų reikalaujančias pratybas, estafetes bei rungtis. Taip pat jie demonstravo dabartinius Lietuvos kariuomenėje naudojamus ginklus, supažindino su kariuomenės struktūra. Daug kam įdomu buvo pasimatuoti uniformą, užsidėti šalną, didelę kario kuprinę.

Fondų saugotojas Vidmantas Airini pristato šaunamuosius ginklus. Zarasai, 2018 m.

Ekspozicija „Lietuvos Respublikos kariuomenė 1990–2004 m.“. Druskininkai, 2018 m.

Moksleiviai susipažįsta su karių naudotais ginklais. Jurbarkas, 2018 m.

Kultūrinės veiklos vadybininkė Laura Rimkutė-Šimaitė karinio turnelio viduje druskininkiečiams padeda įveikti „žinių bombos“ išminavimo operaciją. Druskininkai, 2018 m.

Džiugu, kad projektas „100 kariuomenės pėdsakų“ visose bendruomenėse sulaukė didelio dėmesio ir pasisekimo. Buvo sulaukta daug teigiamų atsiliepimų tiek iš Druskininkų, Biržų, Jurbarko ir Zarasų bibliotekų darbuotojų, tiek iš moksleivių, mokytojų ir pavienių lankytojų. Savo atsiliepimus ir linkėjimus kiekvienas galėjo parašyti specialiai paruoštosse atvirutėse. Jose taip pat buvo rašomi linkėjimai Lietuvos kariams. Nuoširdūs linkėjimai iš bendruomenių žmonių buvo eksponuoti Vytauto Didžiojo karo muziejuje lapkričio 23 d., minint Lietuvos kariuomenės atkūrimo 100-metį ir Lietuvos kariuomenės dieną.

Moksleiviai Biržuose pasirengę dalyvauti Lietuvos kariuomenės Karo prievolės ir komplektavimo tarnybos karių paruoštoje estafetėje

Kariai moko jurbarkiečius naudoti šaunamuosius ginklus

Šaudymo varžybos prie Biržų rajono savivaldybės Jurgio Bielinio viešosios bibliotekos

Dabartinės kariuomenės kariai supažindina moksleivius su kario kasdienybe

Projekte „100 kariuomenės pėdsakų“ Druskininkų savivaldybės viešojoje bibliotekoje kovo 20 d. apsilankė 300 dalyvių, Biržų rajono savivaldybės Jurgio Bielinio viešojoje bibliotekoje balandžio 27 d. – 450 lankytojų, Zarasų rajono savivaldybės viešojoje bibliotekoje rugsėjo 26 d. – 500 lankytojų, Jurbarko rajono savivaldybės viešojoje bibliotekoje – 500 lankytojų. Planuojame projektą tęsti ir kitais metais, Lietuvos kariuomenės 100-mečio istoriją pristatyti kitoms Lietuvos bendruomenėms.

Projekto lankytojai rašė Lietuvos kariams linkėjimus ir sveikinimus, kurie buvo eksponuoti Vytauto Didžiojo karo muziejuje 2018 m. lapkričio 23 d.

Projekto iniciatoriai ir dalyviai – Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojai ir Lietuvos kariuomenės Karo prievolės ir komplektavimo tarnybos kariai Druskininkų savivaldybės viešojoje bibliotekoje, 2018 m.

Smagūs ir aktyvūs savaitgaliai Vytauto Didžiojo karo muziejuje

■ LAURA RIMKUTĖ-ŠIMAITĖ

Muziejuose vykdoma edukacinė veikla jau seniai nebėra naujiena. Kuo toliau, tuo labiau Z kartos vaikams (neretai ir jų tėvams) nebeužtenka pasyvaus pažinimo žvalgantis po ekspozicijas ir parodas bei klausantis gido pasakojimo. Kyla aktyvaus pažinimo poreikis: liesti, žaisti, užsiimti kūrybine veikla. Platus Vytauto Didžiojo karo muziejaus edukacinių programų spektras šiuo metu yra populiarus tarp mokinių grupių. Be to, edukacinės programos neretai yra derinamos prie mokyklinių programų, tad jos papildo turimas moksleivių žinias apie Lietuvos ir karybos istoriją. Tačiau ir pavieniai lankytojai nėra užmiršti. Kadangi tokių lankytojų padaugėja savaitgaliais, t. y. šeimos laiku, dar 2017 metų vasarą kilo mintis šeštadieniais ir sekmadieniais, nuo 14 val. iki 16 val., siūlyti įvairias nemokamas užimtumo formas. Ir štai jau pusantrų metų savaitgaliais muziejuje gausu įvairios veiklos. Svarbu paminėti, kad ši veikla yra nauja bendrame muziejų veiklos fone, kadangi kitur ji nėra nuolatinė arba vedama už papildomą mokesťį.

Savaitgalio veikla labiau orientuota į šeimas, ypač – į mažuosius mokyklinio ir darželinio amžiaus vaikus. Būtent šiems vaikams norisi daugiau veiksmo, įdomesnių pažinimo formų, jiems sunku sutelkti dėmesį vien į ekspoziciją. Tėvai tuo metu gali vaikščioti po muziejų, kol jų vaikai užsiėmę kūrybinėse dirbtuvėlėse ar kitais žaidimais. Tačiau dažniausiai tėvai įsitraukia į veiklą kartu su vaikais ir smagiai bei šeimyniškai leidžia laiką. Muziejaus edukacinė veikla pritaikyta ne tik vaikams, bet ir paaugliams bei suaugusiems. Žinoma, užsiėmimų pobūdis skiriasi, ir vyresniems lankytojams jau yra kiek kitokių formų.

Savaitgalio veikloms skirti leidiniai

Mažieji lankytojai dėlioja dėlionę

Žalgirio mūšio inscenizacija

Apibūdinti veiklą yra sudėtinga, kadangi ji nuolat kinta ir yra taikoma prie lankytojų poreikių ir aktualijų. Pirmiausia, ji taikoma prie svarbių minėtinių datų (pavyzdžiui, Aviacijos ar Partizanų pagerbimo dienos) ar tų dienų įvykių (savaitgalis, skirtas popiežiaus vizitui ir pan.). Tačiau turime ir nuolatinę savaitgalio užsiėmimų paketą. Visų pirma labai daug dėmesio sulaukė mūsų naujosios spalvinimo ir užduočių knygelės, kuriose smagūs piešti įvairių epochų kareivėliai lydi vaikus per istoriją. Vaikai per žaidimus susipažįsta su muziejaus ekspozicija. Apskritai, tarp vaikų populiarūs įvairios dirbtuvėlės: lipdymas iš molio (mažieji gali nusilipdyti karinius ženklus ir simbolius), piešimas, spalvinimas, lėktuvėlių gamyba. Be abejo, tokia veikla yra susijusi su Lietuvos karybos istorija.

Kita savaitgalio veiklos sritis – žaidimai. Jie varijuoja nuo žaidimų su kaladėlėmis ant grindų iki aktyvių ir orientacinių stalo žaidimų. Tai „Laiwų mūšis“, „Karas“, istorinės, mūsų pačių pagamintos, kortos, atmintį lavinantis žaidimas su kariniais laipsniais, mūsų paveikslus atvaizduojančios dėlionės ir taip mažųjų lankytojų mėgstamos didžiulės lego kaladėlės, iš jų jie gali pastatyti pilį, įtvirtinimus ar sostą. Šie žaidimai skirti ne vienam asmeniui, tad dažnai tėvai žaidžia kartu su savo atžalomis. Taip pat organizuojame ir aktyvesnius žaidimus, pavyzdžiui, orientacinius žaidimus, kurie padeda geriau perprasti ekspoziciją. Žalgirio mūšio datai paminėti buvo surengta mūsų inscenizacija.

Svarbu paminėti, kad mūsų organizuojama savaitgalio veikla tampa sudėtine kitų institucijų renginių dalimi. Mes prisidėjome prie Pažaislio muzikos festivalio programos. Tarptautinio kariliono muzikos festivalio metu mažieji klausytojai mūsų užimami smagiai leido laiką muziejaus sodelyje, kol suaugusieji klausėsi muzikos. Visai neseniai užsimezgusi draugystė su projektu „Kaunas – Europos kultūros sostinė

Tarptautinio kariliono muzikos festivalio metu

2022° komanda davė puikių rezultatų. Vieną šiltą šeštadienio popietę muziejaus kieme šurmuliavo vaikai ir suaugusieji: fotografavosi prie muziejaus liūtų, leido muilo burbulus ir t.t. Pavasarį į muziejų buvo atvykusi teatro trupė iš Vilniaus, parodė spektaklį „Mano vardas Lietuva“. Ir žinoma, yra bendradarbiaujama su kariuomene, pavyzdžiui, su Karo prievolės ir komplektavimo skyriaus darbuotojais, kurie veda žaidimus-viktorinas, kalba su šeimom ir vaikais apie karių kasdienybę. Vaikai turėjo galimybę atnešti savo žaislus (karine tematika) ir surengti mini parodą.

Savaitgaliais mes nepamirštame ir akademinės veiklos. Vedamos nemokamos ekskursijos, pasirenkamas vienas įdomesnis eksponatas ir pasakojama su juo susijusi istorija. Surengiami papildomi parodų pristatymai. Kartais padarome tiesiog karinės ir istorinės tematikos mini skaityklą, kuri sulaukia daug dėmesio iš vyresniosios kartos. Lygiai taip pat, tiek suaugę, tiek mažieji, mėgsta fotosesijas su istoriniais drabužiais. Juk visiems smagu pabūti Vytautu Didžiuoju ar tarpukario Lietuvos kariu.

Muziejuje savaitgalį lankytojai maloniai praleidžia laisvalaikį su šeima ar draugais ir, svarbiausia, gauna žinių.

Šiuo metu turime naujų idėjų. Veikla plėsis, įsigysime daugiau inventoriaus ir stengsimės atkreipti dėmesį į visų lankytojų poreikius.

Muziejų lanko Trys karaliai

Iš Vilniaus į Kauną: Karo technikos skyrius

■ RITA MALINAUSKIENĖ, DOVILĖ ANDRIJAUSKAITĖ

2018 metus galima vadinti iššūkių metais Vytauto Didžiojo karo muziejui. Lietuvos valstybės ir Lietuvos kariuomenės atkūrimo 100-mečio minėjimas, pirmą kartą vykdytas muziejaus be ribų projektas „100 kariuomenės pėdsakų“ pareikalavo daug pastangų, siekiant pristatyti naują, modernų muziejaus veidą, tačiau vienu didžiausių iššūkių vis dėlto galima laikyti Karo technikos Vilniaus skyriaus perkėlimą į Kauną. Beveik dešimtmetį Vilniuje gyvavęs skyrius traukdavo ne vieno praeivio dėmesį, tačiau minint tokį svarbų jubiliejų Lietuvai ir Lietuvos kariuomenei, nuspręsta karinei technikai suteikti naujus namus Kauno tvirtovės VI forte.

Karo technikos skyriaus įrengimo darbai Kauno tvirtovės VI forte

Karo technikos Vilniaus skyrius, 2017 m.

Karinės technikos pervežimas iš Vilniaus į Kauną

Teritorija Vilniaus Olandų gatvėje kariams priklausė nuo XVIII a. pab. Iš pradžių tai buvo parako ir ginklų saugykla, 1832 m. pastatai buvo perduoti Vilniaus tvirtovei. Tarpukariu, iki 1939 m., jie priklausė Lenkijos kariuomenės sandėlių tarnybai, o atgavus Vilnių čia įsikūrė Lietuvos kariuomenės šarvuotųjų ir autorinktinės daliniai. Sovietmečiu teritorijoje šeimininkavo sovietų armija, o jai išėjus įsikūrė Krašto apsaugos savanorių pajėgų Didžiosios kovos apygardos 8-oji rinktinė.

2008 m. lapkričio 4 d. minėtoje Olandų gatvėje, Vilniuje, atidarytas Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karo technikos Vilniaus skyrius. Šiame skyriuje buvo eksponuojama daugiau nei 150 Lietuvos kariuomenės technikos pavyzdžių. Ekspozicijoje lankytojai galėjo pamatyti haubicą M-50 (M-101) – artilerijos pabūklą, skirtą šaudyti aukšta trajektorija, švedų gamybos 90 mm prieštankinius pabūklus PV1110, skirtus tankams ir šarvuotajai technikai naikinti. Taip pat minosvaidžius „Ehrhardt“, pagamintus Vokietijoje, kuriuos 1919 m. per Nepriklausomybės kovas Lietuvos kariai atėmė iš bermontininkų prie Radviliškio, visureigį „Land Rover M109“, pagamintą Didžiojoje Britanijoje, kurį Lietuvos karinės pajėgos naudojo misijos Irake metu.

Karinės technikos pervežimas iš Vilniaus į Kauną

Po beveik dešimties skyriaus gyvavimo metų, 2017 m. spalio 24 d., Krašto apsaugos ministerija ir Kauno miesto savivaldybė pasirašė susitarimą dėl Vytauto Didžiojo karo muziejaus padalinio įkūrimo Kauno tvirtovės VI forte. Šiuo susitarimu numatyta, kad iki šiol Vilniuje veikęs Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karo technikos skyrius keliai į Kauną.

2018 m. vasario 12 d. Karo technikos Vilniaus skyrius pavadintas Karo technikos skyriumi, o vasario 13 d. pirmoji karinė technika pasiekė Kauną. Iš Vilniaus į Kauną buvo atvežti: automobilis „Zaz 968 M“ (1972–1994 m.), JAV visureigiai „Jeep J20“, haubica M2A1 (M101) (XX a. 5–6 dešimtmetis), šarvuotas automobilis „Mercedes-Benz“, priklausęs Lietuvos Respublikos prezidentui Algirdui Mykolui Brazauskui, visureigis „Willy Jeep M38“ (1952–1957 m.), kurių buvo pagaminta daugiau kaip 75 000 ir kiti muziejaus eksponatai.

Pirmajai karinei technikai pasiekus Kauną, darbai pajudėjo dar greičiau. Viena įdomiausių kelionių galima laikyti sunkiosios karinės technikos pervežimą. Pasitelkus NATO priešakiniam batalione tarnaujančių Vokietijos ir Nyderlandų karių pagalbą iš Vilniaus į Kauną naktį buvo pergabenti tankai „T55“ ir „T72“, gaisrinė „Timoney“ ir „Krazz 255“. Tuščiomis Vilniaus, o po to Kauno gatvėmis riedanti sunkioji technika atrodė ne tik įspūdingai, bet kartu reiškė ir technikos skyriaus įsikūrimo Kauno tvirtovės VI forte pradžią.

Atlikus bene sunkiausią darbą prasidėjo naujas etapas – ekspozicijos plotų sutvarkymas. Kad darbas vyktų greičiau, o Karo technikos skyrius būtų atidarytas laiku, muziejaus darbuotojai susivienijo ir balandžio 20 d. pradėjo aplinkos tvarkymo darbus. Muziejaus darbuotojų pagalba buvo sutvarkyta nemaža dalis forto teritorijos. Gražus oras ir produktyvus darbas davė akivaizdžių rezultatų. Siekdami, kad Karo technikos skyrius būtų ne tik patrauklus lankytojams, bet ir viena pagrindinių traukos vietų Kauno mieste ir rajone, per 2018 m. buvo sutvarkyti ekspozicijos plotai ir pradėtos rengti ekspozicijos, per 2019 m. planuojama atidaryti Karo technikos skyrių lankytojams, o 2020 m. – pristatyti edukacinę veiklą.

Karo technikos ekspozicija Vilniuje buvo renkama dešimtmetį, o perkraustyti ją teko per 30 darbo dienų. Nepaisant iššūkių, karinė technika į Kauną jau atvežta. Liko dar daug parengiamųjų darbų, tačiau planuojama 2019 m. Karo technikos skyriaus duris atverti lankytojams.

Talka Karo technikos skyriuje

Leidiny s „Didysis artilerijos menas“ jau pasirodė lietuvių kalba

■ JUSTINA NENORTAITĖ

2018 m. liepos 5 d. Vytauto Didžiojo karo muziejuje įvyko neeilinis įvykis. Po kelerius metus trukusių knygų vertimo ir rengimo leidybai darbų, kuriuos atliko Vytauto Didžiojo universiteto lotynų kalbos dėstytojas Sigitas Lūžys ir muziejaus darbuotojai, visuomenei buvo pristatytas veikalas „Didžiojo artilerijos meno pirmoji dalis“ (lot. *Artis magnae artilleriae pars prima*) vertimas iš lotynų į lietuvių kalbą. Šis veikalas buvo vienas geriausių artilerijos meno mokslinių veikalų visoje Europoje, jis pateikė susistemintas artilerijos ir pirotechnikos žinias bei iki tol nežinomas naujoves, tokias kaip daugiapakopės raketos, raketinės artilerijos teorija ir brėžiniai, geometrini s pabūklo kalibro nustatymo būdas.

Veikalas lotynų kalba buvo išleistas 1650 m. Amsterdame. Autorius Kazimieras Semenavičius (lot. *Casimirus Siemienowicz*) – mokslininkas, Abiejų Tautų Respublikos (ATR) artilerijos genijus, eruditas, išmanęs aritmetiką, geometriją, statiką, architektūrą, hidrauliką ir pneumatiką. Apie autoriaus gyvenimą žinių beveik nėra, tačiau šiek tiek jų galima rasti jo paties veikal e. Titulatūroje rašoma: „Didžiojo artilerijos meno pirmoji dalis, parengta ir parašyta Kazimiero Semenavičiaus, lietuvi o bajoro, kitados Lenkijos karalystės artilerijos viršininko pavaduotojo.“ Manoma, kad autorius gimė 1600 m., mirė 1651 m., praėjus metams po „Didžiojo artilerijos meno“ pasirodymo. Pažvelgti į K. Semenavičiaus atvaizdą taip pat nepavyks, iki šių dienų jo neišliko. Nors apie autorių žinių yra išlikę nedaug, tačiau iš arčiau galime apžvelgti patį autoriaus veikalą.

305 puslapių originalus leidinys suskirstytas į 5 skyrius (knygas) su iliustracijomis. Šį vertimą į lietuvių kalbą su originalo faksimilėmis sudaro beveik 700 puslapių. Knygoje pateikiami artilerijos, pirotechnikos sprogmenų bei įvairios kt. technikos gamybos būdai. Tekstas parašytas barokiniu stiliumi – ilgais daugialypiais

Kazimiero Semenavičiaus veikal o „Didysis artilerijos menas“ titulinis lapas su įrašu „Equitis Lithuani“ (Lietuvos bajoro)

Kazimiero Semenavičiaus veikalas „Didysis artilerijos menas“ išverstas į lietuvių kalbą

Kalba Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojas, lotynų kalbos specialistas, „Didžiojo artilerijos meno“ vertėjas Sigitas Lūžys. Akimirka iš knygos pristatymo renginio Vytauto Didžiojo karo muziejuje

sakiniais, kurie neretai tęsiasi ne vieną ir ne dvi eilutes, vertėjo Sigitos Lūžio žodžiais tariant, „tekstas vietomis suskamba kaip grigališkasis choralas, kurį papildė *vocas barbaris* – terminai graikiškai, lenkiškai, prancūziškai, ar vokiškai“. Autorius knygoje viską pagrindė tyrimais, stebėjimais, dėsniais ir skaičiavimais, pats siūlė vienodinti įvairių šalių masės matavimus, pagrindu laikant Romos svarą. Kazimieras Semenavičius nesisavino ankstesnių autorių minčių, o pateikė tekste naudotus šaltinius, kas aniems laikams nebuvo savaime suprantama. Citavo antikos klasikus, tokius kaip Aristotelį, Seneką, Horacijų, renesanso genijus Galilėjų, Betini. Palaiptiesniui veikale atsiskleidžia

kario garbės, atsakomybės jausmas ir tarnystės tėvynei pareiga, o artilerijos menas pateikiamas iš praktiko pusės. Tekste pateikiami tikslūs pavyzdžiai, kaip ir iš ko pasigaminti sviedinius, fejerverkus, raketas. Kaip vieną iš įdomesnių pavyzdžių galime pateikti ugniniams sviediniams pripildyti ir užtaisyti skirtą nuodingą medžiagų mišinį: „Salietroje užkask rupūžę ir pusę mėnesio laikyk po arklio mėšlu, vėliau išimk ir sumaišyk su siera ir anglimis, kaip aukščiau pasakyta. Arba taip pat ir ant žėruojančių žarijų kokiame nors šiam reikalui tinkamame inde tebūnie ištirpinama salietra, tuoj po to įmesk labai daug naminių vorų, kad ten žūtų ir išleistų nuodus; taip pat galėsi salietrą apibarstyti arsenu ir nemažą jo kiekį į ją įmaišyti bei įjungti ir įprastu būdu paruošti paraką.“ (p. 483) Tai tik vienas iš pavyzdžių, pateiktų veikale, o kur dar dirbtinės ugnys su gintaro žvaigždėmis ar barokinis, ugnimi spjaudantis drakonas, stalui papuošti. XVII a. ATR valdovo Vladislovo IV Vazos sumanyta kariuomenės reforma numatė tobulinti artileriją ir pritaikyti ją lauko kautynėms, todėl „Didysis artilerijos menas“ anuomet buvo aktualus praktinis ir teorinis artilerijos meno vadovėlis, o šiandien – kultūrinis palikimas, kuris domina net NASA (angl. *National Aeronautics and Space Administration*). Autoriaus vardas įrašytas į vieną iš svarbiausių pasaulio leidinių – „Britų enciklopediją“. Šiandien pirmą kartą istorijoje skaitydami viso veikalo vertimą į lietuvių kalbą, galime drąsiai teigti, kad Kazimieras Semenavičius buvo pirmasis, kuris bandė kurti artilerijos mokslą.

Pabūklų salvės greta Vytauto Didžiojo karo muziejaus, raudonas kilimas ir išdidžiai ant aksominės pagalvėlės nešamas „Didysis artilerijos menas“ – tai po 368 metų išleisto Kazimiero Semenavičiaus veikalo pristatymas. Renginyje buvo eksponuojami keletas šio leidinio originalių vertimų (vokiečių, lenkų, prancūzų

Pabūklų salvės prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus knygos pristatymo renginyje 2018 liepos 5 d.

ir anglų kalbomis), kurie yra saugomi Vytauto Didžiojo karo muziejuje, Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje ir Lietuvos nacionalinio muziejaus rinkiniuose bei privataus kolekcininko Zigfrido Jankausko kolekcijoje. Be šių knygų, greta, galėjome išvysti vieną veikalo dalį (apie raketas), kuri buvo išversta į rusų kalbą, o 1971 m. iš rusiško teksto – ir į lietuvių kalbą. K. Semenavičiaus veikalo „Didysis artilerijos menas“ iliustracijų paroda, kurią parengė Kazimiero Simonavičiaus universitetas (pavardės variantai įvairuoja dėl daugelio priežasčių) ir kurioje buvo pristatomi 14 knygos iliustracijų, tapo dar vienu knygos pristatymo akcentu. Pastarosios iliustracijos atspindi svarbiausius K. Semenavičiaus pasiekimus bei mokslinį palikimą. Knygos pristatymo metu, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Didžiojoje salėje buvo rodomas dokumentinis filmas apie K. Semenavičių ir jo knygą. Renginyje kalbėjo Krašto apsaugos viceministras Giedrimas Jeglinskas, buvęs Krašto apsaugos ministras Juozas Olekas, Kazimiero Simonavičiaus universiteto rektorius prof. dr. Arūnas Augustinaitis, knygos konsultantai, Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centro Gamtinio ir ekologinio ugdymo skyriaus vedėjas Almantas Kulbis, Lietuvos kariuomenės Mokymo ir doktrinų valdybos Doktrinų skyriaus vyriausiasis specialistas Jurgis Norgėla ir, žinoma, labiausiai išsiminęs, lotynų kalbos specialistas, veikalo vertėjas Sigitas Lūžys.

„Artis magnae artilleriae pars prima“ buvo išleista prancūzų (1651 m.), lenkų (1963 m.), vokiečių (1676 m.), anglų (1729 m.) ir olandų (1729 m.) kalbomis. Autorius pirmojoje veikalo dalyje užsimena ir apie antrąją (dingusią) dalį, iš 7 skyrių (knygų) sudarytą rankraštį, jame turėjo būti aprašytos petardos, pabūklai, požeminės minos, pabūklų įtvirtinimai, arsenalų statyba. Nors renginyje apsilankęs prof. Romualdas Šviedrys intrigavo, teigdamas, kad dar ne viskas apie K. Semenavičių pasakyta, o antroji knygos dalis galbūt jau nebėra dingusi (!) Bėlieka tik tikėtis ir kaip Kazimiero Simonavičiaus universiteto rektorius prof. dr. Arūnas Augustinaitis viltis, „kad gal prof. Liudas Mažylis vėl sės į traukinį ir Fortūnos lydymas suras pradingusį rankraštį kur nors Nyderlanduose“ ar prof. Romualdas Šviedrys atskleis paslaptį, kuria intrigavo renginio metu, o šią dieną galime didžiutis turėdami ir lietuvišką „Artis magnae artilleriae pars prima“ leidimą. Sulaukus itin didelio visuomenės susidomėjimo Vytauto Didžiojo karo muziejus išleido pakartotinį „Didžiojo artilerijos meno“ leidinio tiražą. Lankytojai leidinį gali įsigyti muziejaus kasoje.

Knygos pristatymo renginyje eksponuoti „Didžiojo artilerijos meno“ vertimai į prancūzų, lenkų kalbas bei rusų kalbą (buvo išversta tik viena dalis)

Bendradarbiavimas įgyvendinant tikslus

■ EGLĖ POŽERSKIENĖ, GRETA KUČINSKAITĖ

Dažniau į muziejus užsukantis lankytojas pastebi, kad šių dienų muziejai – vis inovatyvesni. Tam, kad būtų patraukliau eksponuojamas materialusis ir nematerialusis paveldas, geriau įsisavinama nauja informacija, naudojamos viena už kitą patrauklesnės technologijos.

Vytauto Didžiojo karo muziejus supažindina su karybos istorija ir atsižvelgdamas į vis tobulėjančias technologijas bei išaugusį informacinių technologijų išmanymą siekia patenkinti kuo įvairesnio amžiaus lankytojų poreikius. Šiuolaikinė visuomenė ypatingai žingeidi, vienas didžiausių iššūkių šiandien – klasikines muziejaus ekspozicijas pritaikyti reikliai ir technologiškai išprususiai Z kartai, todėl neretai vien tik įprastų pasakojimų nepakanka. Dabar svarbiu muziejaus komponentu tampa ne tik teikiamos žinios ir informacija, bet ir interaktyvumas, paremtas technologijomis bei ypatingai svarbi socialinė sąveika – patirta emocija. Norėdamas augti kartu su didėjančiais visuomenės poreikiais, muziejus privalo naujausias technologijas panaudoti kaip kūrybinio pažinimo įrankį.

Papildytos realybės technologijos muziejuje

Muziejaus darbuotojai jau ne pirmus metus rengia įvairius susitikimus, svarsto finansavimo galimybes, ruošia projektus ir siekia būti šiuolaikiški, tačiau laikui bėgant susitikimuose aptartos idėjos likdavo nerealizuotos, kadangi pritrūkdavo specifinių žinių ir išmanymo informacinių technologijų srityje. Ieškodami galimybių realizuoti idėjas, bandydami integruoti informacinių technologijų produktus, įvairias programas ir žaidimus į savo kuriamas edukacines programas, 2017 m. muziejaus

Papildytoje realybėje atgimęs tankas „Renault FT-17“

Virtuali pažintis su kariniu transporto orlaiviu „Spartan“

darbuotojai kreipėsi į Kauno technologijos universitetą (KTU) prašydami konsultuoti ekspozicijų atnaujinimo klausimais. Šis sprendimas buvo vieno sėkmingiausių ir įdomiausių tarpinstitucinio bendradarbiavimo projektų muziejuje pradžia. Per keletus bendradarbiavimo su Kauno technologijos universiteto Informatikos fakulteto Programų inžinerijos katedros vedėju Tomu Blažausku bei jo kuruojamais studentais metus muziejus ekspozicines sales atnaujino šiuolaikiškais ir inovatyviais sprendimais. Interaktyviame ekrane ir planšetiniuose kompiuteriuose pristatoma karinė technika. Tai išskirtinė pažintis su Lietuvos kariuomenėje naudojamu šarvuočiu M-113, kariniu transporto orlaiviu „Spartan“ bei sraigtasparniu „Dauphin“. Muziejuje šią karinę techniką dėl šiuolaikinių technologijų galima apžiūrėti ir iš vidaus.

2018 m. sukurtas atkurtos Lietuvos kariuomenės 100-mečiui skirtas interaktyvus žaidimas, pristatantis 3 istorinius laikotarpius – Nepriklausomybės kovas, ginkluotą rezistenciją (arba partizaninį karą) bei dabartinę Lietuvos kariuomenę. Kiekvienas etapas iliustruoja pristatomo meto atmosferą, karių ekipuotę bei ginkluotę. Šis žaidimas – tai istorijos ir informacinių technologijų samplaikos kūrinys, kuriame patirta emocija ir istorinės žinios žengia greta.

KTU informacinių technologijų specialistų komandos dėka muziejus išeina už savo paties sienų į virtualią erdvę, kuri neatsiejama nuo šiuolaikinio žmogaus gyvenimo. Virtualios ir papildytosios realybės elektroniniai produktai – patys moderniausi kūriniai muziejuje. Žaidimų turinys įvairus – tai ir Kauno tvirtovės III forto virtuali apžiūra ir užduotys, ir šaudymo žaidimas, ir Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydžio

Virtualios realybės žaidimai muziejuje

per Atlantą lėktuvu „Lituanica“ atkartojimas. Reikšmingiausi darbai – papildytos realybės technologija atkurtas iki šių dienų neišlikęs pirmasis Lietuvos kariuomenėje naudotas tankas „Renault FT-17“ ir legendinis lėktuvas „Lituanica“. Atkurti objektai yra realaus dydžio, juos galima apžiūrėti iš visų pusių ir šalia jų nusifotografuoti lyg prie tikrų eksponatų.

Muziejaus bendradarbiavimo su Kauno technologijos universiteto specialistais rezultatai pakeitė iš esmės muziejaus veidą – dabar čia gausu informacinių technologijų produktų. Muziejus sulaukia vis daugiau pasiūlymų dalyvauti įvairaus pobūdžio renginiuose, kuriuose pristatomos naujausios technologijos. Šie renginiai leidžia prisistatyti ir patiems, parodyti kartu su KTU komanda sukurtus produktus ir perimti kitų kūrėjų patirtį. Muziejus tampa šiuolaikiškas, modernus, nes naujausios technologijos diegiamos muziejaus ekspozicijų salėse ir edukacinėje veikloje. Tikime, kad bendradarbiavimas su Kauno technologijos universitetu bei efektyvus informacinių ir komunikacinių technologijų panaudojimas atneš dar ne vieną sėkmingą projektą, o muziejuje diegiamos inovacijos atlieps ir lankytojų poreikius.

Žaidimas „Lituanica“ skrydis per Atlantą“

Vytauto Didžiojo karo muziejus renginiuose ir renginiai muziejuje

■ DOVILĖ ANDRIJAUSKAITĖ

2018 m. palietė kiekvieną iš mūsų – minėtas Lietuvos valstybės ir kariuomenės atkūrimo 100-metis. Įvairios iniciatyvos, leidiniai, spektakliai, koncertai, parodos buvo skiriami Lietuvos valstybingumo idėjai, krašto gynybos svarbai įprasminėti. Vytauto Didžiojo karo muziejus, siekdamas išsaugoti Lietuvos kariuomenės istoriją, formuoti istorinę atmintį taip pat įgyvendino reikšmingus projektus, skirtus atkurto Lietuvos valstybės ir kariuomenės 100-mečiui paminėti. Vyko ne tik koncertai, diskusijos, knygų pristatymai, parodų atidarymai, tačiau taip pat, glaudžiai bendradarbiaujant su Lietuvos kariuomene, dalyvauta ir tokiuose inovatyvias technologijas pristatančiuose renginiuose kaip „Comic Con Baltic“, „Tyrėjų naktis“, „Technorama 2018“. Metai buvo intensyvūs ir įsimintini, todėl verta vykusius renginius apžvelgti plačiau.

Vienas pirmųjų, tačiau taip pat ir vienas reikšmingiausių 2018 m. renginių – stacionarios parodos „Atgimusi po sunaikinimo“, skirtos Lietuvos karinėms vėliavoms pristatyti, atidarymas. Paroda buvo rengiama bendradarbiaujant ne tik su Lietuvos, bet ir užsienio partneriais. Į parodą buvo įtraukta daugiau kaip 200 eksponatų, vaizdo ir garso medžiaga, interaktyvi veikla ir edukacijos. Parodos atidaryme dalyvavo Lietuvos kariuomenės Sausumos pajėgų vadas brg. gen. Valdemaras Rupšys, Lietuvos kariuomenės garbės sargybos orkestras, dalinių vadai, kariai, kviestiniai svečiai. Svarbu paminėti ir tai, kad renginio metu muziejui buvo įteiktos dvi do-

Parodos „Atgimusi po sunaikinimo“ atidarymo akimirkos. Lietuvos kariuomenės Garbės sargybos orkestras

Parodos „Atgimusi po sunaikinimo“ atidarymo akimirkos. Sausumos pajėgų vadas brg. gen. Valdemaras Rupšys

vanos – Lietuvos kariuomenės Sausumos pajėgų uniformų antsiuvai ir ženklai bei nauja Lietuvos kariuomenės orkestro uniforma.

„Karyba, karybos mokslas, taktika, operacinis menas būtų bevertis be istorinių pamokų. Tas pamokas mes turime suprasti ir taikyti dabartyje. Tik tada mes esame geri kariai. Siekdami užtikrinti istorinių žinių tęstinumą apie Lietuvos kariuomenės Sausumos pajėgų kūrimąsi ir raidą, perduodame Vytauto Didžiojo karo muziejui Sausumos pajėgų tarnybos ženklų ir kokardų rinkinį ir dėkojame už Lietuvos kariuomenės vertybių puoselėjimą, visuomenės švietimą ir tarnybos kariuomenėje populiarinimą“, – įteikdamas dovaną muziejui sakė Lietuvos kariuomenės Sausumos pajėgų vadas brg. gen. V. Rupšys.

Lietuvos valstybės atkūrimo dienos minėjimas Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje

Praėjus vos savaitei po parodos atidarymo, šventė laukė jau visų Lietuvos piliečių – paminėta Vasario 16-oji, Lietuvos valstybės atkūrimo diena. Šia proga muziejaus kiemelyje susirinko minia džiaugsmingai, pakiliai ir patriotiškai nusiteikusių žmonių. Aidintys sveikinimai, kiekvieną lydinti šypsena sukūrė išskirtinę, jaukią ir kiekvieno širdį paliečiančią nuotaiką.

Praėjus šurmulingam Vasario 16-osios minėjimui, muziejaus darbuotojai ruošėsi jau tradicija tapusiai Muziejų nakčiai. Tarptautinė muziejų taryba (ICOM) kasmet gegužės 18-ąją kviečia švęsti Tarptautinę muziejų dieną. Nuo 2005 m. organizuojamoje akcijoje „Muziejų naktis“ dalyvauja ir Lietuva.

Lietuvos valstybės atkūrimo dienos minėjimas

Akcijos tikslas – populiarinti muziejus ir pritraukti čia bendruomenės narius neįprastu laiku – naktį. Prie šios akcijos kasmet prisideda ir Vytauto Didžiojo karo muziejus. Tai yra viena iš nedaugelio progų, kai muziejus gali sulaužyti susiformavusius stereotipus, pristatydamas visuomenei laisva forma. Šių metų Muziejų nakties pavadinimas – „Žengia pulkas linksmai“. Renginio metu buvo pristatytas ne tik Lietuvos karių laisvalaikis, organizuoti edukaciniai užsiėmimai, bet taip pat lankytojų laukė Lietuvos kariuomenės orkestras, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos kariūnų ansamblis „Vytis“, Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų orkestro grupė, o vakarą vainikavo folkroko grupės „Žalvarinis“ koncertas.

Muziejų nakties akimirkos

Muziejų nakties akimirka. Karinių oro pajėgų orkestras

K. Semenavičiaus veikalas
„Didysis artilerijos menas“

K. Semenavičiaus knygos pristatymo akimirkos.
Iš dešinės į kairę: vertėjas Sigitas Lužys, atsakingoji
redaktorė Lina Kasparaitė-Balaišė, Kazimiero
Simonavičiaus universiteto rektorius Arūnas Augustinaitis

K. Semenavičiaus veikalų pristatymo
akimirkos

Stilizuota tūta – apdovanojimas
Vytauto Didžiojo karo muziejui

Su visu pulku nužingsniavus garsiai ir linksmai, laukė dar vienas didelis žingsnis, prasidėjęs dar 1650 m. – pirmojo, vieno garsiausių lietuvių mokslininkų Kazimiero Semenavičiaus veikalų „Artis magna artileriae“ vertimo į lietuvių kalbą pristatymas. Veikalas „Didysis artilerijos menas“ daugiau nei du šimtmečius Europoje buvo naudojamas kaip pagrindinis artilerijos vadovėlis. Iki pat XVIII a. pabaigos neatsirado kito karo menui skirtą veikalą, kuris pralenktų šį. Net ir XIX a., pasikeitus karybos taktikai, šis veikalas liko klasikinis darbas, su kuriuo stengėsi susipažinti tiek mokslo, tiek kariuomenės atstovai. K. Semenavičius pirmasis surinko ir apibendrino visas žinias apie raketą, išpopuliarino kieto kuro (parako) reaktyvinį variklį, su visais brėžiniais pateikė nuosekliojo jungimo daugiapakopės raketos principą, kuris, vėliau išstobulinus, atvėrė kelius į kosmosą. Pati idėja išversti šią knygą kilo 2006 m., kai Krašto apsaugos ministerija Vytauto Didžiojo karo muziejui perdavė vienintelį Lietuvoje esantį 1676 m. K. Semenavičiaus knygos leidimą vokiečių kalba. 2015 m., artėjant Lietuvos valstybės 100-mečiui, iš 1650 m. lotynų kalba rašyto originalaus teksto buvo pradėti vertimo darbai, kurie truko beveik trejus metus. Šį darbą atliko Vytauto Didžiojo universiteto

lotynų kalbos specialistas Sigitas Lūžys. Jis siekė ne tik tiksliai išversti tekstą, bet ir perteikti paties autoriaus rašymo stilių bei išsaugoti sakinio struktūrą. Po daugiau nei 350 m. dienos šviesą išvydusi lietuviška knygos versija pasipildė Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojų parašytu įvadinio tekstu, pratarne, teksto paaškinimais ir vertėjo žodžiu. Bendradarbiaujant su Vilniaus universiteto Retų spaudinių skyriumi, kuris suteikė originalaus veikalo faksimiles, leidinys ir buvo išleistas kartu su jomis. Taip tekstas tapo dar išsamesnis. Už šį vertimą muziejus gavo stilizuotą tūtą Kauno įgulos karininkų ramovėje vykusioje tradicinėje krašto apsaugos sistemos apdovanojimų ceremonijoje „Jūriniai mazgai 2018“.

Vasarą pradėjęs K. Semenavičiaus knygos pristatymu, muziejus ties tuo neapsistojo ir savo veiklą pristatė penkiuose renginiuose – Partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės vienybės dienoje, Kauno jaunimo dienoje, Laisvės piknike, „Comic Con Baltics“ ir Pažaislio muzikos festivalio renginyje „Nepriklausomybės gimimas“. Renginiuose pristatyta muziejaus veikla, stalo ir virtualios realybės žaidimai bei tarpukario ginklai.

„Comic Con Baltics“ renginio akimirkos

Partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės vienybės diena

Laisvės piknikas

Pažaislio muzikos festivalio renginys „Nepriklausomybės gimimas“

Po tiek renginių laukė dar Lietuvos kariuomenės 100-mečio paminėjimas. Šia proga muziejuje parengta paroda „Amžių kovoje – laisvę laimėjom“. Dviejose salėse eksponuojama paroda atspindėjo Pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenės (1918–1940 m.), Lietuvos partizanų (1944–1953 m.) ir šiuolaikinės Lietuvos kariuomenės (nuo 1990 m. iki dabar) laikotarpius. Salėse eksponuotos originalios uniformos, ordinais, skiriamieji ženklai, ginklai. Partizaninio laikotarpio ekspozicijoje buvo galima pamatyti ne tik bunkerio maketą, bet ir atsidurti pačiame bunkeryje. Išskirtiniai ir saksų daliniams priklausę daiktai – eksponatai iš Vokietijos. Apie Lietuvos karių tarptautines misijas priminė Lietuvos kariuomenės naudotas motociklas. Parodą atidarė Lietuvos kariuomenės vadas gen. ltn. Jonas Vytautas Žukas, kuris, tardamas sveikinimo žodį, džiaugėsi, kad muziejus išsaugojo savo tradicijas, ugdo pilietinę, patriotinę visuomenę, formuoja istorinę atmintį ir glaudžiai bendradarbiauja su Lietuvos kariuomene.

Pažaislio muzikos festivalio renginys
„Nepriklausomybės gimimas“

Nuslūgus emocijoms po parodos atidarymo, muziejuje pradėtas planuoti baigiamasis metų renginys – Liūtų gimtadienis. Muziejaus įėjimą saugantys liūtai į Kauną atkeliavo iš Astravo dvaro. Jie, grafo Jono Tiškevičiaus užsakymu, iš ketaus išlieti Sankt Peterburge XIX amžiaus viduryje. Pastačius naują Vytauto Didžiojo karo muziejaus pastatą, grafo Tiškevičiaus sūnus Jonas Tiškevičius padovanojo liūtus muziejui. Šiemet muziejus šventė 80 m. sukaktį nuo tada, kai liūtai atsirado šioje vietoje, tad šia proga surengta šventė vaikams ir jų tėveliams.

Parodos „Amžių kovoje – laisvę laimėjom“ atidarymas

Parodos „Amžių kovoje – laisvę laimėjom“ atidarymas

Taigi 2018 m. buvo išskirtiniai ne tik paminėtu Lietuvos valstybės ir kariuomenės atkūrimo 100-mečiu, tačiau ir renginiais bei iniciatyvomis. Pirmą kartą dalyvauta tokiuose renginiuose, kaip „Comic Con Baltics“, Laisvės piknikas, Kauno jaunimo dienos, organizuotas Liūtų gimtadienis, lietuvių kalba išleistas ir pristatytas veikalas „Didysis artilerijos menas“. Tikimės, kad 2019 m. bus tokie pat sėkmingi, pilni naujų idėjų ir išskirtinių renginių.

Liūtų gimtadienis

VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJUS 2018 metais
Almanachas

2019 09 00. Tiražas 250 egz. Užsakymas GL-370.
Išleido Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija,
Totorių g. 25, LT-01121 Vilnius.
Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras,
Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r.

www.kam.lt

VYTAUTO DIDŽIOJO
KARO MUZIEJUS

TAU, GERBIAMAS SKAITYTOJAU,

skiriamas šis, jau tryliktasis, almanachas „Vytauto Didžiojo karo muziejus 2018 metais“, kurio tema – Atkurtos Lietuvos kariuomenės 100-mečio istorija. Vieno seniausių muziejų Lietuvoje, tarnaujančio visuomenei ir kariuomenei, periodinis leidinys savo skaitytojui siūlo susipažinti su mokslo ir mokslo populiarinimo straipsniais apie karybos istoriją, edukacinės ir parodinės veiklos įvairovę bei išskirtiniais eksponatais, taip pat su muziejaus veiklos naujovėmis ir pasiekimais.

